

A HADTÖRTÉNETI INTÉZET ÉS MÚZEUM FOLYÓIRATA

LECTORI SALUTEM!

A Hadtörténelmi Közlemények 1997-es, 110. évfolyama nagy változás jegyében indul: örömmel jelenthetem, hogy jelentős beruházások eredményeként a szerkesztőség áttérhetett a számítógépes szövegszerkesztésre és nyomdai előkészítésre. Ez együtt jár azzal, hogy – szükségszerűen – megváltoztak a közzétételre benyújtandó kéziratokkal kapcsolatos kívánalmak is. Tisztelettel felhívom tehát régi és leendő szerzőink figyelmét, hogy dolgozataikat – a minél zökkenőmentesebb szövegfeldolgozás érdekében – a továbbiakban lemezen kérem. A kéziratokra vonatkozó régi és új tudnivalók a hátsó borítón olvashatók.

Feltétlenül hangsúlyoznom kell, hogy ez az első szám nem születhetett volna meg hadtörténész kollégáim és barátaim, *dr. Domokos György* és *dr. Pollmann Ferenc* urak segítségével: az ő mindenre kiterjedő figyelmük és hozzáértésük szerencsésen ellensúlyozta az én tájékozatlanságomat. E folyóiratszám erényei – a szerzők érdemein túl – egyedül őket dicsérik; a hibák az enyéim. Ezért különösen illendőnek vélem, hogy egy idézettel fejezzem be köszöntésemet és köszönetmondásomat. Mándi Márton István, a pápai református kollégium professzora zárta 1796-ban megjelent erkölcsstudományi munkájának hibaigazítóját ezzel a gondolattal: „A’ több hibákat, mellyeket ... megigazítani nem lehetett, az Érdemes Olvasók jobbítsák meg. ... s gondolják helyökbe mindenütt ezen Szókat: Jó indulat.”

Csákváry Ferenc

felelős szerkesztő

HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

Az alapítás éve
1888

110. ÉVFOLYAM

• BUDAPEST •

1997. 1. SZÁM

A HADTÖRTÉNETI INTÉZET ÉS MÚZEUM FOLYÓIRATA

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Balló István alezredes, a hadtudomány kandidátusa, a Hadtörténeti Intézet tudományos főmunkatársa (Budapest); *Bezzeg Mária*, a Hadtörténeti Múzeum tudományos titkára (Budapest); *dr. Domokos György*, a Hadtörténeti Intézet tudományos főmunkatársa (Budapest); *Heckenast Gusztáv*, a történelemtudomány doktora, MTA Történettudományi Intézet (Budapest); *dr. Hermann Róbert*, a Hadtörténeti Intézet tudományos főmunkatársa (Budapest); *Krámlí Mihály* tudományos ösztöndíjas, JPTE Bölcsészettudományi Kar (Budapest); *dr. Markó György* ezredes, a Hadtörténelmi Levéltár igazgatója (Budapest); *dr. Nagy Domokos Imre* ny. középiskolai tanár (Budapest); *Parádi József* alezredes, a hadtudomány kandidátusa, Rendőrtiszti Főiskola (Budapest); *Rázsó Gyula*, a történelemtudomány kandidátusa, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum ny. főigazgatója (Budapest); *Tátrai Szilárd* (Szeged); *Veszprémy László*, a történelemtudomány kandidátusa, a Hadtudományi Könyvtár igazgatója (Budapest); *Zachar József* ezredes, a történelemtudomány doktora, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum főigazgatójának tudományos helyettese (Budapest)

HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK A Hadtörténeti Intézet és Múzeum folyóirata

Felelős szerkesztő:
Csákváry Ferenc

Szerkesztő bizottság:
Bona Gábor, Czigány István, Dombrády Lóránd (a szerkesztő bizottság elnöke),
Korsós László, Markó György, Nagy László, Perjés Géza, Rázsó Gyula, Szabó Miklós,
Szakály Ferenc, Szakály Sándor, Szántó Mihály, Urbán Aladár, Zachar József

Szerkesztőség:
Budapest I., Kapisztrán tér 2 – 4. Postacím: Budapest, Pf. 7., 1250
Telefon: 156–9522

A kiadásért felel a Zrínyi Katonai Kiadó főigazgatója

Kiadja:
a Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest VIII., Kerepesi út 29/b.
Postacím: Budapest, Pf. 22., 1440. Telefon: 133–1170
Megjelenik negyedévenként. Előfizetési díj: 1 évre 680,-Ft, negyedévre 170,-Ft

Terjeszti:
a Magyar Posta. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál,
a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR), Budapest XIII.,
Lehel u. 10/a – 1900 –, közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR
219–98636 / 021–02799 pénzforgalmi jelzőszámra. Külföldön a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat
(H – 1389 Budapest, Pf. 149) terjeszti.

TANULMÁNYOK

ZACHAR JÓZSEF

MAGYAROK A HABSBURG-HADERŐBEN 1683–1792

A magyar történettudományt és különösen a magyar hadtörténet-tudományt régóta foglalkoztató kérdés, hogy milyen részt vállalt a magyarság az oszmán uralom alóli felszabadító háborúkban, amelyeket az osztrák Habsburgok birodalma saját erőinek mozgósításán túl német-római birodalmi és európai összefogással vívott, továbbá, hogy milyen arányban kellett a magyarságnak véráldozatot hoznia ezt követően, idegen érdekekért, az állandó hadseregek korának dinasztikus háborúiban. A meglehetősen nagy történelmi távlat ellenére sem sikerült még e kérdést megnyugtatóan megválaszolni. Ennek oka egyrészt az, hogy a tárgyalt korszakban teljesített katonai szolgálat többretegűségéből forrásfeltárási nehézségek származnak. Viszonylag egyszerűen feltárható ugyan az Udvari Haditanács joghatósága alatt állt állandó hadsereg létszámának alakulása, azonban még ez sem történt meg, különösen nem magyar szempontból. Ennél nehezebb, de ismét viszonylag, tehát nagyságrendileg meghatározható a katonai határörvidékekről kiállítottak száma, bár ez esetben már jelentős gonddal járna az egészében hungarusnak tekintett lakosságon belül a magyarok és más etnikumúak arányának felállítása. Hasonlóképpen végül is legalább nagyságrendileg kimutatható a részleges, vagy általános, szűkebb értelemben vett magyarországi, erdélyi és horvát-szlavónországi felkelés létszám-alakulása. Viszont, csak esetleges adatok birtokában, erősen feltételezésekre utalt a kutató a különböző nemzeti milíciák, szabadcsapatok létszámviszonyaival kapcsolatosan. Az objektív kép megrajzolását más tekintetben mindeddig erőteljesen nehezítette az az elfogult szemlélet is, amely ellenkező előjellel ugyan, de mind a függetlenségi párti, mind a habsburgiánus történetírást jellemezte. Mindkettő ugyanis, sajátosan, csak a „megfelelő” gondolkodású elődök „megfelelő” forrásait hasznosította.

Miután a szerző korábbi dolgozataiban tisztázta a korszak magyar hadügyének jogi kereteit (*Hadtörténelmi Közlemények*, 1995/2 sz. 3 – 23. o.) és anyagi-pénzügyi körülményeit (*Századok*, 1995/4. sz. 57-72. o.), valamint a császári(-királyi) haderő szervezési fejlődéstörténetét (*Ungarn-Jahrbuch*, 22.k., München, 1996., 35 – 68. o.), ezúttal arra vállalkozott, hogy a bécsi egykori központi hatóságok irategyütteseiben mindeddig elfekvő, feltáratlan forrásegyüttesek alapján a haderő létszámviszonyainak alakulását vizsgálja. A korszak kereteit ismét Bécs oszmán ostrom alóli felmentése, mint kezdőpont és a forradalmi Franciaország elleni első koalíciós háború kezdete, mint zárópont jelenti. Ebben a hadtörténelmileg egységes korszakban, az ország oszmán uralom alóli teljes és végleges felszabadulásának, valamint az osztrák Habsburgok birodalmába való – sajátos különállósága fenntartása melletti – betagozódásának korszakában érvényesült az állandó hadsereg kiépítésének a folyamata a magyarság mind jelentősebb lakossághányadának bevonásával, míg ugyanakkor, ezzel szervesen egybefonódva, tovább éltek a hadállítás

középkori, sajátos magyar formái is. Erre tekintettel az eredeti iratokban szereplő adatok sorjázatása azzal az objektív kísérlettel párosítva következik, hogy a Habsburg-birodalom egésze által kiállított teljes haderőből való magyar részesedés, a magyar katonák létszámának és arányának állandó növekedése egyértelműen kitűnjék.

Ezt megelőzően azonban röviden felvetésre érdemes az az állandóan visszatérő vád, hogy aránytalanul nagy számú német katonaságot állomásoztatott volna a Habsburg-hadvezetés magyar területeken. Egy viszonylag korai, még 1661-es nyilvántartás szerint a négy magyarországi főkapitányságban előírásosan összesen 12 552 katonát tartottak nyilván, köztük „németek” megjelöléssel 2755, tüzérként megnevezve 228, pontosan meg nem határozott minőségben további 135 főt. Ha őket is az idegenek közé számíthatónak véli az elemző, mert további kategóriaként már csak az szerepel, hogy 4086 huszár és 5348 hajdú, akkor is csupán a teljes létszám 24,84 %-át lehet idegennek minősíteni, vagyis alig minden negyedik katonát. Ténylegesen viszont csak 11 037 végvári volt jelen, hiányzott 586 német, továbbá 929 huszár és hajdú, vagyis az előbbieik közül 8,09, míg az utóbbiak közül 9,02 %. Ez a megközelítően azonos hiány mégis azt eredményezte, hogy gyakorlatilag csak minden ötödik harcos volt ténylegesen idegen.¹ Rájuk feltétlenül szükség volt a hathatós védelem érdekében, viszont helyettük nehéz is lett volna magyarokat találni. Ugyanis, amikor 1675-ben a későbbi nagy hatalmú Kollonits Lipót gróf megkísérelte elérni, hogy a németeket magyarokkal váltsák fel, alig 330 főt sikerült felfogadnia.² A korszakhatárt jelentő 1683-as esztendőben viszont a magyarországi német várórségek létszáma 4360 főre nőtt,³ ugyanakkor 5980 huszár és 5736 hajdú állomásozott a négy főkapitányságban,⁴ vagyis az idegen katonaság aránya 37,21 %-ra emelkedett, azaz másként kifejezve, immár szinte minden harmadik katona volt külföldi. A magyar katonák abszolút száma ugyanis csak 551 fővel mutatkozott nagyobbak, míg a németeké az Udvari Haditanács jóvoltából 1426 fővel. Talán nem tévedés feltételezni,

¹ KA AFA Türkenkrieg, 1661-XIII-13, az eredeti részletezés szerint az előírt létszámok a következők voltak:

<i>határvidék</i>	<i>német</i>	<i>huszár</i>	<i>hajdú</i>	<i>tüzér</i>	<i>egyéb</i>	<i>összesen</i>
kanizsai	70	1284	1836	19	12	3221
győr-balatoni	1135	290	575	31	17	2048
bányavárosi	900	1675	1862	110	86	4633
felső-magyarországi	650	837	1075	68	20	2650
<i>összesen</i>	2755	4086	5348	228	135	12552

² *Marer* 136. o. Akkor 3981 német lovas és gyalog, valamint 12 400 magyar és horvát huszár és hajdú volt a négy főkapitányság 49, továbbá a katonai határőrvidék 36 végházában összesen előírva. A tüzér- és egyéb személyek száma a korábbiak szerint, vagyis, akkor még nem változott az idegenek és magyarok aránya lényegesen, talán 25 %-ra ment csak fel. Tegyük hozzá: Wesselényi Ferenc nádor 25 744 fő állandó végvári harcost tartott volna szükségesnek, a magyarok és horvátok pedig ennek csak a felét kitevően szolgáltak. L. bővebben: *Acsády Ignác*: Magyarország Budavár visszafoglalása korában, Budapest, 1880, 116. skk. o.

³ KA AFA Türkenkrieg, 1683-XIII-1.

⁴ Uo. 1683-VI-1.

hogy a bő két évtizedben e két érték között mozoghatott a magyarországi idegen katonaság aránya.

Háború esetén ennél lényegesen nagyobb erőket is képes volt kiállítani a Királyi Magyarország, ahogyan korábban nem egy esetben a királyi mezei hadak harcba küldése tanúsította. 1683-ban, az oszmán támadás megindulásakor, de még az általános felkelés meghirdetését megelőzően, ám már bizonyára arra készülve, a magyarországi rendek királyi hadakként 28 huszár- és 20 hajdúszázadot, egyes arisztokraták saját kezdeményezéséből további 50 huszár- és 20 hajdúszázadot, ugyanakkor a horvátországi rendek 30 huszár- és 50 hajdúszázadot állítottak hadrendbe, ez a korabeli számvetés szerint mintegy 24–27 000 főt jelentett, ugyanakkor azonnal lépéseket tettek a rendek annak érdekében, hogy a mintegy 6000 katonai határőrvidéki fegyveresből 2500-at ugyancsak elvonhassanak a háborúra, míg a fegyvertelen végvári lakosságból további 1800 főt felfegyverzhessenek. E hadipotenciálra tekintettel ajánlhatta meg galántai Eszterházy Pál gróf, az ország nádora 5000 magyar harcos „gratis” átadását a bécsi hadvezetés számára, további 5000-ét pedig adóelengedés fejében.⁵

Ugyanabban az időben az állandó hadseregből magyar területeken vonult fel 6 gyalogezred, 15 dragonyos svadron és 3 horvát lovasezred,⁶ azaz előírt létszám szerint 15 840 fő. Közismert módon ezt az erőt, mint a kor katonai felfogásának megfelelően erre egyedül alkalmasat, a nyílt összecsapásra készülve, hamarosan Bécs alá vonták vissza, míg a magyar és horvát irreguláris erőket Kanizsa és Győr térségében, valamint a Vág mentén kiegészítő csapásmérőkként hagyták vissza. Így Bécs oszmán ostrom alól való felmentésében a magyar irreguláris erők nem vehettek részt, viszont egyes állandó hadseregbeli magyar egységek szerephez jutottak. Így a Bécset védő alakulatok közt volt kisserényi Serényi János Károly gróf generális-főstrázsamester német-római birodalom-beliekből álló gyalogezrede, a Bécs felmentésére vezényelt hadak közt pedig erdői Pálffy Károly János gróf generális-főstrázsamester német vértesezrede és ipolykéri Kéry Ferenc gróf ezredes horvát lovasezrede. A források mindhárom magyar hadvezér derekas helytállását kiemelik, különösen Serényiét, akinek eddig hazai feldolgozások a nevét sem említették.⁷ Bécs felmentését követően ezek és más állandó hadseregbeli egységek az ellenség üldözése során magyar területre léptek, közülük 12 gyalog-, 5 vértés-, 3 dragonyos- és 3 horvát lovasezred, összesen előírászerűen mintegy 35 380 fő, téli szállásra is Magyarországon vonult.⁸ Ez a hadjárat megkezdését megelőzően 76 568 fősnek megadott állandó hadseregbeli létszámnak mintegy a fele volt – beleszámítva a veszteségek miatti szükségszerű csökkenést is.⁹

Az 1784-es hadrakelést megelőzően a Magyarországon bevetendő állandó hadseregbeli erőket a 24 gyalog-, 16 vértés-, 8 dragonyos- és 3 horvát lovasezredbe szervezett, az előző évi létszámot megközelítő, összesen 75 360 fősnek előírt haderőből kikülönített 41 750 főben határozta meg a hadvezetés, míg további 20 550 irreguláris magyar és hor-

⁵ 1683, 18. skk. o.

⁶ KA AFA Türkenkrieg, 1683-XIII-2.

⁷ 1683, 143., ill. 232. o.

⁸ KA AFA Türkenkrieg, 1683-XIII-4.

⁹ 1683, 188. o.

vát bevetésével számolt, ezúttal számba sem véve a várórségbelieket.¹⁰ Az állandó hadsereg a következő évben 23 gyalog-, 18 vértés-, 9 dragonyos- és 3 horvát lovasezredben előírás szerint 76 320 főt tett volna ki, ténylegesen azonban csak kereken 68 000 fő állt rendelkezésre. Közülük 52 750 magyarországi bevetését rendelte el az Udvari Haditánács, ugyanakkor, a horvátországi és végvári erőkkel nem számolva, 19 000 magyar és horvát irregulárist kívánt harcba küldeni.¹¹ A sorsdöntő 1686-os esztendőben a teljes Habsburg-haderőt sikerült 105 050 főre növelni, így a magyarországi hadszíntéren bevetettek száma is minden korábbit felülmúlt, viszont emellett a hadvezetés egyaránt 12 000 magyar és 12 000 horvát irreguláris hadba küldésének lehetőségével számolt.¹² Buda felszabadításának jól ismert eseménytörténete tanúsítja, nem hiábavalóan.

Az 1689-es hadjárat évi kezdetén az előző évről számítva a teljes állandó hadsereget 21 gyalog-, 11 vértés-, 8 dragonyos-, továbbá 1 hajdú-, 2 huszár- és 3 horvát lovasezred alkotta, valamint szervezés alatt volt még 3 huszárezred. Ez összesen 71 280 fős előírt létszámot jelentett, közte már 9440 magyar- és horvátországit, ugyanakkor a hadvezetés mintegy 25 960 fős magyar és horvát hadba szálló nemzeti milíciával számolt, továbbá nyilvántartott magyarországi erődökben, várakban 95 német szabad században még 8 500 katonát és meghatározatlan számban, de nagy valószínűséggel legalább 6500 végvári magyart és ugyancsak adat nélkül katonai határőrvidékbelieket, becslés szerint legalább 3500 harcost.¹³ Az állandó hadseregbeliek közül az oszmánellenes harcban bevetettek száma 1689-ben mintegy 50 000 lehetett,¹⁴ mivel a téli szálláson 46 320 fő előírt létszámot hagyott hátra a hadvezetés.¹⁵ Akkor már folyt nyugaton a pfalzi „örökösödési” háború a franciákkal, így figyelemre méltó, hogy tartósan ilyen létszámban sikerült állandó hadseregbelieket biztosítani az oszmánellenes magyarországi felszabadító háborúban.

Az 1691-es hadjáratban 65 952 fővel számolt a bécsi hadvezetés a magyarországi hadszíntéren, közte mintegy 3000 Pálffy- és 1200 Molnár-gyalogezredbelivel, 800–800 Gombos- és Csáky-huszárezredbelivel, továbbá mintegy 19 000 magyar és horvát irreguláris gyalog és lovas mezei harcossal.¹⁶ 1692-ben a kétfrontos háború körülményei között a magyar hadszíntéren a szövetséges birodalmi hadakkal, amelyekről eddig nem esett szó, több császári állandó hadseregbelit váltottak ki, hogy a franciaellenes háborúban vethessék be őket, így az oszmánellenes küzdelemben 42 600 fő maradt közülük, köztük mintegy 2400 magyar gyalogos és 1600 magyar huszár, míg a magyar és horvát irregulárisok száma nagyjából változatlanul került beszámításra.¹⁷ Ez az arány stabilizálódott, így az 1695-ös adatok szinte teljesen megegyeznek a fentiekkel.¹⁸

¹⁰ KA AFA 1684-VI-16.

¹¹ 1685, 257. o.

¹² 1686, 26. o.

¹³ KA AFA, 1689-IV-5, 1689-X-2, 1689-XI-14, -15.

¹⁴ Uo. 1690-II-1.

¹⁵ Uo. 1690-I-1.

¹⁶ Uo. 1690-XI-7a, 1691-XIII-1, KA HKR, ASch, Nr. 11 1/2.

¹⁷ 1692, 284. skk. o.

¹⁸ KA AFA Türkenkrieg, 1695-XIII-1, -3, -4.

1696-ban azután újra változott a két front egymáshoz való viszonya, a magyar területeken bevetett állandó hadseregbeliek száma 64 785 főre nőtt, köztük volt 2584 magyar gyalogos és 1100 magyar huszár is, míg a többiek a franciák ellen nyugaton voltak bevetésen.¹⁹ 1697-ben, szinte ezzel azonosan, 63 584 állandó hadseregbelivel, köztük a korábbi számú magyarral számolt a hadvezetés, ugyanígy változatlanul végig mintegy 20 000 magyar és horvát mezei irreguláris, továbbá 6500–7500 katonai határőrvidékbelivel.²⁰ A nyugati háború befejeztével, az oszmánokkal kötött fegyverszünet megkötése ellenére, 1698-ban is 61 625 állandó hadseregbeli, közte 2852 magyar állomásozott magyar területeken, míg az irregulárisokat már számba sem vették.²¹

1699-ben a békekötést követően csupán az került megszabásra, hogy 11 magyar várban továbbra is 22 szabad századnyi katonaságot, összesen 4606 főt állomásoztattak Magyarországon.²² A többi várban addig ugyancsak az Udvari Haditanács költségén állomásoztatott magyar és horvát szabad századok létszámát már nem szabták meg, mert fizetésüket átadták a magyar hatóságoknak. Ugyanakkor felmerült az a terv is, hogy a határok erőteljes eltávolodása következtében szükségtelenné váló magyar végvári erők helyén állandó hadseregbeli német kötelekeket állomásoztassanak.²³ Az 1699-ben állandó hadseregbeli, irreguláris és külföldi segélycsapatok összlétszámát az előírás szerű 95 770 fő helyett még 86 386 főben adta meg a hadvezetés.²⁴ A külföldieket hazaküldve, az irregulárisok zömének hazatérését engedélyezve, végül is döntően állandó hadseregbeliekből 55 120 főt tartottak továbbra is magyar területeken.²⁵

Pénzügyi okokból bekövetkezett újabb csökkentést követően azután a megkötött béke ellenére 1700-ban a tovább fennálló súlyos veszélyre való hivatkozással, de nyilvánvalóan az olcsóbb eltartási lehetőségekre tekintettel, az Udvari Haditanács az akkori 29 gyalogezredből 16-ot, a 19 vértesezredből 9-et, a 9 dragonyosezredből 4-et állomásoztatott Magyarországon és Erdélyben, vagyis összesen 34 437 főt, míg további 47 200 harcos állomásozott Itáliában, a Rajna mentén, valamint az örökös és cseh tartományokban.²⁶

1701 már a spanyol „örökösödési” háború kirobbantásának éve volt. Abban az esztendőben az Udvari Haditanács 30 gyalog-, 19 vértese-, 10 dragonyos- és 3 huszárezredben összesen 121 806 főt, köztük 4500 magyar hajdút és 2400 magyar huszárt írt elő az állandó hadseregben, de csak a meglévő 104 600 fővel, valamint 18 azon kívüli német szabad században magyarországi várőrségekben szolgáló további 6256 katonával számolt. Az állandó hadseregbeliek magyar területeken való elszállásolási létszámára a töredékes adatokból csak következtetni lehet. Ugyanis 11 192 gyalogost tüntet fel a forrás a 73 200-ból Magyarországon és Erdélyben, míg az ezirányú lovassági adatok már nin-

¹⁹ FZ, I. k. 26. skk. o.

²⁰ Uo. I. k. 67. skk. o., KA AFA Türkenkrieg, 1697-VI-26e, 1697-XIII-1.

²¹ KA HKR ASch, Nr. 12.

²² KA AFA Türkenkrieg, 1699-XIII-150.

²³ KA AFA Ungarn, 1699-XIII-1, 1700-VII-121.

²⁴ FZ, II. k. 326. o.

²⁵ KA AFA Ungarn, 1699-XIII-3.

²⁶ FZ, III. k. 39. o.

csenek meg, csak a hadszíntérre küldötteké. Ezek szerint 8000 lovaszt hagytak volna vissza a hátszázot jelentő területeken, bizonyára ezúttal is döntő részben Magyarországon és Erdélyben. Mindenesetre az állandó hadsereg magyar egységeiből csak egy gyalogos ezredet tüntettek fel Erdélyben.²⁷ A valós létszámadatokra csak egy magyar vonatkozású tény utal: az előírt 1000 fő helyett a Kollonits-huszárezred az augusztus 1-i összeíráson csak 612 főt tudott felmutatni.²⁸

1702-ben kísérlet történt a haderő erőteljes fejlesztésére, de a pénzhiány ezt erősen akadályozta. Így például a magyarországi kiállítású állandó hadseregbeli huszárezredek létszámának növelését is az akadályozta, hogy „nincs pénz rá”.²⁹ Végül is külföldi kölcsönfelvételekkel sikerült a haderőfejlesztés, 1702-ben 3 új magyar gyalog- és 5 új magyar huszárezred felállítására is sor került. Ugyancsak 1702-es uralkodói intézkedés értelmében, természetbeni ellátás fejében, a katonai határőrvidékeliket a határokon túl is igénybe lehetett venni.³⁰ Ez az évszázad egészére meghatározó jelentőségű döntés volt. Már 1702-ben – az állandó hadsereghez csatlakozottan, de még külön igazgatás alatt – 8474 gyalogos és 4920 lovas igénybevételére kerülhetett sor.³¹ Feltétlenül megjegyzendő, hogy akkortájt már mintegy 30 000 katonai határőrvidékbeli állandó fegyverben tartásával számolt a hadvezetés az Adriai-tenger partjától a Tisza torkolatáig terjedő területen.³² Számolt továbbá a magyarországi kiállítású állandó hadseregbeli egységek veszteségeinek folyamatos pótlásával is. Ez szükséges volt, és az évben még megvalósulhatónak tűnt. Így Itáliában 1702. április 20-án 727 Ebergényi- és 331 Deák-huszár állomásozott, bár ezek közt is 95, illetve 40 gyalog szolgált.³³ Ez a létszám augusztusra mintegy a felére csökkent.³⁴ A hadszíntérre küldött jelentős újonckontingens, 800 fő és ló, ellenére az év végére megint csak 596 Ebergényi- és 216 Deák-huszár maradt, akik közül, ló hiányában, 325 fő gyalogszolgálatra kényszerült.³⁵ A lóhiány az újonnan felállított huszárezredekben is nagy volt, bár ezekben a létszámot jobban sikerült biztosítani. Így az év végén 965 Csonkabég-huszárt 725 lóval, 902 Gombos-huszárt 327 lóval, 888 Loósy-huszárt 611 lóval, 878 Eszterházy-huszárt 705 lóval, 777 Forgách-huszárt 563 lóval és 509 Kollonits-huszárt 435 lóval írtak össze.³⁶

Az 1703-as hadjáratban elsődlegesen az érdemel említést, hogy I. Lipót már az előző év október 7-én azzal a kívánsággal fordult a magyar rendekhez, hogy „állítsanak ki 15 000 katonát a spanyol örökségért vívott háborúhoz nyújtandó segítség-

²⁷ KA HKR Prot. Reg. 1701-I-1., V. ő.: FZ, VI. k. 83. o.

²⁸ FZ, III. k. 456. o.

²⁹ KA AFA Italien, 1702-VIII-15b.

³⁰ HHStA, Illyrien-Serbien, Fasc. I. Conv. 3. fol. 136.

³¹ KA HKR Prot. Exp. 1703-VIII-547.

³² KA AFA Ungarn, 1699-XI-2, 1699-XIII-21.

³³ KA HKR Prot. Reg. 1702-VI-36.

³⁴ KA AFA Italien, 1702-VIII-15b.

³⁵ Uo. 1702-XII-1, KA HKR Prot. Reg. 1703-X-254.

³⁶ KA HKR Prot. Reg. 1703-V-141.

ként”.³⁷ A szűkebb értelemben vett Magyarországon azonban, a Rákóczi-szabadságharc kirobbanása következtében is, alig 2000 fő kiállítására került sor,³⁸ (egyedül Pozsony vármegyéből viszont 1021 gyalogos és 439 lovas,³⁹) így az uralkodó 1703. december 17-i leiratával a nádor vezényletével – a fennhatósága alatti területeken – általános felkelés meghirdetését indítványozta.⁴⁰ Eszterházy Pál herceg, a nádor, aznapi válasza a felkelés lehetetlenségére utalt, és a kiállított 2000 magyar átengedésének a tényével elhárított minden további katonaillesztést.⁴¹ A magyar rendek álláspontján az sem változtatott, hogy az uralkodó hajlandó volt elengedni az az évi hadiadót,⁴² Savoyai Jenő herceg, a hadak legfőbb vezénylője pedig azt kívánta, hogy a 2000 főből reguláris huszárezredeket szervezzenek, további 4000 főt pedig reguláris gyalogezredekben állítsanak ki.⁴³ Ezzel a követeléssel, vagyis 2 új huszár- és 2 új gyalogezreddel, valamint a meglévőkhöz további 1000 fő határőr toborzásával immár az uralkodó is megelégedett volna az általános felkelés helyett.⁴⁴ Az erdélyi rendek másképpen tették lehetetlenné az uralkodói elképzelést. Hajlandóak voltak ugyan 8000 fős felkelés kiállítására, de figyelmeztettek arra, hogy a felkelők csak az ország határain belül alkalmazhatóak, vagyis a spanyol háborúban nem vehetők figyelembe.⁴⁵ Mindenesetre ajánlatuk azt jelentette, hogy átvették volna az általuk lakott terület őrzését az ott állomásoztatott császári állandó hadseregbeli egységektől, hogy az uralkodó azokat vethesse be nyugaton.

A Habsburg-birodalom katonai helyzetének súlyosságát a maga valóságában egyedül az a tény is jelzi, hogy az állandó hadsereg 35 gyalog-, 20 vértés-, 10 dragonyos- és 8 huszárezredében összesen előírt 125 770 fő helyett alig 76 000 állt fegyverben⁴⁶, közülük 22 016 gyalogos és 11 300 lovas (de ezek közül is ló hiányában 6288 gyalogszolgálatra kényszerült)⁴⁷ az itáliai hadszíntéren, továbbá mintegy 14 000 gyalogos és 14 370 lovas a német-római határterületeken állt hadban,⁴⁸ így a Rákóczi-szabadságharc kuruc haderejével kezdetben csak legfeljebb 14 314 császári katona vehette volna fel a harcot. Ténylegesen a szűkebb értelemben vett Magyarországon 4000 gyalogost és 1200 lovast, míg Erdélyben 5446 gyalogost és 2984 lovast mutattak ki,⁴⁹ vagyis összesen 13 630 főt, azaz ezer főnyi pontossággal az elméleti számítással megközelített, és semmiképpen sem az

³⁷ KA AFA Rebellen in Ungarn, 1702-X-5.

³⁸ FZ, V. k. 116. o.

³⁹ KA AFA Rebellen in Ungarn, 1703-X-3.

⁴⁰ Uo. 1703-XII-4b.

⁴¹ Uo. 1703-XII-16.

⁴² Uo. 1703-XII-ad 22.

⁴³ Uo. 1703-XII-28.

⁴⁴ Uo. 1703-XII-43.

⁴⁵ FZ, V. k. 116. o.

⁴⁶ Uo. V. k. 64. o.

⁴⁷ KA AFA Italien, 1703-V-12.

⁴⁸ KA HKR Prot. Reg. 1703-III-263.

⁴⁹ FZ, V. k. 110. o.

előírt, 18 320 fő körüli létszámot.⁵⁰ Ez a különbség viszont adódhat abból, hogy a magyarországi 19 várban elhelyezett szabad századok közül 37 német volt, összesen 2980 fővel.⁵¹ Egyébként további szabad századokban 4826 magyar is szolgált a 19 várórségben.⁵² A nagy hadszíntéri katonahiány azzal járt, hogy ezekből is kerültek bevetésre a spanyol háborúban, így például 300 győri magyar huszár a Rajna mentén.⁵³ A Rákóczi-szabadságharc hatására viszont az ugyancsak bevetett állandó hadseregbeli magyar ezredek az előírt létszám elérése nélkül indultak a hadszíntérre, így az Andrassy-gyalogezred 1536, a Batthyány-gyalogezred 1380 fővel az előírt 2012–2012 fő helyett, a Deák-huszárezred pedig 836 fővel az előírt 1000 fő helyett Itáliába.⁵⁴

A magyar egységek veszteségeit jól jelzi, hogy 1704 elején a hivatalosan bizonyára felfelé kerekített adatok szerint is messze az előírt létszám alatt, átlagban még az ötven százalékot sem elérve, várták kiegészítésüket.⁵⁵

<i>egység</i>	<i>előírt létszám</i>	<i>tényleges létszám</i>
Andrassy-gyalogezred	2012 fő	1033 fő
Batthyány-gyalogezred	2012 fő	627 fő
Bagossy-gyalogezred	2012 fő	500 fő
Molnár-gyalogezred	2012 fő	200 fő
Mallenich-zászlóalj	1200 fő	564 fő
Kollonits-huszárezred	1000 fő és ló	400 fő, 350 ló
Ebergényi-huszárezred	1000 fő és ló	500 fő, 300 ló
Deák-huszárezred	1000 fő és ló	400 fő, 300 ló
Lehoczky-huszárezred	1000 fő és ló	400 fő, 300 ló
Eszterházy-huszárezred	1000 fő és ló	800 fő, 600 ló
Gombos-huszárezred	1000 fő és ló	800 fő, 600 ló
Csáky-huszárezred	1000 fő és ló	800 fő, 600 ló
Csonkabég-huszárezred	1000 fő és ló	579 fő, 441 ló

Az év további súlyos veszteségeire utal, hogy 1704 júliusára, annak ellenére, hogy a Molnár-gyalogezred már felosztatásra került, csak 896 Andrassy-, 560 Batthyány- és 101

⁵⁰ Uo. V. k. 88. o.

⁵¹ Uo. V. k. 110. o.

⁵² KA HKR ASch, Nr. 17.

⁵³ FZ, V. k. 381. o.

⁵⁴ KA AFA Italien, 1703-V-12.

⁵⁵ FZ, VI. k. 84. o. N.B. hozzá kell tenni, hogy a létszámok egyúttal az állandó utánpótlást is jelzik. Ugyanis fél évvel korábban a 2979 itt feltüntetett huszárral szemben az utolsó négy huszárezredben csak 1142 főt tudtak összeírni. V. ö.: KA AFA Röm. Reich, 1703-V-In.

Bagossy-hajdút tudott összeírni a hadvezetés.⁵⁶ Közülük is hadrafogható csupán 333, 201, illetve 49 fő volt, mert még öltözkük és lábbelijük sem volt a többieknek, nem hogy fegyverük.⁵⁷ Hasonlóképpen a hajdúkkal együtt bevetett huszárok közül az Ebergényi-ezredben maradt 160 fő és 104 ló, a Deák-ezredben 76 fő és 33 ló, de harc képes közülük is csupán 134, illetve 65 fő volt.⁵⁸ Ugyanígy az Elő-Ausztriában állomásozó Eszterházy-huszárezredben is mindössze 241 főt és 139 lovat írtak össze, a harc képesekről ezúttal nem szóltak.⁵⁹

A hiány nemcsak a magyar kiállítású egységeknél volt ilyen mértékű. Az összesen előírt 87 500 gyalogos helyett csak 45 935 fő volt fegyverben, a 30 000 előírt lovasból 22 478 állt hadrendben, de közülük 11 868-nak nem volt lova és gyalog szolgált. Bizonyára hasonló volt a helyzet az állandó hadseregen kívül hadba küldött 44 szabad századnál is.⁶⁰ Hiába igyekezett a hadvezetés a katonák számát növelni, például a magyar egységek esetében a vármegyékhez intézett kiegészítési utasítással.⁶¹ Legfeljebb egy-egy arisztokrata ajánlkozása segített valamit, ahogyan egy jelentés megőrizte: „Niczky ezredes 1000 katonát akar Öfelsége szolgálatára kiállítani.”⁶² Mindenesetre ilyen példák hatására rendelte el az Udvari Haditanács elnöke, hogy a magyar területeken bevetett egységek, 6677 gyalogos és 3442 lovas, összesen 10 119 fő⁶³ előírt kiegészítésére magyar területeken rendeljenek el toborzást, és a lovas kötelékeket növeljék 5000, míg a gyalogos erőket 10 000 főre.⁶⁴

Ennek ellenére az 1704-es hadjárat kezdetén a kurucok ellenében csak 4981 lovas (de 861 ló nélkül) és 5773 gyalogos császári katona kerülhetett bevetésre.⁶⁵ A Bécsbe küldött jelentés ezt követően is csupán arról számolhatott be, hogy a magyarországi létszámot 4999 lovasra (958 továbbra is ló nélkül, gyalogszolgalatban) és 6517 gyalogosra sikerült növelni. Vagyis a magyarok közti toborzás szinte teljes csóddal járt, még a téli szálláson voltak létszámát sem sikerült biztosítani. Így végül is máshonnan elvont 1777 lovassal (közte 569 gyalog szolgálóval) és 3698 gyalogossal lehetett elérni a hadvezetés által szükségesnek tartott létszámot és ezzel biztosítani az erőegyensúly megteremtését.⁶⁶ Egyfajta fordulatot csak az 1705. június 15-i összesítő jelentés közölhetett az Udvari Haditanáccsal, e szerint „a magyarországi mezei és helyőrségbeli császári csapatok 10 384 gyalogos és 9240 lovas, 5419 lóval.”⁶⁷ Bár ezúttal a létszámnövelés sikeresnek bizo-

⁵⁶ FZ, VI. k. 292. o.

⁵⁷ KA AFA Italien, 1704-VII-6c.

⁵⁸ Uo. 1704-VII-7.

⁵⁹ KA AFA Röm. Reich, 1704-XIII-19.

⁶⁰ FZ, VI. k. 84. o.

⁶¹ KA AFA Rebellen in Ungarn, 1704-I-216.

⁶² Uo. 1704-IV-2, Heister tábornagy Savoyai Jenő tábornagnak, 1704. ápr. 5.

⁶³ KA HKR Prot. Reg. 1704-III-518.

⁶⁴ KA AFA Rebellen in Ungarn, 1704-VI-3.

⁶⁵ FZ, VI. k. 133. o.

⁶⁶ Uo. VI. k. 195. o.

⁶⁷ KA AFA Rebellen in Ungarn, 1705-VI-8,-9.

nyult, figyelemre méltó a nagyarányú lóhiány, amelynek következtében a lovasok tekintélyes része csak gyalogos harcbevételre volt alkalmas.

Arról is szólni kell, hogy az állandó hadsereg magyar ezredeinek a hadszíntéren való kiegészítése 1705-ben már lehetetlenné vált, ugyanakkor a veszteségek következtében a létszámok egyre kisebbedtek.⁶⁸ Ezért indítványozta Savoyai Jenő herceg, az Udvari Haditanács elnöke az uralkodónak, hogy egyes alakulatok feloszlásával egészítsék ki a megmaradókat.⁶⁹ Erre valóban megszületett az uralkodói döntés. E kérdéskörben az is figyelemre méltó, hogy a tervezett hadilétszámból összesen 30 253 fő hiányzott, azonban az örökös és cseh tartományokból is csupán 15 891 újoncot sikerült biztosítani, így továbbra is jelentős hiányok mutatkoztak a 39 gyalog-, 22 vértés-, 12 dragonos- és 8 huszárezredben.⁷⁰ Ilyen körülmények között a hadvezetés újra a katonai határőrvidékek felé fordult. A Belső-Ausztriai Haditanács utasítást adott, hogy a varasdi kapitányság 1000 lovas és 1000 gyalogost, a károlyvárosi kapitányság pedig 700 lovas és 500 gyalogost állítson ki és indítson útba.⁷¹ Ugyanakkor a szlavóniai kapitány jelentette, hogy 1500 gyalogost és 600 lovas a hadakhoz irányított.⁷² Hamarosan 10 500 főre nőtt a katonai határőrvidékről a harcoló magyarországi császári erőkhöz küldött kontingens.⁷³ További segítséget jelentett a Rákóczi-szabadságharc elleni küzdelemben, hogy a német-római birodalmi fejedelmek által biztosított úgynevezett Birodalmi Hadseregből is 3201 főt erre a hadszíntérré vezényelt a hadvezetés.⁷⁴ Végül az idegen birodalmaktól segítségül bérelt egységek közül 1706-ban ugyancsak a magyarországi hadszíntéren került bevetésre 4 dán gyalogezred és ugyancsak 4 dán vértesezred.⁷⁵ Mindennek a következményeképpen viszont a magyarországi szabadcsapatokat, összesen mintegy 6000 főt, sikerült a harcoló csapatokhoz beosztani, mivel azokat feloszlatták.⁷⁶ Bár egyébként szabad toborzást is elrendeltek, és az örökös és cseh tartományokat az újonckontingens kiállítására kötelezték, még mindig 31 476 fő hiányzott az egyébként is 120 000 főre csökkentettnél előírt haderőből.⁷⁷ A hiány valamennyi egységet erősen érintette, így a 37 gyalog-, 20 vértés-, 11 dragonos- és 8 huszárezredből a Magyar Királyság területein bevetett 12 gyalog-, 8 vértés- és 4 dragonosezredet is.⁷⁸ 1707-ben, az európai erőviszonyok alakulá-

⁶⁸ Az Itáliában bevetett magyar egységek adatai szerint 550 Andrásy, 425 Batthyány-, 80 // Bagossy-gyalogos volt már csak az előírt összesen 6036 helyett, 221 Mallenich- horvát gyalogos az előírt 1000 helyett, 544 Ebergényi- és 430 Deák-huszár az előírt 2000 helyett, V. ö.: KA AFA Italien, 1705-I-35. Hasonlóképpen német-római területen 1000 Eszterházy-huszár és ló helyett 259 főt és 295 lovat írtak össze. V. ö.: FZ, VII. k. 415. o.

⁶⁹ KA AFA Italien, 1705-X-1.

⁷⁰ FZ, VII. k. 60. o.

⁷¹ KA AFA Rebellen in Ungarn, 1706-V-23.

⁷² Uo. 1706-VII-13.

⁷³ Uo. 1706-VIII-3, 1706-IX-1.

⁷⁴ KA AFA Röm. Reich, 1706-VI-17. N.B.: Egyébként a Birodalmi Hadsereg teljes létszáma ekkor 16 736 gyalogos és 9746 lovas volt.

⁷⁵ FZ, VIII. k. 64. o.

⁷⁶ Uo. VIII. k. 61. o.

⁷⁷ KA AFA Italien, 1706-XIII-17, -18.

⁷⁸ KA HKR Asch Nr. 13. KA AFA Italien, 1706-VIII-17, -18, -24.

sának következtében még sikerült is növelni az állandó hadseregből a kurucok ellen bevetett egységek számát, 14 gyalog-, 9 vértés- és 4 dragonyosezredre.⁷⁹ Ezekből egy tekintélyes hányad Erdélyben állomásozott, a hadszíntéren csak 7426 gyalogos és 6497 lovas szolgált.⁸⁰ A továbbra is bevetett bérelt, német-római birodalmi, katonai határőrvidékbeli és császárhű horvát és magyar irreguláris erők összesen szintén ilyen nagyságrendben lehettek jelen.⁸¹

1708-ban, ahogyan erről már ugyancsak szó esett, az állandó hadseregben két újabb magyar huszárezred megszervezésére kerülhetett sor két magyar arisztokrata (Eszterházy József gróf és Nádasdy Ferenc gróf) ajánlkozása következtében, éppen a Rákóczi-szabadságharc ellenében. Ezeken túl 15 gyalogos-, 11 vértés- és 6 dragonyosezred került bevetésre Magyarországon.⁸² A tervezett 117 690 fős teljes haderőnek előírt létszám igen tekintélyes részét akarta a bécsi hadvezetés a magyar függetlenségi háború ellen bevetni, immár 49 755 főt.⁸³ A korábbi jelentős létszámihiányokat azonban abban az évben sem sikerült kiküszöbölni. Így mintegy egyharmadot le kell vonni ebből az elméleti létszámból, a maradványból pedig jelentős erők továbbra is megszálló funkciót láttak el Erdélyben. Viszont nagyjából a megszállókkal azonos létszámban sikerült biztosítani a császári erőkkel való együttműködést a katonai határőrvidékiekkel, továbbá a császárhű horvát és magyar rendek által biztosított kötelékekkel.⁸⁴ Annak szemléltetésére, mennyire nem szabad az előírt létszámmal megbecsülni az erőviszonyokat, álljon itt példaként, hogy az 1708-ban alapított Eszterházy József-huszárezred létszáma a teljes 600 főről 1709 elejére már 186 főre csökkent, és bár generálisi kinevezés reményében az ezredtulajdonos egységét dragonyosezred-létszámra, azaz 1060 főre szeretne volna növelni, ahogyan kérvényezte, mégsem tudta abban az évben 410 főnél többre növelni a létszámot.⁸⁵ Ugyanakkor más magyar egységek hasonlóképpen és továbbra is rendkívüli létszámihiányokkal küszködtek, így a három Itáliában bevetett huszárezrednél például 1140 fő és 1528 ló pótlásáról kellett volna gondoskodni. Hasonló volt a helyzet a többinél is, ezért az Udvari Haditanács kénytelen volt elrendelni az előírt létszámok 5–800 főre való csökkentését.⁸⁶

Valójában a Habsburg-hadak tényleges létszámnövelését újabb idegen birodalombeli egységek bérbé vételével sikerült csak elérni. 1709-ben már 4 dán gyalog-, 1-1 dán vértés- és dragonyosezred, 2 lengyel lovas-, 2 svájci gyalog- és 2 német-római dragonyosezred került császári hadvezetés alatt bevetésre, döntő hányadában a magyar

⁷⁹ FZ, IX. k. 287. o.

⁸⁰ KA HKR Prot. Reg. 1707-VI-343, 1707-VIII-415.

⁸¹ KA AFA Rebellen in Ungarn, 1706-XI-ad 7, 1706-XII-13, Deutschland, 1707-IV-1, Provence, 1707-IV-4.

⁸² FZ, X. k. 70. o.

⁸³ Uo. X. k. 60., ill. 65. o.

⁸⁴ Uo. X. k. 517. skk. o.

⁸⁵ KA AFA Niederlande, 1709-IV-48, 1709-IV-55, 1709-V-7, 1709-XIII-16, 1709-VIII-13, 1709-VIII-50, 1709-IX-44, 1709-X-66, Rebellen in Ungarn, 1709-III-3, 1709-VIII-13.

⁸⁶ KA AFA Italien, 1708-X-35, Röm. Reich, 1708-II-1c, 1708-IV-2, 1708-V-4, Niederlande, 1708-VI-3, 1708-VI-16, 1708-VI-77, 1708-VI-99, 1708-VI-101, 1708-VII-93, 1708-VIII-18, 1708-XI-40, 1708-XIII-3d.

szabadságküzdelem ellen.⁸⁷ Ezzel egyidőben a császári állandó hadsereg magyarjai zömükben más hadszíntereken kerültek alkalmazásra és ugyancsak a korábbiakhoz hasonló létszámihiányokkal küzdöttek. Ennek bemutatása ezúttal is csak jelzésszerű lehet. 1709 májusában a Rajna mentén a Lehoczky-huszárezredben 812 fő és 745 ló, míg az Eszterházy József Simon-huszárezredben 674 fő és 558 ló került bevetésre.⁸⁸ Itáliában az Ebergényi-huszárezredben 415 fő és 342 ló, míg a Gyulai-hajdúezredben 694 fő harcolt.⁸⁹ A reguláris egységek hiányát némileg ellensúlyozta, hogy irreguláris, főleg horvát és más délszláv formációk is hadba küldhetőek voltak.⁹⁰ Ilyen körülmények között sikerült stabilizálni az erdélyi Habsburg-csoportosítás létszámát, amely az év végén 5056 gyalogos és 4618 lovas volt.⁹¹ Ez a létszám 1710-ben már 6540 gyalogosra és 5600 lovasra nőtt, ugyanakkor előírászerűen Magyarországon 21 120 gyalogos és 15 200 lovas alkotta a Habsburg-haderőt. Míg magyar területeken immár összesen így 48 460 fővel rendelkezhetett a bécsi udvar, a többi hadszíntéren 73 010 fő bevetésével számolt.⁹²

Az arány 1711 tavaszára sem változott, a magyar hadszíntéren tartott 51 366 fővel szemben összesen még 88 932 fő állt fegyverben.⁹³ Természetesen azt sem szabad elhallgatni, hogy az irreguláris kötelékek hadba küldésén túlmenően a császári állandó hadsereg magyar egységeinek kiegészítésére akkortájt már egyre gyakrabban tudtak alkalmazni átállt kurucokat, egyes személyeket és kisebb kötelékeket egyaránt.⁹⁴ Ugyanakkor a német egységek magyar területekre is az örökös és a cseh tartományokból kapták a kiegészítést, 1711-ben például összesen 6066 főt⁹⁵ az akkor magyar területeken állomásoztattott 15 német ezredbe.⁹⁶ Az állandó kiegészítés ellenére mégis újra és újra csökkent a létszám. Megint csak magyar példával szemléltetve, a Rajna mentén tartott Lehoczky-huszárezred 1711 júliusában 826 főből és 680 lóból, az Eszterházy József Simon-huszárezred 757 főből és 628 lóból állt,⁹⁷ míg az Itáliában bevetett Ebergényi-huszárezred 1711 decemberében 506 főből és 505 lóból állt,⁹⁸ holott a korábban 1000 fős létszámot az évben 611 főre és lóra csökkentették, abban a reményben, hogy azt legalább biztosítani lehet.⁹⁹ 1711 decemberében a szintén Itáliában bevetett Gyulai-gyalogezred létszáma alig 790 fő volt, messze az előírt 2012 fő alatt maradt.¹⁰⁰

⁸⁷ FZ, XI. k. 37. o.

⁸⁸ KA AFA Röm. Reich, 1709-V-26, KA HKR Prot. Reg. 1709-V-263.

⁸⁹ KA AFA Italien, 1709-IX-7a, KA HKR Prot. Reg. 1709-VII-72.

⁹⁰ KA AFA Niederlande, 1709-II-35, 1710-XIII-14.

⁹¹ KA HKR Prot. Reg. 1709-XII-270.

⁹² FZ, XII. k. 93. skk. o.

⁹³ Uo.

⁹⁴ Uo. XIII. k. 103. skk. o.

⁹⁵ Uo. XIII. k. 102. o., KA AFA Rebellen in Ungarn, 1711-III-6 1/2.

⁹⁶ KA AFA Rebellen in Ungarn, 1711-XI-15b.

⁹⁷ KA AFA Röm. Reich. 1711-VII-5h.

⁹⁸ KA AFA Italien, 1711-XII-46a.

⁹⁹ KA AFA Rebellen in Ungarn, 1711-IV-7.

¹⁰⁰ KA AFA Italien. 1711-XII-46a.

1712-ben sem sikerült az előírt létszám biztosítása, holott a Rákóczi-szabadságharc véget ért és lehetővé vált a korábnál sikeresebb magyarországi kiegészítés. A veszteség ugyanis megint nagyobb volt a kiegészítésnél. Két előző egységnél maradvá, az Ebergényi-huszárezred szeptemberben 568, októberben 571 főből, ugyanakkor a Gyulai-hajdúezred 1124, illetve 1171 főből állt.¹⁰¹ Ilyen körülmények között az irregulárisnak tekintett magyar királyi katonaságot az Udvari Haditanács még a szatmári béke megkötését követő időkből is csak Győrben, Komáromban, Esztergomban, Budán, Szigetvárott, Szegeden, Szebenben és Nagyváradon állomásoztatta, egy-egy szabad századnyi erővel.¹⁰² Ezzel egyidőben átmenetileg a magyar nemzeti milíciának nevezett erő összlétszámát mindössze 600 huszárból és 400 hajdúból határozta meg.¹⁰³ Bár már 1712 elején kísérlet történt e rendkívül alacsony létszám növelésére,¹⁰⁴ az bizonyára kudarccal járt, mert hamarosan tervezetet kellett készíteni „a Magyarországon állomásozó császári miliciáról”.¹⁰⁵

1712-ben egyébként, a még folyó spanyol háborúra tekintettel, a bécsi hadvezetés 103 200 fő 43 gyalogezredben és 42 000 fő 20 vértés-, 12 dragonos- és 7 huszárezredben való kiállítását tervezte,¹⁰⁶ de valójában csak 87 520 gyalogost és 38 100 lovas sikerült hadrendbe állítania. Közülük 18 400 gyalogos és 11 000 lovas magyarországi, 6500 gyalogos és 3000 lovas erdélyi állomásoztatását írta elő.¹⁰⁷ A nagyarányú létszáhiánynak ugyan csak töredékét okozta a magyarországi kiállítású egységeknél lehetetlen hadilétszámokra való feltöltés, mégis ezeknél – a bekövetkezett magyarországi békére is tekintettel – új létszámokat írt elő az Udvari Haditanács: A Gyulai-gyalogezrednek 2000, a Babócsay- és Eszterházy József Simon-huszárezrednek 800-800, a Kollonits-, Ebergényi- és Splényi-huszárezrednek 600-600, míg a Nádasdy- és Eszterházy József-huszárezrednek 500-500 főt szabott meg.¹⁰⁸ Bár ezt sem sikerült egészen elérni, az adott létszámokat mégis sikerült stabilizálni. Ezt tanúsítja, hogy a Kollonits-huszárezredben 559 fő és 431 ló, a Splényi-huszárezredben pedig 586 fő és 462 ló volt 1712 novemberében, míg az Eszterházy József Simon-huszárezred az év júliusában 773 fővel és 697 lóval, augusztusában 771 fővel és 697 lóval, novemberében 767 fővel és 702 lóval, ugyanabban a három hónapban a Babócsay-huszárezred 804 fővel és 770 lóval, 802 fővel és 758 lóval, illetve 816 fővel és 758 lóval rendelkezett.¹⁰⁹

Egyébként az állandó hadseregbeli magyar egységekkel a további hadműveletekben még számolt a hadvezetés, így 1713 elején a Kollonits- és a Splényi-huszárezredet Németalföldön, a Babócsay- és az Eszterházy József Simon-huszárezredet Elő-Ausztriában,

¹⁰¹ KA HKR Prot. Reg. 1712-IX-305, 1712-XII-1.

¹⁰² KA AFA Rebellen in Ungarn, 1711-XI-1a.

¹⁰³ Uo. 1711-XI-7.

¹⁰⁴ Uo. 1712-I-1, 1712-II-2, -3, -ad 3.

¹⁰⁵ Uo. 1712-XIII-2.

¹⁰⁶ KA HKR ASch, Nr. 10a.

¹⁰⁷ KA HKR Prot. Reg. 1712-I-268.

¹⁰⁸ KA AFA Niederlande, 1712-XIII-12.

¹⁰⁹ KA HKR Prot. Reg. Reg. 1712-VII-239, 1712-VIII-55, 1712-XI-143.

az Ebergényi-huszárezredet és a Gyulai-gyalogezredet Itáliában állomásoztatta, és továbbra is csak a Nádasdy- és az Eszterházy József-huszárezred maradt magyar területen.¹¹⁰ A továbbra is idegenben tartott öt magyar huszárezredben egyébként sikerült még az előírtnál is nagyobb létszámot biztosítani, 3933 főt.¹¹¹ Valószínűleg még inkább így volt ez a magyar területeken állomásoztatott két huszárezrednél és az Itáliában hagyott egy hajdúezrednél is – tekintettel az átállt, volt kurucokra. Különben a teljes állandó hadsereg 127 gyalogzászlóaljából 33, 236 lovas svadronjából 82 továbbra is – a még mindig folyó nyugati háború ellenére – a magyarlakta területek helyőrségeként került elhelyezésre.¹¹² Mivel az előírt létszámot az állandó hadseregnél minden erőfeszítés ellenére a továbbiakban sem sikerült elérni, az örökös és cseh tartományok pedig adó fejében sem tudtak elegendő újoncot állítani, engedélyezett maradt a szabad toborzás, ez pedig azzal járt együtt, hogy a magyar helyőrségbeli egységek megkíséreltek minél több környékbeli magyart felfogadni, elsődlegesen költségkímélés miatt.¹¹³

A magyar lakosságra háruló teherterhelés az 1715-ös esztendővel még nagyobbá vált. Az újabb törökellenes háború előkészületeinek a jegyében a 137 600 fősnek előírt állandó hadseregből 51 000 fő magyarországi és 9899 fő erdélyi állomásoztatásával számolt az Udvari Haditanács, míg Itáliában 34 000, Németalföldön 13 500, Elő-Ausztriában 10 600, az örökös és cseh tartományokban 18 200 főt írtak elő. Ugyanabban az évben a katonai határőrvidék hadipotenciálját 22 400 fővel tartották nyilván.¹¹⁴ Az is figyelemreméltó, hogy a magyarországi erőket tekintve 28 768 gyalogossal, 15 876 vértessel, 3306 dragonyossal és 3050 huszárral, az erdélyieknél pedig 6561 gyalogossal, 1134 vértessel és 2204 dragonyossal számoltak, vagyis a teljes haderő 42 lovasezredéből 25-öt, 53 gyalogezredéből pedig 19-et tartottak e térségben,¹¹⁵ minden bizonnyal a nagyfokú mozgékonyság biztosítására, vagyis nemcsak oszmán támadás, hanem újabb magyar megmozdulás lehetőségét is szem előtt tartva. Ugyanakkor a hadi előkészületek jegyében az állandó hadseregbeli hiány pótlására az Udvari Haditanács 10 617 gyalogos, köztük 427 hajdú, továbbá 18 710 vértés és dragonyos és 5595 ló toborzását rendelte el, emellett intézkedett további hat új gyalogezred felállítására vonatkozóan is.¹¹⁶

VI. Károly császár (és III. Károlyként magyar király) 1716-ban megkezdett első török háborújában jelentősen épített az addig is magyar területeken állomásoztatott egységekre. Mindenesetre a gyalogkötelekek közül hátrahagyatott a kulcsszerepet játszó magyarországi helyőrségekben 4328 főt, a lengyel határvonalra helyeztetett 3055 főt, a török határvonal belső biztosítására egyes várakba telepítettett 5217 főt, a többi 16 168 katonát

¹¹⁰ FZ, XV. k. 503. skk. o.

¹¹¹ KA AFA Röm. Reich, 1713-XIII-4.

¹¹² FZ, XV. k. 50. o. N.B.: A szűkebb értelemben vett Magyarországon 24 zászlóalj és 64 svadron, Erdélyben 9 zászlóalj és 18 svadron, ugyanebben az időben az örökös és cseh tartományokban összesen csupán 5 zászlóalj és 5 svadron volt.

¹¹³ KA HKR Prot. Exp. 1713-XII-815, -889, Prot. Reg. 1714-II-89, -101. N.B.: 1714-ben összesen 8203 fő szabad toborzása folyt.

¹¹⁴ FZ, XV. k. 44. skk. o.

¹¹⁵ KA HKR ASch, Nr. 16 1/2.

¹¹⁶ FZ, XVI. k. 342. o.

beosztotta a hadra kelő hadseregbe és ehhez a kontingenshez átvezényeltetett még további 37 212 gyalogost. Ugyancsak beosztotta a hadra kelő hadseregbe a teljes magyarországi, 22 232 főnyi lovasságot és újonnan előrevont további 10 712 vértest és dragonyost. Az erdélyi állandó hadseregbeliek közül belső biztosító erőként visszahagyatott 5836 főt, a többi 4063-ból és az odavezényeltetett további 7173 harcosból pedig önálló támogató hadtestet hozatott létre. Az akkor számba vett mintegy 31 000 katonai határőrvidékbelinek mintegy a felét ugyancsak a hadra kelő hadsereghez sorolta a hadvezetés és ugyanúgy beosztott az akkor már egyértelműen szabad századoknak nevezett kötelékekből is mintegy 2700 főt. Így e háborúban az uralkodó és a hadvezetés egy 115 260 fős háborúba induló haderővel és összesen még további 18 436 főnyi biztosító erővel számolt a magyar területeken.¹¹⁷ Valamennyi állandó hadseregbeli magyar egység is ezek közt volt.

A következő hadjárat évből a bécsi udvar a határőrvidékbelinek és más irregulárisok nélkül 100 774 fős hadra kelő hadsereggel kalkulált.¹¹⁸ Ez teljesen egyezik az előző számvetéssel, viszont a veszteségre utal, hogy ennél a hadilétszámnál 20 550 fős hiányt pótlandó újoncozást rendelt el.¹¹⁹ A magyarországi és erdélyi biztosító erőket ugyanakkor az előző évinél magasabb létszámon, összesen 24 182 főben határozták meg.¹²⁰ A hadra kelő erökhöz az évből csatlakozó határőrvidékiek és nemzeti milíciához tartozók számát végül a hadvezetés 18 200 főben szabta meg.¹²¹ 1718-ban a hadilétszám nem érte el az előző évit, nagyobb volt ugyanis a veszteség, mint korábban. A császári állandó hadseregből 74 180 fő állt háborúban, 26 400 fő újoncozása mellett így ezekhez 11 094 főnyi bajor és szász segélyhad csatlakozott, míg a határőrvidékbelinek közül és a nemzeti milíciakötelésekből 14 500 főre tartott igényt a hadvezetés. A belső biztosító erök létszámán ezúttal nem módosított.¹²²

Az újra beköszöntött béke egyrészt ugyan a mindaddig oszmán uralom alatt állt utolsó magyar terület, a Temes-vidék felszabadulását eredményezte, másrészt azonban továbbra is jelentős állandó hadseregbeli császári erök magyar területeken való állomásoztatásával járt együtt. Ugyanis a 49 gyalogezredből a szűkebb értelemben vett Magyarországon 10, Erdélyben és a Temes-vidéken 3-3, a 20 vértesezredből 11, illetve 1-1, a 13 dragonyosezredből 7, illetve 2 és 1, végül az 5 huszárezredből 2 Magyarországon állomásozott. Ez előírászerűen összesen 60 000 főt jelentett.¹²³ A négyesszövetség rövid spanyol háborújára tekintettel rövidesen csapatelvonás történt, bár ez érdemi változást nem hozott. Az újabb, ezúttal részletesebb nyilvántartás szerint 8 gyalog-, 10 vértés-, 6 dragonyos- és 2 huszárezred maradt a szűkebb értelemben vett Magyarországon, összesen 34 282 fő, míg Erdélyben 3 gyalog-, 1 vértés- és 2 dragonyosezred, azaz 8871 fő, a

¹¹⁷ KA HKR Prot. Reg. 1716-II-248, 1716-III-79, 1716-IV-74, -82, -85, -93, -94, -95, -127, -129, -130, -211, KA AFA Türkenkrieg, 1716-VII-2, -6, -9, -18, -81, -85, -90, -233.

¹¹⁸ FZ, XVII. k. 41. o. V. ö.: KA AFA Türkenkrieg, 1717-VI-58, -67, -75, -85, -97, -141.

¹¹⁹ KA HKR Prot. Exp. 1716-IX-133.

¹²⁰ FZ, XVII. k. 42. o.

¹²¹ KA HKR ASch, Nr. 16 1/4.

¹²² KA AFA Türkenkrieg, 1718-IX-5, -7, 1718-XIII-9 1/2, -17 1/2, KA HKR ASch, Nr. 16 1/3.

¹²³ KA HKR ASch, Nr. 11a, 17.

Temes-vidéken pedig ugyancsak 3 gyalog- és 11 vértesezred, vagyis 6957 fő, mindösszesen 50 110 állandó hadseregbeli. További 5200 fő állomásozott az oszmán fennhatóság alól ugyancsak elhódított volt középkori magyar bánságok területén, míg az összesen 137 822 fős állandó hadsereg többi egysége – összesen 82 512 fő – Itáliában, a Németalföldön, német-római birodalmi területeken, Elő-Ausztriában, az örökös és cseh tartományokban került elhelyezésre.¹²⁴ Köztük volt három magyar huszár- és egy magyar gyalogezred is, melyeket ugyancsak távol vittek a szülőföldről. Az állandó hadseregbeli magyar egységek közül a legmesszebbre a 2300 fős kiegészítésre utasított Gyulai-gyalogezred¹²⁵ és az Ebergényi-huszárezred került, ezeket a hadvezetés a rövid spanyol háborúban az itáliai hadszíntéren vetette be,¹²⁶ majd felhasználta a szicíliai pacifikálásban is.¹²⁷ Ezzel szemben a katonai határőrvidékeliek és a nemzeti milícia tagjai a béke bekövetkeztével hazatérhettek.¹²⁸

A nyugati háborús veszély elmúltával azután újólá szaporították a magyar korona területein elhelyezett állandó hadseregbeli egységek számát. Már 1721-ben 18 gyalog-, 13 vértés-, 9 dragonyos- és 4 huszárezred, vagyis 59 454 fő volt az előírt kontingens,¹²⁹ a teljes Habsburg-hadsereg közel fele. Ez a helyzet a következő években sem változott.¹³⁰ 1725-től azután megint valamivel kevesebb idegen katonaság maradt magyar területeken, összesen 15 gyalog-, 13 vértés- és 6 dragonyosezred, valamint 2 magyar huszárezred, mindösszesen 49 631 fő az összes 126 424 állandó hadseregbeliből.¹³¹ Természetesen továbbra is fennálltak a katonai határőrvidékeliek kötelékek és az akkortájt egyes erősségekben állomásoztatott nemzeti milícia, vagyis 26 szabad század, békelelt számon összesen alig ezer fő.¹³² 1727-től újólá megnőtt a magyar királyságbeli területeken állomásoztatott állandó haderő, az akkori fegyverben tartott 101 124 főből egyenesen 58 548 fő, vagyis több, mint a fele.¹³³

Az ország teherterelének súlyosságát jelezte, hogy Pálffy Miklós gróf tábornagy, az ország nádora 1728. január 22-én átíráttal fordult Savoyai Jenő herceg tábornagyhoz, az Udvari Haditanács elnökéhez, amelyben részletesen ábrázolta a lakosság nyomorúságát, és a jelentős létszámú idegen katonaság jelenlétére tekintettel a szokásos hadiadó csökkentése érdekében való közbenjárását kérte.¹³⁴ A hadiadó ügyében az országgyűlésen folytatódott az alkudozás, ami viszont a diszlokációt illette, abban nem történt változás.¹³⁵ Ugyanakkor ebben az időben döntés született az Udvari Haditanácsnál, miszerint a

¹²⁴ Uo. Nr. 23 1/2, KA AFA Türkenkrieg, 1718-IX-5, -7, 1718-XIII-9 1/2, -17 1/3.

¹²⁵ KA AFA Neapel und Sizilien, 1717-X-32.

¹²⁶ Uo. 1718-IX-7.

¹²⁷ Uo. 1720-I-100 1/2, 1720-VI-64.

¹²⁸ KA AFA Berichte, Mil. Gr., Ungarn, 1720-XI-1, -2, -3.

¹²⁹ Uo. 1721-XI-5.

¹³⁰ KA HKR ASch, Nr. 14, 15.

¹³¹ Uo. Nr. 18, 26 1/2, 27.

¹³² KA AFA Berichte, Mil. Gr., Ungarn, 1720-XI-1.

¹³³ KA AFA Berichte, Ausrüstungen in Ungarn, 1727-II-1.

¹³⁴ Uo. 1728-I-3.

¹³⁵ KA HKR ASch, Nr. 28 1/2.

békelétszám a gyalogezredekénél 2100, a vértés- és dragonyosezredekénél 996, a huszárezredekénél 800 fő, míg a hadilétszám háborús helyzet kialakulásakor minden külön intézkedés nélkül 3000, 1413 és 1500 fő. Ez azt jelentette volna, hogy a magyar területeken állomásoztatott egységeknek az 53 928 fős békelétszámot hadihelyzetben 77 934 főre kellett emelniük. Bár erről azokban az években természetesen nem volt szó, számos feldolgozás sajnálatos módon ezzel az irreálisan magas létszámmal jellemzi az adott időszakot. Ennek abszurditása akkor válik igazán világossá, ha a teljes császári állandó hadsereg hadilétszáma párosul mellé: 183 800 fő.¹³⁶ A Habsburg-birodalom anyagi-pénzügyi helyzetében elképzelhetetlen, irreális célkitűzés volt ez, hiszen még a békelétszámon tartás is állandó gondokkal járt.

Valójában a 47 gyalog-, 21 vértés-, 12 dragonyos- és 3 huszárezredből álló állandó hadseregből a következő években is 10–15 gyalog-, 12–13 vértés-, 2–6 dragonyos- és 0–2 huszárezredet állomásoztattak magyar területeken, vagyis a források tükrében 36 348 és 53 683 fő közti létszámot.¹³⁷ Különösen tanulságos az 1732-es adatok felidézése. A Sziciliában, Nápolyban, Toscanában, Lombardiában, a Rajna mentén, Osztrák-Németalföldön, Elő-Ausztriában, az örökös és cseh tartományokban, valamint „Magyarországon és tartományaiban” összesen előírt állandó hadseregbeli 137 475 helyett ténylegesen fegyverben állt 126 363 fő, közülük a magyar területeken 46 198 fő. Talán az sem érdektelen, hogy amiképpen összesen 7050 lovas kényszerült ló hiányában gyalogszolgálatra, a magyar területeken elhelyezett 13 398 lovas közt is 3528 gyalogszolgálatos volt.¹³⁸

Bizonyára nagy nehézségeket láthatott az Udvari Haditanács az állandó hadseregbeli egységek feltöltését illetően, még akár a békelétszámot is tekintetbe véve, ugyanis a lengyel „örökösödési” háború kirobbantásakor egyrészt sietett egyezséget kötni egyes arisztokratákkal új egységek felállítására, – így például 6 új magyar huszár- és 2 új magyar gyalogezredre vonatkozóan –, másrészt azonnal elrendelte a nemzeti milícia megerősítését, hogy a hadszíntérről távoli magyar területekről az addig ott állomásoztatott egységek elvonhatóak legyenek.¹³⁹ Ezzel egyidőben intézkedés történt határörvidékeliek mozgósítására is, első lépésként 12 000 fővel számolva.¹⁴⁰ 1734-re valóban csak 20 600 gyalogos és 7658 lovas állandó hadseregbeli katona maradt a magyar korona területein mint idegen, miközben a teljes haderőt 171 423 fősnek írták elő.¹⁴¹ A szokásos módon ezúttal sem sikerülhetett a remélt létszám kiállítása, sőt a hadszíntérre kikerkezetekkel kapcsolatosan sem volt ritka az ilyen ténymegállapítás: „Excellenciád előtt bizonyára nem ismeretlen, hogy a Pestvármegyey-huszárezred néhány nappal ezelőtt Mainzba érkezett hat százada lőfegyver nélkül van itt.”¹⁴² Ilyen körülmények között nem meglepő,

¹³⁶ Uo. Nr. 23 1/3.

¹³⁷ Uo. Nr. 29, 29a.

¹³⁸ Uo. Nr. 11, KA HKR Prot. Exp. 1731-XI-119, KA AFA Corsica, 1731-VIII-9a, -9b. N.B.: Tegyük hozzá, a három huszárezredből összesen alig 454 fő és 549 ló hiányzott. V. ö.: FZ, XIX. k. 103. o.

¹³⁹ KA AFA Krieg mit den Rebellen in Ungarn, 1733-X-2, 1733-XII-11.

¹⁴⁰ Uo. 1733-XII-44, *Nouzille*, 143. o.

¹⁴¹ KA HKR ASch, Nr. 30a, 30 1/2.

¹⁴² KA AFA Röm. Reich, 1735-VIII-169, Savoyai Jenő herceg tábornagy Nesselrode gróf főhadikommisszáriusnak, Heidelberg, 1735. aug. 31.

hogyan az újonnan alapított állandó hadseregbeli ezredek közül néhányat még a háború során, tehát rendkívül rövid időn belül feloszlattak.¹⁴³

1737 már VI. Károly császár (és III. Károlyként magyar király) második török háborújának nyitó éve volt. A haderő meghatározó többsége ennek következtében újra magyar területre települt, így az állandó hadsereg 54 gyalogezredéből 30, 18 vértesezredéből 15, 14 dragonyosezredéből 9, 9 huszárezredéből 4 tartozott a főszeregbe és a három kikülönített hadtestbe tagolt hadra kelő hadseregbe, amely előírászerűen 98 456 főből állt. Ezzel egyidőben megint intézkedés történt a katonai határőrvidékbeli és a nemzeti milícia-kötelékek mozgósítására, bár utóbbiakat egyelőre teljes egészében, előbbieket részben még visszahagyták, kezdetben ugyanis csak 21 300 határőrvidékbeli hadba vetésével számoltak.¹⁴⁴ Rajtuk kívül még a fentebb már beszámított 3-3 magyar ezredbeli 6900 gyalogos és 2400 huszár volt a birodalom keleti feléből kiállított erő.¹⁴⁵ Mindenesetre a nemzeti milícia erőteljes mozgósítására került sor, 21 magyarországi, 7 erdélyi, 18 horvátországi, 4 dalmáciai, 5 szlavóniai, 3 temesi bántéri helységben összesen mintegy 4350 főt gyülekeztettek.¹⁴⁶ Hadba szólításukra a következő hadjárat évből sem került sor, akkor 1 gyalog-, 2 vértés-, 3 dragonyos- és 2 huszárezreddel erősítették meg a hadra kelt erőket, összesen 6585 fővel, továbbá 31 100-ra növelték a katonai határőrvidékről hadba vetettek számát.¹⁴⁷ 1739-ben további 3 gyalogezreddel erősítették meg a hadra kelő hadsereget, viszont elvontak 2 vértés- és 1 dragonyosezredet, amelyek helyett 1 további huszárezredet küldtek vissza Magyarországra.¹⁴⁸ Így végül is megint sikerült biztosítani a tervezett hadilétszámot, 97 200 állandó hadseregbelit és az újra csak mintegy 30 000 irregulárist. Ők, miként a regulárisok közül kerekén 17 300 fő, a magyar korona területeiről kiállítottak voltak.¹⁴⁹ Az e háborúban elszenvedett veszteségeket a szükséges feltöltéseken túl legalábbis nagyságrendileg még egy adat jelzi: az utolsó háborús évben bevetett 57 400 gyalogosból a fegyverszünetre 38 892 fő maradt a harcoló kötelékek-nél,¹⁵⁰ vagyis a veszteség 32,24 %-os volt.

A jelentős veszteségekre és az ingatagnak tűnő békére is tekintettel 1739/40 telén a teljes hadra kelt haderő maradványa a magyar területeken tért szállásra.¹⁵¹ Amikor 1740 elején sor került volna a békelétszámra való csökkentésre, erre valójában nem is volt szükség, mivel a császári állandó hadsereg előírt 159 662 főnyi teljes létszámából csak 110 521 szolgált, 49 141, azaz 30,78 % hiányzott.¹⁵² Az új békediszlokáció értelmében e hiányos állandó hadseregből a magyar korona területein 16 gyalog-, 16 vértés-, 9 drago-

¹⁴³ KA HKR ASch, Nr. 11b.

¹⁴⁴ Uo. Nr. 31 1/2, KA AFA Türkenkrieg, 1737-VIII-5.

¹⁴⁵ KA HKR ASch, Nr. 32.

¹⁴⁶ Uo. Nr. 31 1/2.

¹⁴⁷ *Angeli*, 418. skk. o.

¹⁴⁸ KA HKR ASch, Nr. 33.

¹⁴⁹ Uo. Nr. 15, 186.

¹⁵⁰ KA AFA Türkenkrieg, 1739-X-25.

¹⁵¹ KA HKR Prot. Reg. 1739, fol. 1872, 1992.

nyos- és 6 huszárezred maradt, e nagyszámú lovas egység egyértelműen nem csak a mozgékony határbiztosítás miatt, hanem az olcsóbb takarmányozás okán is.¹⁵³

További áthelyezéseket, átszervezéseket követően 1740 őszén kialakultak azok a haderőbeli erőviszonyok, amelyeket VI. (III.) Károly halálakor Mária Terézia örökölt. Az 52 gyalogezredből 44 német és 3 magyar feltöltésű volt, előírászerűen egységesen 2309 fővel, továbbá 3 németalföldi egyenként 2100 fővel és 2 itáliai 2000 fős ezredlétszámmal. A 18 vértés- és 14 dragonyosezred egyaránt a nyugati területeken került kiállításra, egységesen ezredenként 1009 fővel, végül a 8 huszárezred mind magyarországi toborzású volt, egységesen 809 fős előírt létszámmal. Ezek szerint az állandó hadsereg egységei összesen 157 583 főből álltak, tüzérséggel és más kiegészítő erőkkel pedig ez a létszám előírászerűen 159 200 főre nőtt. A fentebb már jelzett erős létszámhiányok következtében azonban ténylegesen csak 107 933 fő volt fegyverben, mégpedig Németalföldön 12 327 fő, Itáliában 26 492 fő, az örökös és cseh tartományokban 9638 fő, a magyar korona területein 59 476 fő. Másként megközelítve, az 52 gyalogezredből 25, a 14 dragonyosezredből 13, a 18 vértesezredből 16, a 8 huszárezredből 6 állomásozott a magyar királyságbeli területeken. Az állandó hadsereg magyar egységei közül a 3 gyalogezred és 2 huszárezred Itáliában, a többi 6 huszárezred magyar és horvát területeken állomásozott. Érdemes ezeknek az egységeknek a létszámviszonyaira is fényt vetni. Az egységesen 2309 főnek előírt gyalogezredek közül az őszi mustrakor a Gyulai- 1197, a Pálffy- 1202, a Kökényesdy- 1535 fővel rendelkezett. Az ugyancsak egységesen 809 főnek előírt huszárezredek közül a Csáky- 764 fővel és 758 lóval, a Baranyay- 731 fővel és 697 lóval, a Dessöffy- 702 fővel és 682 lóval, a Hávor- 746 fővel és 759 lóval, a Splényi- 669 fővel és 545 lóval, a Károlyi- 776 fővel és 685 lóval, a Ghillányi- 699 fővel és 642 lóval, a Pestvármegyey- 740 fővel és 686 lóval került összeírásra.¹⁵⁴ A számos adat közül egyrészt az érdemel kiemelést, hogy az állandó hadsereg közel fele magyar területeken állomásozott, így a politikai erőviszonyok következtében ezekre Mária Terézia a trónutódlását megkérdőjelező és ellene támadó német-római fejedelmekkel szemben bizton számíthatott, ugyanakkor a lojalis magyar rendek tulajdonában állt egységek fele idegenben rekedt. Az is figyelmet érdemel, hogy míg általánosságban a gyalogság létszámhiánya az előírthoz képest 36,33 % volt, ez a 3 magyar egységnél egyenesen 57,01 %-ot tett ki, ellenben míg a lovasságnál összességében is csupán 16,83 % létszám hiányzott, a 8 magyar huszárezrednél ez a hiány mindössze 9,97 % volt, és az általános nagy lóhiány mellett is megvolt az előírt lovak 84,27 %-a.

Bizonyára elsődlegesen a politikai viszonyok következtében fordulhatott a magyar trón örököséként Mária Terézia a magyar rendekhez, hogy segítsenek korábban európai szerződések sorozatában is elismert öröksége birtokba vételében. Ehhez azonban alapot nyújtott a fentebb vázolt békediszlokáció nyújtotta lehetőség is. Sőt még egy rendkívül fontos, mindeddig kellően figyelembe nem vett momentum is szerepet játszott a magyar rendekhez fordulásban. A katonai határőrvidék kiépítése addigra jelentősen előrehaladt. Leginkább az 1743-ig, felosztásáig még a Belső-Ausztriai Haditanács közvetlen alá-

¹⁵³ KA AFA Schlesien, 1740-XI-1.

¹⁵⁴ KA HKR ASch, Nr. 15 1/2, 7, 8, KA AFA Öst. Successions-Krieg, 1740-I-1. N.B.: A későbbiekben is ebben a nagyságrendben mozogtak az ezredlétszámok, pl. 1741 októberében a Pestvármegyey-huszárezredben 736 fő és 690 ló, a Csáky-huszárezredben 710 fő és 686 ló volt. V. ö.: KA AFA Schlesien, 1741-X-7.

rendeltségében állt varasdi és károlyvárosi kapitányságban (előbbiben már ezredszervezésben, utóbbiban zászlóalj- és svadronszervezésben) álltak hadba vetésre készen az erre kijelölt erők. 1740 őszére már 65 615 határőrrel számolhatott a bécsi udvar és az érvényes előírások szerint ezek túlnyomó része a határokon túl is bevethető volt. Az elvezényelhetőség mértéke még különbözőképpen volt szabályozva, így a hadvezetés a varasdi kapitányságból 8534, a károlyvárosiból 18 080, a horvát bániból 2336, a Száva mentiből 10 704, a Duna mentiből 1733, a szerémségiből 990, a Tisza mentiből 1916, végül a Maros mentiből 1982, azaz összesen 45 585 harcossal, mégpedig 39 085 gyalogossal és 6500 lovassal számolhatott.¹⁵⁵ A teljesség kedvéért említést érdemel, hogy az Udvari Haditanács költségén még 1740-ben is 10 német szabad század állomásozott Győrben, Komáromban, Esztergomban és Szigetvárott, összesen mintegy 1700 fővel, mellettük pedig nemzeti milíciaként a fenti erősségekben, továbbá Szolnokon és Nagyváradon a magyar adókból fegyverben tartottak további 1050 magyart is. Ugyanígy létezett Erdélyben is nemzeti milícia, hasonlóan szerény, 630 fős létszámmal.¹⁵⁶ Mindenesetre szükség esetén ezek is elvezényelhetők és bevetetők voltak. És Mária Terézia szükséghelyzetben volt.

E szükséghelyzetben az első lépés, ahogyan erről már említés történt, az volt, hogy az idős, aulikus és tehetségét, hűségét már sokszorosán bizonyított Pálffy János gróf tábornagyot és országbírót Mária Terézia kinevezte magyarországi főhadparancsnoknak, egyúttal kéréssel fordult hozzá a magyarországi szabad toborzás érdekében. Vagyis a bécsi udvarban tisztában voltak azzal, hogy jelentős állandó hadseregbeli erő állomásozott magyar területeken, azonban erős létszámihiánnyal.¹⁵⁷ Logikus lépésnek tűnt tehát, hogy ezeket az egységeket az állomáshelyük körzetében végrehajtott toborzással töltsék fel, ha lehetséges, az előírt létszámra. Pálffy azonban átlátta annak a veszélyét, hogy precedens történhet arra, ami mindaddig törvényesen még nem fordult elő, hogy az állandó hadsereg nem magyar alakulataiba magyarok kerüljenek szabad toborzással. Ezért következett be, hogy Pálffy inkább 14 vármegyéhez, továbbá a jáász és a kun kerülethez fordult, hogy részleges felkelés jelleggel, a szokásos módon, önkénteseket ajánljanak. Talán érdemes ezúttal a főhadparancsnoki, de talán inkább országbírói felhívást érdemi részében idézni: „A haza és a köznyugalom fenntartása kényszerítenek arra, Uraim, hogy kérjem, idővesztés nélkül tudassák velem, hány lovas és felfegyverzett vitéz legényt tudnak kiállítani, hogy ügyes tisztek parancsnoksága alá beosztassanak és alkalmaztassanak azzal a céllal, hogy az ellenséget visszaűzzék, és a drága hazát minden erőszakételtől megóvják. Minden zsákmányt szabadon megtarthatnak, és emellett kenyérrel és zabbal ellátatnak.” Bizonyára azért fordult Pálffy csupán 14 vármegyéhez és két nádori kerülethez, mert úgy vélte, ezeken minden nehézség nélkül biztosítható az a 8000 fős hadsereg, amellyel számolt.¹⁵⁸

Az első önkéntes kontingensek küldésére azonnal sor került. A felhívást követően napokon belül Pálffy rendelkezésére állt a nyitrai püspök 50 és Eszterházy herceg 100 hu-

¹⁵⁵ *Vanicek*, I. k. 478. o., *Öst. Erbf. Kr. I. k. 492. skk. o.*, *Nouzille*, 233. o.

¹⁵⁶ *Öst. Erbf. Kr. I. k. 393.*, ill. 411. o.

¹⁵⁷ KA AFA Schlesien, 1741-I-ad 14.

¹⁵⁸ Uo. 1741-II-24.

szára,¹⁵⁹ akiket az Udvari Haditanács haladéktalanul beosztott a Dessőffy- és a Ghillányi-huszárezredbe a hiányok pótlására.¹⁶⁰ Miközben a hadvezetés és maga Pálffy is további arisztokraták gesztusát várta, az egyes felszólított vármegyék önkéntesei, a győri és komáromi nemzeti milícia egy része, sőt a Temesi bánságban elhelyezett szabad huszárok egy része érkezett be előbb, majd két egyházfő és három arisztokrata költségén kiállított kisebb kötelékek. Ezeket mind meglévő egységek feltöltésére használták fel. Összesen 371 főről volt szó.¹⁶¹ Az önkéntesállítás végül is mind Pálffynak, mind Mária Teréziának bizonyára nagy csalódást okozott. A fenti néhány jelentéktelen köteléken kívül ugyanis mindössze a jáász és a kun kerület állított ki már 1741 márciusában 400 főt, és 461 lovat, majd áprilisban Pest-Pilis-Solt ideiglenesen egyesült vármegye 800 főt és 916 lovat, Pozsony, Győr és Komárom vármegye együttesen 500 főt és lovat, viszont ezzel egyidőben Eszterházy herceg egymaga további 400 főt és lovat. Ezekből a különálló és Podratzky alezredes vezényletére adott jáász-kun huszárkötelék, valamint az ezredessé kinevezett Beleznay János, Halász Péter és Eszterházy István gróf vezényletére adott három irreguláris huszárezredet szervezte meg a hadvezetés.¹⁶² Ezeket az egységeket az 1741-es hadjáratot követően azután ki is vonta az arcvonalból.¹⁶³

Ezekkel együtt bevetésre, majd visszavonásra került még egy egység. Trenck Ferenc báró ajánlkozott, hogy Szlavóniából toborzandó 1000 fős önálló gyalogskötelék élén vonul hadba. A csupán főstrázsamasteri (örmagyi) kinevezést kapott Trencknek végül is 890 önkéntest sikerült felfogadnia, ezért további szerémségbeli önkénteseket küldött vezénylete alá a hadvezetés. A hamarosan 1020 fős szlavóniai-szerémségi irreguláris (vagy ahogyan akkor nevezték: szabad) gyalogezred azután még a harccselekmények során a szászországi Menzel alezredes vezénylete alá került.¹⁶⁴ Velük együtt vetették be kezdetől a horvátországi rendek által határőrvidékből sűrűn a sziléziai hadszíntérre irányított 3000 irreguláris gyalogost is, akiket a jelentések egyszerűen csak horvátoknak neveznek.¹⁶⁵ További lovas határőrök is érkeztek más területekről, akikből ideiglenesen ugyancsak egy négy svadronra tagolt, 1100 fős irreguláris ezredet szerveztek Csapó ezredes vezényletével.¹⁶⁶

A Sziléziára tört porosz hadak ellen indították természetesen az addig Magyarországon állomásozott állandó hadseregbeli egységeket is. Mivel azonban az örökös és cseh tartományok szinte védtelenek voltak, csak egy részüket irányították Sziléziába, más kötelékekkel a cseh és örökös tartományokat erősítették meg. Így fordulhatott elő, hogy az első jelentős összecsapás, a mollowitz csata idején még csak mindössze 15 788 császári-királyi (nagyobbrészt egyértelműen inkább királyi, mint császári) katona vette fel a har-

¹⁵⁹ Uo. 1741-II-39.

¹⁶⁰ KA AFA Ung. Generalat, 1741-I-4.

¹⁶¹ Uo. 1741-I-5/2, -5/10, -24, Schlesien, 1741-VI-46.

¹⁶² KA AFA Ung. Generalat, 1741-I-5/7, Schlesien, 1741-V-91, 1741-VI-19, -46.

¹⁶³ KA AFA Schlesien, 1741-IX-41.

¹⁶⁴ KA AFA Ung. Generalat, 1741-I-10, Schlesien, 1741-II-40 1/2, 1741-VI-14, -ad 17a, b, 1741-VII-15, -35, -38.

¹⁶⁵ KA AFA Schleisen, 1741-VI-46.

¹⁶⁶ Uo. 1741-X-2.

cot a poroszokkal,¹⁶⁷ és további határörkötélékek is csak a veszteségek pótlását tették lehetővé. Egyelőre jelentős létszámnövelés szóba sem jöhetett, hiszen például a 6 huszár-ezred létszáma az előírt összesen 4863 helyett mindössze 2825 főt tett ki.¹⁶⁸

Ilyen körülmények között nem volt kétséges, ami be is következett, hogy a magyar korona területén szükségessé vált az általános (perszonális, banderiális és portális) felkelés meghirdetése. Más oldalról éppen a fent részletezett erőviszonyok tükrében válik igazán világossá, milyen nagy jelentőségű volt a magyar és horvát rendek felsorakozása Mária Terézia mögé. E felsorakozás mértékét illetően máig szélsőségesen eltérő nézetek élnek a vonatkozó, rendkívül gazdag szakirodalomban. Az ezekkel való vitába szállás helyett azonban következzen néhány bevezető gondolat és – ami ennél is fontosabb – adatközlés. Általánosan elfogadott nézet szerint a szűkebb értelemben vett Magyarország a XVIII. században általános felkelés esetén mintegy 30 000 főt tudott felvonultatni.¹⁶⁹ Ehhez hozzá kell még számolni Erdély 6000 fős és Horvát-Szlavónország 14 000 fős általános felkelését.¹⁷⁰ Ez egymagában is rendkívüli tekintélyt parancsoló, félszázézeres katonatömeget jelentett. Számos félreértés forrása, hogy az országgyűlési határozatban ezúttal nagyon határozottan kiemelésre került a számba vett 5405 és fél porta alapján kiállítandó portánkénti 4 gyalog, azaz összesen 21 622 fő mint első számú kontingens, amelyből ráadásul 6 új gyalogezredet kellett formálni, amelyeket az állandó hadseregbe szántak.¹⁷¹ E létszámot azonban a karok és rendek nem az általános felkelésen felül, hanem azon belüli első kontingensként ajánlották meg. Vagyis ezt követően már csak a személyes és banderiális, valamint portális lovas felkelés maradt vissza. E tekintetben a szűkebb értelemben vett magyar országgyűlés még mintegy 15 000 fő hadba küldésével számolt.¹⁷²

E két kontingenssel kapcsolatosan a korábbi kutatók sem vitatták, hogy az egyenként 3000 fősnek előírt 6 új gyalogezred felállítása rendben megtörtént, mert már 1741 végére 17 932 portális katona jelentkezett a kijelölt gyülekezési helyeken.¹⁷³ Sőt hamarosan feleslegnek is kellett mutatkoznia, ahogyan ez tervezett volt, mert az Udvari Haditanács utasítást adott a korábról fennállt 3 magyar gyalogezred magyarországi utánpótlással történő, ugyancsak 3000 főre való kiegészítésére.¹⁷⁴ Ahogyan fentebb már bemutatásra került, ezeknél olyan létszámhiány volt, hogy bizonyára mind a 3690 még kiállítandó portális katonára szükség lehetett. Ugyanis nem kétséges, hogy ezen a portális katonaságon kívül a szűkebb értelemben vett magyarországi rendek hadba küldtek még személyesen 1543 nemest, továbbá 4722 helyettesként állított, illetve bandériumbeli és portális lovas, valamint 7434 gyalogost, összesen 13 699 főt,¹⁷⁵ vagyis az alkotmányos előírások

¹⁶⁷ Uo. 1741-III-1, -79, 1741-IV-ad 32, 1741-XIII-2, Böhmen, 1741-XIII-1k.

¹⁶⁸ KA AFA Schlesien, 1741-V-ad 101a, b.

¹⁶⁹ Szabó, 551. o.

¹⁷⁰ Öst. Erbf. Kr. I. k. 138. o.

¹⁷¹ KA AFA Schleisen, 1741-XI-13, -ad 13, -ad 13a-d.

¹⁷² Alexich, 115. o.

¹⁷³ Öst. Erbf. Kr. I. k. 55. skk. o.

¹⁷⁴ KA HKR Prot. Reg. 1742, fol. 2454, 1743, fol. 10, Duncker, 292. o.

¹⁷⁵ Alexich, 157., ill. 205. o.

szerint reálisan hadba küldhetőket, hiszen az országgyűlés által adott első mennyiségi meghatározások, még a porták számának pontos ismerete nélkül születtek a személyes felkelőkkel és banderálisokkal kapcsolatosan 15 000, míg a portálisok vonatkozásában 30 000 ezer főben. Ahogyan a portális gyalogosokkal foglalkozva korábban kiderült, mindkettő kerekített előzetes becslés lehetett csupán, és ennek utólagos történetírói számonkérése irreális.

Az viszont tény, hogy az általános felkelés csupán egy hadjárat esztendőre szólt, és a legtöbb táborba szállt ennek lejártával valóban haza is tért.¹⁷⁶ Az sem kétséges, hogy a portális katonák közt nagy volt a dezertálás aránya,¹⁷⁷ 1742 májusára csupán a 6 új gyalogezrednél összesen már 3356 fő hiányzott. Ezek pótlására 2840 újoncot kaptak, október végén mégis megint összesen 3055 fő hiányt tüntettek fel.¹⁷⁸ Nem sajátos magyar jelenségről volt szó, általában is nehéz volt az előírt létszám biztosítása.

Ezzel szemben inkább az emelendő ki, hogy az állandó hadsereg 57 gyalogezrede közül 9 és 43 lovasezrede közül immár 11 volt magyar területekről kiállított,¹⁷⁹ vagyis a két alapvető fegyvernemet illetően 15,79 %-ban, illetve 25,58 %-ban adta a létszámot, hiszen a hiány egyaránt érintett minden egységet. Egyébként ezzel egyidőben még 2 vértés- és 2 dragonyosezred is magyar tulajdonban állt, bár idegen összetételű volt. A továbbiakban az 1743-as hadjáratot megelőzően sikeres toborzás folyt a magyarországi kiállítású gyalog- és huszárezredek kiegészítésére az általános felkelésből hazatérők közt. Jól jelezte ezt, hogy az Udvari Haditanács mind a 11 huszárezrednél elrendelhetette az egységenkénti 800 fős létszám 1000 főre emelését.¹⁸⁰ Ez az állandó hadseregben már mintegy 38 000 magyarországi kiállítású katonát valószínűsít.¹⁸¹ E létszám valóságos meglétének tényét erősíti az a körülmény is, hogy az egyes vármegyék között felosztották, melyikből felszerelt felkelők melyik állandó hadseregbeli egységbe léphetnek be.¹⁸² Ez a kiegészítés olyan sikeres volt, hogy az állandó hadseregbeli magyar egységeknél 1743 májusára csupán 2495 fő hiányzott, és ezek pótlására az Udvari Haditanács magyarországi főhadparancsnokként Pálffy János gróf tábornagyot a magyar vármegyékhez utasította.¹⁸³ A várható hadműveletek szempontjából természetesen nem lehetett elégséges ez a nagyszámú reguláris magyar sem, ezért a magyar nemzeti milíciát egészében a hadszíntérre rendelte az Udvari Haditanács.¹⁸⁴

Feltétlenül említést érdemel, hogy ettől kezdődően az állandó hadseregbeli egységek egyre jelentősebb kiegészítési formája lett, hogy egyes arisztokraták saját költségükön, anyagi lehetőségeik függvényében, különböző számú teljes századokat állítottak ki, sze-

¹⁷⁶ KA AFA Ung. Generalat, 1742-II-11.

¹⁷⁷ Uo. 1742-I-1/44.

¹⁷⁸ Alexich, 199. skk. o.

¹⁷⁹ KA HKR, ASch, Nr. 35, 36.

¹⁸⁰ KA HKR, Prot. Reg. 1742, fol. 2364, 2365, KA AFA Bayern, 1742-XI-ad 2c, 1742-XII-15.

¹⁸¹ HHStA, Archiv Csáky, Fasc. 143. No. 38. fol. 433. skk.

¹⁸² KA AFA Ung. Generalat, 1743-I-1, -2/3, -5, -8.

¹⁸³ Uo. 1743-I-2/9.

¹⁸⁴ Uo. 1743-I-9.

reltek fel és küldtek egyes egységekhez. Ezek létszámfelettinek minősültek és az illető arisztokrata a kiállítás függvényében valamilyen törzsiszti rendfokozatot kapott, amelylyel jelentős előnyhöz jutva indulhatott meg a katonai pályán.¹⁸⁵

Egyúttal az állandó hadsereg mellett a hadvezetés kényszerűen továbbra is számolt a mind ütőképesebb erőt jelentő katonai határőrvidékeliekkel is, ez időben 10 631 gyalogossal és 804 lovassal, majd hamarosan már 18 000 fővel, akiket, az állandó hadsereghez hasonlóan, most már ugyancsak ezredkebe szervezetter vetettek hadba.¹⁸⁶

Erre az időre kifomálódott az is, hogy az erdélyi országgyűlés által megajánlott általános felkelésbeli portális katonaságból a szűkebb értelemben vett magyarországi példa nyomán ugyancsak állandó hadseregbeli egységek (egy-egy gyalog- és huszárezred) fenntartását, kiegészítését vállalták. Ellenben a horvát-szlavón általános felkelés továbbra is fennállt, és e háborúban – kezdetben, 1742-ben, mintegy 3000 fő – bevetésre is került.¹⁸⁷ Az udvar számára is kényelmesebb megoldásnak tűnt a magyar rendekkel való megállapodás, mert azok, a horvát rendektől eltérően, korábban erős vitában voltak a magyar határon kívüli alkalmazás lehetőségeiről és az idegen generálisok vezénylete alá helyezéséről.¹⁸⁸

Ennek ellenére a második sziléziai háború kirobbantásakor Mária Terézia újólag rákényszerült arra, hogy megkísérelje igénybe venni az általános felkelést.¹⁸⁹ Ez azonban az udvar minden várakozása ellenére az 1742-es alatt maradt. 1745 elején kezdetben csupán 9182 főt sikerült inszurrekciós erőként a poroszok ellen küldeni, végül 9436 főre növelték e létszámot,¹⁹⁰ de azok is rendkívül gyenge harcértékűnek bizonyultak, később kiegészítést alig kaptak, és végül is a hadjárat vége felé egyszerűen hazaküldte őket a hadvezetés.¹⁹¹ Viszont szívesen fogadott és megtartott más irreguláris magyar erőket, amelyek önként jelentkeztek a harcra, és beváltak. Köztük voltak a jáász és kun kerületek, továbbá a hajdúvárosok huszárai, akiket az irreguláris Haller-ezredben fogtak össze.¹⁹² Erdélyben hasonló volt a helyzet, az általános felkelés alig 581 huszárt tudott felmutatni, viszont sikerült az irreguláris Szentkereszty-huszárezredet megszervezni az önként jelentkezettek-ből.¹⁹³ Ugyanabban az időben, főleg délvidékeliekből, horvát-szlavónországbeliekből további önkéntes irreguláris, vagy ahogyan nevezték: szabadcsapatokat lehetett felállíta-

¹⁸⁵ Uo. 1743-I-16, 1743-II-26, 1744-I-27/2,3, KA HKR Prot. Reg. 1743, fol. 709, 844 stb.

¹⁸⁶ Öst. Erbf. Kr. III. k. 332. o., VI. k. I. sz. mell., *Nouzille*, 241. o.

¹⁸⁷ KA AFA Ung. Generalat, 1744-I-39/2, 3, 9, Bayern, 1742-V-12, KA HKR Prot. Reg. 1742, fol. 875, Öst. Erbf. Kr. I. k. 514. skk. o., *Alexich*, 115. o.

¹⁸⁸ KA AFA Ung. Generalat, 1744-I-68/8, 1744-II-4e, *Alexich*, 162. o.

¹⁸⁹ KA AFA Ung. Generalat, 1744-II-25/7d.

¹⁹⁰ KA AFA Böhmen und Schlesien, 1745-II-12, Öst. Erbf. Kr. III. k. 823. o.

¹⁹¹ KA AFA Böhmen und Schlesien, 1745-X-34.

¹⁹² KA AFA Ung. Generalat, 1745-I-37/6i.

¹⁹³ Uo. 1745-I-25, Öst. Erbf. Kr. VII. k. 865. o.

ni.¹⁹⁴ Ezek létszáma elérhette akár a 10 000 fő is, mindenesetre bizonyítottan is legalább 8543 fő állt hadban.¹⁹⁵

Ez különösen azért meglepő, mert a háborús veszteségek jelentős kiegészítést igényeltek az állandó hadseregbeli magyaroknál. Így például hat együttesen bevetett magyar huszárezred az 1744. augusztusi 6601 főről már október végére 2687 főre apadt le.¹⁹⁶ Azonban nem csak ezt a jelentős hiányt sikerült pótolni, hanem e reguláris huszárezredek egységlétszámát 1300-ra lehetett növelni, sőt még mintegy 3000 irreguláris huszárral is számolhatott a hadvezetés.¹⁹⁷ Ilyen körülmények közt az osztrák „örökösödési” háborúban a franciák ellen Itáliában bevetett állandó hadseregbeli magyar egységeknél ugyan-csak folyamatosan sikerült biztosítani a veszteségek pótlását.¹⁹⁸ Vagyis újólág nem a magyar katonai helytállás hiányáról volt szó, hanem arról a változásról, hogy a hagyományos felkelő csapatok helyett egyre inkább a modernebb formációkban találták meg a helyüket a katonáskodó magyarok is. Az állandó létszámhiány keletkezését okozó dezertálás normális jelenség volt abban a korban, attól a császári-királyi sem tudott mentesülni. 1744-ben megint egészében 24 082 gyalogos és 2647 lovas hiányzott.¹⁹⁹ A bécsi udvar ezt 1745-ben újólág pótolni tudta, és abban az esztendőben 181 266 főt tartott Európa-szerte fegyverben.²⁰⁰ 1746-ra már 219 208 főre növelte Mária Terézia a hadserege létszámát,²⁰¹ és ebben már 62 300 fő magyar királyságbeli kiállítású katonával számolt.²⁰² Ennek mintegy fele állandó hadseregbeli, másik fele irreguláris erő volt, ugyanakkor a katonai határőrvidéken és egyes erődítményekben visszahagyott kontingen-eket nem számolták hozzá a hadba vethetőkhez.

Feltétlenül jelezni kell, hogy ezekben az években a tavaszi hadjárat-kezdetkor 1300 - 1400 fős huszárezredek fluktuációja minden korábbinál nagyobb volt. Ezt példázza a poroszok ellen a második sziléziai háborúban bevetett egységek következő adatsora az egyes hadjáratok évek végén megtartott szemlék alapján.

egység	1744	1745
Eszterházy-huszárezred	274	605
Ghillányi-huszárezred	340	495
Splényi-huszárezred	109	129 ²⁰³

¹⁹⁴ Öst. Erbf. Kr. I. k. 413. skk. o.

¹⁹⁵ Alexich, 151. o., Öst. Erbf. Kr. I. k. 413. o., III. k. 865. o., KA AFA Ung. Generalat, 1744-I-39/2, 3, 9.

¹⁹⁶ Zw. Schl. Kr. I. k. 26. sz. mell. N.B.: A Baranyay-, Eszterházy-, Festetics-, Ghillányi-, Kálnoky- és Nádasdy-huszárezredről volt szó.

¹⁹⁷ KA HKR Prot. Reg. 1745, fol. 587, 595, KA AFA Ung. Generalat, 1744-II-19, KA HKR ASch, Nr. 38.

¹⁹⁸ KA AFA Ung. Generalat, 1745-I-ad 1.

¹⁹⁹ Zw. Schl. Kr. I. k. 54. o.

²⁰⁰ KA HKR ASch, Nr. 37 1/2.

²⁰¹ Uo. Nr. 38.

²⁰² Uo. Nr. 141.

²⁰³ KA PA ML, V. ö.: Öst. Erbf. Kr. VII. k. 581., 584., 764. o. és XVIII. sz. mell.

Nemcsak e három egységnél, hanem a többenél is jelentős veszteségeket regisztráltak az összeírások. Így 1744 végére a következő tényleges erővel rendelkeztek további magyar ezredek:

Kökényesdy-yalogezred	1326 fő	Baranyay-huszárezred	617 fő
Gyulai-yalogezred	1495 fő	Festetics-huszárezred	546 fő
Újváry-yalogezred	652 fő	Nádasdy-huszárezred	535 fő
Haller-yalogezred	915 fő	Kálnoky-huszárezred	375 fő
Bethlen-yalogezred	1068 fő	Károlyi-huszárezred	107 fő
Eszterházy-yalogezred	1788 fő. ²⁰⁴		

A hiányok pótlása olyannyira sikeres volt ebben az időben, hogy 1745 elején nem csak a magyar ezredekben összesen hiányzó 7167 harcos pótlása sikerült, hanem további 1391 magyar újoncot egyenesen német egységek hiányainak pótlására alkalmazott a hadvezetés.²⁰⁵

1746-ban már a valódi osztrák „örökösödési”, vagyis nagy európai koalíciós háború folyt, elsődlegesen Itáliában és Németalföldön a francia haderő ellen. Az állandó hadseregbeli magyar egységek ütőképességének nyilvánvaló jeleként az előbbi hadszíntéren 6 magyar yalogezred és 5 magyar huszárezred is bevetésre került további 20 yalog-, 5 vértés- és 6 dragonyosezreddel együtt, de utóbbiak közül is egynek-egynek a tulajdonosa magyar volt, míg a másik hadszíntéren 3 magyar yalogezred és 6 magyar huszárezred állt hadban további 10 yalog-, 4 vértés- és 4 dragonyosezreddel együtt, és az utóbbiak közül is egynek magyar volt a tulajdonosa. Egyébként további 10 yalog- és 2 dragonyosezred éppen úton volt erősítésként Németalföldre, köztük a határőrvidékbeliekből akkor formált 4 nagy létszámú yalogezred is, és a keleti veszély ellen a magyar korona területein csupán 3 yalog-, 7 vértés- és 2 dragonyosezredet hagyott hátra a hadvezetés, köztük 1 vértesezred magyar tulajdonosé volt. Végül még biztosító erőként Elő-Ausztriában és Csehországban 1-1 vértesezred állomásozott.²⁰⁶ A háborús diszlokációval kapcsolatban meg kell említeni, hogy a németalföldi hadszíntér vezénylete szinte egészében magyar hadvezérek kezébe került, akik a legtermészetesebb módon érintkeztek egymás közt szolgálatilag is magyar nyelven. Az erőteljes hadviselés jelentős embervesztéssel járt a Habsburg-haderő számára, így rendkívül sok magyar is áldozatul esett. Ennek egyik nyilvánvaló jeleként az 1747-es hadjáratot megelőzően az Udvari Haditanácsnak rendelkezést kellett hoznia, miszerint az előírt hadilétszámokat ugyan minden csapatnembeli egységnél biztosítani kell, de a magyar huszárezredeknel immár nem engedélyezett a létszámfölötti századok alkalmazása, ezek felhasználásával valamennyit

²⁰⁴ Zw. Schl. Kr. I. k. Anhang, 125. o., Öst. Erbf. Kr. VII. k. XVIII. sz. mell.

²⁰⁵ Öst. Erbf. Kr. I. k. 468. o.

²⁰⁶ KA HKR ASch, Nr. 36a, 38b.

egységesen tíz feltöltött századból álló, 1100 fős egységgé kell formálni, vagyis nem engedélyezi az addigi 1300-1400 fős hadilétszámokat.²⁰⁷

A valós helyzetet a németalföldi Habsburg-csoportosítás 1748-as rövid elemzése mutatja a legjobban. A hadműveletek újrakezdése előtt, a Mária Terézia rendelkezésére álló teljes haderőt tekintve, előírászerűen 67 gyalog- és 43 lovasezredben összesen 219 000 fővel, közte 9 magyar, 1 szlavón és 6 horvát gyalogezredben, továbbá 10 magyar és 1 horvát huszárezredben összesen 50 240 hadbaszálló magyarral számolt a bécsi hadvezetés,²⁰⁸ ezzel egyidőben elrendelte a leggyengébbnek minősített, a német Trips generális tulajdonában állt (Pestvármegyey alapította) huszárezred feloszlását és állományának a többibe való betagozását.²⁰⁹ Az előírt létszámokkal szemben azonban sokkal kevesebb harcos állt rendelkezésre. Így Németalföldön csupán a 3 magyar és 1 szlavón gyalogezredben összesen 12 000 katonának kellett volna lennie, ezzel szemben ezekben és további 12 német gyalogezredben összesen tudtak számba venni 18 156 főt, de ezek közül is csupán 13 714 harcképest. A magyarországi egységeket illetően a Haller-gyalogezredben 1219 fő és közte 718 harcképes volt, ugyanígy a Bethlen-gyalogezredben 1110, illetve 873, az Újváry-gyalogezredben ugyancsak 1110, illetve 810, végül a Trenck-gyalogezredben 1066, illetve 767. Hasonlóképpen a németalföldi teletetésű lovasság 6 magyar huszárezredében 6600 főnek kellett volna lennie, de további 4 német lovasezreddel együtt is csak 9193 fő, közte 7129 harcképes volt. Itt a részletes adatok hiányoznak még.²¹⁰ Mindenesetre annak ellenére, hogy az Udvari Haditanács, illetve utasítására Pálffy János gróf tábornagy, magyarországi főhadparancsnok gondoskodott arról, hogy a huszároknál hiányzó 800 harcos a szükséges lóval és felszereléssel megérkezzen Magyarországról a hadszíntérre,²¹¹ 1748 júniusában is csak a következő létszámokat tudta rögzíteni a hadvezetés:

Károlyi-huszárezred	998 fő, 836 ló	Kálnoky-huszárezred	1027 fő, 917 ló
Eszterházy-huszárezred	1027 fő, 896 ló	Ghillányi-huszárezred	973 fő, 837 ló
Beleznay-huszárezred	971 fő, 739 ló	Nádasdy-huszárezred	917 fő, 764 ló ²¹²

Ugyan még mindig, pontosabban már megint hiányzott a további veszteségek miatt 687 fő és 1611 ló. Utóbbi adat azt is jelenti, ennyi huszár csupán gyalogszolgálatra volt alkalmas. Hasonló helyzet volt egyébként a gyalogezredeknel is:

Haller-gyalogezred	1628 fő	Trenck-gyalogezred	1014 fő
Bethlen-gyalogezred	1643 fő	horvát báni határőr	
Újváry-gyalogezred	1173 fő	gyalogezred	2808 fő

²⁰⁷ KA HKR Prot. Reg. 1747, fol. 201, 202, 204, 380, KA AFA Niederlande, 1747-I-12.

²⁰⁸ KA HKR ASch, Nr. 39.

²⁰⁹ KA AFA Niederlande, 1748-I-4.

²¹⁰ Uo. 1748-V-1.

²¹¹ Uo. 1748-I-11, -11 1/2, 1748-II-21.

²¹² Uo. 1748-XIII-1.

Tehát még az újonnan a hadszíntérre küldött horvát báni gyalogezrednél is 182 fő hiánya mutatkozott a beérkezéskor, a négy korábbi ott állomásozó és folyamatosan újra és újra hadba vetett gyalogezrednél pedig még az előírt létszám felét sem jelentette az összesen 5458 katona. A jelentős hiány a hadszíntéren általános volt. Az 1748 júniusi számbavételkor a hadvezetés a 13 gyalog- és 7 lovasezredben összesen előírt 38 604 fő és 10 301 ló helyett mindössze 30 011 főt és 9030 lovat talált az első vonalban és az előírt 20 500 fő és 6 000 ló helyett a második vonalat alkotó 10 gyalog- és 6 lovasezredben 14 396 főt és 5194 lovat.²¹³

Ilyen körülmények között egyes alakulatokat egyenesen fel kellett oszlatni, így irreguláris magyar királtságbelieket is,²¹⁴ másoknál pedig továbbra sem lehetett biztosítani az előírt létszámot. Ennek következtében, a békekötésre készülődve, a Habsburg-hadvezetés már csak 178 782 főt kívánt fegyverben tartani az állandó hadseregben. Ténylegesen azonban az 1748 októberi általános számbavételnél csupán 127 190 fegyveres volt. Ezúttal a magyar egységek tényleges létszámviszonyai a következő képet mutatták:

Kökényesdy-gye.	1670 fő	Károlyi-he.	960 fő, 807 ló
Gyulai-gye.	1478 fő	Nádasdy-he.	911 fő, 749 ló
Pálffy-gye.	1483 fő	Splényi-he.	892 fő, 907 ló
Forgách-gye.	1519 fő	Ghillányi-he.	959 fő, 806 ló
Andrássy-gye.	1187 fő	Festetics-he.	985 fő, 939 ló
Eszterházy-gye.	1508 fő	Eszterházy-he.	991 fő, 961 ló
Haller-gye.	2081 fő	Beleznay-he.	952 fő, 701 ló
Újváry-gye.	2206 fő	Dessöffy-he.	835 fő, 797 ló
Bethlen-gye.	2020 fő	Kálnoky-he.	984 fő, 896 ló
Trenck-gye.	937 fő	Baranyay-he.	872 fő, 920 ló. ²¹⁵

A háború elmúltával jelentős átcsoportosításokat hajtott végre a hadvezetés. Az állandó hadseregbeli magyar huszárezredeket első lépésként a Németalföldről Elő-Ausztriába és Csehországba vonták vissza, majd valamennyit a magyar királtságbeli területekre indították útba,²¹⁶ bizonyára elsődlegesen eltartási okokból. Végül is a 10 tovább élő egységből 8 Magyarországon, 1 Erdélyben, 1 Szlavóniában vonult helyőrségbe.²¹⁷ A magyar gyalogezredek közül 3 továbbra is Itáliában maradt, 1 a tengermellékre került, 1 állomáshelyét Alsó-Ausztriában jelölték ki, 3 Csehországban, 1 Morvaországban állomásozott ezt követően, vagyis közülük egy sem tért haza, viszont visszavonták Szlavóniába az onnan kiállított Trenck-gyalogezredet, amelyet hamarosan zászlóaljnyi erőre csökkentettek.²¹⁸ Ugyanakkor a nem magyar gyalogegységek közül 4 Magyarországon, 3 Erdélyben, 1 Szlavóniában, 1 pedig a Temesi bánóságban került elhelyezésre, ugyanígy az idegen lo-

²¹³ Uo. 1748-XIII-1.

²¹⁴ Uo. 1748-II-33 1/2, 1748-III-41, -49, 1748-VI-86.

²¹⁵ KA HKR ASch, Nr. 40, 41.

²¹⁶ KA AFA Niederlande, 1748-V-78, 1748-VII-6.

²¹⁷ KA HKR ASch, Nr. 41.

²¹⁸ Uo. Nr. 40.

vas egységek közül 12 vértesezred Magyarországon és 2 Erdélyben, 8 dragonyosezred Magyarországon és 1 Erdélyben.²¹⁹ A békeidőben is ezredszervezésben meghagyott katonai határőrvidékbeli egységek természetesen visszatértek kiállítási területükre.²²⁰ E 6 gyalog- és 1 huszárezredbeli, állandó készenlétben álló határőr, összesen 23 872 fő, a teljes akkori határőr-állomány felét jelentette²²¹ annak ellenére, hogy felszámolásra került a Tisza-marosi határőrvidék.²²² Az állandó hadseregben elrendelt békelétszámra való csökkentés értelmében egyébként az 56 gyalogezredben, így a 9 magyarban is, egységesen 2408 főt, a 18 vértesezredben 818 főt és lovat, a 13 dragonyosezredben 817 főt és 505 lovat, végül a 10 magyar huszárezredben 615 főt és 366 lovat írt elő a hadvezetés.²²³ Ezek szerint a katonai határőrvidékbeli és a szolgálatból elbocsátott, de visszafogadható irregulárisok nélkül a Habsburg-birodalom állandó hadseregként előírászerűen 166 293 főnyi haderőt kívánt fegyverben tartani, közte 24 949 lovast. Az ezzel egyidőben megszabott hadilétszám szerint minden gyalogezredet 2600 főre és minden lovasezredet egységesen 1000 főre kellett volna kiegészíteni,²²⁴ vagyis háború esetén a bécsi udvar 186 600 fős állandó hadsereggel számolt. A békeelhelyezést az Udvari Haditanács részletesen meghatározta, így a magyar területek vonatkozásában nem csak vármegyénkénti kijelöléssel, hanem századonkénti bontásban, konkrét településkijelöléssel.²²⁵

Az elkövetkező néhány békeévben az állandó hadseregbeli egységeket nem sok változás érte. Mindössze 1752-ben oszlattak fel egy gyalogezredet,²²⁶ illetve még 1751-ben egy dragonyosezredet,²²⁷ ez azonban nem érintette a magyar korona területeiről kiállítottakat. Ezzel szemben mind határozottabb intézkedések történtek a jól bevált és egyre nagyobb létszámú határőrvidékbelieknek az állandó hadseregbeli egységeikéhez hasonló szervezésére, hiszen úgyszólván az Udvari Haditanács igazgatása alatt álltak. Kezdetben bizonytalan volt, hogy mely területek figyelembe vételével hány ezredet formáljanak. 1750-ben a varasdi kapitányságban a szentgyörgyi és a körösi, a károlyvárosiban a likai, az ottocsáni, az ogulini, a szlavóniaiban a pétervárad, a bródi és a gradiskai gyalogezreddel és e három kapitányságban egy-egy huszárezreddel számoltak. Az akkor már fennállt két horvát báni gyalog- és egy huszárezredet akkor még nem tekintették az állandó hadsereghez tartozónak.²²⁸ 1752-ben átmenetileg 2–2 gyalogezredben egyesítették a

²¹⁹ KA AFA Niederlande, 1748-IX-38, -66, KA HKR ASch, Nr. 40, 41.

²²⁰ Öst. Erbf. Kr. I. k. XI. sz. mell.

²²¹ KA HKR ASch, Nr. 44/1.

²²² KA AFA Niederlande, 1748-XI-38.

²²³ KA HKR ASch, Nr. 44/1. N.B.: A csökkentés elrendelése elvi fontosságú volt, hiszen számos egységben még a békelétszámnak megfelelő állomány sem volt jelen. Például az Andrássy-gyalogezred Németalföldről 1381 fővel tért vissza, így messze volt a 2408 fős békelétszámtól is. V. ö.: KA AFA Niederlande, 1744-I-4.

²²⁴ KA HKR ASch, Nr. 43.

²²⁵ Uo. Nr. 41d.

²²⁶ Uo. Nr. 44.

²²⁷ Uo. Nr. 44.

²²⁸ Uo. Nr. 44/2.

károlyvárosi és szlavóniai határőröket,²²⁹ de már egy év múlva visszatértek a korábban jól bevált területi beosztáshoz,²³⁰ végül 1755-től az állandó hadseregbeliekhez sorolták a horvát báni ezredeket is.²³¹ A bizonytalanság oka a szervezés terén abból fakadt, hogy az eltérő lakosságsűrűség miatt sehogyan sem sikerült azonos létszámra hozni ezeket az egységeket. Végül is a teljes lakosság számának ismeretében az Udvari Haditanács a 11 gyalogezredben összesen 47 124, a 4 huszárezredben 3372 főt írt elő háború esetén mozgósíthatónak.²³²

Míg ennek biztosítása adott volt, a nem határőrvidékbeli magyar egységeknél továbbra is hiányok mutatkoztak az előírt létszámhoz képest. 1751-ben például a következő létszámmal írták össze a gyalogezredeket:

Kökényesdi-gyalogezred	965 fő	Gyulai-gyalogezred	2293 fő
Bethlen-gyalogezred	2029 fő	Haller-gyalogezred	1958 fő
Andrássy-gyalogezred	2023 fő	Pálffy-gyalogezred	1954 fő
Eszterházy-gyalogezred	1783 fő	Újváry-gyalogezred	1001 fő
Forgách-gyalogezred	1683 fő	Buday- (szlavón) gyzlj.	1504 fő ²³³

A gyalogezredek, különösen a továbbra is Itáliában tartottak, erőteljesen elmaradtak az előírt létszámtól, végül is a kívánatos 24 080 helyett összesen 17 193 magyarországi, erdélyi és szlavóniai volt ezekben. Tegyük hozzá, hogy csupán egyetlen hónap alatt, 1751 áprilisában ezen egységekben meghalt 82 katona, viszont ugyanebben a rövid időben és békekörülmények között dezertált 139 fő. Nem így a huszárezredekénél. Ezek létszáma ugyancsak 1751-ben a következő volt:

Károlyi-huszárezred	643 fő, 373 ló	Nádasdy-huszárezred	657 fő, 394 ló
Splényi-huszárezred	605 fő, 396 ló	Ghillányi-huszárezred	626 fő, 366 ló
Festetics-huszárezred	638 fő, 382 ló	Eszterházy-huszárezred	590 fő, 381 ló
Beleznay-huszárezred	669 fő, 365 ló	Dessóffy-huszárezred	608 fő, 381 ló
Kálnoky-huszárezred	713 fő, 374 ló	Baranyay-huszárezred	595 fő, 347 ló. ²³⁴

Ez esetben a 6150 előírt huszárnál még több is volt, 6344 fő, a 3660 előírt lóval szemben pedig 3759. Ennek oka elsődlegesen a bajtársiasság volt. A legtöbb katona életre szóló mesterségnek tekintette beállítását, házassági engedélyt nem kapott, otthona az

²²⁹ Uo. Nr. 44/4.

²³⁰ Uo. Nr. 44/5.

²³¹ Uo. Nr. 59.

²³² Uo. Nr. 59.

²³³ Uo. Nr. 50.

²³⁴ Uo. Nr. 51.

ezred lett. Az ezred pedig nemcsak házasságon kívül született fiaik ezredfiként való felneveléséről gondoskodott a jelen lehető, engedélyezett számú katonafeleség segítségével, hanem a megöregedett katonákat is, akiknek nem volt hová menniük, halálukig eltartotta.²³⁵ Egyébként 1751-ben a 10 huszárezred összeírt állományából csupán 729 fő volt nős, az összesen ugyancsak 10 magyarországi gyalogezredbeli között pedig 2187 fő. A huszáregységekben egyetlen hónapban, hasonlóan a gyalogezredbeliekről fentebb közöltekhöz, 1751 áprilisában 13 haláleset fordult elő, az egy hónap alatti dezertáltak száma pedig 14 volt.²³⁶

Az 1751-es magyar vonatkozású adatokat érdemes egybevetni a császári-királyi állandó hadsereg egészére vonatkozó hasonló adatokkal. Így abban az évben a gyalogság összlétszámát 133 098 főnek írták elő, jelen volt azonban csupán 106 101 fő. Ugyanakkor a 30 475 főnek előírt lovasságból összeírtak 29 358 jelen voltat, ezzel egyidőben az előírt 26 078 ló helyett 24 169-cel rendelkezett a lovasság. A gyalogos katonák közül összesen 11 242 volt nős, míg a lovasok közül 2703 fő. 1751 április hónap során a gyalogság egészéből meghalt 413 fő, míg a lovasság egészéből 77. Ugyanebben a szűk időszakban dezertált összesen 713 gyalogos és 63 lovas.²³⁷ Az egyes adatok összehasonlításával ezek szerint a magyar gyalogezredek feltöltöttsége 71,40 %-os volt, míg a teljes császári-királyi gyalogságé 79,72 %-os, ezzel szemben a magyar huszárezredek feltöltöttsége 103,15 %-os volt, viszont a teljes császári-királyi lovasságé 96,33 %-os. A magyar gyalog katonák közül nős volt 12,72 %, míg hadseregszinten 10,60 %, a magyar huszárok közül ugyanakkor 11,49 % házast írtak össze, míg az egész lovasságnál 9,21 %-ot. A magyar huszárok lóellátottsága 102,70 % volt, míg az egész császári-királyi lovasságé 92,68 %. Az egy hónap alatt meghalt magyar gyalogosok aránya 0,48 %-ot tett ki, míg a teljes gyalogságé 0,26 %-ot, a magyar meghalt huszárok aránya ugyanebben a hónapban 0,20 % volt, a teljes lovasságé ugyanakkor 0,26 %. Végül a magyar gyalogosok közül dezertált egy hónap alatt 0,81 %, míg a teljes gyalogságból 0,67 %, a magyar huszárok közül 0,22 %, a teljes lovasságból pedig ezzel szinte azonosan 0,21 %.

A további békeévekben megnőtt a 95 egységből álló állandó hadsereg magyar területeken állomásoztatott részének aránya. Míg 1752-ben csak 29 ezred,²³⁸ 1753-ban már 36,²³⁹ 1754-ben is 37,²⁴⁰ 1755-ben pedig egyenesen 47 ezred állomásozott a birodalom keleti felében, mégpedig Magyarországon 4 magyar és 5 német gyalogezred, 6 magyar huszár-, 13 német vértés- és 6 német dragonyosezred, Erdélyben 3 német gyalog-, 1 német vértés-, 1 német dragonyosezred és 2 magyar huszárezred, Szlavóniában 2 német gyalog- és 1 német dragonyosezred, végül a Temesi bánóságban 2 német gyalog- és 1 német vértéseszred,²⁴¹ és akkor még ott volt a katonai határőrvidéken az önellátóként kezelt, de már az állandó hadsereg részének tekintett további 15 ezred. A további központi szer-

²³⁵ V. ö.: *Safáry-Zachar*.

²³⁶ KA HKR ASch, Nr. 51.

²³⁷ Uo. Nr. 50, 51.

²³⁸ Uo. Nr. 52.

²³⁹ Uo. Nr. 52 1/2.

²⁴⁰ Uo. Nr. 56.

²⁴¹ Uo. Nr. 58.

vező munka eredményeként ugyancsak 1755-ben az Udvari Haditanács kijelölte a lovas egységek állandó toborzási kerületeit. Ennek értelmében a területbeosztás a következő lett:

Nádasdy-huszárezred: Bihar vármegye, Debrecen, hajdúvárosok, tiszántúli Jászkun-
ság,

Baranyay-huszárezred: Somogy vármegye, Veszprém vármegye, Győr vármegye,
Komárom vármegye, Esztergom vármegye,

Festetics-huszárezred: Zólyom vármegye, Árva vármegye, Liptó vármegye,

Dessőffy-huszárezred: Fejér vármegye, Tolna vármegye, Baranya vármegye,

Splényi-huszárezred: Sáros vármegye, Abaúj vármegye, Szepes vármegye, Ugocsa
vármegye, Bereg vármegye, Ung vármegye,

Károlyi-huszárezred: Szabolcs vármegye, Szatmár vármegye, Máramaros vármegye,

Hadi-huszárezred: Csongrád vármegye, Arad vármegye, Békés vármegye, Szörény
vármegye,

Móroc-huszárezred: Pozsony vármegye, Nyitra vármegye, Trencsén vármegye, Bars
vármegye,

Eszterházy-huszárezred: Sopron vármegye, Vas vármegye, Veszprém vármegye,

Kálnoky-huszárezred: Zemplén vármegye, Borsod vármegye, Nógrád vármegye,
Hont vármegye.²⁴²

Természetesen az egyes egységeket nem saját toborzóközretekben helyezték el, hanem más katonai megfontolások alapján jelölték ki az állomáshelyeket. Ilyen szempontból tanulságos lehet felidézni, hogy az újabb, 1756-os hadrakelést megelőzően a szűkebb értelemben vett Magyarországon állomásoztatott 26 lovasezredet mely részeken helyezték el:

Albert herceg-vertesezred: Szabolcs vármegye, Szatmár vármegye, Ugocsa várme-
gye, hajdúkerület,

Anspach-vertesezred: Sopron vármegye,

Ayassana-vertesezred: Hont vármegye, Nógrád vármegye,

Bretlach-vertesezred: Bars vármegye, Nyitra vármegye, Zólyom vármegye,

Daun-vertesezred: Nyitra vármegye,

Kleinholz-vertesezred: Gömör vármegye, Zemplén vármegye, Abaúj vármegye, Tor-
na vármegye,

O'Donell-vertesezred: Heves vármegye, Nógrád vármegye, Borsod vármegye,

Pálffy-vertesezred: Zala vármegye, Vas vármegye,

Serballoni-vertesezred: Trencsén vármegye, Túróc vármegye,

Stampach-vertesezred: Moson vármegye, Győr vármegye, Komárom vármegye,

Stampa-vertesezred: Bihar vármegye,

Trautmannsdorf-vertesezred: Fejér vármegye, Pest vármegye, Esztergom vármegye,

²⁴² Uo. Nr. 57a.

de Ville-vértesezred: Arad vármegye, Csongrád vármegye, Békés vármegye, jász kerület,

Portugall-vértesezred: Csanád vármegye, Temesi bánság,

Althann-dragonyosezred: Pozsega vármegye, Verőce vármegye, Szerémség,

Darmstadt-dragonyosezred: Veszprém vármegye, Somogy vármegye,

Kollowrath-dragonyosezred: Pozsony vármegye,

Liechtenstein-dragonyosezred: Pozsony vármegye,

Savoya-dragonyosezred: Pozsony vármegye, Nyitra vármegye,

Saxen-Gotha-dragonyosezred: Pest vármegye, Bács vármegye,

Zweibrücken-dragonyosezred: Baranya vármegye, Tolna vármegye,

Splényi-huszárezred: Sáros vármegye, Zemplén vármegye,

Hadik-huszárezred: Szepes vármegye, Sáros vármegye,

Kálnoky-huszárezred: Zemplén vármegye, Ung vármegye,

Nádasdy-huszárezred: Bereg vármegye, Máramaros vármegye,

Festetics-huszárezred: Liptó vármegye, Árva vármegye.²⁴³

Áttérve a hétéves, vagy harmadik sziléziai háború időszakára, elsőként arra kell visszautalni, hogy 1756-ban az állandó hadsereg fejlesztéseként 2 új magyar huszár- és 2 új magyar gyalogezreddel növekedett a császári-királyi állandó hadsereg. A hadba szállást megelőzően nem rendelt el a hadvezetés hadilétszámra való emelést a gyalogságnál, bizonyára a fentebb jelzett jelentős létszámhiányra való tekintettel, hanem megelégedett a békelétszámra való maradéktalan feltöltés elrendelésével. Ezzel szemben a lovasság mindhárom csapatneménél a hadilétszámra való feltöltést rendelte el. Ennek értelmében a Habsburg-birodalom 179 474 gyalogosból és 47 000 lovasból álló, a tábori tüzéreket, szakcsapatokat is beleszámítva összesen 232 075 főnyi haderővel és esetleg hasznosítható 15 000 nyilvántartott invalidussal számolt. E roppant haderőben a magyar korona területeiről 88 114 főt kívánt kiállítani a hadvezetés, mégpedig 11 gyalogezredben 24 680, 11 huszárezredben 12 000, 11 határőr-gyalogezredben 46 434 és 4 határőr-huszárezredben 5000 harcost.²⁴⁴

Bár még 1758-ban is ugyanilyen számszerű várakozást fogalmazott meg a császári-királyi hadvezetés,²⁴⁵ hamarosan világossá kellett válnia, hogy a minden korábbinál nagyobb háborús veszteségek pótlására a magyar és horvát rendek nem hajlandóak. A két korábbi sziléziai háború példájának hatására hajlottak ugyan bizonyos számú kontingens megajánlására a portális katonaságból a hadiadó terhére, de ezzel egyidőben leállították a vármegyékben a hadkiegészítési körzetbeli toborzást ugyanúgy, mint a szabad katonafogadást. Miután a rendek által megajánlott kontingens nem fedezte a veszteségeket, már 1758. január 3-án kénytelenek voltak hozzájárulni, hogy az Udvari Haditanács rendelkezése értelmében az előírt és szükséges létszám biztosítása érdekében „minden nemzetisé-

²⁴³ Uo. Nr. 59d.

²⁴⁴ Uo. Nr. 62.

²⁴⁵ Uo. Nr. 66.

gü külföldi és dezertőr között” is toborozhassanak, őket szabadon felfogadhassa a hadvezetés a magyar hadakba is.²⁴⁶ Megfogyatkoztak a határőrök sorai is. 1759-ben, a hadjáratot megelőzően, alig 27 300 gyalogos és 3794 lovas volt közülük hadrendben.²⁴⁷ Természetesen nem felejtendő, hogy a német-római birodalombeli fejedelmek is megint kötelesek voltak a császár hívó szavára hadba küldeni a Birodalmi Hadsereget. Ennek létszáma a korábbról előírt maradt, így 1759-ben 24 ezredben 21 634 fő, köztük 5510 lovas volt az eredetileg mintegy 30 000 fősnek kiállított hadtestben.²⁴⁸

A császári-királyi állandó hadsereg létszámviszonyairól e háborúra vonatkozóan még kevés adat áll rendelkezésre. Az azonban már ezekből is egyértelmű, hogy ténylegesen milyen jelentős létszámhiány volt, és mennyire nem szabad az előírt létszámokból kiindulni. A birodalom magyarországi területeiről kiállított gyalogosok száma 20 637, a huszároké 7 590, a határőr-gyalogosoké 16 933, a határőr-huszároké 3000 volt, összesen 48 160 fő,²⁴⁹ vagyis alig több, mint a tervezett hadbaszálló létszám fele. A feltétlenül szükséges toborzás elősegítésére, annak fontosságát előnyben részesítve, a magyar gyalogezredek egy-egy zászlóalj (előírás szerűen 430 fő) hátrahagyásával, indultak a hadszínterre, azaz egységenként 1463-1840 fő közti létszámmal. A magyar huszárezredek hasonlóképpen messze elmaradtak az előírt létszámtól, az ténylegesen 530-605 között mozgott, míg a lovaské száma 255-567 között volt. Csak a határőr gyalog- és huszárerők létszámának azonnali biztosítása nem okozott gondot. Itt előírás akadályozta meg, hogy több harcost küldjenek a hadszínterre, ugyanis először csak a teljes létszám egyharmadát lehetett mozgósítani.²⁵⁰ A későbbiekben a háború folyamán mégis egyre több és egyszerre egyre nagyobb létszámban fegyveres szolgálatot vállalni kényszerült magyar került a hadszínterre, ahogyan azt, többször tömegessé váló elszökésüket követően, az ellenséges oldalon való megjelenésük is tanúsította.²⁵¹

Az e vonatkozású hivatalos jelentések töredékesek és bizonyára erősen szépítők. Mégis képet nyerhet a kutató a veszteségek arányairól a következő összeállításból, amely azt mutatja, mennyi volt az összes veszteség a hétéves háborúban egy-egy egységnél:

<i>egység</i>	<i>elesett</i>	<i>fogságba esett</i>	<i>eltűnt</i>
Eszterházy Miklós-gye.	997	1705	1679
Batthyány-gyalogezred	1340	400	1089
Pálffy/Preysach-gye.	1102	590	892
Festetics/Széchenyi-he.	379	884	168
Dessöffy-huszárezred	364	715	847
Baranyay-huszárezred	216	780	63

²⁴⁶ 3. he. tört. 99. o.

²⁴⁷ Geschichte, 228. o.

²⁴⁸ KA HKR ASch, Nr. 184.

²⁴⁹ Sj. Kr. I. k. 133. o.

²⁵⁰ Uo. I. k. 4. sz. mell.

²⁵¹ Zachar 1984, 63. skk. o.

<i>egység</i>	<i>elesett</i>	<i>fogságba esett</i>	<i>eltűnt</i>
Nádasdy-huszárezred	610	1079	234
Móroczy/Bethlen-he.	266	1058	387 ²⁵²

Fontos annak a körülménynek a kiemelése is, hogy sok magyar katonát nem magyar egységben kell keresni. Így a hétéves háború idején a felvettek összesített adatai két német gyalogezrednél ezt a képet mutatják:

<i>ezred</i>	<i>felvett tiszt</i>	<i>felvett legénység</i>	<i>ebből magyar</i>
a későbbi 20. gye.	93	2073	6+17
a későbbi 22. gye.	75	2008	11 ²⁵³

Hasonlóképpen a későbbi 28. német gyalogezrednél a teljes időszakban összesen szolgált 1041 tiszt között 81 fő volt magyar.²⁵⁴

Az egyre inkább nemcsak zászlóalj- és divízió-, hanem század- és svadronkötelékben bevetett egységeknek az 1763-as békekötést követő hazatelepítését is ezekben a harcászati alapegységekben adta meg a hadvezetés. Ezek szerint a határőrökön kívül, akik visszatértek gazdálkodási ezredkerületeikbe, 1034 gyalogszázadból 180 a Németalföldön, 154 Itáliában, 376 a cseh és 192 az örökös tartományokban, míg 132 a magyar korona területein került elhelyezésre, ezzel szemben a 288 lovassvadronból 14 a Németalföldön, 13 Itáliában, 45 a cseh és 14 az örökös tartományokban, míg 202 a magyar korona területein került elhelyezésre.²⁵⁵ A nagyszámú lovaskatona magyar területeken való állomásoztatására az 1764-es magyar országgyűlés mutatott rá: „Magyarországon fele áron tartják el az ausztriai katonaságot.”²⁵⁶ Eppen a minél kisebb kincstári kiadás melletti katonatartás indokolta a határőrök számának további növelését is.

Annak jelzésére, hogy nemcsak Horvát-Szlavónország ügye volt a katonai határőrvidék, ismét csak az 1764-es országgyűlés egy mondata idézendő: „Hetven ezer határőr él a magyar korona területén.”²⁵⁷ Egyébként éppen ezekben az években fejeződött be a katonai határőrvidék kiépítése az erdélyi új egységek területének megszervezésével. Az Udvari Haditanács a békelétszámot a 2 székely és 2 oláh gyalogezrednél 3032, míg a hadilétszámot a korábbi hadba szállások tapasztalatai alapján 4117 főben határozta meg, ugyanakkor az 1 székely huszár- és az 1 oláh dragonyosezred béke- és hadilétszámát egyaránt 1440 főben rögzítette.²⁵⁸ Az előírt létszám biztosítása az első években egyálta-

²⁵² 33. gye. tört. 131. o., 34. gye. tört. 149. o., 39. gye. tört. 87. o., 3. he. tört. 121. o., 4. he. tört. 141. o., 8. he. tört. 246. o., 9. he. tört. 111. o., 10. he. tört. 69. o.

²⁵³ 20. gye. tört. 199. o., 22. gye. tört. 101. o.

²⁵⁴ 28. gye. tört. 334. o.

²⁵⁵ KA HKR ASch, Nr. 77.

²⁵⁶ Idézi: *Marczali*, 292. o.

²⁵⁷ L. uo.

²⁵⁸ 46. gye. tört. 2. o., 63. gye. tört. 9. o., *Vanicek*, II. k. 110. o.

lán nem valósult meg. Ennek bizonyára az volt az oka, hogy nem volt még elég letelepített határőr Erdélyben. Ugyanis a károlyvárosi példából világos, hogy 7057 letelepített határőrből állítottak ki 813 határőr-huszárt, ugyanakkor a négy ottani, akkor már egyenként 6044 főnek előírt gyalogezred körzetében 10 516, 10 636, 12 125, sőt 18 386 letelepített határőr élt.²⁵⁹ Ez az adat egyébként azt is jelenti, hogy csupán ebben az egyetlen károlyvárosi határkerületben már 58 720 határőr volt letelepítve. A temesi bánsági két, ugyancsak késve felállított határőr-gyalogezreddel együtt végül a 18 gyalog-, 5 huszár- és 1 dragonyosezred azonnal bevethető összlétszáma 61 800 főt tett ki.²⁶⁰ Ebben hiány nem lehetett.

Viszont továbbra is volt létszámhiány a császári-királyi állandó hadsereg egyéb ezredeiben, fegyver- és csapatnemtől függetlenül, bár messze nem a korábbi mértékben. Az 1766-ban előírt 120 120 gyalogos helyett így július 31-i határidővel 114 362 főt írtak össze, a szlavóniai nélkül számított 10 ezredben az előírt 20 800 helyett 19 730 magyarországit:

<i>ezred</i>	<i>létszám</i>	<i>ezred</i>	<i>létszám</i>
Ferdinánd fng.	1958	Pálffy Lipót	2121
Forgách	1876	Eszterházy	1874
Preysach	1904	Batthyány	1856
Siskovics	2145	Gyulai	2016
Károlyi	1980	Haller	1990 ²⁶¹

1766 közepén a lovasságnál előírászerűen 34 090 főnek és lónak kellett volna lennie, ezzel szemben jelen volt egészében 33 488 fő és 30 669 ló, közte a 12 magyar huszárezredben 8529 fő és 8045 ló az előírt 8676 fő és ló helyett:

<i>ezred</i>	<i>létszám</i>	<i>ezred</i>	<i>létszám</i>
császár	719 fő, 691 ló	Nádasdy	709 fő, 620 ló
Hadik	684 fő, 695 ló	Pálffy	680 fő, 637 ló
Török	736 fő, 643 ló	Kálnoky	716 fő, 703 ló
Bethlen	739 fő, 680 ló	Nauendorf	704 fő, 720 ló
Eszterházy	727 fő, 681 ló	Széchenyi	691 fő, 650 ló
Luzsénszky	727 fő, 713 ló	Dessóffy	697 fő, 608 ló ²⁶²

Egyébként ugyanennek az összeírásnak a tanúsága szerint a ténylegesen fegyverben álló 147 850 állandó hadseregbeli közül a magyar korona területén állomásozott erő

²⁵⁹ KA HKR ASch, Nr. 58a.

²⁶⁰ *Nouzille*, 250. o.

²⁶¹ KA HKR ASch, Nr. 85 1/2.

²⁶² Uo. Nr. 85 1/2.

nagysága 39 785 volt, köztük 28 226 idegen. Ezzel szemben viszont idegen területeken kellett állomásoznia az éppen ténylegesen fegyverben levők közül 16 700 magyar katonának.²⁶³

Annak jelzésére, mennyire a császári-királyi állandó hadsereg részeként kezelték valamennyi, a magyar korona területeiről kiállított egységet, akár határőrvidékbeli volt, akár nem, érdemes idézni, milyen hadrendi számokkal voltak ezek betagolva 1768-ban, amikor csapatnemenként az ezredtulajdonos rangidőssége szabta meg azt. A 75 gyalog-, 15 vértés-, 13 dragonyos- és 15 huszárezred (kettőt ugyanis éppen feloszlattak: a Splényi alapította Eszterházyt és a Ghillányi alapította Hadikot) felsorolásában így szerepelnek: 2. Ferdinánd főherceg-gyalogezred, 32. Gyulai-gyalogezred, 45. Batthyány-gyalogezred, 46. Pálffy Lipót-gyalogezred, 47. Eszterházy Miklós-gyalogezred, 48. Haller-gyalogezred, 49. Károlyi-gyalogezred, 50. Forgách-gyalogezred, 51. Siskovics-gyalogezred, 55. Pálffy János-gyalogezred, 56. likai határőr-gyalogezred, 57. ottocsáni határőr-gyalogezred, 58. ogulini határőr-gyalogezred, 59. szluini határőr-gyalogezred, 60. kőrösi határőr-gyalogezred, 61. szentgyörgyi határőr-gyalogezred, 62. bródi határőr-gyalogezred, 63. gradiskai határőr-gyalogezred, 64. pétervárad határőr-gyalogezred, 65. (1.) horvát báni határőr-gyalogezred, 66. (2.) horvát báni határőr-gyalogezred, 67. Preysach-gyalogezred, 69. sajkások, 70. temesi bántási német határőr-gyalogezred, 71. temesi bántási illír határőr-gyalogezred, 72. (1.) székely határőr-gyalogezred, 73. (2.) székely határőr-gyalogezred, 74. (1.) oláh határőr-gyalogezred, 75. (2.) oláh határőr-gyalogezred, 13. oláh dragonyosezred, 1. császár-huszárezred, 2. Nádasdy-huszárezred, 3. Nauendorf-huszárezred, 4. Eszterházy-huszárezred, 5. Ujházy-huszárezred, 6. Hadik-huszárezred, 7. Bethlen-huszárezred, 8. Luzsénszky-huszárezred, 9. károlyvárosi határőr-huszárezred, 10. Kálnoky-huszárezred, 11. varasdi határőr-huszárezred, 12. horvát báni határőr-huszárezred, 13. szlavón határőr-huszárezred, 14. Török-huszárezred, 15. székely határőr-huszárezred²⁶⁴

Annak bemutatására pedig, mennyire nem szabad a hadrendi számokat használni, hanem milyen fontos az egységeket tulajdonosuk nevével megnevezni, esetleg a korábbi, vagy későbbi nevesebb tulajdonosra utalni, álljon itt, hogy az 1768-ban még a 46. hadrendi számot viselő Pálffy Lipót-gyalogezred a következő összeírásakor már a 17. hadrendi számot viselte, viszont a Pálffy János-gyalogezred az 55. hadrendi számról az 51. hadrendi számra rukkolt előre, ugyanakkor mindkét alkalommal 15. hadrendi számú volt a Pálffy Károly-vértesezred.²⁶⁵

1769-ben a korábbi, valóban alacsony meghatározást felülbírálvá, új ezredlétszámokat írt elő a hadvezetés, azt követően egy gyalogezred 2300, egy vértés- és dragonyosezred 812, míg egy huszárezred 1060 főből kellett, hogy álljon, kivéve természetesen a határőr gyalog- és huszárezredek, viszont ettől az időponttól kezdve a határőr-gyalogezredeknek csak egyharmadát számították hozzá az állandó hadsereg békelétszámához. Ennek értelmében a császári-királyi állandó hadsereg összetételeként, a magasabb hadilétszámot megadva, a következőt írta elő az Udvari Haditanács:

²⁶³ Uo. Nr. 85 1/2.

²⁶⁴ Uo. Nr. 86

²⁶⁵ Uo. Nr. 87.

58 gyalogezred (á 2720 fő)	157 760 fő
18 vértesezred (á 1010 fő)	18 180 fő
13 dragonyosezred (á 856 fő)	11 128 fő
12 huszárezred (á 1600 fő)	19 200 fő
16 határőr-gyalogezred (á 2094 fő)	33 504 fő
5 határőr-huszárezred (á 1039 fő)	5 195 fő
1 határőr-dragonyosezred	1 200 fő
tüzérek, műszakiak, stb.	2 719 fő
<i>összesen</i>	248 886 fő

a békelétszámbeli 213 910 fővel szemben.²⁶⁶

A következő évben, amikor már megkezdődött a könnyűlovasságot átszervező kísérletsorozat, ez, a diszlokáció sajátossága miatt, nagyrészt magyar felségterületeken zajlott le. Míg ugyanis a 38 német gyalogezred közül csak 2 állomásozott Magyarországon és 2 Erdélyben, továbbá a 11 magyar gyalogezred közül is csak 1 volt Magyarországon, a 15 vértesezredből 10 Magyarországon, 2 Erdélyben, 1 Szlavóniában, 1 a Temesi bánságban, a 10 dragonyosezredből 5 Magyarországon, a 10 magyar huszárezredből 4 Magyarországon, 2 Erdélyben és mind a 2 új chevaux-legers-ezred Magyarország területén nyert elhelyezést. A 17 határőr-gyalogezred, az 5 határőr-huszárezred és az 1 határőr-dragonyosezred természetesen saját kiegészítési területén volt. Ezekhez akkor már csatlakozott a temesvári, félinvalidusokból felállított, 2 új helyőrségi ezred is.²⁶⁷ Itt érdemel az is említést, hogy ugyancsak abban az időben folyt a tüzérség harmadik fegyvernemébe való kiépítése. Tábori ágyúkat, majd ezredlövegeket ugyanis már régebben rendszeresítették a hadrakelő hadseregek támogatására, de azok kiszolgálására korábban lövegenként mindig hat-hat gyalogos katonát osztottak be. A kevés számú löveg mellett, hiszen 1745-ben még csak 94 volt, ez még nem okozott gondot. A hétéves háború folyamán azonban már közel 500-ra nőtt a számuk, s felmerült az igény az önálló tüzérség megszervezésére. Miután pedig 1778-ban 648 mozgó löveget rendszeresítettek a császári-királyi állandó hadseregben, tíz év múlva pedig ez a szám elérte a 1016-öt, önálló fegyvernemé formálás következett. A 3 tüzérezredben békelétszámként összesen 3567 katonát szolgált, ezek azonban nem a magyar korona területeiről, hanem hagyományosan főleg a cseh tartományokból kerültek beosztásukba. A magyarok csekély befolyását jelzi a fegyvernemnél, hogy az 1774-es szemle során a három ezred teljes tisztikarában összesen csak 4 magyar tüzértisztet írtak össze.²⁶⁸

1772-ből az Udvari Haditanácsnak az az intézkedése érdemel figyelmet, amely – miként ez a lovas fegyvernemhez tartozó magyar huszárezredek esetében már 1755-ben, ahogyan szó volt róla, megtörtént -- ,ezúttal immár a magyar gyalogezredek számára is

²⁶⁶ Uo. Nr. 88b.

²⁶⁷ Uo. Nr. 88 1/4.

²⁶⁸ Uo. Nr. 92e.

állandónak írta elő – a legtöbbször alapítása óta újra és újra megszabott – pontos toborzási kerületet.²⁶⁹ Abban az esztendőben egyébként meglepő módon valamennyi magyar gyalogegeység hazai földön állomásozott, ugyanígy a huszárezredek zöme is, csupán 2 volt továbbra is Csehországban, 1-1 pedig Morvaországban, illetve Itáliában. Ugyanakkor az idegen egységek közül csupán 6 német gyalogezredet, viszont még mindig 25 német lovasezredet állomásoztatott a hadvezetés a magyar korona területein.²⁷⁰ Abban az esztendőben aztán még jelentékenyen megváltozott a helyzet. A Lengyelországtól elszakított területek birtokba vételére létrehozott csoportosításba 4 magyar gyalogezredet és 6 magyar huszárezredet osztott be az Udvari Haditanács a szomszédos Magyarországról, ezek helyébe pedig egyrészt hazahozatta magyar területekre az addig a cseh tartományokban tartott magyar huszárezredet, valamint áthelyezett a magyar korona területeire addig nyugatabbra tartott egységeket az ugyancsak Lengyelországba vezényelt német egységek helyére. Viszont az addigi összesen 31 idegen ezred helyett csak 24 állomásozott azt követően a birodalom magyar felében.²⁷¹ Ez maradt a helyzet a következő általános rendezésig.²⁷²

A következő, az egész császári-királyi állandó hadsereget érintő intézkedést 1775-ben bocsátotta ki az Udvari Haditanács. Ebben megszabta, hogy az a jövőben a kiállítási helyek szerint 43 német, 5 németalföldi, 11 magyar és 18 határőr-gyalogezredből, 15 vértés-, 10 dragonyos-, 2 lovas karabélyos-, 2 chevaux-legers-, 10 magyar, 5 határőr-huszárezredből, 3 tüzérezredből és szakcsapatokból fog állni. Azt is megszabták, hogy a magyar és német gyalogezredek békelétszáma 2071, a németalföldieké 1975, a határőröké 2280 fő legyen, a vértés-, dragonyos-, lovas karabélyos- és chevaux-legers-ezredek békelétszáma 1296, a magyar huszároké 833, a határőr-huszároké 998 főből álljon. A teljes haderő ezek szerint 162 749 gyalogosból, 50 904 lovasból, továbbá 6447 tüzérből, műszakiból és egyéb szabadcsapatbeliből állt volna, vagyis tervezett összlétszáma békében 220 110 főnek volt előírva. Ebből a magyar korona területeiről kiállítandók számát 77 141 főben határozták meg. Azonnal hozzáteendő, ezek nagyobb fele, azaz 46 030 fő katonai határőrvidékbeli volt, akiket akkor már teljes mértékben az állandó hadsereg részének tekintettek. Ezzel egyidőben szabályozták a békebeli diszlokációt is, ennek megfelelően az összesen 124 ezred nagyobbik felének, 74 egységnek a magyar korona területein kellett állomásoznia, ezek közt volt viszont eleve 23 katonai határőrvidékbeli a kiállítási körzetében.²⁷³ Ezzel kapcsolatosan meg kell említeni, hogy az összes határőr száma a fentieknél lényegében nagyobb volt, ugyanis a gyalogosoknak csupán kétharmadát számolták az állandó hadseregbeliek közé, egyharmadát biztonsági védőerőként hátrahagyandónak minősítettek, így összesen az adott évben 61 500 határőrrel számolt a hadvezetés.²⁷⁴

²⁶⁹ 34. gye. tört. 166. o. N.B.: ez több vármegyéni terület volt, például a 34. gyalogezred esetében: Komárom, Győr, Moson, Sopron, Vas és Zala.

²⁷⁰ KA HKR ASch, Nr. 89a, 89b.

²⁷¹ Uo. Nr. 91.

²⁷² Uo. Nr. 91a.

²⁷³ Uo. Nr. 94.

²⁷⁴ *Nouzille*, 150. o.

Alig három év múlva a kiűtkeresés során új létszámokat állapított meg az Udvari Haditanács, még összetettebbé téve a császári-királyi állandó hadsereget. Az akkori 39 német, 5 németalföldi, 2 olasz és 11 magyar gyalogezredben békében 2215, háborúban 2707 főt szabtak meg. A két temesi bánsági félinvalidus helyőrségi gyalogezred létszáma mindkét esetben 3609 fő volt, míg az 1 németalföldi hasonló gyalogzászlóaljé 806 fő. A 17 határőr-gyalogezred békelétszáma 3560, hadilétszáma 4185 fő lett. A sajkás zászlóalj mind békében, mind háborúban 1108 főt tett ki. A tiroli mesterlövész-kötélék 1800 főből állt. A 10 vértés-, 6 dragonyos- és 6 chevaux-legers-ezredet 1026 fősnek, a 2 lovas karabélyos-ezredet 1354 fősnek, a 8 magyar huszárezredet (kettőt ugyanis 1775-ben feloszlattak) 1360 fősnek, míg a határőr-huszárezredek közül hármat 504, egyet 1022, egyet (a székelty) pedig 1064 fősnek írták elő, a 3 tüzérezred egységesen 2243 fős lett békében és 6789 fős háborúban, az erődítménytüzérség létszáma 1039 fő volt, a szekerészeké békében 939, háborúban 5584 fő, az árkászoké és aknászoké 992, a hidászoké 474, a műszakiaké 1002, a tüzérségi ellátóké 6542, az élelmezési ellátóké 1297, az egészségügyieké békében 1000, háborúban 3000 fő, végül a törzs-gyalogezredé 4207, a törzsdragonyosezredé 1027 fő. Mindezek alapján a békelétszám összesen 197 707 gyalogost és 39 758 lovast, továbbá 25 243 fő tüzért és szakcsapatbelit tett volna ki, vagyis mindösszesen 262 708 főnek kellett volna előírászerűen fegyverben állnia béke idején is, köztük 93 211 gyalogossal és 14 478 lovassal, azaz 107 689 fővel a magyar korona területeiről, annak is nagyobbik fele, 65 226 fő az állandóan hadra kész határőrök közül. Háború esetén pedig egyenesen 236 376 gyalogossal és 39 758 lovassal, továbbá 42 646 tüzérrrel és szakcsapatbelivel, azaz mindösszesen 319 180 fővel számolt, köztük a magyar királyságbeli területekről összesen 123 716 hadba szállóval, ezek közt is 75 851 határőrvidékbelivel. Háború esetére még tekintetbe vette a bécsi udvar a mintegy 27 000 főnyi tiroli felkelést és a közel 30 000 fős magyar koronabeli nemesi és banderiális felkelést is.²⁷⁵

E hatalmas létszámot nem sikerült biztosítani a hadvezetésnek. Az 1778-ban kirobbantott bajor „örökösödési” háború kezdetén alig 138 454 fő állt fegyverben. Bár 261 665 fős hadrakelő haderővel számolt a bécsi udvar, és ez még meg sem haladta a békelétszámot, alig 10 423 újoncot sikerült biztosítani. A helyzet súlyosságán csak az enyhített, hogy sikerült 12 075 főnyi gyalogos és 1955 főnyi lovas szabadcsapatot is hadba vetni.²⁷⁶ A végül is szinte eseménytelen háborút követően helyreállt békediszlokáció szerint az 57 gyalogezredből 43-at, a 35 lovasezredből 23-at állomásoztatott a hadvezetés a birodalom magyar felében, és immár egy tüzérezred felét is.²⁷⁷ 1782-től megint módosult a magyar területek igénybevétele. Miközben természetesen a határőr egységek a szokásos módon mind a saját ezredkörzetükben, otthon voltak, csak 10 magyar gyalogegység állomásozott még e fegyvernemből e térségben, továbbá a magyar huszárezredek közül 2, ellenben még további 8 vértés-, 4 dragonyos- és 2 chevaux-legers-ezred is.²⁷⁸ Ez

²⁷⁵ KA HKR ASch, Nr. 97 1/2, *Nosinich*, 374. skk. o.

²⁷⁶ KA HKR ASch, Nr. 97 1/2, *Nosinich*, 376. o.

²⁷⁷ KA HKR ASch, Nr. 97c.

²⁷⁸ Uo. Nr. 98.

a terület-megosztási arány az állandó hadsereggel kapcsolatosan az utolsó török háború kirobbantásáig nem változott.²⁷⁹

Az utolsó török háborúval kapcsolatosan egyébként elsődlegesen az érdemel kiemelés, hogy ezúttal sem került sor az országgyűlés összehívására, viszont az 1741 óta követett módon, a portális katonaság terhére, a hadiadó elengedése fejében, „Őfelsége a Magyar és az Erdélyi Udvari Kancellária útján elrendelte 14 378 újonc állítását”.²⁸⁰ Végül is Magyarországról 9661, Erdélyből 3397 főt állítottak ki a rendek az évben,²⁸¹ az elhúzódozó háború további két évében pedig, a megismételt uralkodói szándéknyilvánítás ellenére, még ennyit sem. A háborúba vonuló 245 000 fős császári-királyi haderőben a 64 118 határőrön kívül így végül is kezdetben csupán 51 347 magyarországi került újra szembe az oszmán hadakkal.²⁸² Hamarosan változott azután a helyzet, a magyarság teherterele jelentősen megnövekedett. Ugyanis erőteljes toborzással, egyes magyar és horvát arisztokraták meggyőzéséből fakadó önkéntes kötelességvállalásokkal, sikerült biztosítani a lényegesen magasabb, újonnan előírt hadilétszámokat. Ezúttal már egyenesen 4576 fős gyalog-, 2248 fős huszárezredekkel, továbbá ezzel szemben csupán 1144 fős vértés-, 1409 fős dragonyos-, 1825 fős chevaux-legers- és 1816 fős lovas karabélyos-ezredekkel számolt a hadvezetés. Ez azt jelentette, a katonai határőrvidékbeli 83 069 fős hadilétszám mellett a többi állandó hadseregbeli magyar egységekben 50 336 gyalog és 18 984 huszár, azaz összesen 68 320 fő szolgált előírászerűen a Habsburg-birodalom többi 211 302 gyalogosa, 34 951 lovasa és 44 446 tüzére és különböző szakcsapatbelije mellett. Végül is tehát az akkor már 442 088 fősnek tervezett hadilétszámú haderőből, csupán az állandó hadsereget tekintve véve, 151 389 fővel kellett részesednie a magyar korona területeinek.²⁸³

Az újra bekövetkező rövid békeidőszakban az addig erősen igénybevett, élelmiszerben és takarmányban erősen megfogyatkozott magyar területeken a bécsi hadvezetés döntése értelmében egyetlen idegen gyalogezredet sem hagytak hátra, viszont mind a 11 magyar gyalogezredet otthon állomásoztatták. A korábbiakhoz képest abban nem sok változott, hogy csak 3 magyar huszárezred maradhatott otthon, ezzel szemben továbbra is magyar földön tartottak el 9 vértés- és 3 dragonyosezredet. Az akkor már külön szervezett, a gyalogezredekről végleg leválasztott 20 gránátos zászlóaljából 4-et helyeztek el magyar királyságbeli területeken.²⁸⁴ Természetesen a legjelentősebb az addigi magyar-horvát-szlavón határvidék állandóan harcra kész parasztkatonasága volt. Jól jelzi ezt az a tény, hogy a korszak végén már az itt tárgyalásra nem kerülő, a francia forradalom elleni készülődés jegyében a császári-királyi állandó hadsereg magyar gyalog- és huszárezredében szolgáló harcosok létszámát ugyan a korábbi 68 320 főben határozta meg a hadvezetés, ugyanakkor viszont 101 692 határőr hadba szállásával számolt,²⁸⁵ vagyis másfél évti-

²⁷⁹ Uo. Nr. 92, 101.

²⁸⁰ 37. gye. tört. 265. o.

²⁸¹ *Teleki*, 110. o.

²⁸² KA AFA Türkenkrieg, 1788-XIII-52.

²⁸³ KA HKR ASch, Nr. 92.

²⁸⁴ Uo. Nr. 101b.

²⁸⁵ *Hietzinger*, II. k. 330. o., *Demian*, I. k. 306. o.

zed alatt a klasszikus regulárisoknál és a később az állandó haderőbe betagoltaknál egyaránt egyharmad körüli létszámemelést tudott elérni. E 170 112 főnyi katonatömeg a magyar királyságbeli területekről, amelyhez kivételesen még inszurrekciót is hadba tudott szólitani a bécsi udvar, már a Habsburg-birodalom teljes mozgósítható hadipotenciáljának megközelítően a felét adta.

RÖVIDÍTÉSEK

HHStA =	Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien
KA =	Österreichisches Kriegsarchiv, Wien
AFA =	Alte Feldakten
HKR =	Hofkriegsrat
ASch =	Armeeschemata
PA =	Personalakten
ML =	Musterlisten
FZ =	Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen. Nach den Feld-Acten und anderen authentischen Quellen herausgegeben von der Abtheilung für Kriegsgeschichte des k. k. Kriegsarchives. Wien, 1876 skk. é.
1683 =	Das Kriegsjahr 1683 nach Acten und anderen authentischen Quellen dargestellt in der Abtheilung für Kriegsgeschichte des k. k. Kriegsarchivs. Wien, 1893.
1685 =	<i>Angeli (Moriz Edler von):</i> Der Feldzug gegen die Türken im Jahre 1685. Mitteilungen des k. k. Kriegsarchivs. Wien, 1885.
1686 =	<i>Angeli (Moriz Edler von):</i> Der Feldzug gegen die Türken im Jahre 1686. Mitteilungen des k. k. Kriegsarchivs. Wien, 1886.
1692 =	<i>Angeli, Moriz Edler von:</i> Die kaiserliche Armee unter dem Oberkommando des Markgrafen Ludwig von Baden in den Feldzügen 1689-1692 gegen die Türken. Mitteilungen des k. u. k. Kriegsarchivs. Wien, 1877.
<i>Alexich =</i>	<i>Alexich:</i> Die freiwilligen Aufgebote aus den Ländern der ungarischen Krone im Ersten Schlesischen Kriege. Mitteilungen des k. u. k. Kriegsarchivs. Wien, 1889.
<i>Angeli =</i>	<i>Angeli (Moriz Edler von):</i> Der Krieg mit der Pforte 1736-1739. Mitteilungen des k. u. k. Kriegsarchivs. Wien, 1881.
<i>Demian =</i>	<i>Demian, Johann:</i> Statistische Beschreibung der Militärgrenze. Wien, 1806.
<i>Duncker =</i>	<i>Duncker:</i> Die Invasion Schlesiens durch die königlich preussischen Truppen im Monat Dezember 1740. Mitteilungen des k. u. k. Kriegsarchivs. Wien, 1886.
Geschichte =	Geschichte der kays. königl. Regimenten. Wien, 1764.

- Hietzinger* = *Hietzinger, Carl Bernhard von*: Statistik der Militärgrenze des Österreichischen Kaisertums. Wien, 1823.
- Marczali* = *Marczali Henrik*: Magyarország története III. Károlytól a Bécsi Kongresszusig, 1711-1815. Budapest, 1898.
- Marer* = *Marer, Joseph*: Cardinal Leopold Graf Kollonits, Primas von Ungarn. Innsbruck, 1887.
- Nosinich* = *Nosinich, J.*: Kaiser Josef II. als Staatsmann und Feldherr. Österreichs Politik im Kriege in den Jahren 1763 bis 1790. Mitteilungen des k. u. k. Kriegsarchivs. Wien, 1882.
- Nouzille* = *Nouzille, Jean*: Histoire de Frontieres. L'Autriche et l'Empire ottoman. Paris, 1991.
- Öst. Erbf. Kr. = Österreichisches Erbfolge-Krieg 1740-1748. Nach den Feldakten und anderen authentischen Quellen bearbeitet in der kriegsgeschichtlichen Abteilung des k. u. k. Kriegsarchivs. Wien, 1896 skk. é.
- Safáry-Zachar* = *Safáry Endre – Zachar József*: Nyolcvan nyár nyeregben. Skultéty László huszár-zászlóartó élete. Budapest, 1992.
- Sj. Kr. = Der Siebenjährige Krieg 1756-1763. Herausgegeben vom Grossen Generalstabe, kriegsgeschichtliche Abteilung II. Berlin, 1901 skk. é.
- Szabó* = *Szabó Dezső*: Az állandó hadsereg becikkelyezésének története III. Károly korában, *Hadtörténelmi Közlemények*, Budapest, 1910.
- Teleki* = *Teleki Domokos*: A székely határórség története. (Kiad.: Szabó Károly) Budapest, 1877.
- Vanicek* = *Vanicek, Fr.*: Specialgeschichte der Militärgrenze aus Originalquellen geschöpft. Wien, 1875.
- Zachar* = *Zachar József*: Idegen hadakban. Budapest, 1984.
- Zw. Schl. Kr. = Der zweite schlesische Krieg, 1744-1745. Herausgegeben vom Grossen Generalstab, Kriegsgeschichtliche Abteilung II. Berlin, 1901 skk. é.
20. gye. tört. = *Treuenfest, Gustav Ritter Amon von*: Geschichte des k. k. Infanterieregiments Nr. 20. Wien, 1878.
22. gye. tört. = *Czerncitz, Gustav Ritter Hurka von*: Geschichte des k. u. k. Infanterieregiments Nr. 22. Zara, 1902.
28. gye. tört. = *Schmeder, Emil*: Geschichte des k. k. 28. Infanterieregiments. Wien, 1878.
33. gye. tört. = *Ebhardt, Ferdinand*: Geschichte des k. k. 33. Infanterieregiments. Ungarisch-Weissenkirchen, 1889.
34. gye. tört. = *Kreipner, Julius*: Geschichte des k. u. k. Infanterieregiments Nr. 34. Kaschau, 1900.
37. gye. tört. = *Finke, Edmund*: Geschichte des k. u. k. Infanterieregiments Nr. 37. Wien, 1896.

39. gye. tört. = *Mayer, Ferdinand*: Geschichte des k. k. Infanterieregiments Nr. 39. Wien, 1875.
46. gye. tört. = *Treuenfest, Gustav Ritter Amon von*: Geschichte des k. u. k. Infanterieregiments Nr. 46. Wien, 1890.
53. gye. tört. = *Ludwig, Leopold*: Geschichte des k. k. 53. Infanterieregiments. Tulln, 1881.
3. he. tört. = *Treuenfest, Gustav Ritter Amon von*: Geschichte des k. u. k. Husarenregiments Nr. 3. Wien, 1893.
4. he. tört. = *Treuenfest, Gustav Ritter Amon von*: Geschichte des k. u. k. Husarenregiments Nr. 4. Wien, 1903.
8. he. tört. = *Treuenfest, Gustav Ritter Amon von*: Geschichte des k. k. Husarenregiments Nr. 8. Wien, 1880.
9. he. tört. = Geschichte des k. k. Husarenregiments Nr. 9. Sopron, 1900.
10. he. tört. = *Treuenfest, Gustav Ritter Amon von*: Geschichte des kaiserl. u. königl. Husarenregiments Nr. 10. Wien, 1892.

József Zachar

HUNGARIANS IN THE HAPSBURG ARMED FORCES, 1683-1792

Summary

The role Hungary had played in the wars of liberation in order to break free from under the Turkish Rule, furthermore the blood-sacrifice she had had to make in the dynastic wars of the time of standing armies have been since long intriguing questions for the Hungarian military historiography. No satisfactory answers have been given hitherto to these questions: the multiplex character of military service in the focused era resulted in considerable difficulties in identifying the sources during the researches. That was the motive why the author undertook to study the development in the proportions of the effectives of the armed forces on the basis of hitherto unsifted collections of the Vienna central authorities with respect to the period from the release of Vienna from under the Ottoman siege until the first coalition war against a revolutionary France. While processing the data, the study attempts to reveal and demonstrate the steady growth in the number of Hungarian soldiers within the military forces mounted by the whole of the Hapsburg Empire.

József Zachar

DES HONGROIS DANS LA FORCE ARMÉE DES HABSBOURG, 1683-1792

Résumé

Quel était le rôle des Hongrois dans les guerres de libération menées contre l'Empire Ottoman? Quels sacrifices de sang les Hongrois devaient-ils faire dans les guerres dynastiques de l'époque des armées permanentes? La science d'histoire militaire hongroise s'intéresse depuis longtemps à ces questions, et, jusqu'à maintenant, on n'a pas réussi à trouver les réponses définitives. C'est pour cela que l'auteur examine les changements des effectifs de la force armée dans la période entre la libération de Vienne du siège ottoman et la première guerre menée en coalition contre la France révolutionnaire. Au cours de ses recherches, l'auteur utilise les documents des autorités centrales de l'époque, de Vienne. Ces documents n'étaient pas examinés jusqu'à maintenant. A la base des données de la documentation, l'auteur essaie de démontrer l'augmentation permanente du nombre des soldats hongrois dans la force armée de l'Empire Habsbourg entier.

József Zachar

DIE UNGARN IN DER HABSBURGER-ARMEE (1683-1792)

Resümee

Die ungarische Militärgeschichtswissenschaft wird seit langem von der Frage beschäftigt, welche Rolle Ungarn in den Befreiungskriegen gegen die Osmanenherrschaft gespielt hat, ferner welches Blutopfer seine ständige Armee in den dynastischen Kriegen seiner Zeit bringen mußte. Bis jetzt konnten all diese Fragen nicht befriedigend geklärt werden. Der komplexe Charakter des Militärdienstes in der behandelten Epoche ergibt zahlreiche Schwierigkeiten der Quellenforschung. Deshalb unternahm der Autor den Versuch, die Gestaltung der Standesverhältnisse in der Epoche zwischen der Befreiung von Wien und des ersten Koalitionskrieges gegen das revolutionäre Frankreich aufgrund der bisher unerschlossenen Archivbestände der einstigen Wiener Zentralbehörden zu untersuchen. Ferner versucht er auch für die ständige Zunahme der Zahl der von Ungarn aufgestellten Soldaten innerhalb der Streitkräfte des gesamten Habsburgerreichs Beweise zu liefern.

Йожеф Захар

ВЕНГРЫ В ВООРУЖЕННЫХ СИЛАХ ГАБСБУРГОВ, 1683-1792

Резюме

Венгерскую военную историографию уже давно интересует вопрос, какую долю брали на себя венгры в освободительных войнах, которые велись против османской империи за освобождение от турецкого ига, какие кровавые жертвы должны были принести венгры в династических войнах эпохи регулярных армий? На этот вопрос до сего времени не удалось дать исчерпывающего ответа, ибо трудности, препятствующие разработке источников, кроются в многослойности источников, свидетельствующих о воинской службе венгров в рассматриваемый период. Именно поэтому автор статьи ставит перед собой задачу на основании не вскрытых до сего времени материалов архивов бывших венских центральных административных ведомств исследовать формирование соотношения численности военнослужащих по их этнической принадлежности в эпоху, начиная с освобождения Вены от блокады османской армии вплоть до первой коалиционной войны против революционной Франции. Анализируя имеющиеся данные, исследователь делает попытку выявить постоянный рост числа венгерских военнослужащих в вооруженных силах, рекрутированных во всей империи Габсбургов.

A VITÉZI REND ELSŐ ÉVTIZEDÉNEK TÖRTÉNETE

A vitézi intézmény létrehozásának célja

A Vitézi Rend gondolatának megszületését a rend hivatalos kiadványai¹ 1919 nyarára, Szegedre teszik, ahol Horthy Miklós altengernagy, még mint az ellenforradalmi kormány hadügyminisztere, a Nemzeti Hadsereg létrehozója vette tervbe egy olyan félkatonai szervezet felállítását, amely a világháborúban részt vett, főleg földműves származású, katonaviselt egyéneket tömörítené. A szervezet tagjainak lojalitását birtokadományozással kívánta biztosítani, amelynek természetesen szociális vonzatai is voltak.

A világháborúban harcolt paraszti származású katonák földhöz juttatásának problémája már 1916-ban felmerült. Prohászka Ottokár a Magyar Gazdaszövetség 1916 tavaszi közgyűlésén egy olyan örökbérleti rendszert vázolt fel, amely 15-től 35 kh-ig terjedő, az elsőszülöttség szerint öröklődő kisbirtokokból állt volna: „amiről itt szó van, az egy szent, elementáris szükségesség. A mi hőseink, akik Limanovánál és Doberdónál harcoltak, nem mehetnek szét verklivel az országban, falábon, mint Solferino után mentek katonáink. Ezek az emberek nem középkori értelemben harcolnak a királyért, de harcolnak önmagukért, harcolnak azért, ami az övék, és ha kiderül, hogy nem volt miért harcolniok, ez végzetes következményekkel járna rájuk nézve.”²

A háború elhúzódsával növekvő problémát próbálta enyhíteni a haditelekről szóló 1820/1917.M.E. számú rendelet, de megoldást nem hozott. Mivel a forradalmak egészen más jellegű földbirtok-politikai koncepciókat fogalmaztak meg, a paraszti származású katonák földhöz juttatása csak az ellenforradalom hatalomra jutása után került napirendre, mint külön probléma.

A Vitézi Rend létrehozása Horthy számára a kormányzóválasztás után vált aktuálissá. Már mint kormányzó az volt a célja, hogy a hozzá hű ellenforradalmi erőket a társadalomba beépítve megszilárdítsa és kiszélesítse társadalmi bázisát. Horthy a Vitézi Rend létrehozásának gondolatát az ellenforradalmi rendszer konszolidációjának szolgálatába állította. Egy olyan kvázi-nemességet kívánt felállítani, amely ellensúlyozza az 1920. I. tc. 13. §-ának azon kitételét, miszerint a kormányzó felségjogokat nem gyakorolhat.³

¹ A tízéves Vitézi Rend. Budapest, 1931.; A Vitézi Rend története. Budapest, 1941.; Vitézek Albuma. Budapest, 1939.

² Idézi: A Tízéves Vitézi Rend. Budapest, 1931, 58-59. o.

³ Magyar Törvénytár, 1920. évi törvénycikkek. Budapest, 1921.

„A Vitézi Rend célja

1.) jutalmazni, lekötöni és az ország iránti hűségben megtartani mindazokat, akik az elmúlt világháborúban és a lezajlott forradalmak alatt egyéni vitézségükkel és nemzeti érzésükkel kitűntek,

2.) az így szerzett igaz érdemek teljes méltánylásával ápolni a harci erényeket és egyúttal állandó értékű nemzetvédelmi szervezetet teremteni,

3.) megbízható alakulatot állítani az állam rendelkezésére, úgy a kívülről jövő, mint a belső destruktív erők újbóli forradalmi kísérletével szemben,

4.) a vitézi intézmény tagjai, különleges állásuk és tekintélyüknél fogva nevelőleg, példájuk által serkentőleg álljanak a nép előtt, annak természetes vezetői gyanánt.”

(Vitézi Rend Szervezeti Szabályzat).⁴

A Vitézi Rend alapjainak lerakása

1920 tavaszán már folytak a tárgyalások báró Pap Géza, a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetségének ügyvezető igazgatója és Horthy Jenő nemzetgyűlési képviselő között, amelynek eredménye egy 1920. április 23-án kelt tervezet lett, amit Pap Géza 28-án felterjesztett a kormányzó elé.⁵ A tervezet híven tükrözte Horthyék eredeti koncepcióját, miszerint a felállítandó intézmény az arany, vagy nagyezüst vitézségi érem birtoklása jogán kapott földbirtokra épült volna. A tervezet szerint az adományozott birtokok ingyenes, hitbizományi vagyonok lennének, és osztatlanul szállnának az elsőszülöttség jogán az örökösre, elnevezésük pedig hitbizományi haditelek lenne. A tervezet szükségesnek tartja továbbá a haditelekre való jogosultság megállapításánál a katonai, illetve a polgári hatóságok tevékeny részvételét. A telek birtoklása kötöttségekkel járna, azaz évente négy heti tényleges szolgálat teljesítését és háború esetén hatvan éves korig sorszolgálatot javasol. Hangsúly esik a telektulajdonosok közéleti szereplésére is: támogatniuk kellene a közbiztonsági szerveket és látogatniuk a hazafias eseményeket, stb. A szervezetre vonatkozólag a vármegyei, azon belül a körzetenkénti beosztást javasolja. Végül a tervezet szükségesnek tartja, hogy az államfő által aláírt, kellő formában kiállított okmány tanúskodjék a vitez jogosultságáról.

A tervezet irányelvei alapján az előkészületek tovább folytatódtak. Magasházy László százados, a kormányzó számvevője 1920. június 24-re a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetségének székházában tartandó megbeszélésre hívta Bartha Richárd kabinetfőnököt, Richárd-Rostoczil Artúr tábornagyot, Szomjas Lajos földművelésügyi államtitkárt, Mattyasovszky Miklós földművelésügyi tanácsost, Horthy Jenő nemzetgyűlési képviselőt és Böröcsök Andor igazságügyi osztálytanácsost.⁶ A megbeszélés célja a vitézi jogon juttatható, elidegeníthetetlen földbirtokkal kapcsolatos jogi szempontok és rendelkezések megállapítása volt. A részletek tisztázása után, már a kormányzó elnökle-

⁴ Idézi: A Vitézi Rend története. Budapest, 1941. 99-100. o.

⁵ A tízéves Vitézi Rend. Budapest, 1931. 61-63. o.

⁶ Uo. 63-64. o.; A Vitézi Rend története. Budapest, 1941. 9. o.

tével ismét összeültek és Börcsök Andort bízták meg a vitézi telekről szóló miniszterelnöki rendelet megszövegezésével.

A vitézi telekről szóló alaprendelet 6650/1920.M.E. szám alatt, 1920. augusztus 10-i keltezéssel a Budapesti Közlöny augusztus 29-i számában jelent meg, s a Vitézi Rend törvényes alapjának lerakását jelentette. A rendeletet a kivételes intézkedésekről alkotott 1920. VI. tc. alapján adták ki, amely kimondta:

„Tekintettel a háború és a forradalom következtében előállott rendkívüli viszonyokra, a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről törvényekben foglalt felhatalmazásokon alapuló kivételes hatalom időtartama a békeszerződés megerősítésétől számított egy évre meghosszabbíttatik.”⁷

A vitézi telekről szóló rendelet egy olyan intézmény megalapozását tekintette feladatának, mely a katonai teljesítménnyel egybekötött földbirtok gondolatára épül:

„A magyar állam védelmében kitűnt feddhetetlen honfiak részére a haza el nem múlt hálája jeléül ingatlanok adományozhatók akképpen, hogy az adományozott ingatlanhoz meghatározott közszolgáltatások teljesítésének kötelezettsége fűződik és az ingatlan a jelen rendeletben meghatározott különleges jogi minőséget nyer. - Az ilyen ingatlan neve: vitézi telek.” (1. §)

Vitézi telek létesítését a rendelet 1. §-a szabályozta. Eszerint vitézi telket az államfő adományozhatott azokból az ingatlanokból, melyeket magánszemélyek, köz-, vagy magántestületek e célból felajánlottak, vagy amelyek erre a célra más forrásból rendelkezésre álltak. Az államfő megerősítésével egyébként más is adományozhatott telket, de az adományozás érvényességéhez az államfői megerősítés elengedhetetlen volt.

Vitézi telket a vitézi cím birtokosa saját, kizárólagos tulajdonában lévő ingatlanból is alapíthatott a maga, vagy leszármazottai javára, természetesen mások jogainak (közszeremény, köteles rész) sérelme nélkül. Az államfő megerősítése ez esetben is szükséges volt. Ilyenkor az adománylevelet alapítólevél pótolta.

A vitézi telek különleges jogi minőségét, mely kötött voltáról tanúskodott, a telekkönyvbe is be kellett jegyezni. A kötött birtok jelleget mutatja, hogy elvileg sem részben, sem egészben elidegeníteni, megterhelni, bérbe, vagy haszonbérbe adni nem lehetett, csak különleges esetekben – mint például szükséges, vagy hasznos beruházások céljából – a Vitézi Szék engedélyével lehetett megterhelni, de a végrehajtás elkerülése végett a Vitézi Széknek jogában állt a vitézi telket zár alá venni. Kivételes esetekben a Vitézi Szék a bérbe, illetve haszonbérbe adáshoz is hozzájárulhatott. (3. §)

A vitézi telek nemzedékeken át való fennmaradását kívánta biztosítani még az a rendelkezés is, miszerint a birtok csakis oszthatatlan egészben szállt át arra az utódra, aki alkalmas volt a vitézi telekkel járó közttségek teljesítésére. A vitézi telek átvételére alkalmas utód a vitézi várományos volt, akit a megfelelő életkor betöltése után a vitézi cím is megilletett. Az öröklés általában az elsőszülöttség szerint történt. Ha ez nem állt fenn, azt az adomány- illetve alapítólevél szabályozhatta. Így például az örökhagyó a modernizált fiúsítás (praefectio) alapján nőleszármazója férjére is hagyhatta a vitézi birtokot, aki viszont köteles volt feleségének családnevét is használni. Ehhez az aktushoz az államfő

⁷ Magyar Törvénytár, 1920. évi törvénycikkek. Budapest, 1921. 26-27. o.

megerősítésére szintén szükség volt. (4. §) Az örökhagyó tartozásai a vitézi telket nem terhelték. Arról pedig, hogy a vitézi telek jövedelméből mennyiben és milyen mértékben járt eltartás az özvegynek és az eltartásra jogosultaknak, a körülmények figyelembe vételével a Vitézi Szék határozott. (5 §)

A rendelet szabályozta a vitézi birtoknak az államra, illetve a várományosra való átszállását is. A vitézi telek és a vele járó felszerelés akkor szállt az államra, ha a tulajdonos hazaárulást követett el, vagy ha a vitézi telek átvételekor tett esküjét megszegte, továbbá abban az esetben, ha átvételre alkalmas várományos nem volt. Ez utóbbi esetén, ha alapított telekről volt szó, az alapítólevél másként is rendelkezhetett. (5. §) A várományosra a vitézi telek a tulajdonos életében akkor szállt át, ha a tulajdonos a vitézi telekkel vállalt közszolgáltatoknak nem tett eleget, ha erkölcsi szempontból méltatlanná vált a tulajdonlásra, ha a telek művelését elhanyagolta és ha megfelelő időben nem alapított családot. (6. §) A rendelet természetesen megadta a tulajdonosnak a vitézi telekről való lemondás jogát is, ez esetben az öröklésre vonatkozó szabályok léptek életbe. (9. §)

A vitézi telek jogintézménye tehát „a régi magyar adománybirtok, továbbá a hűbér és hitbizomány, valamint a fiúsitás jellemző sajátosságait modernizált alakban egyesíti, kapcsolatban a végrehajtásmentes családi otthon (homestead) jellegével”⁸, azaz a kötött birtok formájában életképpé tenni kívánt kisbirtok különleges jogi státuszánál fogva elmentmondott a földbirtoklás szabad, polgári kívánalmainak, hiszen az elidegenítés és a megterhelhetőség tilalmának kimondásával akadályozta a szabad tőkeáramlást. Így alapjában véve feudális eredetű földbirtoklási formát elevenített fel.

A vitézi intézmény létrehozásának azonban nem gazdasági okai és céljai voltak. A feudális hagyományokra épülő birtokforma felújításának – tagadhatatlan szociális vonatkozásain túl – politikai indítékai voltak. Eme állítást erősítette meg Horthy, mikor 1920. aug. 20-án felhívást intézett a magyar földbirtokosokhoz.⁹

„Azokból a földekből, amelyeket magánosok, vagy közttestületek felajánlanak, kis birtokokat (vitézi telkeket) fogok majorátusként adományozni a haza védelmében kitűnt oly honfiaknak, akik vitézi és erkölcsi tekintetben, szóval jellemileg mindenképpen megbízhatók és az utóbbi forradalmak alatt hazafias magatartásukban egy pillanatra sem tántorodtak meg.

A vitézi telekkel a megadományozottra nézve megfelelő kötelezettségek (közszolgáltatások) lesznek egybekapcsolva, amelyek a birtokkal együtt apáról-fiúra szállanak át és kihatásukban a vitézi telek birtokosait a belső rend és nyugalom és egyúttal az ország védelmének megbízható támaszaivá fogják tenni.”

Horthy a „fennálló társadalmi rendnek intézményes védelmét” szolgáló, az egész ország területére kiterjedő, főleg a vidéki, földműves lakosságra épülő szervezet kiépítését tűzte ki célul:

„...kívánatos lenne, ha minden községben legalább két-három telket ajánlanának fel földbirtokosaink erre a célra (egy-egy telek 15-20 kat. hold. lehetne), járásokon pedig még legalább egy 100-150 és megyénként legalább egy 250 kat. holdasat vitézi és haza-

⁸ *Fehérváry Jenő*: A magyar magánjog kistükre. Budapest, é. n. 253. o.

⁹ Idézi: A tízéves Vitézi Rend. Budapest, 1931. 69-70. o.

fias propaganda irányítására hivatott vitézi előjárók részére, akiket a hadviselt tisztekből válogatnánk ki.”

A vitézi telekkel megadományozott hadviselt személyeket a 6650/1920.M.E. számú rendelet hierarchikusan felépített szervezetbe tömörítette. A rendelet 10. §-a elrendelte a vitézi telek és azok tulajdonosai felett felügyeletet gyakorló előjáró szervek felállítását. A szervezet élére a Vitézi Széket tette, amelynek a vitézi telekre épülő intézmény irányítása lett a feladata. A Vitézi Szék élén az elnök állt, azaz későbbiekben a Vitézek Főkapitánya, akit a Vitézi Szék tagjai választanak, és az államfő nevez ki, amennyiben nem az a Vitézek Főkapitánya. Mivel azonban mindkét tisztséget Horthy töltötte be, e kitételnek csak elméleti jelentősége volt. Az a tény, hogy a korszakban a vitézek főkapitányi tisztességét mindvégig Horthy töltötte be, egyértelművé teszi, hogy a vitézi intézmény létrehozása és működése mennyire a kormányzói politika céljainak a függvényében értelmezhető.

A rendelet szólt a Vitézi Szék tagjairól is. A tagok egy részét a vitézi intézménnyel szoros kapcsolatban lévő minisztériumok hivatalból kirendelt képviselői tették ki, vagyis a miniszterelnök, a honvédelmi miniszter, a belügyminiszter, a földművelésügyi miniszter és az igazságügyminiszter egy-egy képviselője. A tagok között helyet kapott a vitézi telek intézményének létrehozásában kiemelt szerepet kapott Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetségének ügyvezető igazgatója is. A Vitézi Széket az államfő által kinevezett nyolc olyan tag tette teljessé, akiket – ellentétben a minisztériumi képviselőkkel – a vitézi telekkel járó jogok is megillettek. Ha a nyolc kinevezett tag valamelyike elhalálozás, vagy más ok folytán tisztét nem tudta betölteni, a középbírtok nagyságát elérő vitézi telek tulajdonosainak sorából a Vitézi Szék által ajánlott három személy közül a Vitézi Szék elnöke nevezett ki új tagot.

A rendelet alapján így megkezdődhetett a Vitézi Rend szervezetének kiépítése. 1920. szeptember 25-én írta alá a kormányzó gróf Teleki Pál miniszterelnök ellenjegyzésével a Vitézi Szék tagjainak kinevezését.¹⁰

„A magyar királyi miniszterelnök előterjesztésére szandai Sréter István tábornokot, magyar királyi honvédelmi minisztert, báró Nagy Pál altábornagyot, semjénfalvi Siménfalvy Tihamér nyugalmazott vezérkari testületbeli ezredest, tapolylucskai és kükemezei Bánó Kálmán alezredest, bilkei Lipcsey Márton őrnagyot, sepsibacsoni Toókos Gyula szolgálatonkívüli viszonybeli vezérkari testületbeli őrnagyot, Igmándy-Hegyessy Géza testőrőrnagyot és Magasházy László századost, első szárnysegédet, a Budapesten székelő »Vitézi Szék« tagjaivá kinevezem.”

Az államfő által kinevezett nyolc tagon kívül, akik a későbbiekben a területi tagozódású nyolc törzsszék élén a törzskapitányi tisztséget viselték, a fent említett minisztériumok képviselőit, valamint a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetsége ügyvezető igazgatóját az okirat megerősítette tagságában. Még ugyanezen a napon a Vitézi Szék Horthy Miklósnak, a vitézek főkapitányának az elnöklete alatt megtartotta alakuló ülését a királyi palotában,¹¹ így a rend országos szerve megkezdhette működését.

¹⁰ Idézi: A tízéves Vitézi Rend. Budapest, 1931. 70-72. o.

¹¹ Uo. 71-72. o.; A Vitézi Rend története. Budapest, 1941. 10. o.

A Vitézi Rend szervezetének kiépítése tovább folytatódott. A Vitézi Szék 1920. október 7-én hozott határozata alapján felállították a Vitézi Szék irodaszervezetét, a Főszéktartóságot.¹² A Főszéktartóság feladata az adminisztratív teendők ellátása, valamint a kormányzati intézkedések segédlete lett. Az iroda vezetője a főszéktartó volt, akit a Vitézi Szék hármás jelölése alapján a vitézek főkapitánya nevezett ki. A főszéktartó magánfelekkel, jogi személyekkel, erkölcsi testületekkel szemben csak esetenkénti felhatalmazás alapján járhatott el a Vitézi Szék nevében.

A következő lépés a Vitézi Rend Szervezeti Szabályzatának megalkotása, illetve annak a kormányzó általi ünnepélyes kiadása volt, mely 1920. november 25-én történt meg.¹³ Maga a Szervezeti Szabályzat négy fejezetre oszlott. Az első fejezet a Vitézi Rend nevét, felépítését, az Országos Vitézi Szék, a nyolc törzsszék és a vármegyei vitézi székek összetételét tárgyalja. A második fejezet a Vitézi Rendbe való felvétel feltételeit sorolja fel. A harmadik fejezet a vitézek jogait és kötelességeit részletezi, e fejezet tartalmazza a vitézi eskü szövegét is. A negyedik fejezet a vitézi székek feladatait tartalmazza, továbbá szól a Vitézi Rend további kiépítéséről, a felvételi kérelmek elbírálásáról, a tellekkel való ellátás kérdéséről és a vitézi élet megszervezéséről.

Ekkor nevezték ki Bánó Kálmánt, a Vitézi Szék kinevezett tagját ügyvezető törzskapitánnyá.¹⁴ Az ügyvezető törzskapitánynak kiemelt fontosságú szerep jutott a Vitézi Rend szervezetén belül, ugyanis az Országos Vitézi Szék, valamint a törzskapitányi értekezletek által ráruházott jogkörben intézkedhetett. Így a döntéshozatalban, a határozatok végrehajtásában és a vitézi szervek működésének ellenőrzésében kapott kiemelt feladatot. Az ügyvezető képviselte a Vitézi Rendet, valamint az Országos Vitézi Széket vagyoni jogi ügyekben a hatóságokkal és magánszemélyekkel szemben, továbbá őt illette meg a törvényes képviselő jogállása is a Vitézi Rend vagyoni jogi ügyeiben.¹⁵ A Vitézek Főkapitánya ideiglenes, vagy tartós akadályoztatása esetére pedig állandó helyettest neveztek ki Nagy Pál személyében.¹⁶

A Szervezeti Szabályzat tehát olyan keretet nyújtott, amely alapján megkezdődhetett a Vitézi Rend szervezeti kiépítése, s amely kisebb-nagyobb változtatásokkal a Vitézi Rend szervezetének alapjául szolgált a rend történetének közel 25 éves időszakában.

Az akkor hatályos jogszabályok szerint a Vitézi Rend törvényesítéséhez nem volt szükség külön törvényre, mivel „ha egy, – bár ideiglenes – törvényhozási meghatalmazás alapján (1920. VI. tc. – T.SZ.) kibocsátott rendeletet a törvényhozás utólag jóváhagy és ezzel véglegesít, ez a rendelet ezzel a törvénnyel teljesen egyenlő erejűvé válik, olyan erejű és hatályú, mint maga a törvény, azt többé csak törvény változtathatja meg.”¹⁷ A

¹² A tízéves Vitézi Rend. Budapest, 1931. 72-73. o.; A Vitézi Rend története. Budapest, 1941. 11. o.

¹³ Ismerteti: A tízéves Vitézi Rend. Budapest, 1931. 83-85.o.

¹⁴ Uo. 84-85. o.

¹⁵ A Vitézi Rend története. Budapest, 1941. 17-18. o.

¹⁶ Uo. 13-16. o.

¹⁷ Vitézi Rend kis kátéja. Budapest, 1940. 10. o.

Vitézi Rend törvényes alapjául szolgáló 6650/1920.M.E. sz. rendeletet a földbirtokok helyesebb megoszlásáról szóló 1920. XXXVI. tc. 77. §-a¹⁸ tartotta hatályban:

„A haditelekre és a haszonbérletre vonatkozó rendelkezések (1820/1917.M.E. sz. r.), úgyszintén az ingatlanokra vonatkozó magánjogi szabályok kiegészítéséről szóló rendelkezések (4420/1918.M.E. sz. r.) s végül a vitézi telekről szóló rendelkezések (6650/1920.M.E. sz. r.) hatályban maradnak.”

Mindezek ellenére nem kerülhető meg a kérdés: vajon Horthy miért nem tartotta fontosnak a vitézi intézmény nemzetgyűlés általi magasabb fokú legitimálását? Vélhetőleg tarthatott a hatalmára féltékeny, főleg legitimista nagybirtokosok ellenérzésétől, akik – nem alaptalanul – a Vitézi Rendben Horthy magánhadseregének továbbélését láthatták, másrészt az idő sürgetésének engedve a politikai erőviszonyokat úgy ítélhette meg, hogy felesleges a külön törvényi szabályozás.

A jelentkezéstől az első vitézavatásig

A Vitézi Rend kiépítésének következő lépéseként a Főszéktartóság a Budapesti Közlöny 1920. évi december 18-i 288. számában december 15-i keltezésű hirdetményt tett közzé „Jelentkezés a vitézi telekre” címmel, amelyben részletesen közölte azokat a feltételeket, amelyek alapján vitézi telek elnyeréséért folyamodni lehetett.

A hirdetmény kimondja, hogy „a megadományozásra legérdemesebb honfiakat a jelentkezők közül a Vitézi Szék, mint a megadományozott vitézek felett a felügyelet gyakorlására, a köteles közszolgálat irányítására és számonkérésére, a fegyelem, a hazafias érzés, s együvé tartozás ápolására legfőbb fokon hivatott szervezet fogja legnagyobb körültekintéssel kiválogatni”, még hozzá azok közül a személyek közül, akik az alább felsorolt katonai kitüntésekben részesültek. Így legénységi állományúaknál az arany, vagy első osztályú (nagy) ezüst vitézségi érem kétszeres birtoklása; főtiszteknél legalább a legénységi, vagy tiszti arany vitézségi érem, avagy a harmadosztályú Vaskorona Rend; törzstiszteknél és tábornokoknál pedig legalább a Lipót Rend lovagkeresztjének birtoklása a követelmény, feltéve, hogy e kitüntéseket személyes vitézségükkel mint főtisztek, törzstisztek, vagy tábornokok érdemelték ki. A hirdetmény szerint a kiválasztásnál továbbá figyelembe kellett venni a forradalmak alatti magatartást, valamint azt, hogy a jelentkező egészséges és erkölcsileg alkalmas-e a vitézi telek megművelésére.

A vitézi telek adományozását kérő folyamodványokban különböző okmányokkal bizonyítani kellett a feltételeknek való megfelelést is, így:

1. a magyar állampolgárságot;
2. a feddhetetlen és büntetlen előéletet;
3. a családi és személyi állapotra vonatkozó adatokat (vallás, születési és lakhely, tartózkodási hely, nős-e vagy nőtlen, gyermekek száma, neme és kora) ;
4. a népköztársaság, s a tanácskormány alatti magatartást, az arra vonatkozó igazolással;

¹⁸ Magyar Törvénytár, 1920. évi törvénycikkek. Budapest, 1921. 264. o.

5. a nyelvismeretet, elméleti képzettséget (iskolák) ;

6. a pályázó feleségének feddhetetlen és büntetlen előéletét;

7. részletes vagyoni állapotát; állását, illetve foglalkozását; van-e háza, házhelye, vagy egyéb ingatlana, haszonbérlete, s mekkora az; hozzátartozójától fog-e örökölni ilyen, s milyen nagyságban;

8. katonai okmányainak hiteles másolatát annak megjelölésével, hogy a világháborúban mely csapattestnél, mely alkalmazásban, mennyi időt töltött el arcvonalbeli szolgálatban, vagy egyéb alkalmazásban, továbbá, hogy a Nemzeti Hadseregben teljesített-e tényleges szolgálatot, mely csapatnál, hol és mikor, a Nemzeti Hadseregbe behívó parancsnak azonnal eleget tett-e, ha nem szolgált a Nemzeti Hadseregben, miért nem;

9. a kiténtetéseire vonatkozó igazolványok birtoklását, azok másolatával;

10. hőstettének rövid vázolását, volt közvetlen előjáróinak s egyéb bajtársi tanúknak a megnevezésével;

11. a jelentkező testi és szellemi alkalmasságát, ha hadirokkant, rokkantságának mi-
benlétét és fokát;

12. a jelentkező feleségének testi és szellemi épségét; mind a jelentkező, mind felesége szüleinek korát, egészségi állapotát, elhalálozásuk esetén pedig annak megjelölését, hogy milyen korban és milyen betegségben hunytak el.

A hirdetmény a felsorolt körülmények igazolásába bevonta a községi előljáróságokat, a járási főszolgabírókat (1-7. pont), valamint az illetékes lelkeszi hivatalokat, illetőleg egyházközségi előljáróságokat is. Az egészségügyi alkalmasságot tanúsító bizonylatokat lehetőleg katonai orvossal kellett elkészíttetni. A hirdetmény ezen felül rendelkezett a folyamodványok beadásának módjáról is, vagyis a kérelmet a tartózkodási hely szerint illetékes előljárósághoz kellett eljuttatni, aki azt, véleményezéssel együtt, a járási főszolgabíróhoz küldte, ahonnet „a körülmények lelkiismeretes megvizsgálása után” a törvényhatóság első tisztviselőjéhez került, aki „véleményes jelentésével soron kívül a Vitézi Székhez terjeszti fel”.

Mint látható, a vitézek kérvényeinek továbbításában, véleményezésében a közigazgatási szervek hathatósan közreműködtek, amit a törvényhatóságok első tisztviselőinek szóló, a Belügyi Közlöny január 9-i, 2. számában megjelent 9200/1920.B.M. számú rendelet szabályozott a vitézi telekre való jelentkezésről szóló hirdetmény értelmében. A rendelet utasítja az alispánokat illetve polgármestereket a hirdetmény közhírré tételéről. A sorokból kitűnik, hogy a belügyi kormányzat milyen nagy figyelmet szentelt, milyen rendkívüli fontosságot tulajdonított a vitézi intézmény mielőbbi kiépítésének:

„A nemes és hazafias cél érdekében utasítom alispán/polgármester urat, kövessen el minden lehető avégből, hogy a vitézi telek elnyerésére irányuló folyamodványok mindenkoron soronkívül intéztessenek el és a legrövidebb idő alatt terjesztessenek fel.

Már most kijelentem, hogy az esetleges tapasztalható mulasztásokkal vagy visszaélésekkel szemben rendelkezésemre álló legszigorúbb megtorló eszközöket fogom igénybe venni.”

A vitézi mérték megütéséhez szükséges egyes feltételek igazolásához (különösen a 8-9. pont), nem volt elegendő a polgári közigazgatás. Ezért a 9200/1920.B.M. számú ren-

delet¹⁹ úgy utasította a járási főszolgabírákat, illetve a polgármestereket, hogy mielőtt a folyamodványokat elküldenék az alispánnak, kérjék ki a helyileg illetékes nyilvántartó tisztek írásos véleményét, s azt is mellékeljék; az alispánnak illetve a budapesti polgármesternek szintén kötelességévé tették, hogy az illetékes vármegye, illetve a budapesti parancsnokság írásbeli véleményét az iratokhoz ugyancsak csatolja.

Mivel azonban a potenciális jelentkezők között nagy számban voltak találhatóak tényleges katonai szolgálatot folytatók is, a honvédelmi miniszter 1921. január 29-én 5699/10-1921. szám alatt rendeletet bocsátott ki a hivatásos katonai egyének kérvényének véleményezése és felterjesztése tárgyában.²⁰ A rendelet értelmében a hivatásos katonáknak az 1-6., illetve 8. és 9. pontokban felsorolt körülményeket közvetlen előljáró parancsnokságuk útján kellett igazolniuk, a folyamodványukat pedig szolgálati úton kellett felterjeszteniük a Honvédelmi Minisztériumhoz, mely képviselője útján azokat a Vitézi Székhez juttatta. E rendeletet egyébként 1921 augusztusában, vagyis a vitézi szervezet vármegyei kiépülése után akképpen módosította a honvédelmi miniszter 121 069/10-1921. számú körrendelete,²¹ hogy a hivatásosok kérvényei „a véleményezésre hivatott legmagasabb parancsnokságtól a tartózkodási hely szerint illetékes vármegyei szék-kapitányokhoz továbbítandók, kik betekintés és törzskönyvezés után oda vissza származtatják, ahonnan azután a Honvédelmi Minisztériumhoz terjesztendők elő”.

Miután az 1920. december 15-i hirdetmény azt is kimondta, hogy „hősi halált halt atyának árvái szerzett jogon szintén folyamosodhatnak vitézi telek elnyeréséért, ha atyjuk a vitézi mértéket ... elérte”, a belügyminiszter 1921. január 9-én valamennyi árvaszék részére kibocsátotta 85 898/1920.B.M. számú rendeletét,²² amelyben utasította az árvaszékeket, hogy a területükön élő igényjogosultak számát mérjék fel, s azok törvényes képviselőjét mihamarabb értesítsék.

A kérvények benyújtásának időszaka után következett a kérvények elbírálásának időszaka. 1921. február 8-án az Országos Vitézi Szék elfogadta Nagy Pálnak, a vitézek főkapitánya helyettesének indítványát, amely lefektette az elbírálás alapelveit, valamint a beérkezett folyamodványok kezelésének módját, hangsúlyozva az alaposágot és az egyenlő, elfogulatlan elbírálást. Március 18-án pedig elfogadták, ugyancsak Nagy Pál javaslatára, a kérvények elbírálásánál követendő eljárás szabályozását. A kérvényeket Vitézi Szék teljes ülésén, miután a törzskapitányi értekezlet álláspontját ismertették, a Vitézi Szék képviselői tagjai is véleményezték. Ezek után újabb törzskapitányi értekezlet következett, ahol az adományozás sorrendjét és az adományozandó telek nagyságát foglalták javaslatba. Legénységi állományú vitézeknek kb. 15 kh, tiszti állományú vitézeknek pedig kb. 50 kh nagyságú földet kívántak juttatni. Elvileg a legénységi és a tiszti telek arányát is megállapították 25:1 arányban. A kérvények ügyeit áprilistól kezdődően a Főszéktartóság kérvényosztálya intézte. A Főszéktartóság által elkészített sorolási jegy-

¹⁹ *Belügyi Közlöny*, 1921. január 9. 66-67. o.

²⁰ *Rendeleti Közlöny*, 1921. január 29. 33-34. o.

²¹ Uo, 1921. augusztus 13. 224. o.

²² *Belügyi Közlöny*, 1921. január 9. 72. o.

zék alapján a sorrendről a Vitézi Szék összülése határozott, amit végül a kormányzó hagyott jóvá. Ekkor minden akadály elhárult az adományozás elől.²³

A tanácskozások eredményeként 1921. augusztus 21-én megtarthatták az első ünnepélyes vitézavatást. Az augusztusi ünnepélyes avatást azonban megelőzte a vitézek legfőbb előljáróinak, vagyis a törzskapitányoknak az eskütétele,²⁴ amely május 22-én, zárt ünnepesség keretében történt meg a királyi palota Szent Jobbról elnevezett kápolnájában. Az ünnepélyes külsőségek között letett eskü után a kormányzó vitézzé is ütötte a törzskapitányokat. Még ugyanezen a napon egy főpróbának tekinthető avatás keretében a már felavatott törzskapitányok előtt letették esküjüket az elsőként besorolt és telekkel megadományozott vitézek. Az ország különböző részéről összesen 24 legénységi vitéz tett esküt, akik átlagban 14 kh (összesen 338 kh) földet kaptak.

A Vitézi Rend 1921. augusztus 21-én, az első ünnepélyes és nyilvános vitézavatás²⁵ alkalmával lépett a nyilvánosság elé. A királyi várkertben megtartott, rendkívül nagyszabású, neobarokk jellegzetességeket felvonultató eseményen jelen voltak a kor politikai és közéletének jelentős személyiségei, így Bethlen István miniszterelnök, Csernoch János bíboros hercegprímás, esztergomi érsek, a nemzetgyűlés, a törvényhatóságok, az egyházak képviselői. E napon 143 legénységi és 61 tiszti vitéz tette le esküjét és nyert felavatást, köztük József főherceg.

A Vitézi Rend szervezeti kiépítése

A Vitézi Rend országos hatáskörű szerveinek, az Országos Vitézi Széknek és a Főszéktartóságnak a létrehozása után megkezdődhetett a szervezetnek az egész ország területére kiterjedő kiépítése.

Az Országos Vitézi Szék 1921. június 25-i teljes ülésén,²⁶ melyet még az ünnepélyes vitézavatás előtt tartottak, fontos határozatok születtek a szervezet kiépítése érdekében. Az ország akkori területén nyolc vitézi törzsszék alakítottak ki, a május 22-én felavatott törzskapitányok vezetése alatt. Egy-egy törzsszék több vármegyei vitézi széket átfogó területi szervként működött, az 1921. június 25-i ülés határozata alapján a következő beosztás szerint:²⁷

1. számú törzsszék: Moson, Sopron, Vas és Győr vármegye
2. számú törzsszék: Komárom, Esztergom, Fejér és Veszprém vármegye
3. számú törzsszék: Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Hont és Nógrád vármegye, Budapest
4. számú törzsszék: Gömör, Borsod, Abaúj-Torna és Zemplén vármegye
5. számú törzsszék: Heves, Hajdú és Jász-Nagykun-Szolnok vármegye
6. számú törzsszék: Szabolcs, Szatmár, Bereg, Ung és Bihar vármegye

²³ A tízéves Vitézi Rend. Budapest, 1931. 79. o.

²⁴ Uo. 80-84. o.

²⁵ Uo. 86-90. o.

²⁶ Uo. 84-85. o.

²⁷ A Vitézi Rend kis kátéja. Budapest, 1922. 8. o.

7. számú törzsszék: Arad, Békés, Torontál, Csongrád, Csanád és Bács-Bodrog vármegye

8. számú törzsszék: Tolna, Somogy, Baranya és Zala vármegye.

A vitézi törzskapitány a ráruházott hatáskör keretén belül a törzsszék egységes irányítását, felügyeletét látta el. A törzsszékek ügyvitelének megkönnyítésére pedig a törzskapitányok mellé egy-egy segéd tisztet rendeltek ki, akit a törzsszéktartói feladatok ellátásával bíztak meg.²⁸

Az ülés következő feladata a vármegyei vitézi székek megszervezése volt. A székkapitányi tisztségek betöltéséről szóló törzskapitányi javaslatot a Vitézi Szék megtárgyalta, majd elfogadta a székkapitányok feladatait szabályozó részletes utasítást.²⁹

A vármegyei vitézi székek többsége viszonylag gyorsan, már az augusztus 12-i ülésre megalakult, amit hathatósan segített, hogy a Honvédelmi Minisztérium 35 tisztet bocsátott a Vitézi Szék rendelkezésére.³⁰ Ez jól illeszkedett a kormányzat azon elképzelésébe, amely szerint – a békeszerződés megkötéseit kijátszandó – új alapokra helyezi a honvédelmet. A Vitézi Rend ugyanis, mely eredetileg is egy félkatonai, megbízható hadviseltek-ből álló, könnyen mozgósítható szervezetnek indult, jól felhasználhatónak tűnt a rejtett fegyverkezés koncepciójának megvalósításához.³¹

Miután az 1922. január 8-i országos vármegyei székkapitányi értekezleten³² megvitaták a vitézi székek közéleti, gazdasági és erkölcsi tevékenységét meghatározó alapelveket, az 1922. augusztus 14-i értekezleten³³ az ügyvezető törzskapitány, amely tisztséget ekkor már, 1921 októberétől Igmándy-Hegyessy Géza törzskapitány töltött be, felvázolta a rend továbbfejlesztésének lehetőségeit. A vármegyei vitézi székekkel, mint a Vitézi Rend végrehajtó szerveivel szemben támasztott követelményekről szólva egy erősen centralizált és hierarchizált szervezeti modell kialakítását tűzte ki célul. A katonai szervezési tapasztalatokat felhasználva olyan, könnyen irányítható és gyorsan mozgósítható szervezetet kívánt megvalósítani, amelyben a központi vezetés akarata egyértelműen érvényesülhet:

„Döntő tényező a helyes és egységes vezetés és irányítás, mely azonban csak akkor célravezető, ha a végrehajtó szervek az irányításhoz alkalmazkodnak, a számukra kijelölt hatáskörön belül csak olyan irányú törekvéseket táplálnak és tevékenységet fejtenek ki, melyek az egységes vezetés céljaival összhangba hozhatók. A Vitézi Rend központi vezetőségének ez ma egyik legfontosabb törekvése.”

A vármegyei vitézi szék élén álló székkapitány, akinek hatásköre az adott megyére és a megye területén található törvényhatósági joggal felruházott város(ok)ra terjedt ki, az e területen állományba vett, illetve az e területen élő, de más állományba tartozó vitézek feletti felügyeletet gyakorolta. A székkapitány mellé mintegy tanácsadó szervként állított

²⁸ Uo.

²⁹ A tízéves Vitézi Rend. Budapest, 1931. 84-85. o.

³⁰ Uo.

³¹ Uo. 96. o.

³² Uo. 92-93. o.

³³ Uo. 96. o.

ták fel a vármegyei vitézi széket, amelyet az adott vármegye közigazgatási és gazdasági – tehát nem feltétlenül vitéz – vezetői, így a főispán, az alispán, esetlegesen a polgármester, a vármegyei gazdasági egyesület elnöke, a magyar királyi gazdasági felügyelő, a helyszínen székelő mezőgazdasági kamara egy küldöttje, a vármegyei csendőrparancsnok, valamint a vármegye területén élő tiszti telkes vitézek alkottak.³⁴ A közigazgatási szervek és a Vitézi Rend szoros együttműködése, a vitézeknek a kormányzat általi támogatottsága és egyben ellenőrzése vármegyei szinten is jól megfigyelhető.

A vármegyei vitézi székek felállítását követően következett a járási (Budapesten körzeti) hadnagyok kinevezése. A vármegyei székkapitányok 1921. november 1-ig tették meg javaslatukat, s az Országos Vitézi Szék – alapos válogatás után – 1922. február 22-én bízta meg a járási hadnagyokat teendőik ellátásával. A járások élén álló vitézi hadnagyok a vármegyei vitézi szék végrehajtó közegei voltak, és járásuk vitézeinek ügyeit intézték. Hasonlóan a felsőbb szervekhez, a járási vitézi hadnagyok is igénybe vehették a közigazgatási szervek, jelen esetben a járási főszolgabíró, de esetenként más szakközegek közreműködését is.³⁵ A hierarchia legalján a vitézi őrmester állt, akit a vármegyei székkapitány nevezett ki, s akit egy kisebb körzetben, esetleg körjegyzőség területén élő vitézi családok összefogásával bízott meg.³⁶ A Vitézi Rend szervezetének területi tagozódása tehát – a felső vezetés elképzeléseinek megfelelően – egy erősen hierarchizált és centralizált, a hatóságokkal szoros kapcsolatot tartó intézmény képét mutatta.

A Vitézi Rend területi szerveinek létrehozásával párhuzamosan folyt a központi adminisztráció kiépítése. Mivel az évenkénti vitézavatásoknak köszönhetően) jelentősen megnőtt a vitézek száma, valamint, ha nem is a kívánt mértékben, de gyarapodott a vitézi telkek száma is, a Vitézi Rend Főszéktartósága, amely az Országos Vitézi Szék határozatainak végrehajtására volt hivatott, már csak úgy tudta megoldani feladatát, hogy az ügyköröknek megfelelő ügyosztályokra oszlott.³⁷

A Főszéktartóság felállításától kezdve egyetlen osztály intézte a Vitézi Rend szerveinek összes adminisztratív ügyeit, egészen 1921 áprilisáig, amikor is megalakították a beérkezett kérvények feldolgozására a tiszti, illetve legénységi kérvényosztályt. Ezen osztályok intézték később a tiszti (III. oszt.) és a legénységi (IV. oszt.) vitézek személyi ügyeit. Mikor nyilvánvalóvá vált, hogy felajánlásokkal egyedül nem lehet megoldani a vitézek telekkel való ellátását, s a Vitézi Rendnek be kell kapcsolódnia a földreformba, alakították meg 1921 őszén a telekosztályt (II. oszt.). A problémáról egyébként később majd bővebben esik szó.

Ezidőtájt, az Országos Vitézi Szék 1921. szeptember 29-i ülésén v. Siménfalvy Tivadar törzskapitány tervezetet nyújtott be, melyben a Főszéktartóság kiegészítését és egy ügyrendi szabályzat megalkotását javasolta. Ennek nyomán az Országos Vitézi Szék az átszervezéssel 1921 októberében Igmándy-Hegyessy Géza törzskapitányt bízta meg, aki – mint már említettük – az ügyvezető törzskapitányi tisztséget is átvette, amelyet 1944

³⁴ A Vitézi Rend kis kátéja. Budapest, 1925. 19. o.

³⁵ Uo. 18. o.

³⁶ Uo.

³⁷ A tízéves Vitézi Rend. Budapest, 1931. 121-134. o.

nyaráig töltött be. A Vitézi Rend Főszéktartósága Ügyviteli Szabályzatát és a Rendeletek Táráát 1923-ban tették közzé.

1924-ben szükségessé vált a vitézi törzsszékek és a vármegyei vitézi székek átszervezése, ugyanis a közszolgálatban álló tisztviselők létszámcsökkenéséről szóló 1923. XXXV. tc. 11. §-a³⁸ – reagálva a trianoni határok meghúzásával kialakult helyzetre – ki- mondta, hogy „egyes vármegyék közigazgatása – a törvényhatóságok általános rendezéséig – ideiglenesen egyesítettik.” Mivel a törvény 12. §-ának³⁹ első bekezdése értelmében „a közigazgatásilag egyesített vármegyéket közigazgatási szerveik szempontjából úgy kell tekinteni, mintha az egyesített vármegyék együtt alkotnának egy-egy vármegyét”, az Országos Vitézi Széknek alkalmazkodnia kellett a közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyékkel 27 közigazgatási egységet magában foglaló új vármegyei rendszerhez.⁴⁰

- „1. számú vitézi törzsszék: Vas, Sopron és Zala vármegyék
2. Fejér, Veszprém, Győr-Moson és Pozsony
3. Északi Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Jász-Nagykun-Szolnok és Hont-Nógrád k.e.e. vármegyék
4. Borsod-Gömör k.e.e., Abaúj-Torna, Zemplén és Heves vármegyék
5. Budapest székesfőváros
6. Szabolcs, Bihar, Hajdú és Szatmár-Bereg k.e.e. vármegyék
- 7 .Csongrád, Csanád-Torontál k.e.e., Déli Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Bács-Bodrog és Békés-Arad k.e.e. vármegyék
8. Somogy, Baranya és Tolna vármegyék.”

Az 1923-as ügyviteli szabályzat nyomán a hivatal több ügyosztállyal gyarapodott az 1924. évben.⁴¹ Az I. osztály függetlenedett a főszéktartó személyétől, ügykörévé a Vitézi Rend szerveinek közigazgatási és általános elvi és szervezeti ügyei váltak. Ekkor alakult meg a gazdasági ügyeket intéző, „a Vitézi Rend vagyonát képező anyagok kezelésére és nyilvántartására” hivatott VI. osztály is. 1924 őszén kezdte meg működését a főszéktartóság nemzetvédelmi osztálya (V. oszt.), melynek feladata „nemzetvédelem és a propagandába vágó tevékenység, sajtóügyek (így a Vitézek és Gazdák Lapja irányítása, valamint a Vitézi Közlöny szerkesztése – T.Sz.), a kulturális és hazafias egyesületekkel való együttműködés, a honvédelmi szellem ápolása és egyáltalában az intézmény keretén belül a nemzetvédelem és a nemzetnevelés irányítása, figyelemmel kísérése és nyilvántartása.” A Vitézi Rend ugyanis ebben az évben kapcsolódott be a levanteoktatásba, s nemzetvédelmi feladatként több száz vitéz végezte el a levanteoktató tanfolyamot, majd vett részt a levanték kiképzésében, amely tevékenység jól illett a rejtett honvédelem programjába. Ugyancsak a nemzetvédelmi osztály keretében működött 1930-tól kezdve a Háborús Emlékérem-iroda. Az 1929-ben alapított Háborús Emlékérem kiadásával Hor-

³⁸ Magyar Törvénytar, 1923. évi törvénycikkek. 225. o.

³⁹ Uo.

⁴⁰ A Vitézi Rend kis kátéja. Budapest, 1925. 19-20. o.

⁴¹ A tízéves Vitézi Rend. Budapest, 1931. 121-134. o.

thy a Vitézi Rend rendelkezésére álló, telekvásárlásra fordítható pénzforrást kívánt teremteni.

1925-ben alakult meg a pénzügyi osztály (VIII.), melynek ügyköre a Vitézi Rend összes vagyonának pénzügyi kezelése és nyilvántartása volt. A Földművelésügyi Minisztériummal való összeköttetés fenntartása céljából, valamint a telkes vitézek gazdálkodásának támogatására 1923-ban állították fel a mezőgazdasági (IX.) osztályt. Ezen osztály hatáskörébe tartozott egyébként az 1926-ban indított Örkényi Gazdaképző Iskola is. A Vitézi Rend tagjainak létszáma 1928-ra elérte a 10 000-et, ezért szükségessé vált egy új (VII.) osztály létrehozása, mely a személyi és telekügyeket tartotta nyilván. A Főszéktartóság így 9 ügyosztályt foglalt magában, amely egy, a jogi ügyek intézésével megbízott külön ügyosztály felállításával 10-ra növekedett. (A különböző ügyosztályok számozása az 1933-as állapotot tükrözi.)

A Vitézi Rend szervezete természetesen nem működhetett költségvetés nélkül. Megalakulásakor a Vitézi Rend vagyonának alapját csak néhány alapítvány és pénzadomány képezte.⁴² Az állami költségvetés azonban a honvédelmi tárca keretében 1921-től kezdődően évi 70 000 pengőt biztosított adminisztrációs célokra a Vitézi Rend részére. Ez az összeg egyébként 1937 és 1939 között 400 000 pengőre, 1939 és 1942 között pedig 500 000 pengőre és ugyanannyi póthitelre emelkedett.⁴³ Ezen kívül a telekadományozások megindulása után tudott a Vitézi Rend különböző jövedelemforrásokra és vagyonra szert tenni. A vagyonváltság-földek után fennmaradó járadékok összegei, az átmenetileg nem adományozott vitézi telkek tartozékai és bérjövdelmei, a háborús emlékéremből befolyó és abból vásárolt földek, házak jövdelmei, az Örkényi Gazdaképző Iskola és a hozzá tartozó ingatlanok, valamint a rendházak jövdelmei jelentették a rend vagyonát.⁴⁴

A Vitézi Rend területi és adminisztrációs kiépülése a 20-as évek végére lehetővé tette a szervezet országos hatáskörű működését.

*

A Vitézi Rend szervezeti kiépülése mellett az évente megtartott vitézavatások eredményeként a jogszerző vitézek nagyobb részének a Vitézi Rendbe való felvétele a 20-as évek végére megtörtént. A húszas évek ünnepélyes avatásai után az 1930-ban megtartott szűk körű pótatavást követően zárult le a Vitézi Rend történetének első szakasza. 1930-ig összesen 11 320 (2954 tiszti és 8366 legénységi) folyamodót, 1090 (232 tiszti és 858 legénységi) várományost, valamint 388 (156 tiszti és 232 legénységi) hősi halottat avattak, illetve nyilvánítottak vitézzé. Mindent összevetve ez 12.798 vitéz felavatását jelenti. Leszámítva az elhaltakat és a törölteket 1930-ban 10 972 (2897 tiszti és 8075 legénységi) jogszerző és 1090 (232 tiszti és 858 legénységi) várományos, azaz összesen 12 062 vitéz volt található a Vitézi Rend soraiban.⁴⁵

⁴² Vitézek Albuma. Budapest, 1939. 26. o.

⁴³ Törzskapitányi beszámoló. In.: *Vitézek Lapja*, 1943. febr. 27.

⁴⁴ Vitézek Albuma. Budapest, 1939. 26. o.

⁴⁵ A tízéves Vitézi Rend. Budapest, 1931. 128-129. o.

A húszas évek végére a vitézeknek csak mintegy harminc százaléka kapott telket, s így nyilvánvalóvá vált, hogy nem megvalósítható az eredeti koncepció, miszerint a vitézi cím automatikusan vitézi telekkel történő ellátást von maga után. Horthynak az 1929-es vitézavatáson mondott beszédéből⁴⁶ is kitűnik, hogy a Vitézi Rend történetének első szakaszában nem tudott megfelelni még alapvető céljainak sem:

„A Vitézi Rend most lezárja a vitézek avatását, mert a szűkre szabott keretek között előbb arra kell gondolnunk, hogy az eddig felavatott vitézek földhöz jussanak és hogy azok számára, akik földjüket már megkapták, meg lehessen teremteni a mai nehéz helyzetben a gazdasági megerősödés feltételeit.”

A vitézi telkek helyzete a húszas években

Mint arról már szó esett, Horthy és az Országos Vitézi Szék eredetileg felajánlásokból származó ingyenes vitézi telkek kialakításával kívánta megoldani a vitézek földdel való ellátásának problémáját.

A Vitézi Rend megalapítására serkentőleg hatott a román megszállás alól felszabadult Karcag városának 1920. április 13-án kelt díszokirata, melyben hálája jeléül „Főméltóságú nagybányai Horthy Miklós kormányzó úrnak a magyar nemzet régi óhajának teljesítése – a Magyar Nemzeti Hadsereg megteremtése, Magyarországnak bölcs és igazságos kormányzásával szerzett, soha el nem hervadó érdemeinek megörökítésével – másrészt pedig a nemzeti eszme és hősi vitézség kiváló képviselőjének mindenkori megjutalmazására Nagy-Kun-Karcag város határában felajánlott és Őfőméltósága által kedvesen fogadott száz kat. hold földterület...”, azaz a Vitézi Rend tényleges megalakulása előtt Horthy már rendelkezett bizonyos ingatlannal, melyet később felhasználhatott vitézi telek adományozásának céljára.⁴⁷

A felajánlási akció kezdetben gyors sikereket hozott. A kormányzó 1920. augusztus 20-i – már említett – felhívására mintegy százharminc nagybirtokos tett felajánlásokat,⁴⁸ így 1921. június 25-én, vagyis még az első ünnepélyes vitézavatás előtt már 6520 kh-nyi, felajánlásokból származó földterület állt a Vitézi Rend rendelkezésére.⁴⁹ A felajánlásokat motiválta, hogy a pénzügyminisztérium beszámította a felajánlásokat a vagyonszátsághoz, azaz a földterületben lerótt adóhátralék összegébe, ám ez a kedvezmény csak a földreformtörvényt tartalmazó 1920. XXXVI. tc. hatálybalépéséig, azaz 1920. szeptember 7-ig felajánlott ingatlanokra vonatkozott.⁵⁰ A törvény életbelépése után megcsappant a felajánlási kedv, ugyanis a földbirtokosok a vagyonszátsághoz kirótt földek mellett csak kis számban voltak hajlandók területet felajánlani vitézi telek alapítása céljából. A statisztikai évkönyvek adatai⁵¹ jól szemléltetik a felajánlásokra alapozott koncepció kudarcát:

⁴⁶ Vitézi Rend története. Budapest, 1941. 112. o.

⁴⁷ A tízéves Vitézi Rend. Budapest, 1931. 60-61. o.

⁴⁸ Uo. 71. o.

⁴⁹ Uo. 84. o.

⁵⁰ Uo. 71. o.

⁵¹ A M. Kir. Kormány ... évi működéséről szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Budapest, 1925-1931.

1920 és 1922 között 211 felajánló 8948 kh-at ajánlott fel, 1923 és 1925 között 83 felajánló 2005 kh-at juttatott a Vitézi Rend rendelkezésére, 1926 és 1928 között pedig mindössze 31 felajánló 843 kh 331 négyszögölnyi felajánlott területével lehetett számolni. A felajánlásokból 1930-ra 774 vitézi telket hoztak létre, melyek 12 433 kh 13 négyszögöl területet tettek ki. A felajánlások mennyisége a későbbiekben is csökkenő tendenciát mutatott, ugyanis 1936-ban⁵² a felajánlásokból származó 1045 vitézi telek összterülete alig haladta meg az 1921-es terület (6520 kh) kétszeresét (13 551 kh), s az 1943-beli⁵³ 15 581 kh (976 vitézi telek) sem mutatott e tekintetben lényeges változást, sőt a telkek számának alakulása csökkenő tendenciára utal.

A földbirtok-felajánlások megritkulása után, 1928-ban a Vitézi Rend tevékenységét pártoló egyes törvényhatóságok, összesen 5 megye, vitézi telkek vásárlására különböző összegeket ajánlottak fel:

1. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye közönsége 1927-től kezdve 8 éven át 6000 pengőt,
2. Zemplén vármegye közönsége 5 éven át 2-2, összesen 10 vitézi telekre évi 8000 pengőt,
3. Borsod-Gömör-Kishont k.e.e. vármegye közönsége 20 éven át összesen 2 tiszti- és 30 legénységi vitézi telek céljaira évi 12 000 pengőt,
4. Komárom- Esztergom k.e.e. vármegye közönsége további rendelkezésig 500 pengőt és
5. Abauj-Torna k.e.e. vármegye közönsége a vármegye területén már felajánlott 5 darab, 5 kh-t meg nem haladó vitézi teleknek 10-15 kh-ra való kiegészítésére, valamint további 15 darab, 10-15 kh-as vitézi telek vásárlására évi 6000 pengőt szavazott meg – a megvalósításig.⁵⁴

E felajánlások sorába vonható a már 1929-ben felvetett,⁵⁵ de csak 1934-ben realizálódott budapesti Vitézi Kertváros ügye. 1934 februárjában ugyanis Sipőcz Jenő, Budapest polgármestere a főváros törvényhatóságának döntése értelmében száz telket ajánlott fel a budapesti vitézek részére.⁵⁶

A vitézi telkek kialakításának másik, ugyancsak a 6650/1920. M.E. számú és az ennek értelmében kiadott 46 000/1920. I.M. számú rendelet⁵⁷ által engedélyezett és javasolt módja – a saját birtok vitézi telekké való alakítása – már jellegénél fogva sem volt alkalmas a vitézek telekkel való ellátásának megoldására, hiszen a vitézek túlnyomó részének erre nem volt lehetősége. A saját alapítású vitézi telek ugyanis, bár élvezte a kötött birtokforma különleges jogi minőségéből adódó előnyöket és az Országos Vitézi Szék támogatását, nélkülözte a földdel való jutalmazás alapvető motiváló erejét. Az alapítások

⁵² Országgyűlési Napló, 1935/VI.k., 416-419. o.

⁵³ *Vitézek Lapja*, 1943. febr. 27.

⁵⁴ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban:OL) P-1709. Országos Vitézi Szék (a továbbiakban: OVSZ) 1020. sz/II-1928.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ Uo.

számának alakulása⁵⁸ a felajánlásokéhoz hasonló tendenciát mutat. 1920 és 1922 között 31 vitéz alapított összesen 9341 kh nagyságú területen vitézi telket, 1923 és 1925 között 35 vitéz már csak 3516 kh összterületű földet használt föl vitézi telek alapítására, 1926 és 1928 között pedig mindössze 696 kh 1037 négyszögöl jutott 16 alapítóra. 1930-ban 74 vitéz alapított saját birtokából vitézi telket 7000 kh 477 négyszögöl földterületen. Mivel a rendeleti szabályozás enyhébb feltételeket szabott saját alapítás esetére, amely az öröklés és az átszállás tekintetében enged meg az adományozott birtokra vonatkozó kötöttségek-től eltérő szabályozást,⁵⁹ a saját alapítású vitézi telkek számának és területi nagyságának ingadozását vonta maga után. Így történhetett meg az, hogy 1936-ra a saját alapítású vitézi telkek területe csak 7909 kh-at tett ki, amely 87 vitézi telket foglalt magában.⁶⁰ A saját alapítású telkek problémája így csak perifériális fontosságú tényezőként jelentkezhetett.

Horthy tehát eredetileg a felajánlások és a saját alakítások segítségével kívánta megoldani a vitézi telkek kérdését, de már 1921 márciusában szükségessé vált, hogy a vitézi telkek adományozását szorosabb összhangba hozzák a földreformtörvénnyel. Miután kiderült, hogy a pénzügyi kormányzat támogatása híján az önkéntes és ingyenes felajánlásokra nem lehet a vitézek telekkel való ellátását alapozni, az Országos Vitézi Szék 1921 márciusától tárgyalásokat kezdeményezett,⁶¹ hogy a földbirtokrendezésbe bekapcsolódva oldják meg a vitézi telek problémáját. Nehézséget jelentett azonban, hogy az 1920. XXXVI. tc. ugyan hatályában fenntartotta a vitézi telekről szóló 6650/1920. M.E. sz. rendeletet, de a Vitézi Rend földdel való ellátásáról nem intézkedett. Ilyen módon a Vitézi Rendnek csak olyan földeket juttattak, melyekre más már nem tartott igényt.⁶² Az Országos Vitézi Széknek végül a törvény 84. §-a⁶³ adta meg a lehetőséget, hogy ténylegesen bekapcsolódjon a földreformba, s hogy az Országos Földbirtokrendező Bíróság által jobb minőségű földekhez jusson:

„...Az állam részére megszerzett ingatlanok az Országos Földbirtokrendező Bíróságnak teljes ülésében hozott határozata alapján kivételes esetekben közérdekű gazdasági, közegészségügyi és közoktatási intézmények létesítésére fordíthatók...”.

Az OFB által a Vitézi Rend rendelkezésére bocsátott ingatlanokból azonban már nem ingyenes, hanem ún. járadék vitézi telkeket alakítottak ki és adományoztak. A vitézi telkek így jellegüknél és származásuknál fogva több csoportba oszthatók,⁶⁴ a már tárgyalt felajánlásból származó és ingyenesen adományozott, valamint a saját alapítású vitézi telkek mellett megjelentek a földreformeljárásból származó vitézi telkek is, amelyek további csoportokba voltak sorolhatók.

⁵⁸ A M. Kir. Kormány ... évi működéséről szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Budapest, 1925-1931.

⁵⁹ 6650/1920. M.E. sz. r. 5. § és 46 000/1920. I.M. sz. r. 10. §.

⁶⁰ Országgyűlési Napló, 1935/VI. k., 416-419. o.

⁶¹ A tízéves Vitézi Rend. Budapest, 1931. 74. o.

⁶² *Vitézek Lapja*, 1943. febr. 27.

⁶³ Magyar Törvénytár, 1920. évi törvénycikkek, 267-268. o.

⁶⁴ A Vitézi Rend kis kátéja Budapest, 1925. 31. o.

A járadék vitézi telek egyik típusa a vagyonszállásos földekből származó vitézi telek volt. Az ilyenfajta telekért az adományozottnak a kataszteri tiszta jövedelem szerint megállapított járadékot, valamint a járadék harmincszoros összegének megfelelő vételár törlesztő részletét kellett évente fizetnie. A vagyonszállásos vitézi telek járadékait 1925 júliusától az Országos Vitézi Szék kezdte szedni, hogy megszüntesse a megváltási eljárás elhúzódnása miatt keletkezett bizonytalanságot. A földbirtokpolitikai eljárás során juttatott földek vételárának törlesztését az 1928. XLI tv.⁶⁵ szabályozta, oly módon, hogy a kataszteri tiszta jövedelem alapján megállapított vételár 1929. január 1-től számított 52 éven át évi 5,4 %-os annuitással való törlesztését írta elő.

A járadék vitézi telek másik típusát a megváltásos földekből juttatott vitézi telek jelentették. A megváltásos földek magánszemélyek tulajdonából kerültek a Vitézi Rend kezébe, amelyeket a földreformtörvény értelmében az OFB a nagyobb helybeli földszükséglet kielégítése céljából a vagyonszállásos földeken felül váltott meg. Az ingatlan megváltási ára ez esetben a volt tulajdonost illette meg, a járadék összegéről pedig vagy a volt és az új tulajdonos egyezsége határozott, vagy az OFB állapította meg azt. Ezt az összeget, a vagyonszállásos földekhez hasonlóan, évente kellett fizetni. A megváltásos földek súlyosabb terheket róttak az új tulajdonosra, mint a vagyonszállásos földek, ugyanis a vételarat a kataszteri tiszta jövedelem hatvanszorosában állapították meg. E terheket csak az 1937. március 21-én kiadott 2000/1937. M.E. sz. rendelet⁶⁶ enyhítette a vételár egyharmaddal való csökkentésével. A vitézek további 25 %-os engedményt kaptak, sőt akinek összes ingatlana nem haladta meg a 15 kh-at, annak számára a vételarat a kataszteri tiszta jövedelem harmincszorosára módosították. 1938-tól kezdődően a megváltásos vitézi telek ügyeit is az Országos Vitézi Szék intézte.⁶⁷

A földreform eljárásból származó vitézi telek harmadik fajtáját a hosszú lejáratú bérföldből kialakított vitézi telek jelentették, amelyeket hosszú lejáratú és kedvező feltételekkel bocsátottak a Vitézi Rend rendelkezésére. A bérföldekből kialakított vitézi telek nem adománybirtokok voltak, a vitézek csak használatra kapták őket.

Az OFB által juttatott vagyonszállásos illetve megváltásos földek 1930-ban 35 218 kh. 1055 négyszögöl földterületet tettek ki, melyen 2064 vitézi telket hoztak létre. Ehhez jött még az 1930-as adatok szerint 1672 kh bérföld, mely 87 vitézi telket jelentett.

A földbirtokok helyesebb megoszlásról szóló 1920. XXXVI. tc. útján – 1943-as adatok szerint – a Vitézi Rend összesen 49 307 kh földet kapott, amely a következőképpen oszlott meg:⁶⁸

Vagyonzállásos föld 31 165 kh, amelyből 175 tiszti és 2115 legénységi vitézi telket alakítottak ki.

Megváltásos föld 16 220 kh, amelyből 80 tiszti és 664 legénységi vitéz kapott vitézi telket.

Bérföld 1922 kh, amelyet 14 tiszti és 95 legénységi vitéz között osztottak szét.

⁶⁵ Magyar Törvénytar, 1920. évi törvénycikkek, 267-268. o.

⁶⁶ OVSZ 3.170/VIII-1937. In.: *Vitézek Lapja*, 1937. ápr. 21.

⁶⁷ OVSZ 9.127/VII-1938. In.: *Vitézek Lapja*, 1938. okt. 11.

⁶⁸ *Vitézek Lapja*, 1943. febr. 27.

E földbirtokrendezés tehát összesen 3143 (269 tiszti és 2874 legénységi) vitézi telek létrehozását tette lehetővé, s így az ingyenes vitézi telkekkel együtt is csak a vitézek mintegy 30 %-át sikerült telekkel ellátni, ami csak részleges megoldást jelentett.

A Vitézi Rend a húszas évek folyamán nem jutott annyi földhöz, hogy a vitézek földigényét ki tudta volna elégíteni. A felajánlások és a Nagyatádi-féle földreform útján a Vitézi Rend rendelkezésére bocsátott földekből a Vitézi Rend tagjainak csak töredéke jutott vitézi telekhez.

A Vitézi Rendnek 1930-ban⁶⁹ 63 682 kh föld állt a rendelkezésére, amely egyrészt a felajánlás és alapítás, másrészt a földbirtokrendezés során jutott a rend kezére, s amelyből 55 958 kh 1545 négyszögöl területet összesen 3539 vitézi telek formájában ki is osztott. A tiszti birtokok száma csak 360 volt. A tiszti vitézi telkek 20 892 kh 1039 négyszögöl földön oszlottak meg, amelyből 6766 kh saját alapításként lett vitézi birtok. A tiszti vitézi telkek nagysága átlagosan 58 kh-at tett ki. 1930-ben 3179 legénységi vitézi telket tartottak számon, amelyeket 35 431 kh 174 négyszögöl földterületből alakítottak ki. E legénységi telkek átlagos nagysága 11,1 kh volt.

A szerzett jogon felavatott, tehát vitézi telek adományozására jogosult 11 320 vitéznek csak 31 %-a, azaz 3539 vitéz rendelkezett vitézi telkekkel. Tiszti vitézeknél ez csak 12 % (2954-ből 360 telkes tiszti vitéz). A telkes tiszti vitézek alacsony számára magyarázatként szolgál, hogy a tiszti vitézek 51,45 %-a tisztviseelő, 35,96 %-a pedig hivatásos katona volt, s közülük nem mindenki kívánt gazdálkodni, a ténylegesen gazdálkodó tiszti vitézek csak 6,16 %-ot tettek ki. A 8366 legénységi vitéz közül 3179 kapott vitézi telket, amely 38 %-ot jelentett. A tiszti telkekhez képest relatív magas százalékarány azonban félrevezető, hiszen a legénységi vitézek 52,47 %-a földműves foglalkozású volt.

*

A vitézi telkeken beinduló gazdálkodás normalizálódását néhány körülmény nagymértékben hátráltatta. A vitézek ugyanis a részükre juttatott telkeket általában gazdasági épületek és felszerelések nélkül kapták meg, s ráadásul nem is a legjobb minőségű földeken kellett megkezdeniük a gazdálkodást. Az ügyvezető törzskapitány 1926. november 18-án tartott beszámolójában,⁷⁰ melyet 400 vitézi telek megtekintése után tartott, mutatott rá a vitézi telekhez kapcsolódó problémákra. Az ingyenes telekhez jutottak helyzetét még kedvezőnek ítélte, mivel a telekkönyvi tulajdonjog rendezése után azok tulajdonosai a telek rentábilissá tételére fordítható hosszú lejáratú kölcsönökhöz juthattak. A földreform során juttatott vitézi telkek állapota már kedvezőtlenebb képet mutatott. E jórészt gyenge minőségű földek ugyanis kizsárolt állapotban kerültek átadásra, a járadék megállapításánál figyelembe vett kataszteri tiszta jövedelmet viszont még a jobb termőképesség alapján számították ki. A járadéktelkes vitézek gondjain is hosszú lejáratú és kedvező kölcsönök biztosításával segíthettek volna, a tulajdonjog rendezetlensége miatt azonban ilyen kölcsönökhöz a vitézek csak nehezen juthattak, ugyanis csak a megállapított meg-

⁶⁹ A tízéves Vitézi Rend. Budapest, 1931. 127-129. o.

⁷⁰ Uo. 98-99. o.

váltási ár kifizetése után jutott a birtok telekkönyvileg a vitéz tulajdonába.⁷¹ Az Országos Vitézi Szék így csak azoknak javasolta az OFB-földekből kialakított vitézi telkek elfogadását, akik már rendelkeztek saját földdel, vagy megfelelő tőkével.⁷²

A vitézek hitellel való ellátása érdekében alakult meg 1923-ban a Vitézek Mezőgazdasági Szövetkezete, amely áruhitellel látta el a telkes vitézeket. Ily módon 176 vitéz összesen 2 163 415 000 korona értékű áruhitelt kapott.⁷³ A gazdasági körülmények megváltozása, a valuta stabilizációja és az áruforgalom megindulása következményeként azonban a vitézeknek inkább készpénzhitelre lett volna szükségük,⁷⁴ amit a szövetkezet alapszabályainál fogva nem tudott biztosítani. Így hiába tették kötelezővé a telkes vitézeknek a szövetkezetbe való belépést,⁷⁵ s hiába jegyzett üzletrészt maga a kormányzó is,⁷⁶ a Vitézek Mezőgazdasági Szövetkezete képtelen volt biztosítani a vitézek hitelellátását, ami lassú elhalásához vezetett.⁷⁷ A hitelkérdés és a vitézek pénzügyeinek kezelésére 1925-ben felállították a Vitézi Rend Főszéktartósága keretein belül működő pénzügyi osztályt.⁷⁸

A telkes vitézek hitelellátását nehezítette a 6650/1920. M.E. sz. rendelet 3. §-ának azon kitétele, amely tiltotta a vitézi telek megterhelését, s ez alól csak kivételes esetekben – szükséges és hasznos beruházások céljaira – adott felmentést. Annak megakadályozására, hogy a vitézi telkek eladósodjanak és tönkremenjenek, az Országos Vitézi Szék – felügyeleti és ellenőrzési jogánál fogva – számos intézkedést foganatosított. Erre példa a vitézi telkeken történő építkezések előzetes engedélyhez kötését, folyamatos ellenőrzését, s szükség esetén zár alá vételét előíró OVSz rendelet.⁷⁹ S bár esetenként az Országos Vitézi Szék a terhelési tilalomra hivatkozva nem engedélyezett hitelfelvételt,⁸⁰ a vitézi telkek kedvezőtlen gazdasági viszonyaiból kifolyólag, kölcsönök felvételének engedélyezése nélkül, még nehezebben lett volna megoldható a vitézi telkek gazdaságossá tétele. A különböző hitelintézetek útján történő hitelfelvétel arányairól v. Csicsery-Rónay István 1936-os adatai⁸¹ számolnak be:

„...A vitézi telkek 4%-át terhelték meg hosszúlejáratú, 20 %-át pedig rövidlejáratú kölcsönnel. A vagyonválság földekből eredő telkes vitézek közül nincs hátraléka 53 %-nak, kevés, de legfeljebb egy évi hátraléka van 25 %-nak, nagyobb hátraléka van 22 %-nak, akiket az Országos Vitézi Szék zár alá helyezett. A megváltásos földekkel rendelke-

⁷¹ *Vitézek és Gazdák Lapja*, 1930. máj. 24.

⁷² Uo.

⁷³ A tízéves Vitézi Rend. Budapest, 1931. 132. o.

⁷⁴ Uo.

⁷⁵ *Vitézek és Gazdák Lapja*, 1924. júl. 6.

⁷⁶ Uo. 1924. márc. 2.

⁷⁷ A tízéves Vitézi Rend. Budapest, 1931. 132. o.

⁷⁸ Uo.

⁷⁹ OVSZ 2.227/II-1926. In.: *Vitézek és Gazdák Lapja*, 1926. márc. 21.

⁸⁰ OVSZ 3.300/VIII-1929. In.: *Vitézek és Gazdák Lapja*, 1929. márc. 13.

⁸¹ Országgyűlési Napló, 1935/VI. k., 418. o.

zók közül hátraléka nincs 12 %-nak, csekélyebb, vagy legfeljebb egyévi hátraléka van 40 %-nak, nagyobb hátraléka van 48 %-nak.”

A gazdálkodás megindításához szükséges kezdőtőke előteremtésének egyik másik módja a vitézi telek bizonyos időre történő bérbeadása volt, amit a 6650/1920. M.E. sz. rendelet. 3. §-a elvileg ugyancsak tiltott, de „különös méltánylást érdemlő esetekben a vitézi telek a Vitézi Szék hozzájárulásával bérbe vagy haszonbérbe is adható, azonban csak olyan egyén részére, ki a jelen rendelet értelmében annak átvételére is alkalmas volna”.⁸²

Az Országos Vitézi Szék a vitézi telek bérbeadását átfogóan először 1927-ben, az 1250/II-1927. számú rendeletével szabályozta.⁸³ A súlyos anyagi helyzetben lévő vitézek számára, kedvezőbb gazdasági feltételek megteremtése érdekében, engedélyezte a vitézi telek hosszabb időre, öt-hat évre való bérbe adását, ugyanakkor kikötötte, hogy a teljes bérösszeget hasznos beruházásokra kell fordítani, hogy a gazdálkodást mielőbb megkezdhessék. A bérösszegnek legalább a járadékot és az adókat fedeznie kellett.

Mivel a rákövetkező években a vitézek mind nagyobb számban és időre vették igénybe a bérbe adás lehetőségét, a kérdés új szabályozást igényelt. Az Országos Vitézi Szék 1200/II.-1932. szám alatt kiadott rendeletével⁸⁴ kívánt érvényt szerezni a 6650/1920. M.E. sz. alaprendelet 8. §-ában található azon vitézi kötelességnek, mely előírja „a szükséges vagy hasznos beruházások kellő időben” történő teljesítését.

Az 1932-es OVSZ rendelet a vitézi telek bérbe adásával kapcsolatban három esetet különböztetett meg. Első esetben a vitéz a már jegyzőkönyvileg birtokában lévő telket adta bérbe, természetesen azután, hogy az Országos Vitézi Szék azt engedélyezte. Ilyenkor a bérhozadékot is ő kapta meg, s az 1250/II.-1927. sz. rendeletről eltérően a járadék és az adó kifizetése után maradt összegnek csak harminc százalékát kellett az Országos Vitézi Szék kasszájába befizetnie, mindaddig, amíg a telek alkalmassá nem vált az önálló gazdálkodás megkezdésére. Második esetben a birtokba még nem adott vitézi telket a vármegyei Vitézi Szék adta bérbe, s az adó és más közterhek után maradó bérösszeget az Országos Vitézi Széknek fizette be, melyet a vitézi telek gazdaságossá tételére fordítottak. A harmadik eset a zár alá vett vitézi telkekre vonatkozott. Ilyenkor a járadék és az adó törlesztése után maradó teljes bérösszeget a tartozás törlesztésére kellett fordítani. A továbbiakban a bérbeadással kapcsolatban e rendelet alapján kellett eljárni.

A 20-as évekre, ha nem is minden nehézség nélkül, de jelen volt a korszak földbirtokrendszerében a vitézi telek intézménye, mint a hitbizományi jellegű birtokok sajátos, huszadik századi reinkarnációja, amelynek olyan sok nehézséggel kellett megküzdeni, hogy gazdaságilag nem volt képes igazán hatékony működésre.

„Dehát nem is lehet józanul arra számítani, hogy a vitézi telek hatást gyakoroljanak gazdálkodásunk mintájára. Csak abból a szempontból lehetett a vitézi telek osztásnak jelentékeny hatására számítani, hogy el lévén szórva az egész ország területén, minden vidéken meglesz a példaadó, ösztönző, gyakorlati ismereteket terjesztő hatásuk”. –

⁸² 6650/1920. M.E. sz. r. 3. §.

⁸³ OVSZ 1.250/II-1927. In.: *Vitézek és Gazdák Lapja*, 1927. márc. 27.

⁸⁴ Uo. 1932. márc. 13.

mondta Mayer János földügyi miniszter a Vitézi Rend tízéves évfordulójára kiadott könyv emléksoraiban.⁸⁵

A vitézek gazdasági képzése. Az Örkényi Gazdaképző Iskola

A Vitézi Rend létrehozásának nem titkolt céljai között szerepelt egy politikailag és gazdaságilag megbízható elitréteg kiépítése a birtokos parasztságon belül. Ennek megvalósításához a telekadományozás mellett elengedhetetlenül szükség volt a vitézek gazdasági képzésére. A Vitézek és Gazdák Lapjának gazdálkodási tanácsai mellett az ország különböző pontjain fekvő földműves iskolákban, a Földművelésügyi Minisztérium támogatásával, négyhetes gazdasági tanfolyamokat tartottak telkes vitézek részére, amelyeken közel 1000 földműves vitéz vett részt.⁸⁶

A földbirtokfelajánlások folytán a Vitézi Rendnek módja nyíltott intézményesíteni a gazdaképzést. Pálóczi Horváth István örkényi földbirtokos 4kh 225 négyszögöl belső területből és 15 kh szántóföldből álló, épületekkel ellátott földterületet adományozott a Vitézi Rend részére, földműves iskola létesítésére.⁸⁷ Ehhez jött még 200 kh-nyi földterület, amit Fülöp Józsiás szász-koburg-gothai királyi herceg adományozott, valamint az az Örkény község által felajánlott 1kh, melyet a belső telekhez csatoltak.⁸⁸ Így összesen 220 kh 225 négyszögöl földterület és a rajta lévő épületek álltak rendelkezésre az örkényi gazdaiskola felállításához.

A Pálóczi-féle felajánlás tulajdonképpen már 1922-ben megtörtént,⁸⁹ de a birtokon fekvő épületek használhatóvá tétele pénzt és időt igényelt. Végül a Vitézek Mezőgazdasági Szövetkezete által elkezdett,⁹⁰ és a földművelésügyi kormányzat által anyagilag is támogatott munkálatok 1926-ra fejeződtek be.

Bár az oktatás már 1926 novemberében megindult,⁹¹ az ünnepélyes felavatásra csak 1927. június 12-én került sor.⁹² Horthy az avatóbeszédében⁹³ a gazdaiskola segítségével megvalósítandó célokról beszélt:

„Midőn a Vitézi Rendet életre hívtam, az volt a célom, hogy a vitézeket ne csak nemzetvédelmi vonzásban, hanem gazdasági téren is példaképpen állítsam a nép elé, mint annak természetes vezetőit. Mihelyt a kezdet nehézségeit sikerül leküzdeni, a vitézi telkeket mintagazdaságokká kell alakítani. Ha a földművesnép ezen kis mintagazdaságok

⁸⁵ A tízéves Vitézi Rend. Budapest, 1931. 10. o.

⁸⁶ Uo. 99. o.

⁸⁷ A Vitézi Rend Örkényi Gazdaképző Iskolájának ismertetése. Budapest, 1926. 4. o.

⁸⁸ Uo.

⁸⁹ OL P-1709. 2207/M.E.I. 1928.

⁹⁰ OL P-1709. OVSZ. 5.449/II-1923.

⁹¹ *Vitézek és Gazdák Lapja*, 1928. jan. 2.

⁹² Uo. 1927. jún. 19.

⁹³ A tízéves Vitézi Rend. Budapest, 1931. 106. o.

kapcsán a többtermelés gyakorlati hasznát látja, meg fog győződni annak multhatatlan szükségességéről. ...

...Képzett gazdákká kell tehát nevelnünk a vitézeket és azok várományosait, meg kell adni a lehetőséget annak, hogy a vitézi telkek mintagazdaságokká alakulhassanak át. És nagy hivatásuknak megfelelhessenek.

Azért állítom a Vitézi Rendet a tanítás szolgálatába, mert nagy erkölcsi tekintélye és tagjainak hazaszerető áldozatkészsége alkalmas eszközök arra, hogy a vezető köröket a gyakorlati többtermelés megvalósításában hathatósan támogassák.”

Ellentétben a négyhetes gazdasági tanfolyamokkal, amelyeken javakorabeli vitézek vettek részt, a Vitézi Rend Örkényi Gazdaképző Iskolájában a fiatal vitézeket és várományosokat kívánták gazdákká képezni. Az iskola által biztosított, eredetileg 50 bentlakásos helyre pályázat útján lehetett jelentkezni. A pályázati hirdetményt minden év júniusában a Vitézek és Gazdák Lapjában, majd a Vitézek Lapjában tették közzé. A felvételt életkori, egészségügyi és műveltségi feltételekhez kötötték, vagyis minden 17. életévét betöltött, egészséges, írni-olvasni és a négy alpművelettel számolni tudó vitéz és várományos jelentkezhetett. A pályázatokat a vármegyei székkapitányoknak kellett benyújtani, akik azokat véleményezéssel együtt az Országos Vitézi Szék elé terjesztették. A felvételtől az Országos Vitézi Szék döntött.⁹⁴

A tanfolyam időtartama egy év volt. A tanév október 1-jén kezdődött és a következő év szeptemberében végződött. A tanfolyam nem volt ingyenes, a tandíj összege egy évre 550 pengót tett ki. Az Országos Vitézi Szék felhívására azonban több város, vármegye, vitézi szék és más szervezet biztosított alapítványi helyeket az arra érdemesnek ítélt, szegényebb sorsú vitézi ifjak számára. E helyek száma már 1926-ban 20 felett volt,⁹⁵ s a negyvenes években számuk mintegy harmincra tehető.⁹⁶ Az intézményben az 1926/27-es tanévben 26, a későbbiekben átlagosan 40 tanuló végzett.⁹⁷

Az iskolában elméleti és gyakorlati oktatás egyaránt folyt. Az elméleti oktatás keretében a szakmai tárgyak (állattenyésztés, növénytermesztés, üzemtan, szőlő- és kertgazdálkodás) mellett hangsúlyozott szerepet kaptak a hazafias nevelést előmozdító közismereti tárgyak (pl. népies irodalom, történelem és alkotmánytan). A gyakorlati ismereteket a tanulók az iskolához tartozó több mint 220 kh-at kitevő mintagazdaság területén és annak gazdasági épületeiben sajátították el. A képzés kiegészítő részeként gazdakör, dalkör, s az Országos Testnevelési Tanács tanterve alapján leventakör is működött.⁹⁸ A tanévet vizsga zárta le. Az eredményes vizsga után kapott bizonyítvány feljogosította a végzett növendékeket arra, hogy tanulmányaikat a mezőgazdasági szakiskolák második évfolyamán folytathassák. Azonfelül a gazdaiskolát végzetek a telekjuttatásnál előnyben részesültek.⁹⁹

⁹⁴ A Vitézi Rend Örkényi Gazdaképző Iskolájának ismertetése. Budapest, 1926. 6-7. o.

⁹⁵ Uo. 8. o.

⁹⁶ Pályázati felhívás. In.: *Vitézek Lapja*, 1941. júl. 5.

⁹⁷ A tízéves Vitézi Rend. Budapest, 1931. 136. o.

⁹⁸ A Vitézi Rend Örkényi Gazdaképző Iskolájának ismertetése. Budapest, 1926. 6-18. o.

⁹⁹ OVSZ. 6.838/ILJ-1941. In.: *Vitézek Lapja*, 1941. júl. 5.

Az iskola az Országos Vitézi Szék fennhatósága és a Földművelésügyi Minisztérium tanügyi és gazdasági felügyelete alatt állt. Az iskola tanügyi, gazdasági és üzemi működésének közvetlen ellenőrzését 5 tagból álló bizottság intézte. Az ellenőrző bizottságba 2-2 tagot az Országos Vitézi Szék, illetve a Földművelésügyi Minisztérium küldött, a fennmaradó egy helyet pedig az alapítónak (vagy jogutódjának) a képviselője töltötte be. A tananyagot az Országos Vitézi Szék által kiadott, s a Földművelésügyi Minisztérium által jóváhagyott szervezeti szabályzat írta elő.¹⁰⁰

A harmincas években indult meg a gazdaiskola keretén belül a Vitézi Rend Örkényi Fonó-Szövő Tanüzeme,¹⁰¹ amelynek az volt a célja: „két tanév alatt gyakorlati és elméleti oktatással a gyapjúfonó textiliparra előképezni főleg nem gazdálkodó vitézi családból származó, 15. életévüket betöltött vitézi ifjakat, akik a textiliparra hivatást éreznek és ebben szakképesítést akarnak szerezni”. A tanüzembe, a gazdaiskolához hasonlóan, pályázati úton kellett jelentkezni. A felvételnél előnyben részesítették a többgyermekes, teljesen vagyontalan vitézek gyermekeit. Az átlagban 10 férőhelyet betöltő tanulók ellátása ugyanis ingyenes volt.¹⁰² A két tanévet lezáró sikeres vizsga lehetővé tette a végzeteknek, hogy tanulmányikat – felvételi elsőbbség birtokában – állami textilipari iskolában folytassák, valamint, hogy az iparban szakmunkásként könnyebben el tudjanak helyezkedni.¹⁰³

A Vitézi Rend helye a neobarokk társadalomban

A két világháború közötti magyar társadalom Szekfű Gyula által neobarokknak¹⁰⁴ nevezett jellegzetességei jól nyomon követhetők a Vitézi Rendnek, mint a hatalmi elit bizonyos céljait megvalósítani kívánó szervezetnek az ideológiájában.

A katonai teljesítménnyel egybekötött földbirtok intézményének a felelevenítése már eleve a feudális, rendi hagyományokhoz kötődött. A Rend hivatalos kiadványai az előzményeket egészen Szent István adománybirtok-rendszeréig vezetik vissza, s előzményként jelölik meg a II. Endre korabeli szervienseket ugyanúgy, mint a telekkatonaságot, a hajdúkat és a székelységet. A feudális értékrendhez való vonzódást mutatja az 1326-ban, Magyarországon alapított Szent-György Lovagrendnek, mint nagy elődnek az említése.¹⁰⁵ A Vitézi Rend ideológiájának, történeti jogosultságának megteremtése szorosan összefüggött az ellenforradalmi politikai rendszer identitáskeresésével.

A rendi hagyományokhoz való visszatérés maga után vonta a 48-as demokratikus tradíció háttérbe szorulását. Annak ellenére, hogy a 10-100 kh-at kitevő életképes kisbirtokok megteremtése egy gazdaságilag erős paraszti elitréteg kialakulásának lehetőségét hordozta magában, a vitézi telek intézménye nem segítette elő a magyar társadalom egyik

¹⁰⁰ A Vitézi Rend Örkényi Gazdaképző iskolájának ismertetése. Budapest, 1926. 10-11. o.

¹⁰¹ Pályázati felhívás. In.: *Vitézek Lapja*, 1941. júl. 12.

¹⁰² Vitézi Rend története. Budapest, 1941. 95-101. o.

¹⁰³ Pályázati felhívás. In.: *Vitézek Lapja*, 1941. júl. 12.

¹⁰⁴ *Szekfű Gyula*: Három nemzedék és ami utána következik. Budapest, 1989. 387-416. o.

¹⁰⁵ A tízéves Vitézi Rend. Budapest, 1931. 40-55. o.

legégetőbb problémájának, a polgárosult parasztság megteremtésének megoldását, mivel a vitézi telek intézményéhez nem polgári, hanem feudális eredetű éthosz kapcsolódott. A Vitézi Rend nem tudott létrehozni olyan paraszti elitet, amely követhető gazdasági példát nyújtott volna a felemelkedni kívánó földműves rétegek számára.

A neobarokk gondolkodásmód megnyilvánulása volt az a tekintélytisztelet, amely, bár magán viselte a késő dualista politikai retorika jegyeit is, az üres liberális szövegeket felváltó erőteljes antiliberális hangütés következménye volt.¹⁰⁶ Horthy az 1923-as vitézavatación a következőket mondja:

„...Erős céltudatos vezetés alatt megbonthatatlan egységbe tömörített benneteket a Vitézi Rend, hogy minél eredményesebben vehessen részt az építő munkában és hogy megmutassa, miként kell egy eszmevilágban egyesülve küzdeni olyan célok megvalósításáért, amelyek minden magyar javát szolgálják.

Ez szerintem a nemes értelemben vett demokratikus eszme, amely a Vitézi Rend intézményében példaadó módon valósul meg. Aki az egyenlőség hangoztatásával a tekintély elvét megtagadja, az összeomlás felé sodorja az országot. Vezetés nélkül semmi sem haladhat előre és kivált válságos percekben kell, hogy egy akarat vezessen és irányítson csapatokat és nemzeteket egyaránt, mert a fegyelem hiánya anarchiára és végeredményben megsemmisülésre vezet.”¹⁰⁷

A tekintélytiszteletre alapozott társadalmi berendezkedés hirdetésével összefüggésben jelentkeztek olyan kollektivistá eszmék, amelyek a Vitézi Rend esetében hangsúlyozottan érvényesültek, annak ellenére, hogy az eredetileg individuális értékre, a hősiességre épült. A különleges politikai feladatokkal megbízott szervezetben ugyanis, az eredményesség érdekében, kiemelt szerepet kapott a „kötelesség kultusza”, amint a Vitézi lélek című kiadványban is olvasható:

„Önfegyelem, – egységes hazafias közszellem, becsületes és önzetlen munkára való készség, összetartás, izzó haza- és fajszeretet, továbbá tekintély- és törvénytisztelet, mely erények valamennyijét a mély keresztény vallásos érzés és szellem hatja át: azok a lelki pillérek, melyeken a jövő Nagy-Magyarországának fölépülnie kell!”¹⁰⁸

A Vitézi Rend feladatait, jellegét összefoglaló kard és eke jelszó, a jogszerzés módjával egyetemben, az intézmény félkatonai jellegére utal. A militarista szemlélet erősítését és a forradalmak egyértelmű elutasítását szolgálta a Dolchstoss-elmélet gyakori említése.

„Küzdelmünkben elbuktunk, mert mialatt katonáink mint félistenek harcoltak a frontokon, idehaza munkához látott a sátán és megrontotta, elcsüggesztette a nemzeti ellenállás szellemét ... Halálra fáradt hősöknek kezéből akkor hullott ki a fegyver, mikor diadalmunktól csak óráknak kitarása választott el benneteket.” – írja a vitézi intézmény kis kátéja.¹⁰⁹

A Horthy-korszakban a mobil társadalom eszményével szemben a hivatásrendi intézményekre épülő állameszmény kerekedett felül. Ennek okait éppúgy kereshetjük a dua-

¹⁰⁶ Szekfü: i.m. 402-416.

¹⁰⁷ Vitézi Rend története. Budapest, 1941. 107-108. o.

¹⁰⁸ Raics Károly: A Vitézi Lélek. Budapest, 1926. 12. o.

¹⁰⁹ A vitézi intézmény Kis Kátéja. Budapest, 1921. 4.

lizmuskori magyar fejlődés örökségében, mint a Trianon után kényszerpályára került, liberális alternatíváját vesztett politikai szituációban.

A Vitézi Rend feudális, rendi hagyományokból építkező ideológiájához szervesen kapcsolódik a Rend külsőségekre sokat adó nyilvános szereplésének pompája:

„A Vitézi Rend kerete, a vitézi cím, az avatás és a vitézi telekadományozás, valamint a várományozási jog a régi lovagrendek hű másaként azok hagyományait is felelevenítette.”¹¹⁰

A Vitézi Rend leglátványosabb, szinte már a millenniumi ünnepeket idéző megjelenési alkalma volt az eleinte évenként megtartott vitézavatás. Az első avatás 1921. augusztus 21-én a Várkertben zajlott le, azonban 1922 és 1929 között az avatásoknak a margitszigeti MAC pálya adott otthont, „tekintettel a több ezer főnyi díszes közönségre, a felavatandók nagy számára és az ünnepélyek lélekemelő, gyönyörű magyar szertartásának erkölcsi hatására”.¹¹¹ Az 1930-as szűk körű avatás ismét a Várkertben folyt le. A harmincas években már csak három alkalommal került sor ünnepélyes vitézavatásra, amelyeknek 1934-ben és 1936-ban a Margitsziget, 1938-ban pedig a székesfehérvári Romkert adott otthont.¹¹²

A vitézavatás szertartása külsőségeiben mutatja meg a feudális értékrend jelenlétét a két világháború közti társadalomban. A szertartás kötött rendje,¹¹³ melyet 1920 decemberében Toókos Gyula törzskapitány dolgozott ki, a margitszigeti avatások során nyerte el igazi formáját. Az ünnepély kezdetét a kormányzó megérkezése jelentette. Horthy a díszpáholyban foglalt helyet, a magyar közélet kiválóságai, a királyi hercegek, a kormány tagjai mellett. Itt kaptak még helyet az Országos Vitézi Szék funkcionáriusai és az országgyűlés két házának elnökei. A díszemelvényvel szemben helyezték el az avatási asztalt, rajta az avatási karddal, a vitézi pajzzsal és az eskükönyvvel. Az avatási asztal mellé szószéket állítottak fel. A kormányzó érkezését a Himnusz hangjai kísérték, az ünnepség kezdetét pedig harsonaszó jelezte. Ezután következtek a bevett vallások, így a római és görög katolikusok, az evangélikusok, a reformátusok és az unitáriusok főpapjainak áldó imái. Újabb harsonaszó után Horthy mondta el beszédét, majd az ügyvezető törzskapitány felolvasta az avatandók statisztikáját. Azután a főszéktartó háromszor megkongatta a díszpajzsot, s a következő szavakat mondta:

„Tisztelet adassék az igaz Istennek, kit a mi őseink Hadúrnak neveztek!”

A vitézzé ütést megelőzte az eskü¹¹⁴ elmondása, melyet a felavatandó vitézek fedetlen fővel, kesztyű nélküli jobbukat felemelve mondtak el az azt felolvasó törzskapitány után:

„Én ünnepélyesen esküszöm az élő Istenre, aki Atya, Fiú, Szentlélek, teljes Szentháromság, egy igaz Isten és mindenre, ami előttem szent, hogy az ezeréves Magyarországhoz és annak Alkotmányához, a magyar nemzeti eszméhez, a magyar törvényekhez

¹¹⁰ A Vitézi Rend rendi Kódexe. München. 1985. 9-10. o.

¹¹¹ A tízéves Vitézi Rend. Budapest, 1931. 137. o.

¹¹² Vitézi Rend története. Budapest, 1941.

¹¹³ A tízéves Vitézi Rend. Budapest, 1931. 77-96. o.

¹¹⁴ A Vitézi Rend kis kátéja. Budapest, 1940. 3. o.

és jószokásokhoz, vitéz nagybányai Horthy Miklós Úrhoz, Magyarország főméltóságú kormányzójához, a vitézek főkapitányához, mindhalálig hű leszek. Esküszöm, hogy a vitézi szervezet törvényeit megtartom, előjáróim parancsainak feltétlenül engedelmeskedem, magyar hazámért, nemzetemért, előjáróimért, derék honfitársaimért, úgy külső, mint belső ellenséggel szembezálok, érettek, ha kell, életemet is feláldozom. Esküszöm, hogy bajtársaimnak mindenben jó példát mutatok, őket a hazafiság és az erények útján vezetni szent kötelességemnek tartom. Isten engem úgy segítjen!

Halljad esküszómat Hadak-Ura Isten!

*Boldog én úgy legyek, mint igazán eskem,
Úgy áldjál, vagy verjél éltemben, holtomban,
Segítsél, vagy átkozz, minden utódomban
Hogy e szent eskütől soha el nem állok,
Becsülettel élek és vitézül halok.*

Ámen.

Érdekes momentuma a ceremóniának az az anakronizmus, ami a keresztény hagyomány és a turáni miszticizmus keveredéséből előállott és amit az áldó imák és a Szentháromságra tett eskü mellett az ősmagyar főistenség, a Hadúr többszöri említése mutat.

Az esküt követte a vitézzé ütés, mely a lovaggá ütés szabályai szerint folyt le, vagyis a kormányzó a tízes sorokban eléje vonuló vitézek jobb vállát megérintette a díszkarddal. A vitézzé ütésre 1926-tól II. Rákóczi Ferenc XIV. Lajostól kapott díszkardját használták¹¹⁵ Az aktust a következő szavak kísérték, mialatt a Hiszekegy szólt:

„A Hadúr nevében vitézzé ütlek.”

Legvégül már csak az elvonulás következett. A ceremónia látványos külsőségei is felerősítették a kormányzó azon törekvését, hogy a vitézi avatás során, kvázi-felsőjogokat gyakorolva, kvázi-nemességet kívánt adományozni.

A vitézavatás mellett az ugyancsak évente megtartott vitézi bálon¹¹⁶ lépett országos szinten a Vitézi Rend a nyilvánosság elé. A farsangi szezon legnagyobb, a Vigadó összes termében megrendezett bálján, ugyanúgy mint az avatásokon, megjelentek az ország politikai és társadalmi elitjének prominens személyiségei. A bálelnök, aki rendszerint magas rangú tábormok volt, adott jelt a megnyitó pároknak, hogy eltáncolják a vitézi csárdást.¹¹⁷ A vitézi csárdás népies műdal volt, melyet először 1924. február 9-én adott elő a turáni regőcsoport¹¹⁸ és Radics Béla cigányzenekara:

*„Vitézek! Legények!
De gyönyörű ez az élet tinéktek!
Vitézek! Legények!
Hajladozik minden rózsza felétek!*

*Mert ahol a trombita szól csatára,
ott terem a hírnevetek virága.
Vitézek! Legények!
Beszegődöm én magam is közétek!”*

¹¹⁵ *Vitézek és Gazdák Lapja*, 1926. jún. 20.

¹¹⁶ A tízéves Vitézi Rend. Budapest, 1931. 145-146. o.

¹¹⁷ Uo. 144. o.

¹¹⁸ Uo. 146. o.

A Vitézi Rend ünnepélyes eseményein kívül a vitézi öntudatot, jelleget erősítették azok a külsődleges jegyek, melyek szintén nem nélkülöztek egyfajta neobarokkos színezetet. A vitézek társadalmi pozícióját és összetartását volt hivatott jelölni többek között a vitézi jelvény, a vitézi zászló és a vitézi formaruha. A vitézi jelvény megtervezésére az Országos Vitézi Szék már 1920 decemberében pályázatot írt ki: „Érdembeli elbírálásra csak az a pályamunka tarthat igényt, mely a vitézség motívumának kifejezése mellett bizonyos magyar egységességgel látja el a jelvényt.”¹¹⁹ A jelvényt végül Szilasi József iparművész terve alapján készítették el. A vitézi zászlók¹²⁰ rendszeresítését az Országos Vitézi Szék 1928-ban engedélyezte a vármegyei vitézi székek számára, bár az első zászlót, melyet v. Krasznahorkay János vitéz hadnagy tervezett Budapest X. kerülete vitézi székeének, már 1927. november 17-én engedélyezte a kormányzó. Az első ünnepélyes zászlószentelés 1929. június 9-én Kőbányán történt. Az első időkben a vitézek vármegyéenként különböző formaruhát viseltek, de 1934-ben az Országos Vitézi Szék egységesen az ún. Kazinczy-ruhát vezette be,¹²¹ hogy a vitézek, kik egy országos szervezet tagjai, az ünnepélyes alkalmakkor egységes öltözékben képviseljék rendjüket.

Regionális szinten az évenként megtartott vitézi összejövetelek jelentették a legnagyobb eseményt. A gyűlésen, melyen a törzskapitány is megjelent, az adott vármegyei vitézi szék állományába tartozó összes vitéz részt vett. Az összejöveteleket általában a megyeszékhelyeken tartották, a vármegyeház dísztermében. A nyilvános ülés után a belső vitézi ügyeket tárgyalták meg, ahol a funkcionáriusok tartottak beszámolót, felvázolva a vitézekre váró feladatokat és meghallgatva a problémákat.¹²² A vitézi járáások évente többször is tartottak értekezleteket, melyeken általában a vármegyei székkapitány is részt vett. Ezen kívül az egy helyen lakó vitézeknek kötelező volt részt venni a nemzeti ünnepeken és más hazafias eseményeken. Az országos méretű ünnepeken pedig küldöttségekkel képviseltették a vitézeket.¹²³ Jellemző volt a korra a kormányzó névnapjának megünneplése, mely azonban nem a személyi kultusz, inkább a patriarchális tekintélytisztelet jegyében zajlott.¹²⁴

Ugyancsak a nyilvánosság előtti szereplésre adtak alkalmat az ünnepélyes birtokbahelyezések,¹²⁵ melyek a falu népe előtt közvetlenül érzékeltették a vitézek társadalmi, hatalmi elismertségének magas fokát, hiszen a törzskapitány mellett ilyen alkalmakkor jelen voltak a polgári hatóságok tisztviselői is. Az adott helységben megtartott díszközgyűlés után egy rögzítéssel történt meg a telek birtokbaadása, amit a telek és a vitéz családjának megáldása követett. Az adományozást díszes okirat is bizonyította.

A vitézi élet hatékonyságát segítették elő a harmincas évek során felállított vitézi rendházak. A budapesti vitézi rendházat 1934. február 3-án adta át Horthy a rendelteté-

¹¹⁹ Uo. 76-78. o.

¹²⁰ Uo. 147. o.

¹²¹ OVSZ TB/34/I-1934. In.: *Vitézek és Gazdák Lapja*, 1934. ápr. 20.

¹²² A tízéves Vitézi Rend. Budapest, 1931. 142. o.

¹²³ Uo. 142-143. o.

¹²⁴ V. ö.: a *Vitézek és Gazdák Lapja* és a *Vitézek Lapja* közvetlenül dec. 6. után megjelent számaival.

¹²⁵ A tízéves Vitézi Rend. Budapest, 1931. 85-86. o.

sének.¹²⁶ E rendház keretében működött a vitézek közti együttműködés fejlesztését elősegíteni kívánó Vitézi Kaszinó is.¹²⁷ Az ország legnagyobb városaiban, így Nagykanizsán, Kaposváron, Pécsen, Szekszárdon, Székesfehérváron, Kecskeméten, Baján, Balassagyarmaton, Szolnokon, Debrecenben, Szegeden, Makón és Egerben szintén voltak vitézi rendházak.¹²⁸

A vitézek összetartását, egységes tájékoztatását szolgálta az 1923. június 17-én beindított hetilap, a Vitézek és Gazdák Lapja,¹²⁹ melyre, mint a Vitézi Rend hivatalos lapjára, 1925-től minden vitéznek kötelező volt előfizetnie.¹³⁰ A lap eleinte a Vitézek Mezőgazdasági Szövetkezete hatáskörébe tartozott, így sok gazdasági jellegű információt közölt. A szövetkezet visszafejlesztése után a lap főleg a vitézi élet ügyeire koncentrált, így 1935-től kezdve Vitézek Lapja néven működött. Az Országos Vitézi Szék rendeleteit, s más hivatalos közleményeket a lap mellékleteként megjelenő Vitézi Közlöny közölte. A Vitézek Lapjának utolsó száma 1944. október 13-án jelent meg.

A feudális hagyományok továbbéléseként értelmezhető, hogy a Horthy-korszak társadalmi gondolkodásmódjában felértékelődött a rangok és címerek presztízse. A vitézeket is megillette, hogy nevük előtt használhassák a „vitéz” jelzőt,¹³¹ sőt az 55 300. 1930/V.B.M. sz. rendelet¹³² értelmében annak anyakönyvbe való bevezetését is kérhették. A vitézi cím használatának módját és a nemesi előnevekhez, címekhez való viszonyát többször szabályozták, ami jól mutatja a hagyományos nemesi és az újonnan teremtett kvázi-nemesi értékrend közötti feszültséget. Az első időkben a vitézi jelző közvetlenül a családi név előtt állt (nemes vitéz Schultz Ágoston),¹³³ később azonban, arra hivatkozva, hogy a „vitéz” jelző nem a családnév tartozéka, hanem csupán egyéni jelző, ha ilyen volt, a nemesi előnév vagy rangfokozat elé kellett írni (íjf. dr. vitéz báró nagybátonyi Szenes György).¹³⁴ 1941-ben pedig az Országos Vitézi Szék módosította a vitézi jelző viselését, azaz megengedte, hogy „v.” alakban rövidítve is lehessen használni.¹³⁵

A vitézeket egységesen, társadalmi rangjuktól függetlenül megillette a „nemzetes úr” megszólítás, feleségeik megszólítása pedig „nemzetes asszony” volt.¹³⁶ E rendelkezés a vitézek társadalmi rangjának emelését, a nemességhez való hasonlatosságukat, s egyben a rend demokratikus jellegét kívánta szemléltetni.

¹²⁶ *Vitézek és Gazdák Lapja*, 1934. febr. 10.

¹²⁷ Uo. 1934. jan. 10.

¹²⁸ Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban HL) Honvédelmi Minisztérium (a továbbiakban HM) 704048/V R gond. 1948.

¹²⁹ A tízéves Vitézi Rend. Budapest, 1931. 146-147. o.

¹³⁰ OVSZ 1534.- Ft. 1925. In.: *Vitézek és Gazdák Lapja*, 1925. nov. 10.; A tízéves Vitézi Rend. Budapest, 1931. 11. o.

¹³¹ A Vitézi Rend kis kátéja. Budapest, 1925. 25. o.

¹³² 55300-1930/V.B.M. szl. r. In.: *Vitézi Közlöny*, 1930. okt. 12.

¹³³ *Vitézi Közlöny*, 1926. márc. 7.

¹³⁴ 11083/HM.Eln. 8. 1929. sz. körrendelet. In.: *Vitézi Közlöny*, 1930. márc. 2.

¹³⁵ OVSZ 3146/V.Biz.-1941. In.: *Vitézek Lapja*, 1941. nov. 22.

¹³⁶ A Vitézi Rend kis kátéja. Budapest, 1925. 25. o.

Szekfü Gyula az egész társadalomra jellemző ún. „kismagyar” szemlélet terjedéseként értékelte a húszas évek végére felerősödő névmagyarosító akciót,¹³⁷ amely szerinte azzal, hogy csak „külsőlegesen asszimilációt” és a faji nézetek felerősödését idézte elő, elhibázott nemzetiségi politika alapjait rakta le.¹³⁸ A neobarokk jegyeket nagy számban viselő Vitézi Rend felvételi követelményei között is szerepelt, hogy „idegen nevű folyamodók kötelesek nevüket magyar hangzású névvel felcserélni.”¹³⁹ Ennek következtében 1926-ig 433 tiszti és 1400 legénységi vitézi család magyarosította a nevét, s a névmagyarosítások számának évenkénti alakulása a továbbiakban is növekvő tendenciát mutatott.

A vitézi cím viseléséhez hasonlóan a névmagyarosítások során is rendezni kellett a tradicionális nemesi nevek és a friss alapítású Vitézi Rend által a tagok számára megkövetelt magyarosított nevek viszonyát. Mivel a felségjogok részlegesen szüneteltek, nem nyílt mód arra, hogy a nemesi nevet megváltoztassák, ezért az idegen hangzású nevet viselő, nemesi származású vitézeknek kötelezővé tették a nemesi előnév, illetve a nemes jelző használatát.¹⁴⁰ A tradicionális, magyar hangzású nemesi családnevek védelmében pedig az Országos Vitézi Szék 1930-ban megtiltotta, hogy legénységi vitézek történelmi vonatkozású, valamint helységnevből képzett neveket vegyenek fel. Ekkor szakítottak azzal a korábbi gyakorlattal is, mely szerint tisztí vitézek y-ra, legénységi vitézek pedig i-re végződő családi neveket vehettek fel. A továbbiakban a legénységi vitézek számára az y-ra és az i-re végződő nevek felvételét is megtiltották.¹⁴¹ A névmagyarosítási kötelezettség azonban így is számos, a katonai elithez tartozó, nemesi származású, vagy idegen hangzású nevet viselő tisztet tartott vissza attól, hogy a Vitézi Rendbe jelentkezzen, holt a vitézi címre jogosító kitüntetéssel rendelkezett.¹⁴²

A Vitézi Rendhez kapcsolódó más külsődleges jegyekkel egyetemben a névmagyarosítási akció a két világháború közti politikai hatalomnak a történelmi hagyomány részleges átértelmezésére irányuló törekvését mutatja, amely a rendszer hatalmi legitimációjának a szolgálatában állt.

A Vitézi Rend politikai szereplése a húszas években

A Vitézi Rendet, mint az állam különleges célú hatósági szervét,¹⁴³ különböző politikai feladatok megoldására hozták létre. A kard és az eke jelszava értelmében egyrészt nemzetvédelmi funkciót töltött be, másrészt a főleg földműves vitézekben keresztül a falvakban szántak vezető szerepet a rendnek. Így nem csoda, hogy a kormányzat és Horthy politikáját követő intézmény nem tűnt rokonszenvesnek a baloldali ellenzéki képviselők

¹³⁷ Szekfü: i.m. 393-395. o.

¹³⁸ A Vitézi Rend kis kátéja. Budapest, 1940. 36. o.

¹³⁹ *Vitézek és Gazdák Lapja*, 1926. jún. 20.

¹⁴⁰ OVSZ 239 Ft. 1926. In.: *Vitézi Közlöny*, 1926. márc. 7.

¹⁴¹ OVSZ 53/Biz. 1930. In.: *Vitézi Közlöny*, 1930. ápr. 20.

¹⁴² Szakály Sándor: Az ellenforradalmi Magyarország (1919-44) hadseregének felső vezetése. In.: *Hadtörténelmi Közlemények*, 1984. 1. sz., 34-69. o.; 1984. 2. sz., Adattár, 1. rész, 354-392. o.

¹⁴³ *Vitézek és Gazdák Lapja*, 1929. ápr. 14.

számára. Többen megkérdőjelezték a vitézségre alapított szervezet szükségességét.¹⁴⁴ A Vitézi Rendnek a társadalomban elfoglalt megkülönböztetett, kiemelt helyzete, a vitézek megillető előnyök és kedvezmények a társadalmi életben sem arattak osztatlan elismerést.¹⁴⁵ Még a Vitézi Rend kiadványai is elismerték, hogy a vitézi intézményt korántsem fogadta egyhangú lelkesedés. A Vitézi Lélek szerzője a következőket írja:

„Jól tudom, hogy nálunk minden, a közéletben szereplő egyénnek – különösen eleinte, amíg ti. nem ismerik – igen sok irigységen alapuló előítéllettel kell megküzdenie. Ebben a helyzetben vannak talán kivétel nélkül mindenütt a vitézek is. Azt szeretik a vitézre fogni, hogy a harctereken bár megtette a kötelességét, azonban a békekötelességek teljesítésén terén vezető szerepet – egyelőre legalább – nem mindegyik játszhatik.”¹⁴⁶

A döntéshozó és hatalmat gyakorló politikai erők azonban a Vitézi Rend számára biztos politikai háttérrel kívántak biztosítani. Ezt bizonyítja, hogy „a hivatásrendi intézményeket akceptáló törvényhozás a Vitézi Rend közjogi honorálásáról sem feledkezett meg”.¹⁴⁷ Az országgyűlés felsőházát visszaállító 1926. XXIII. tc. 19-20. §-a¹⁴⁸ rendelkezett a Vitézi Rendről. A Vitézi Rend ugyanis azon szervezetek és intézmények között, szerepelt, melyek a felsőházba tagot választhattak. A vitézi intézmény képviselője a felsőházban beillett abba a folyamatba, mely szerint „a törvényhozás konzervativizmusának folyamatosságát és állandóságát”¹⁴⁹ biztosító felsőházban az arisztokrácia visszavonulásával a középrétegek politikai súlya nőtt meg. A Vitézi Rend esetében a felsőházba küldendő tagot az Országos Vitézi Szék választotta saját tagjai közül. A választás az Országos Vitézi Szék 1927. január 5-én tartotta meg, s egyhangúlag Nagy Pál ny. gyalogsági tábornokot, a vitézek főkapitányának helyettesét választotta meg. Póttaggá Hellebronth Antal ny. tüzérségi tábornokot választották, aki Nagy Pál 1927-ben bekövetkezett halála után képviselte a Vitézi Rendet a törvényhozás felsőházában.¹⁵⁰

Az Országos Vitézi Szék már 1922-ben indítványozta,¹⁵¹ hogy a közigazgatás majdani átszervezésével a törvényhatóságokban a Vitézi Rendet ne csupán választás útján, hanem hivatalból képviseljék. Ennek a közigazgatás rendezéséről szóló 1929. XXX. tc. 4. §-a¹⁵² tett eleget:

„A Vitézi Rend egy vagy több képviselőjét mind a vármegye, mind a törvényhatósági jogú város törvényhatósági bizottságába a vitézi megyei szék kapitánya küldi ki a Vitézi Rend tagjai közül...”.

A törvény 9. §-a pedig úgy segítette elő a Vitézi Rend törvényhatósági képviseletét, hogy a legtöbb adót fizetők névjegyzékének összeállításakor a Vitézi Rend tagjainak

¹⁴⁴ Országgyűlési Napló, 1927/XI. k., 25. o.

¹⁴⁵ A tízéves Vitézi Rend. Budapest, 1931. 112. o.

¹⁴⁶ Raics: i.m. 36. o.

¹⁴⁷ Vargyai Gyula: Katonai közigazgatás és kormányzói jogkör (1919-1921). Budapest, 1971. 358. o.

¹⁴⁸ Magyar Törvénytar, 1926. évi törvénycikkek, 150-251. o.

¹⁴⁹ Romsics Ignác: Ellenforradalom és konszolidáció. Budapest, 1930. 200. o.

¹⁵⁰ Vitézek és Gazdák Lapja, 1927. jan. 16.

¹⁵¹ A tízéves Vitézi Rend. Budapest, 1931. 94. o.

¹⁵² Magyar Törvénytar, 1926. évi törvénycikkek, 150-151. o.

adóját kétszeresen számították. A törvény alapján így az ország vármegyei törvényhatóságaiiban 39, a törvényhatósági jogú városokban 10, Budapesten pedig egy, azaz összesen 50 kiküldött tagja volt a Vitézi Rendnek. Ehhez jöttek még az esetlegesen megválasztott vitézi tagok.¹⁵³

Bár a 20-as években ezrével avatták fel a vitézeket, az évtized végére mégis úgy tűnt, a Vitézi Rend nem tudja megvalósítani azokat a nagyszabású terveket, melyeket az alapításkor megcéloltak, ugyanis a telekkérdés megoldatlansága és a Vitézi Rend felemás társadalmi fogadtatása csökkentette működésének hatékonyságát.

Az ellenforradalom hatalomra jutásakor fontos szerepet játszó, s a 20-as években is nagy politikai ambícióval rendelkező Gömbös Gyula azonban a húszas évek végén is látott fantáziát a Vitézi Rendben. 1928. április 17-én, az 1928/29. évi költségvetés vitáján¹⁵⁴ elmondott felszólalásában külön szót emelt a Vitézi Rend érdekében.

„...Állandó ostromnak van ez a rend kitéve, pedig én azt tartom, hogy a modern államban a centrifugális és centripetális erők nagy küzdelmében szükséges, hogy necsak az államhatalom legyen megszervezve, jól megalapozva, hanem a társadalom is...”.

Beszédében továbbá rámutatott a Vitézi Rend körül kialakult megoldatlan problémákra, de a kormányzó ellen irányuló burkolt kritika mellett a Vitézi Rend ügyének felkarolása Gömbös részéről a kormány és Horthy által folytatott politika felé való taktikai közelkedést jelentett, hiszen a Vitézi Rendnek a kormányzathoz való szoros kapcsolata számára is nyilvánvaló volt:

„Röviden arra akarok rámutatni, hogyha egy rendet úgy alakítottam, hogy az földdel jár, viszont ezt nem tudom kielégíteni, akkor az elégedetlenség csiráját hitem el. ...

Felkérem a Miniszterelnök Urat, foglalkozzon azokkal a függő kérdésekkel, amelyek elintézetlen volta a Vitézi Rend prosperitását és fejlődését hátráltatja. Sőt magam részéről szükségesnek tartanám, hogy a Vitézi Rend mint intézmény törvénybe iktattassék. Vannak ugyan erre vonatkozó rendeletek – sőt az 1920. XXXVI. tc. 77. §-a értelmében a Vitézi Rend intézménye bizonyos fokig kodifikálva van –, mégis azt kívánom: tessék a magyar vitézséget kifejezetten kodifikálni és törvénybe iktatni...”.

Ugyancsak Gömbös politikájának váltása figyelhető meg abban a mozzanatban, hogy 1928-ban belépett a Vitézi Rendbe. Ezen aktus nyilvánvaló előzménye volt annak, hogy 1928. szeptember 9-én feloszlatta a Fajvédő Pártot, s csatlakozott az Egységes Párthoz. A váltás megnyitotta Gömbös előtt az utat a politikai érvényesülés felé: 1928. szeptember 5-től mint honvédelmi államtitkár vett részt a kormány munkájában, 1929. október 10-től pedig vitéz jákfai Gömbös Gyula honvédelmi miniszterként működhetett. A Vitézi Rend politikai támogatásáról továbbra sem feledkezett meg, hiszen 1930 májusában a honvédelmi tárca költségvetési vitájában¹⁵⁵ a következőket mondta:

„... Aki a hadseregben szolgált, aki a Vitézi Rend tagja, vagy frontharcos, speciális privilégiumban részesüljön, mert egy nemzet, amely piedesztálra emeli a dicsőséget és a hősiességet, önmagát emeli piedesztálra...”.

¹⁵³ A tízéves Vitézi Rend. Budapest, 1931. 118. o.

¹⁵⁴ Országgyűlési Napló, 1927/XI. k, 25. o.

¹⁵⁵ Országgyűlési Napló, 1930.

Nem véletlen, hogy a beszédet közlő *Vitézek és Gazdák Lapja* Mussolini példáját emlegeti,¹⁵⁶ hiszen Gömbös a Vitézi Rend támogatásában politikai bázisának kiszélesítését látta.

Összességében elmondható, hogy Vitézi Rend a húszas évek végére csak részlegesen tudta végrehajtani az évtized elején felvázolt célokat, hiszen a szervezet országos körű kiépülése ellenére sem politikailag, sem gazdaságilag nem tudta megvalósítani az eredeti kormányzói koncepciót. A kormányzó azonban, akárcsak Gömbös Gyula honvédelmi miniszter, nem mondott le arról, hogy a Vitézi Rend előbb-utóbb megfeleljen a vele szemben támasztott politikai, gazdasági és társadalmi elvárásoknak.

„Egy azonban bizonyos, a rend feladatának csak akkor tud eleget tenni, ha a kiépítésében és szervezetében teljes. Feladatunk tehát: a megkezdett szervezetet minden vonatkozásában kiépíteni, befejezni. Ez legyen a második tíz év programja.”— olvashatók Gömbös sorai a Vitézi Rend fennállásának tízéves jubileumára megjelent kiadványban.¹⁵⁷

¹⁵⁶ *Vitézek és Gazdák Lapja*, 1930. máj. 18.

¹⁵⁷ A tízéves Vitézi Rend. Budapest, 1931. 11. o.

Szilárd Tátrai

THE HISTORY OF THE FIRST DECADE OF THE "KNIGHTLY ORDER OF VITÉZ"

Summary

The idea to create the Knightly Order of Vitéz was born in Summer 1919: Vice-Admiral Miklós Horthy, minister of defence of the counter-revolutionary government and founder of the National Army envisaged the creation of a paramilitary organisation which would concentrate the veterans of peasant origin who served in the Great War. He wished to secure the loyalty of the organization's members by donating landed property to them. After the National Seat of Vitéz and the organisation of the national staff had been set up the nationwide organizational work could be started. Until the end of the 1920 the Knightly Order of Vitéz had to face numerous difficulties: the granting of landed property to the rightful applicants faltered and the organization was not unambiguously welcomed by the whole of the society. To sum up, it could be stated that during the first ten years of its existence the Knightly Order of Vitéz could only partially fulfill the tasks outlined at the beginning of the decade; in spite of its nationwide establishment the organization could fulfill the original concept of the Regent neither politically nor economically

Szilárd Tátrai

L'HISTOIRE DES PREMIER DIX ANS DE L'ORDRE DES GUERRIERS

Résumé

L'idée de la formation de l'Ordre des Guerriers date de l'été de 1919: le vice-amiral Miklós Horthy, ministre de la guerre du gouvernement contre-révolutionnaire, formateur de l'Armée Nationale, a envisagé la formation d'une organisation semi-militaire qui devrait concentrer les personnes ayant participé à la guerre mondiale, anciens combattants, surtout d'origine agriculteur. Jusqu' à la fin des années 1920, l'Ordre devait affronter un grand nombre de difficultés: des problèmes se présentaient dans le domaine de la donation des lots de terrain, et l'accueil social de l'organisation n'était pas nettement favorable. En résumé, on peut dire que l'Ordre des Guerriers, pendant les premiers dix ans de son existence, n'a pu réaliser que partiellement les buts originaux. Malgré l'extension de l'organisation dans le pays entier, elle ne pouvait réaliser la conception originale du gouverneur, ni politiquement, ni dans le domaine économique.

DIE GESCHICHTE DES ERSTEN JAHRZEHNTES DES VITÉZI REND (HELDENORDEN)

Resümee

Die Idee der Gründung des Heldenordens tauchte erstmals im Sommer 1919 auf: Vizeadmiral Miklós Horthy, Kriegsminister der Konterrevolutionären Regierung und Gründer der Nationalarmee beabsichtigte die Gründung einer halb-militärischen Organisation, die hauptsächlich aus ausgeschiedenen Soldaten bäuerlicher Abstammung bestehen sollte, die an den Kämpfen des Ersten Weltkrieges teilgenommen hatten. Die Loyalität der Mitglieder dieser Organisation sollte durch Besitzverleih gesichert werden. Nach Herausbildung der Zentralorganisation des "Országos Vitézi Szék" wurde mit der landesweiten Organisationsarbeit begonnen. Bis zum Ende der zwanziger Jahre hatte der "Vitézi Rend" zahlreiche Schwierigkeiten zu bewältigen: das Verleihen der Vitéz-Erbhöfe an die Berechtigten ging bei weitem nicht befriedigend voran und auch die gesellschaftliche Aufnahme des Ordens war nicht eindeutig positiv. Zusammenfassend kann festgestellt werden, daß die Zielsetzungen des "Vitézi Rend" im ersten Jahrzehnt des Bestehens des Ordens nur teilweise verwirklichen konnten. Trotz der landesweiten Verbreitung der Organisation konnte die ursprüngliche Konzeption des Reichsverwesers weder in wirtschaftlicher noch in politischer Hinsicht realisiert werden.

Силард Татраи

ИСТОРИЯ ПЕРВОГО ДЕСЯТИЛЕТИЯ ОРДЕНА „ВИТЯЗЕЙ”

Резюме

Мысль об учреждении Ордена „Витязей” родилась летом 1919 года. Вице-адмирал Миклош Хорти, министр военных дел контрреволюционного правительства, создатель Национальной Армии задумал учредить такую полувоенную организацию, которая объединяла бы в себе бывших военнослужащих, по происхождению главным образом земледельцев. Лояльность членов этой организации он намеревался обеспечить за счет дарования им земельных угодий. После создания Всевенгерского Стола Витязей и организации штабных столов можно было приступить к организационной работе, распространявшейся на территорию всей страны. До конца 1920 годов Ордену пришлось столкнуться с множеством трудностей: с большими препятствиями и далеко не удовлетворительно проходило снабжение земельными наделами правомочных „витязей”, да и сама организация ордена была принята обществом отнюдь не однозначно. В совокупности можно сказать, что существование Ордена „Витязей” в первые десять лет позволило ему осуществить намеченные цели только отчасти: всегосударственное строительство Ордена „Витязей” несмотря на приложенные усилия не смогло осуществить ни в политическом, ни в экономическом отношении первоначально задуманной концепции регента

KÖZLEMÉNYEK

KRÁMLI MIHÁLY

AZ „IMPLACABLE” KÍSÉRLET AZ ÖNÁLLÓ MAGYAR HADITENGERÉSZET FELÁLLÍTÁSÁRA 1848-BAN

Történelme során Magyarország neve – szárazföldi ország lévén – nem fonódott össze a tengerhajózással, s a magyart sem a világ tengerésznemzetei közt szokták emlegetni. Ez nem jelenti azt azonban, hogy az országnak semmiféle kapcsolata sem lett volna a tengerrel. A magyar uralkodók igen hamar, már a XI. század második felében felismerték a tenger jelentőségét, melyet jól példáznak László és Kálmán horvátországi és dalmáciai hódításai. Magyarország és a tenger között a kapcsot, ezeknek a hódításoknak az eredményeként, évszázadokon át Horvátország és Dalmácia jelentette. A két terület közül gazdag kereskedővárosainak köszönhetően Dalmáciának volt nagyobb súlya és jelentősége a tengeri kereskedelemben. A Velencével rivalizáló dalmát városok hajózásának védelmében – amikor a városok éppen magyar, és nem velencei kézen voltak – szükség volt tengeri hajóhadra. Tengeri flottával Magyarország az 1358-as zárai béke óta rendelkezett, miután a béke következményeként a magyar király elnyerte a fennhatóságot Dalmácia felett, egészen Raguzáig. Ez a flotta részt vett a genovaiakkal szövetségben a velenceiek ellen 1379-ben vívott győztes csatában. A hajóhad élén királyi tengernagy állt és valószínűleg néhány hajót már ágyúkkal is felszereltek. A magyar hajóhad több mint fél évszázadig úszott az Adrián, míg Zsigmond király 1414-ben, majd 1420-ban véglegesen el nem vesztette Dalmáciát. Ezt a flottát azonban – bár eddig magyar tengeri haderőről beszéltünk – szerencsésebb a magyar király fennhatósága alatt álló hajóhadnak nevezni, ugyanis a hajókat a dalmát városok szerelték fel, valamint ők adták a parancsnokokat és a legénységet is.

Négyszáz esztendőnél is több telt el az első magyar flotta elvesztése óta, mikor 1848-ban sor került az önálló magyar haditengerészet felállítására tett egyetlen újkori kísérletre. 1848-49 volt az a röpké történelmi pillanat, amikor Magyarországnak úgy volt esélye az önállóságra, hogy rendelkezett egy tengeri kikötővel, Fiumével, és reménykedett Dalmácia feletti régi fennhatóságának visszanyerésében. Az osztrák flotta szétesése védtelenül hagyta az Adriát, így a már létező magyar kereskedelmi tengerészet oltalmazására és a fiumei kikötőszolgálat ellátására az önálló hadügyben gondolkodó magyar kormányzat haditengerészet szervezésére kényszerült. Mindehhez hozzá kell tenni, hogy a magyar politikai vezetés, köztük Kossuth, mindvégig Dalmácia csatlakozásában reménykedett, és a Fiumében felszerelendő hajókat egy majdani, jóval nagyobb, dalmáciai flotta magjának tekintette. A magyar tengerpart 1848 augusztusi elvesztése gyakorlatilag véget vetett az első felelős minisztérium által szervezett haditengerészet ügyének, de egészen

1849 nyaráig történtek különböző kísérletek magyar hadihajók felszerelésére,¹ köztük a legsikeresebb a kormány egykori dalmáciai ügynöke, Ivan Bratic volt, neki sikerült egyedül egy hajót, a ZRÍNYI-t, ténylegesen felszerelnie 1849 tavaszán.

Dolgozatomban a felelős minisztérium által felállítani kívánt haditengerészet szervezésének történetét kísérlem meg bemutatni. Jelen írás keretein belül két okból nem tárgyalom a későbbi próbálkozásokat: véleményem szerint ezek nem kapcsolódnak szervesen a kormány által szervezett haditengerészethez, továbbá elemzésük önálló tanulmányt megérdemelne. Az 1848-as haditengerészet története a magyar történelem kicsiny, ám mindmáig feldolgozatlan szelete, létezése azonban bekerült a köztudatba.² Talán éppen ezért sem árt ennek a témának a feldolgozása, a valós tények bemutatása, mert a köztudatban ezzel kapcsolatban élő kép teljesen hamis. A történeti irodalomban több szerző is foglalkozott a haditengerészet kérdésével, közülük a legfontosabb Horváth Jenő, aki a témára vonatkozó dokumentumok egy részét az 1920-as években³ kiadta. Két oldalnál nagyobb terjedelmű összefoglalás a témáról nem jelent meg, a későbbi szerzők,⁴ Dezsényi Miklós és a diplomáciatörténeti szempontból vizsgálódó Waldapfel Eszter nem végeztek önálló kutatásokat, ismereteiket Horváth Jenő műveiből merítették.

A magyar haditengerészet szervezésének tárgyalása előtt szükségesnek tartom felvázolni az események történeti háttérét, ezért röviden szólni kívánok Fiuméről és Dalmáciáról, valamint a császári-királyi haditengerészetről.

Fiume és Dalmácia

Mária Terézia 1779. április 23-án Fiume vámmentes, szabad kikötőt és kerületét, mint „közvetlen testet”, a város jogait és belső közigazgatási rendszerét megtartva, Magyarországhoz csatolta. II. József 1786-ban a buccari, hreljini és vinodoli kerületeket „Littorale Hungaricum” (magyar tengerpart) néven a fiumei kormányzóságba olvasztotta. Fiumét azonban de facto csak egy 1822-es királyi leirat csatolta Magyarországhoz és 1823-ban került a terület élére magyar kormányzó.

Fiume kereskedelme Magyarországhoz tartozásának első időszakában, 1822-től 1848-ig igen csekély volt a birodalom fő kikötőjéhez, Trieszthez képest, ugyanis annak keres-

¹ Bratic mellett még 1849 kora nyarán történt egy kísérlet magyar hajók felszerelésére: Telekiék két francia hajót akartak megvenni, egy Braniczky nevű gazdag lengyel nemes pénzéből. Braniczky azért támogatta a hajóvásárlást, mert abban reménykedett, hogy Fiumén keresztül sikerül majd fegyverszállítmányokkal ellátni egy reménybeli lengyel szabadságharcot. *Waldapfel Eszter: A független magyar külpolitika 1848-1849.* Budapest, 1962. (a továbbiakban: *Waldapfel i. m.*) 239-241. o., valamint *Horváth Jenő: A magyar kormány Adria-politikája.* Magyar Adria Egyesület 1927. (a továbbiakban: *Horváth 1927. i. m.*) 22-23. o., 137-145. o.

² *Dékány András: Kossuth Lajos tengerésze.* Budapest, 1957. Dékány könyvében mindössze két dolog igaz: a megvásárolt hajót valóban IMPLACABILÉ-nek és az eladó kereskedőt Spiridion Gopčevićnek hívták, a szimpatikus Monostory főhadnagy és romantikus kalandjai már csak az írói fantázia szüleményei.

³ *Horváth Jenő: A magyar kormány adriai tervei. Hadtörténelmi Közlemények, 1925.; Horváth 1927. i. m.*

⁴ *Dezsényi Miklós: 1848-49-es forradalom folyami és tengeri hadihajói. Katonai Szemle, 1957/8., Dezsényi Miklós: A magyar tengerészet és a dunai hajózás (Hanke, Helmut: Az óceánok meghódítása. Budapest, 1965. függeléké, továbbá Dezsényi Miklós-Hernády Ferenc: A magyar hajózás története. Budapest, 1965.*

kedelmi forgalma ötvenszer múlta felül Fiuméét,⁵ annak ellenére, hogy a város 1776-ban megkapta ugyanazokat a jogokat, melyek Triesztet illették. A forradalmat közvetlenül megelőző esztendőben Fiume forgalma 5320 érkező, 5369 induló hajó volt (zömében part mentén hajózó bárkák), összesen 120 862 tonna áruval, 5 125 544 forint értékben.⁶ A kikötő csekély kereskedelmi forgalmát az alacsony magyar kivitel és a szinte nullával egyenlő behozatal okozta. Az a furcsa helyzet állt elő, hogy Magyarországnak ugyan volt tengeri kikötője, de a tengeri úton jövő áruk Trieszten keresztül érkeztek az országba. Ebben az időben Fiume tulajdonképpen nem is volt igazi kereskedőváros, jövedelmeinek fő forrását az akkoriban nagy számú hajóépítő telep és a szabad hajózás, más áruinak a fuvarozása képezte, ezenkívül volt kötél-, szesz- és cukorgyára.⁷ Fiume alacsony forgalmát az osztrákok által támogatott Trieszt erős versenye mellett legfőképpen a szárazföldi közlekedési nehézségek okozták. Nem véletlen, hogy már az 1832–36-os országgyűlésen felmerült a fiumei vasút gondolata, sőt, egyes képviselők⁸ megépítését létkérdésnek tartották. A Széchenyi által tervezett Buda–Fiume vonalat 1848-ban sürgősséggel akarták elkezdni, de végleg csak 1873-ban lett kész.

Mindezek ellenére Magyarország számára Fiume, mint egyetlen tengeri kikötő, nagy jelentőséggel bírt és a városnak is előnyös volt, hogy Magyarországhoz tartozott. A jó kapcsolatokat elősegítette az is, hogy a tulajdonképpeni Fiume (Sušak nélkül) lakosságának több mint 80%-a olasz nemzetiségű⁹ volt, akik féltek a horvát nacionalizmus beolvasztó törekvéseitől, míg Magyarország tiszteletben tartotta a város régi kiváltságait, ugyanakkor lehetőségük nyílt – a szintén olaszok lakta – Trieszt bénító hegemoniája alóli kitörésre. Mivel Itália és az olasz nacionalizmus ekkoriban nem tudott reális alternatívát nyújtani, az Adria keleti partjának olasz lakói arra fordultak, ahonnan nagyobb előnyöket reméltek.

Velence több évszázados uralom után 1797-ben elvesztette Dalmáciát, mely Ausztriához került. Magyarország történelmi jogon igényt tartott Dalmáciára és 1825 óta minden magyar országgyűlés kérte e területnek az országhoz csatolását, ám ez nem történt meg. Dalmácia birtoklásával a magyar tengerpart területe 21-ről 12 000 négyzetkilométerre növekedett volna, olyan jelentős városokkal, mint Zára, Spalato, Sebenico, vagy Ragusa. A magyarok dalmáciai törekvéseikben a városokban koncentrálódó 6%-nyi olaszra támaszkodhattak,¹⁰ akiknek gazdasági súlya jóval meghaladta számáruyukat, valamint a hagyományosan jó történelmi kapcsolatokra.

A márciusi forradalommal új szakasz kezdődött Fiume történetében is. A fiumeiek üdvözölték az alkotmányos átalakulást és néhányan március 22-én külön feliratban köszöntötték Kossuth Lajost,¹¹ akiben a tengeri kereskedelem pártfogóját látták. A későbbi

⁵ Dezsényi 1965 i. m. 326. o.

⁶ Uo.

⁷ Fiume és a magyar–horvát tengerpart. Magyarország vármegyéi és városai. (Szerk.: Borovszky Samu) Budapest, é. n. (a továbbiakban: Fiume i. m.) 192–193. o.

⁸ Gergely András: A fiumei vasút vitája az utolsó rendi országgyűlésen. *Századok*, 1979/4. 610. o.

⁹ Fiume i. m. 147. o.

¹⁰ Az osztrák tenger mellék és Dalmácia. Budapest, 1892. 497. o.

¹¹ Matković és társai üdvözlő levele Kossuthnak 1848. március 22-én. In: *Horváth* 1927. i. m. 34–35. o.

eseményekben igen fontos szerepet játszó kereskedő, Gaspar Matković külön levélben üdvözölte Kossuthot.¹² A fiumei helyzet azonban nem volt olyan idilli, mint ahogyan ezekből a levelekből gondolnánk, heteken belül kiéleződtek az olasz–horvát és a magyar–horvát ellentétek. Az első nemzetiségi zavarok hatására Kiss Pál kormányzó lemondott, helyét április végén gróf Erdődy János varasdi örökös főispán foglalta el.

1848 tavaszán-nyarán a magyar tengerpart Magyarország és a megerősödő horvát nacionalista mozgalom törekvéseinek egyik fő ütköző területévé vált. Magyar részről közben újra igényt támasztottak Dalmáciára, ám azt a horvátok is magukénak szerették volna tudni egy Ausztriához tartozó Horvát-Szlavón-Dalmát királyság keretében, melynek a magyar tengerpart is természetes részét képezi. A magyar kormány júniusban propagandát kezdett Dalmáciában,¹³ főként Raguzában, a Magyarországhoz csatlakozás mellett. Magyarországon sokan Dalmácia birtoklásában látták a tengeri kereskedelem kifejlesztésének és az azt megvédeni képes haditengerészet létrehozásának a lehetőségét.¹⁴ Az osztrák császári kormány névleg elismerte Dalmácia Magyarországhoz tartozását, de ennek megvalósulását különböző technikai nehézségekre való hivatkozásokkal igyekeztek elodáztatni. Dalmácia birtoklására az adott körülmények között nem sok esélye volt Magyarországnak, mivel a szerény propagandán kívül nem álltak rendelkezésére más eszközök és az országot elszigetelte az ellenséges hangulatú Horvátország és a Határőrvidék. Magyar politikusok, köztük Kossuth, mindezek ellenére reménykedtek Dalmácia megszerzésében.¹⁵

A magyar tengerpart és Dalmácia birtoklásáért kibontakozott kettős küzdelem az osztrákok által titokban pénzzel és fegyverrel támogatott Horvátországgal meghaladta a fiatal magyar kormány erejét, melyet más, fontosabb feladatok kötöttek le. Hamarosan nem csak Dalmácia birtoklása, de a magyar tengerpart és Fiume megtartása is kérdéssé vált. A tengerparti területek elvesztése felé ható okok egyik legfontosabbika maga a földrajzi helyzet volt, mert az ellenséges Horvátországon keresztül szinte lehetetlen volt minden közlekedés. Paolini fiumei polgár Giuseppe Susaninak, a város országgyűlési képviselőjének írt levelében valóságos „istencsapásának” nevezi¹⁶ a Magyarország és Fiume közé „beékelődő” Horvátországot. A magyar kormány augusztus végén oda jutott, hogy Horvátországgal a puszta szövetségi viszonyra is hajlandó lett volna, a tengerpart és az oda vezető út biztosítása fejében,¹⁷ de a horvátok már nem voltak hajlandók tárgyalni.

¹² Matković levele Kossuthoz 1848. március 22-én. In: *Horváth* i. m. 35. o.

¹³ A magyar kormány 1848 júniusában dalmáciai propagandaútra küldte Anton Crubišić pap-tanítót, majd Nagy Sándort, Nagy Pétert és Ivan Bratićot, hogy a közvéleményt megnyerjék a Magyarországhoz való visszacsatolás ügyének. *Horváth* 1927. i. m. 49-59. o., 67-69. o.

¹⁴ Várady József tanácsos levele Szemere Bertalanhoz 1848. május 22-én, melyben Dalmácia birtoklásában látja a magyar tengerészet fellendülésének lehetőségét: "Dalmáthon birtoka nélkül tengeri haderővel sem bírhatunk, tengeri kereskedelmünket tehát idegen tengeri hatalom védelme alá rendelnünk kellene, mi hazánk főérdekeit, tengeri kereskedésünket, anyagi jólétünk szabad és kedvező kifejlését idegen hatalom kegyeitől függővé teendné, önállásunkat veszedelmeztené." In: *Horváth* 1927. i. m. 63. o.

¹⁵ *Waldapfel* i. m. 239. o.

¹⁶ Paolini levele Susaninak 1848. július 30-án. In: *Horváth* 1927. i. m. 74. o.

¹⁷ Az 1848. augusztus 27-i minisztertanács határozata. In: Kossuth Lajos Összes Művei XII. k. (S. a. r. *Sinkovics István*) Budapest, 1957. (a továbbiakban: KLÖM XII. i. m.) 805. o.

A horvát nacionalista mozgalmak eltérő intenzitással jelentkeztek a magyar tengerpart különböző részein. Fiume mindvégig magyarhű maradt.¹⁸ Nem így alakult Buccariban a helyzet. Június végén a városi tanács Jellačić mellé állt, és Zágrábból horvát határőröket kapott erősítésül. Mivel Fiume helyőrsége horvát katonákból állt, a kormányzó nem tudta a magyar hatóságokat megvédeni, mert ezt a fiumei katonai parancsnok megtagadta.¹⁹ Ezek után a buccari és vinodoli kerülettel minden kapcsolat megszakadt, ott már a bán rendelkezett. A buccari események után a magyar kormány sürgős lépéseket tett, hogy a fiumei horvát csapatokat magyarokkal váltsák fel, július 7-től október 3-ig több mint negyven irat keletkezett e tárgyban.²⁰ Hiába történtek azonban erőfeszítések, nem érkezett egyetlen magyar csapat sem Fiuméba, ugyanis vagy el sem tudtak indulni, vagy az osztrákok időközben Itáliába vezényelték őket.

Július óta Fiume megtartása is egyre kérdésesebbé vált, hiába szervezték meg itt is a nemzetőrséget, fegyverek hiányában²¹ ez nem sokat ért a városi és a közelgő báni katonasággal szemben. Augusztus során mind a fiumeiek, mind Susani képviselő kétségbeesett levelekkel kérték a kormánytól és a nádortól a város megvédését, a kincstár biztonságba helyezését.²² Augusztus 28-án Josip Bunjevac zágrábi alispán ultimátumot intézett Erdődy kormányzóhoz, melyben a hatalom átadását követelte. A nemleges válasz után Bunjevac csapatai augusztus 31-én egyetlen puskalövés nélkül elfoglalták a várost, a kormányzónak és a magyaroknak pedig távozniuk kellett. Hiába menesztett Fiume városa küldöttséget Bécsbe, hiába tiltakozott a magyar kormány,²³ a történeteken ez már nem változtatott, Fiume csak az 1867-es kiegyezéssel került vissza Magyarországhoz.

Bár a tengerpart elveszett, a magyar politikai vezetés nem mondott le róla, visszaszerzésére tervek készültek 1848 novemberében, illetve 1849 tavaszán.²⁴ A Fiume felé vezető út megnyitása és a kikötő elfoglalása óriási stratégiai jelentőséggel bírt, mert így az ország a tenger felé kitörhetett volna az elszigeteltségből, és jelentős fegyverszállítmányokhoz juthatott volna hozzá.

Bár a magyar tengerészet kifejlesztését Dalmáciától várták, Fiume kereskedelmi flottája sem volt elhanyagolható, ugyanis 72 nagy, tengerjáró hajóból, és több száz kisebb járműből²⁵ állt. A fiumei hajósok az itáliai háborús helyzet miatt nem mertek osztrák zászló alatt kifutni, mert az Adrián a szárd-nápolyi flotta egységei cirkáltak, ezért kérték a minisztériumot, hogy magyar zászló alatt hajózhassanak. Az április 12-i miniszterta-

¹⁸ Erdődy jelentése Szemerének 1848. augusztus 20.: *Jakab Elek: A magyar Fiume*. Budapest, 1881. 25. o.

¹⁹ Erdődy Kossuthnak 1848. július 4-én. In: *Horváth* 1927. i. m. 63. o.

²⁰ *Horváth* 1927. i. m. 18. o.

²¹ Paolini levele Susanihoz 1848. július 30-án. In: *Horváth* 1927. i. m. 74. o.

²² Susani Kossuthoz 1848. augusztus 11-én. Tosoni levele István nádorhoz 1848. augusztus 27-én. In: *Horváth* 1927. i. m. 87-88. o., 97-98. o.

²³ Külügyminisztériumi elnöki határozat 1848. szeptember 3. Fiume város küldötteinek felségfelterjesztése, 1848. szeptember 4. In: *Horváth* 1927. i. m. 109-110. o., 112-114. o.

²⁴ *Waldapfel* i. m. 239. o.

²⁵ *Dezsényi* 1965. i. m. 326. o.

nács után a kormány határozatban szólította fel az osztrák kormányt²⁶ a magyar lobogó megvédésére és a külfölddel való megismertetésére. Ezzel a lépéssel megszületett a magyar kereskedelmi tengerészet.

A kereskedelem fellendítése érdekében István nádor május 5-én levelet írt Spiridion Gopčevićnek,²⁷ a leggazdagabb trieszti kereskedőnek, melyben tanácsokat kért. Gopčević, aki később kulcsszerepet játszott a magyar haditengerészet felállításának kísérletében – és annak elbukásában – „az angol alkotmányos intézmények behozatalát, flotta építését, állambank alapítását, a vasúthálózat fejlesztését javasolta.”²⁸ Ezek nagyon általános javaslatok voltak, megvalósításukhoz békés, nyugodt időkre lett volna szükség. Ekkoriban azonban éppen békés, nyugodt időkben volt a legnagyobb hiány.

A cs. kir. haditengerészet 1814-1849-ben

A hagyományosan szárazföldi orientációjú Habsburg monarchia haderejének a flotta mindig a legelhanyagoltabb része volt, ebben az időszakban pedig – Metternichnek köszönhetően – valóságos mostohagyermek. Az osztrák felső vezetés feleslegesnek tartotta a haditengerészetet, nem értette meg annak szükségességét, s úgy vélte, elég a birodalom tengeri kereskedelmének védelmét rábízni Nagy-Britanniára, így a saját hajóhad költségeit meg lehet spórolni. Ennek az elgondolásnak a hibái hamarosan kiütköztek és hosszú évtizedekig tartó küzdelem bontakozott ki a haditengerészetet igénylők és az ellenzők között. A birodalom tengeri kereskedelme az 1820-as években jelentősen fellendült, ez, valamint a görög szabadságharc alatt elharapódzó kalózkodás egyértelművé tette, hogy szükség van saját flottára. A felső vezetés azonban továbbra sem törődött a haditengerészettel, így annak presztízse alacsony maradt, az osztrák tiszteket nem vonzotta a tengeri szolgálat. Emiatt a flotta megtartotta zárt, velencei jellegét, a tisztikar és a legénység olaszokból állt, olasz volt a vezényeleti nyelv, még a régi, velencei szabályzatokat is megtartották, csak a lobogó volt osztrák. Olybá tűnt, mintha Ausztria mindenestül kibérelte volna ellensége, Velence hajóhadát. Ezért a nemtörődömségért azonban 1848-ban súlyos árat fizetett.

1815-ben a bécsi kongresszus Ausztria birtokába juttatta Velencét, szentesítve a város 1814-es elfoglalását. Velencével együtt osztrák kézre került a franciák által modernizált velencei flotta. Metternich elvei alapján még abban az évben leszerelték a hajók nagy részét, két 74 ágyús sorhajó pedig leégett,²⁹ így a flotta mindössze³⁰ 2 fregattot,³¹

²⁶ Minisztertanácsi határozat a magyar lobogó használatáról 1848. április 12. In: *Horváth* 1927. i. m. 37. o.

²⁷ István nádor Gopčevićhez 1848. május 5-én. In: *Horváth* 1927. i. m. 43. o.

²⁸ Gopčević István nádorhoz 1848. július 5-én. In: *Horváth* 1927. i. m. 64. o.

²⁹ *Gogg, Karl: Österreichs Kriegsmarine 1440–1848. 1972. (a továbbiakban: Gogg i. m.) 8. o.*

³⁰ *Csonkaréti Károly: Előszó. In: Greguss György: Utazás Keleten 1881. Budapest, 1988. (a továbbiakban: Csonkaréti 1988. i. m.) 3. o.*

³¹ Fregatt: hárombocós, teljes vitorlázatú hadihajó, 1300–2000 tonnás. Rendelkezett zárt ütegsorral, fegyverzete 40–56 lövegből, személyzete 300–500 főből állt.

1 brigget³² és néhány tucat kisebb egységet számlált. A lassú fejlesztés az 1820-as évek elején kezdődött. Létrehozták a „Levante-flottilát” mely 1825-ben a „Levante-hajóraj” nevet vette fel, s feladata a kalózkodás elleni harc volt. A lassan gyarapodó flotta egységei 1840-ben először vettek részt nemzetközi flottatüntetésen (Beirut blokádja), ami az osztrák hajóhad nagy tengeri hatalmak általi elismerését jelentette.

A Habsburg birodalom tengerpartját három kerületre osztották: az első körzet központja, egyben a flotta főparancsnokságának székhelye Velence volt, a másodiké Trieszt, alá tartozott Isztria és Fiume, a harmadik körzetet Dalmácia alkotta, Zára központtal. Természetesen a kikötőkben, így Fiumében is, a pénzügyőri és kikötő-rendészeti feladatokat a cs. kir. flotta kisebb egységei látták el. Fiume környékén az egyik legfontosabb feladat a szicíliai és sardíniai só becsempészésének meggátolása volt. Kossuth – helytálló – adatai³³ szerint a Quarnerón, Pola és Lussinpiccolo között egy goelette³⁴ és egy peniche³⁵ cirkált, főként a sócsempészek elfogása céljából, Fiumében egy peniche horgonyzott, míg a martinschizzai veszteglő intézetnek, egészségügyi szolgálatra, szintén egy peniche állott rendelkezésére.

1848 elején az osztrák hajóhad a laguna-flottával együtt 157,³⁶ más források szerint 162³⁷ egységet számlált. Ekkor már két felfegyverzett gőzhajó is szolgált a haditengerészetben.³⁸ A tisztikarban volt néhány magyar tiszt, de arányuk csak 3%-ot ért el.³⁹

1848. március 17-én Velencében kitört a forradalom. Március 22-én az Arzenál munkásai és tengerészei elfoglalták az Arzenált, parancsnokát megölték, von Martini altengernagyot, a flotta főparancsnokát egész törzsével együtt letartóztatták. Az olasz tisztek és legénység zöme a forradalmárokkal tartott és 113 hajó került a velenceiek kezére,⁴⁰ a legnagyobb harcértékű egységek azonban osztrák kézen maradtak.⁴¹ A megmaradt hajókat Triesztben és Polában vonták össze, a flotta Gyulai Ferenc altábornagy parancsnoksága alá került. A még megmaradt olasz tiszteket és matrózokat, mint megbízhatatlano-

³² Brigg: kétárbcos, keresztvitorlázatú, 300-500 tonnás hajó. Nyílt tengeri szolgálatra alkalmas, fegyverzete 12-18 db, 12-24 fontos lövegből, általában karronádokból állt, legénysége 80-130 fő volt.

³³ Kossuth Erdődynek 1848. augusztus 3-án. In: KLÖM XII. i. m. 666. o. A hajók a következők voltak: a SFINGE goelette, a LAIBACH, az IRIDE és a MODESTA penichék. *Khuepach, Artur von - Bayer, Heinrich von: Geschichte der k. k. Kriegsmarine während der Jahre 1814-1847. Graz, 1966. (a továbbiakban: Khuepach-Bayer i. m.) 107. o.*

³⁴ Goelette: Földközi-tengerre jellemző hajótípus, két árboca erősen hátrafele döntött, vitorlázata lehet kereszt- vagy hosszvitorlázat. Gyors, 150-250 tonnás hajó, nyílt tengeri szolgálatra még éppen alkalmas, hadihajóként 8-12 db 6-12 fontos löveget hordozott, személyzete 60-80 főből állt.

³⁵ Peniche: Földközi-tengeri hajótípus, 60-80 tonnás, kétárbcos. Vitorlázata hosszvitorlázat, de mindkét árbocán visel két-két kereszttrudat (ún. topsegel-sóner vitorlázat). Nyílt tengeri szolgálatra nem alkalmas, fegyverzete 1-2 forgatható, 18-32 fontos ágyú, és 2-4 db 3-6 fontos löveg. Személyzete 30-40 fő.

³⁶ *Benko, Jerolim Freiherr von: Geschichte des K. K. Kriegsmarine während der Jahre 1848-1849. Wien, 1889. (a továbbiakban: Benko i. m.) 33-34. o.*

³⁷ *Gogg i. m. 48. o.*

³⁸ *Benko i. m. 33. o.*

³⁹ *Benko i. m. 12-23. o.*

⁴⁰ *Gogg i. m. 42.*

⁴¹ *Benko i. m. 334. o.* Az osztrákoknál maradt mind a három fregatt, két korvett és négy brigg.

kat, eltávolították, a legénységet a titeli sajkások két századával pótolták.⁴² Von Kudriaffsky fregattkapitány parancsnoksága alatt egy hajóraj áprilisban körülzárta Velencét, de az egyesült szárd-nápolyi hajóhad a város segítségére sietett. Az osztrák egységek május végén Triesztbe vonultak vissza, az olaszok pedig június 6-án blokád alá vették a kikötőt. Radetzky custozzai győzelmét követően, augusztus 12-én megszünt Trieszt blokádja. Az osztrák flotta szeptemberben újra körülzárta Velencét, a város második blokádja 1849. augusztus 28-ig tartott.

1848 tavaszán–nyarán több terv is született arra, hogy hogyan lehetne az igencsak összezsugorodott méretű flottát rövid időn belül új egységekkel ellátni. Ezen tervezetek közül számunkra a Gopčević-féle a legfontosabb. Spiridion Gopčević, a leggazdagabb trieszti kereskedő és hajótulajdonos április 12-én felajánlotta 17, 300-700 tonnás kereskedelmi hajóját⁴³ a flotta létszámának növelésére, tonnánként havi 5-6 forintos bérleti díjért. A tervezetet áttanulmányozták, végül az osztrák kormány a szorult anyagi helyzetre és a közeli fegyverszünet reményére hivatkozva júniusban elutasította azt. Még szó sem volt a terv elutasításáról, mikor Gopčević megbízottja, Gaspar Matković május 12-én a 17 hajóból nyolcat felajánlott megvételre a magyar kormánynak.⁴⁴

Miután a cs. kir. flotta nagy része velencei kézre került és a megmaradt hajókat blokádszolgálatra vonták össze, Fiumében az osztrák tengerészet nem tudta többé ellátni a pénzügyőri és az egészségügyi szolgálatot. 1848 április végéig még a kikötőben horgonyzott a SFINGE nevű goelette,⁴⁵ májustól azonban már egyetlen hadihajó sem állomásozott Fiumében.

A magyar haditengerészet szervezése

Az 1848. április 12-i minisztertanács határozata után új lobogó jelent meg a tengeren, és, ha csak rövid időre is, megszületett az önálló magyar kereskedelmi tengerészet. Tudomásunk van róla, hogy 1848 nyarán néhányan valóban magyar zászló alatt hajóztak.⁴⁶ Az osztrák kormány a határozat egyik pontját, a magyar zászló külföldi megismertetését a külképviseletek útján, teljesítette,⁴⁷ a másikat, a lobogó védelmét a tengeren, még ha akarta volna, sem tudta teljesíteni. A cs. kir. haditengerészet története megmutatta, hogy a kereskedelmi hajózás védelmét nem lehet idegen ország flottájára bízni, erre csakis megfelelő méretű és ütőképes *saját* hajóhad alkalmas, mert különben az ország kiszolgáltatott egy másik hatalomnak.

⁴² Csonkaréti 1988. i. m. 5. o.

⁴³ Benko i. m. 335. o.

⁴⁴ Matković levele a minisztériumhoz 1848. május 12-én. Országos Levéltár (a továbbiakban: OL) Közlekedési és Közmunkaügyi Minisztérium iratai 1848., elnöki iratok. H 31 2. d., iktatószám nélkül.

⁴⁵ Benko i. m. 141. o.

⁴⁶ Paolini levele Susanihoz 1848. július 30-án. In: Horváth 1927. i. m. 74. o.

⁴⁷ Az osztrák külügyminiszter Esterházyhoz 1848. július 31. In: Horváth 1927 i. m. 75. o.

1848 tavaszától a felelős pozícióban lévő személyek (Kossuth, Szemere, Mészáros, Várady) közül sokan felismerték, Magyarországnak szüksége van tengeri hajóhadra.⁴⁸ A haditengerészet felállításának fő okát mindannyian Dalmácia csatlakozásának reményében látták. Az immár önállósult, magyar lobogó alatt futó és az új kikötők csatlakozásával megnövekvő kereskedelmi flotta, valamint az új tengerparti területek védelme megkövetelte volna egy önálló magyar haditengerészet létrehozását. Az első időkben, mikor még reálisnak tűnhetett Dalmácia gyors csatlakozása, talán számítottak arra, legalábbis Szemere szavaiból erre lehet következtetni,⁴⁹ hogy az akkori gyakorlat szerint a magyarországi főhadparancsnokságok mintájára a magyar kormány rendelkezése alá kerül a zárai főhadparancsnokság, és vele együtt a cs. kir. haditengerészet dalmáciai területi parancsnoksága is, hajóival együtt. Ekkor a dalmát flotta már csak néhány kisebb, nyílt tengeri szolgálatra nem alkalmas egységből állt.⁵⁰ Hamarosan nyilvánvalóvá vált, Dalmácia Magyarországhoz csatolása még várat magára, de a kialakult helyzetben a korábbi kikötői szolgálatok ellátására Fiuménak szüksége van hadihajókra. Hosszabb távon pedig fokozott szükség van a haditengerészetre, a tengeri kereskedelem védelmezésére, mert az osztrák flotta maradványai védtelenül hagyták az Adriát, és a Habsburg birodalmon belüli teljes önrendelkezésre, tiszta perszonálunióra törekvő ország érdekei is ezt kívánták meg. Ezek az okok Magyarországot Fiume bázisú, önálló haditengerészet felállítására kényszerítették, melynek felszereléséről a magyar kormánynak kellett gondoskodnia.

Az első felelős magyar minisztériumnak a legnagyobb és legnehezebb feladata az önálló magyar hadügy és hadsereg megteremtése volt. Engedelmességre kellett szorítania a magyarországi főhadparancsnokokat, és meg kellett kísérelnie a magyar újoncoszású erők visszavonását az ország területére. Meg kellett küzdenie Béccsel, mert az osztrák kormány számára nem volt magától értetődő az önálló magyar hadügy. A legnagyobb lépés a nemzetőrség és a Batthyány által kezdeményezett honvédség megszervezése volt. Mivel Magyarország nem tengeri ország, a legfontosabb feladatot a szárazföldi hadsereg felállítása jelentette, ez lekötötte a minisztérium erejének nagy részét, valamint a haditengerészethez értő megfelelő szakembereik sem voltak, ezért a tengeri haderő szervezése háttérbe szorult.

Nem véletlen, hogy a haditengerészet felállítására tett első kezdeményezés az ügyben leginkább érintett tengerpart felől indult ki. Gaspar Matković, fiumei hajóállalkozó, Kossuth lelkes híve, mint említettük, 1848. május 12-én, Budán írott levelében⁵¹ Spiridion Gopčević trieszti kereskedő megbízásából felajánlotta annak 8 hajóját a magyar kormánynak, haditengerészet létrehozásának céljára. Egyedül csak ebben a levélben, fordul elő a Magyar Királyi Haditengerészet⁵² kifejezés, az összes későbbi dokumentumban sehol. Az ajánlat érdekessége az, hogy ugyanez a 8 hajó ebben az időben az

⁴⁸ Várady Szemeréhez 1848. május 22-én. Szemere Esterházyhoz 1848. június 5-én. In: *Horváth* 1927. i. m. 47-49. o., 58. o.

⁴⁹ Szemere Esterházyhoz 1848. június 5-én. In: *Horváth* 1927. i. m. 58. o.

⁵⁰ *Benko* i. m. 140. o.

⁵¹ Matković levele a minisztériumhoz 1848. május 12-én. OL H 31 2. d., i. sz. n.

⁵² Uo. *Regia Marina Ungarica*

osztrák flotta felé is ajánlat tárgyát képezte,⁵³ amiről Matković feltehetően nem tudott. A magyar haditengerészet felállítására tett kezdeményezésnek, amennyire megállapítható, Gopčević részéről főként üzleti okai voltak, így akart megszabadulni eladhatatlannak bizonyult hajóitól,⁵⁴ míg Matkovićot a magyar ügy iránti őszinte lelkesedés hatotta át.⁵⁵

Levele elején Matković kifejti, miért van szüksége Magyarországnak a forradalom után önálló haditengerészetre,⁵⁶ jelesül, hogy meg tudja védeni kikötőit, kereskedelmi hajóit és lobogóját a tengeren. Hitet tesz amellett, mennyire nélkülözhetetlen az ország számára a flotta, mennyire megemeli a nemzet tekintélyét, és milyen kitűnő eszköz a fiatalok nevelésére. A tulajdonos, Gopčević, aki meleg érzelmekkel viseltetik a magyar ügy iránt – a levél szerint – jutányos áron felajánlja 8 hajóját, vagy közülük egyet, illetve többet, a magyar kormánynak megvételre. Matković azt is hozzáteszi, hogy ennyi hajót ilyen rövid idő alatt sehol máshol nem lehetne beszerezni. Minden hajó árát külön-külön szerződésben állapítanak meg, melyet csak átadásuk után kellene kifizetni. Gopčević a hajókat a tűzérőség kivételével minden szükséges felszereléssel adja át, sőt azt is vállalja, hogy Angliában felszereli azokat ágyúkkal.⁵⁷

A hajók a levél szerint eredetileg is hadihajóknak épültek Fiumében, azzal a szándékkal, hogy Amerika meg nem nevezett országainak adják el őket,⁵⁸ de az üzlet valamilyen okból nem jött létre. A 8 hajó közül 3 korvett⁵⁹ volt, a GLORIA, a HERCEG (minden bizonnyal azonos az ISTVÁN FŐ HERCZEG-gel⁶⁰) és a még befejezetlen POLA, 4 egyforma brig, az IMPLACABILE, az INFATICABILE, az INSUPERABILE, és az INVINCIBILE, és egy bark,⁶¹ a SIR ROBERT PEEL. A hajókról csak korukat tudjuk meg, a legidősebb, az IMPLACABILE, két éves, a legfiatalabb, a POLA, még el sem készült teljesen, valamint azt, hogy hány ágyúval szerelhetők fel: a korvetteket 22, illetve 24, a brigeket és a barkot 18 „nagy kaliberű ágyúval,”⁶² összesen 158 darabbal. Az ágyúkra vonatkozó adatok túlzásnak minősíthetők, ugyanis tudjuk, hogy az IMPLACABILE (=Kérlelhetetlen) brig, melyet a kormány később megvásárolt, csak

⁵³ Benko i. m. 335. o.

⁵⁴ Matković levele a minisztériumhoz 1848. május 12-én. OL H 31 2. d., i. sz. n.

⁵⁵ Kayser Albert Telekihez 1849. február 15-én. In: *Horváth* 1927 i. m. 129. o.

⁵⁶ Matković levele a minisztériumhoz 1848. május 12-én. OL H 31 2. d., i. sz. n.

⁵⁷ Matković levele a minisztériumhoz 1848. május 12-én. OL H 31 2. d., i. sz. n., valamint Gopčević kötelezvénye 1848. augusztus 17-én. OL Pénzügyminisztérium iratai 1848., elnöki iratok. H 20 4. d. 1463. sz. irat melléklete.

⁵⁸ Matković levele a minisztériumhoz 1848. május 12-én. OL H 31 2. d., i. sz. n.

⁵⁹ Korvett: háromboccos, teljes vitorlázatú, 700–1100 tonnás hadihajó. Nincs zárt ütegfedélzete, fegyverzete 20–30 db 24–32 fontos ágyú, személyzete 160–270 fő.

⁶⁰ 1846-ban, mikor István főherceg Fiumébe látogatott, bocsátották vízre azt a háromboccost, melyet tiszteletére ISTVÁN FŐ HERCZEG névre kereszteltek. Mivel ennek az egy hajónak volt magyar neve, és kora is megegyezett az ajánlatban szereplő HERCEG-ével, bizonyosak lehetünk, hogy a két név ugyanazt a hajót jelöli. *Dezsényi* 1965. i. m. 327. o.

⁶¹ Bark: A múlt század közepén még csak háromboccos, 800–1200 tonnás kereskedelmi hajótípus. Elő és főárbocán keresztvitorlázatot, tatárboacán hosszvitorlázatot hordoz.

⁶² Matković levele a minisztériumhoz 1848. május 12-én. OL H 31 2. d., i. sz. n.

14, maximum 16 löveggel volt felszerelhető, és a POLA nevű korvett pedig, melynek megvételét szintén tervezték, 24 helyett csak 20 ágyút bírt volna el.⁶³

Az eredetileg a miniszterelnöknek címzett ajánlat sorsát nyomon tudjuk követni. A levél május 20-án a hadügyminisztériumba érkezett.⁶⁴ Mészáros Lázár, aki négy nap múlva kezdte meg miniszteri működését, rögtön foglalkozott a kérdéssel. Mészáros jó ötletnek tartotta (bár az olasz nyelvű levelet nem túl figyelmesen olvashatták el, mert Gopčević helyett megbízottját, Matkovićot vélték a tulajdonosnak⁶⁵), de nem tudta, van-e pénze e célra a minisztériumnak, ezért május 30-án áttette az iratot Kossuth pénzügyminiszterhez.⁶⁶ A levél fogadtatásából kitűnik, a kormánynak nem volt saját elképzelése a haditengerészetről, Gopčević ajánlatának nem volt látható alternatívája, mert az ötleten kapva kaptak. Nem is lehetett ekkor, 1848 tavaszának bonyolult viszonyai között, mikor a hadügyminiszter még külföldön tartózkodott, az alig egy hónapos minisztériumnak kialakult koncepciója egy olyan, perifériálisnak számító kérdéstről, mint a haditengerészet. Kossuth is továbbadta az ajánlatot, június 17-én azzal a kéréssel tette át az ügyet Széchenyi István közlekedési és közmunkaugyi miniszternek, hogy minden előzetes kötelezettség nélkül kezdjen tárgyalásokat az ajánlattevővel, és eredmény esetén a dolgok pénzügyi részéről őt értesítse.⁶⁷ Mind a 8 hajó megvétele és felszerelése az IMPLACABILE 65 000 Ft-os árára⁶⁸ és a korabeli hajóárak ismeretében, óvatos becslések szerint is, legalább 800 000 Ft-ba került volna, évi fenntartásuk is közel ennyibe.⁶⁹ Ez igen jelentős összeg, ugyanis a magyar kormány angoliai fegyvervásárlásokra összesen 500 000 Ft-ot költött,⁷⁰ annál is inkább, mert ezeket a kifizetéseket aranyban vagy ezüstben kellett eszközölni, amiben pedig az országban nagy hiány mutatkozott.

A Közlekedési és Közmunkaugyi Minisztérium részéről nem találtam annak nyomát, hogy megkezdték volna az ügyben a tárgyalásokat, amit megerősít a hajóvételi bizottság augusztusi jegyzőkönyve⁷¹ is, mely szerint Gopčevićhez nem érkezett megkeresés a magyar kormánytól és az ár körüli konkrét tárgyalásokat csak akkor kezdték meg.

A haditengerészet ügye ekkor másfél hónapra elakadt, végül Kossuth pénzügyminiszter, aki már egyszer foglalkozott vele, vette a kezébe, és 1848. augusztus 3-án utasította gróf Erdődy János fiumei kormányzót egy, vagy két hajó vásárlására és felfegyverzésé-

⁶³ A hajóvételi bizottság jegyzőkönyve 1848. augusztus 17-én. In: *Horváth* 1927. i. m. 89-91. o.

⁶⁴ Matković levele a minisztériumhoz 1848. május 12-én. OL H 31 2. d., i. sz. n.

⁶⁵ Kossuth Széchenyinek 1848. június 17-én. In: *KLÖM* XII. i. m. 272. o.

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ Uo.

⁶⁸ A hajóvételi bizottság jegyzőkönyve 1848. augusztus 17-én. In: *Horváth* 1927. i. m. 89-91. o. Az IMPLACABILE vételszerződése 1848. október 15-én. In: *Horváth* 1927. i. m. 120. o.

⁶⁹ A korabeli hajók árát úgy fejezték ki, hogy egy tonnája mennyibe került. Minél kisebb volt egy hajó, a tonnánkénti ára is általában alacsonyabb volt, ezért egy, az IMPLACABILE-nél kétszer nagyobb korvett ára nem kétszerese, hanem két és félszerese az IMPLACABILE-ének, kb. 180 000 Ft. Egy szolgálatban tartott hadihajó éves fenntartási költsége megközelítette a hajó árát; a nagyszámú legénység zsoldja és élelmezése, a futó- és állókötélzet cseréje, a szükséges javítások és festés elvégzése jelentős összegeket emésztett fel.

⁷⁰ *Horváth Jenő*: A magyar kormány angoliai fegyvervásárlása. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1936. 106. o.

⁷¹ A hajóvételi bizottság jegyzőkönyve 1848. augusztus 17-én. In: *Horváth* 1927. i. m. 89. o.

re.⁷² A döntés háttéréről sajnos nem maradt írásos dokumentum, így nem tudjuk, hogy azt pontosan mi motiválta, és miért pont ekkor történt. Giuseppe Susani egyik leveléből,⁷³ aki Fiume országgyűlési képviselőjeként érintve volt a kérdésben, következtetni lehet, hogy augusztus 2-án volt egy szóbeli megbeszélés a fiumei hadihajókról, de azt nem tudjuk meg, kik vettek részt rajta Kossuthon kívül. Susani a haditengerészet egyik fő szorgalmazója lehetett, mert leveleiben⁷⁴ többször rákérdez a hajók felszerelésére, és mint fiumei képviselőnek, neki fűződött hozzá a legtöbb érdeke. Kossuth utasításából⁷⁵ és Susani feltételezett szerepéből következtetni lehet a létrehívás okaira: június-július során kiéleződtek a nemzetiségi ellentétek Fiume környékén, egyre növekedett a város báni katonaság általi fenyegetettsége, ezért nagyobb súllyal eshetett a latba a Kossuth által említett okok⁷⁶ között a város megrohanása esetén annak védelme és a kincstár elmenekítése, mint a cs. kir. haditengerészet megszűnt szolgálatainak ellátása. A háttérben meghúzódhatott az is, hogy ekkoriban magyar propaganda folyt Dalmáciában, és szerették volna, ha van a térségben egy-két magyar hadihajó. Az utasítás tartalmaz egy egymondatos utalást a haditengerészet távlati, bővebb kifejlesztésére; Kossuth későbbi gondolatainak ismeretében⁷⁷ ez összekapcsolódhat Dalmácia birtoklásának reményével.

Kossuth a haditengerészet szervezését ideiglenesen a maga rendelkezése alá kívánta vonni,⁷⁸ feltehetően Mészáros tudtával, annak távolléte miatt, mindenesetre legkésőbb augusztus 25-én beszámolt az ügyről a hadügyminiszternek.⁷⁹ Kossuthnak, mint pénzügyminiszternek, fontos szerepe volt a honvédség szervezésében, mert ennek pénzügyi fedezetét az ő feladata volt biztosítani, a haditengerészet ügyében is a pénzügyi dolgokról rendelkezett. Később a haditengerészet kettős rendelkezés alá került, pénzügyeiben továbbra is Kossuth döntött, de a tiszteket már Mészáros nevezte ki, és ő adta nekik a parancsokat. A fennmaradt minisztertanácsi jegyzőkönyvek egyikében sincs határozat a haditengerészet létrehozásáról, míg a dunai gőzhajók hadi célra megvételéről igen.⁸⁰

Meg kell vizsgálni azt is, hogy augusztusra kialakult-e a magyar kormány részéről valamilyen haditengerészeti koncepció. A szűken rendelkezésre álló források szerint bi-

⁷² Kossuth Erdődynek 1848. augusztus 3-án. In: KLÖM XII. i. m. 666-669. o.

⁷³ Susani Kossuthhoz 1848. augusztus 11-én. In: *Horváth* 1927. i. m. 88. o.

⁷⁴ Uo.

⁷⁵ Kossuth Erdődynek 1848. augusztus 3-án. In: KLÖM XII. i. m. 666. o. "E szolgálat megszűnt, s Magyarország politikai átalakulása után nem is fog többé felelevenedni, azonban a Ministeriumnak kötelessége a kincstári javadalmakat megóvtalmazni, a tengeri egészségügyi szolgálatot fenntartani, s magát a tengeri kereskedést gondjai alá venni, továbbá Horvátországnak jelen ellenséges állásában egy a fiumei kincstár pénzekről mint az ott létező Magyar tiszteknek - megrohanás esetébeni - védelméről gondoskodni, de különben is erősen el vagyok határozva, minden tölem telhető elkövetni, hogy a hű s nemes érzelmű Fiume jövendője biztossá s kereskedés felvirágoztassék,..."

⁷⁶ Uo.

⁷⁷ Kossuth Erdődynek 1848. augusztus 3-án. In: KLÖM XII. i. m. 668 o., valamint Kossuth Gopčevićnek 1848. augusztus 29-én. In: KLÖM XII. i. m. 830. o.

⁷⁸ Kossuth Erdődynek 1848. augusztus 3-án. In: KLÖM XII. i. m. 667. o.

⁷⁹ *Széchenyi István*: Napló. Budapest, 1978. 1315. o.

⁸⁰ *Urbán Aladár*: A MÉSZÁROS HADIGŐZŐS 1848-ban. *Haditörténelmi Közlemények*, 1987./4. (a továbbiakban: *Urbán* i. m.) 668-669. o.

zonyos kérdésekben igen, bizonyos kérdésekben nem. Kossuth augusztus 3-i utasításából egyetlen szilárd alapelv tűnik ki, mégpedig a tisztek és a legénység nemzetiségének kapcsán, ugyanis jelentős számú magyarral akarta feltölteni mind a tiszti, mind a legénységi állományt, hogy elkerüljék a cs. kir. haditengerészet sorsát. Az utasítás nagy része tulajdonképpen e téma körül forog.⁸¹ Ezen a jelentős kérdésen túl viszont semmiféle önálló és kiforrott elképzeléssel nem rendelkeztek, bár ez nem csoda, hiszen nem álltak a magyar kormány rendelkezésére sem megfelelő tapasztalatok, sem szakértők, ezért rövid idő alatt nem is tudott a haditengerészet ügyében megfelelő irányelveket és konkrét elképzeléseket kidolgozni. Kossuth utasításának a hajókra vonatkozó fő forrása minden bizonnyal Matković májusi levele volt, ugyanis kimondja, hogy brigget, vagy korvetet kell venni,⁸² azt a két típust, melyet eladásra felkínáltak, noha léteztek más hajótípusok (golette, peniche) is, melyek létezéséről Kossuth tudott, s melyek olcsóbbak és alkalmasabbak lettek volna a kitűzött rendészeti feladatok ellátására.⁸³ Az utasítás még arra is tesz egy célzást, hogy Gopčevićnek van a legtöbb alkalmas hajója.⁸⁴

1848 történetét vizsgálva, egyedülálló lehetőség mutatkozik két vízi haderő, a folyami és a tengeri szervezésének összehasonlítására, ezért egy kis kitérőt teszünk a folyami hadihajók felé. Mind a tengeri, mind a folyami haderőnek megvoltak a maga elődei, a tengeri szolgálatot a cs. kir. flotta egységei látták el, a folyamit pedig a titeli sajkások. 1848 tavaszán mindkettő szolgálatai megszűntek, és Magyarországnak meg kellett szerveznie saját folyami és tengeri hajóhadát.

1848 tavaszán a Titellel szemközt elsáncolt szerb felkelőkhöz csatlakoztak a szintén szerb nemzetiségű sajkások és hajóikkal az egyik legfontosabb szállítási útvonalat veszélyeztették. A minisztérium számára nyilvánvalóvá vált a dunai hadihajók sürgős felszerelésének elkerülhetetlen szükségessége. Ezzel együtt járt egy szemléletváltás is, ugyanis a kormány az addigi evezős sajkák helyett – melyek jócskán elavultak már – gőzhajók felgyverzését tervezte.

A folyami hadigőzösökkel kapcsolatos irodalom nem egységes abban a kérdésben, hogy a gőzhajók alkalmazásában kié az úttörő szerep. Dezsényi Miklós, és az ő nyomán Csonkaréti Károly szerint Kossuth ötlete volt,⁸⁵ míg Urbán Aladár szerint Széchenyié.⁸⁶ A Közlekedési és Közmunkaügyi Minisztérium iratai⁸⁷ alapján én Urbán Aladárnak adok igazat, annál is inkább, mert Dezsényi nem bizonyítja állítását, Csonkaréti pedig az ő álláspontját vette át.

⁸¹ Kossuth Erdődynek 1848. augusztus 3-án. In: KLÖM XII. i. m. 667-668. o.

⁸² Uo. "A felfegyverzendő hajónak vagy egy nagyobb fajtájú Bricknek vagy Corvettenek és a tengeri hajókhoz megkivántató elkészítés, és hozzátartozókon felül még ujnak vagy legalább uj alkatúnak kell lennie."

⁸³ Uo. Éppen Kossuth sorolja fel utasításában a Fiumében szolgálatot teljesítő goletteket és penichéket, tehát tudnia kellett ezeknek a típusoknak a létezéséről. Az IMPLACABILE árából két-három ilyen egységet is fel lehetett volna szerelni, melyek a Kossuth által kitűzött rendészeti célokra sokkal alkalmasabbak lettek volna.

⁸⁴ Uo. "Tudomás szerint legtöbb ily hajója van a hajó révben Gopchevichnak"

⁸⁵ *Dezsényi Miklós–Hernády Ferenc: A magyar hajózás története.* Budapest, 1965. 53. o. *Csonkaréti Károly: Hadihajók a Dunán.* Budapest, 1980. (a továbbiakban: *Csonkaréti* 1980. i. m.) 127. o.

⁸⁶ *Urbán* i. m. 668-669. o.

⁸⁷ A DDSG Széchenyinek 1848. május 22-én. OL H 31 2. d. 122E sz.

Széchenyi május 30-án ismertette javaslatát a minisztertanácson, ahol Kossuth biztosította a pénzügyi fedezetről,⁸⁸ majd a június 2-i minisztertanács határozatot hozott 4 hajó megvételére, lebonyolításával Széchenyit és Mészárost bízva meg. A tárgyalások gyorsaságát mutatja, hogy már június 7-én készen volt a vételi szerződés, a magyar kormány megvásárolta a DGT-től (Duna Gőzhajózási Társaság) a FRANZ I nevű, már nem túl korszerű gőzhajót, így viszont csak 60 000 Ft-ot kellett érte fizetni, míg az eredeti ára 118 854 Ft⁸⁹ volt. A gőzös átalakítását napokon belül elkezdték és augusztus 19-én már át is esett a tűzkeresztségen. Ezen a hajón kívül a szabadságharc folyamán a Dunán több mint tíz, a Tiszán öt gőzhajót mozgósítottak.⁹⁰

A MÉSZÁROS HADIGŐZŐS névre keresztelt hajóval ha a világon nem is, de Európában valószínűleg először állítottak szolgálatba gőzüzemű folyami hadihajót.⁹¹ A felszerelendő gőzösök mellett egy, a DGT-vel kötött szerződés értelmében, a DGT óbudai hajógyárában a magyar kormány részére – a világon először – két, kifejezetten hadicélokra tervezett, gőzüzemű, vaspáncéllal borított hajó építésébe kezdtek. Az egyik hajó gépének árát, 5120 font sterlinget, teljesen kifizették a gyártó cégnek, de az a háború miatt soha nem érkezett meg Magyarországra.⁹²

Bátran kijelenthetjük, hogy Magyarország a korabeli Európa legfejlettebb folyami hajóhadának kiépítésébe kezdett, sőt a gőzüzemű páncélos hadihajó – egyébként már létező – gondolatának megvalósításával világhírességet vívott ki. A folyami flottakoncepció helyességét igazolta az is, hogy Ausztria, amelynek addig nem voltak gőzös hadihajói a Dunán, a szabadságharc leverése után zsákmányolt magyar és újonnan épült hajókkal felállította dunai flottilláját.

Korántsem ez volt a helyzet a tengeren. Ennek több oka van, elsősorban az, hogy a Dunán fennálló veszély miatt, mely közvetlenül az ország területét fenyegette,⁹³ jóval nagyobb figyelmet szenteltek a folyami hadihajók felszerelésének. Lényeges körülmény az is, hogy az ország belsejében rendelkezésre álltak maguk a gőzhajók, a fegyverek és az üzem, a DGT óbudai hajógyára, ahol a felszerelést és az építést a kormány felügyelete mellett lehetett végezni. Fiumében mindezek a feltételek nem voltak meg, Magyarország és a város között a közlekedést gyakorlatilag elvágta Horvátország, és az idő is szűkre volt szabva, hiszen augusztus 3-a után alig egy hónappal az egész Tengeremellék horvát kézre került.

Kossuth augusztus 3-án kifejezetten vitorlás⁹⁴ hajók, brigg, vagy korvett megvételére utasította Erdődyt. Mint már ez kiderült, a minisztériumnak a haditengerészet technikai kérdéseiről a fentebbi, vitorlásokra vonatkozó utasításon kívül nem volt elképzelése,

⁸⁸ Széchenyi István: Napló. Budapest, 1978. 1226. o.

⁸⁹ A DDSG Széchenyinek 1848. június 15-én. OL H 31 2. d. 207E sz.

⁹⁰ Csonkaréti 1980. i. m. 132-133. o.

⁹¹ Urbán i. m. 672. o.

⁹² Csonkaréti 1980. i. m. 131. o.

⁹³ 1848 nyarán a fővárosban sokan féltek attól, hogy a szerb sajkások felhájóznak a Dunán és elfoglalják Budapestet.

⁹⁴ Kossuth Erdődynek 1848. augusztus 3-án. In: KLÖM XII. i. m. 667. o.

ezért Kossuth egy szakértőkből álló, hajóvételi bizottság felállítását rendelte el,⁹⁵ melynek feladatai közé tartozott a flotta további fejlesztésére javaslatokat tenni. Természetesen Magyarország anyagi lehetőségei nem engedték meg nagy méretű haditengerészet kifejlesztését, de éppen a szűk erőforrások miatt fokozott jelentőséggel merült fel annak a kérdése, hogy a beszerezhető néhány hajó mennyire korszerű és mennyire alkalmas feladatainak ellátására. A flotta költséges dolog, egy hajó évi fenntartása közel annyiba kerül, mint az ára, ezért kérdéses, hogy érdemes-e komoly pénzeket áldozni egy gyakorlatilag elavult hajóhadra, amely csak drága játékszernek tekinthető.

1848 szerencsétlen időpont egy szűk lehetőségekkel bíró ország számára, mely haditengerészetet akar létrehozni, ugyanis a flották történetében ez az időszak átmeneti kor, 1848 a vitorlás és a gőzös korszak határmezsgyéjén áll. Szimbolikus dátum, hogy az utolsó vitorlás sorhajó,⁹⁶ a francia VALMY, 1847-ben épült. A kereskedelmi hajózásban hamarabb tért hódított a gőzhajó, de a konzervatív admirálisok elzárkóztak⁹⁷ előle. Az utolsó akadályt, a sérülékeny lapátkereket a hajócsavar feltalálása háritotta el, az első csavargőzös hadihajó, az amerikai PRINCETON 1844-ben épült, de áttérés csak az 1850-es évek elején történt, ekkor kezdték meg az újonnan épültek mellett a régi vitorlások ellátását gőzgépekkel. A vitorlás hadihajók az 1850-es évek közepére–végére teljesen elavultak.⁹⁸

A hajóvételi bizottság már Kossuth utasításának megérkezte napján, augusztus 13-án⁹⁹ összeült, tagjai a kormányzó, Privitzer alkormányzó, Horhy városi tanácsnok, a révkapitány, egy kereskedelmi kapitány, két hajóács és Vincenzo Domini, nyugalmazott cs. kir. sorhajózáslós, a tengerészeti iskola tanára voltak.¹⁰⁰ A bizottság Kossuth utasítását úgy értelmezte, hogy két hajót, egy brigget és egy korvetet kell vásárolni.¹⁰¹ Augusztus 17-én aláírt jegyzőkönyvében, a flotta további fejlesztésére vonatkozó javaslatában a bizottság bíráló alá vette ezt az elképzelést.¹⁰² A brigg megvétele a sürgősségre való tekintettel (és csak szükségmegoldásként) támogatta, de második hajónak, a korvett helyett, egy 60 lóerő (44 KW) teljesítményű, Angliából készen hozatott gőzhajót javasolt és az erős fegyverzetű (20 db 32 fontos ágyú¹⁰³) korvett megvétele csak akkor ajánlotta, ha van a kormánynak pénze egy harmadik hajóra is. A gőzhajók kérdésének a flotta további

⁹⁵ Uo.

⁹⁶ Sorhajó: a legnagyobb, háromárbocos, teljes vitorlázatú vitorlás hadihajó. A XIX. században mérete 2000–5000 tonna volt, 74–120 ágyúval. Két, illetve három fedett ütegsorral rendelkezett, legénysége 600–1100 fő volt. Nevét arról kapta, hogy útközetkor nyomdokvonalban, két párhuzamos sorban vonultak fel az ellenséges flották hajói egymás mellett, és az így vívott ágyúpárbaj döntötte el a csatát.

⁹⁷ Az évtizedek óta közlekedő gőzhajókat a konzervatív admirálisok a XIX. század közepéig bizalmatlan szemmel nézték, legfeljebb kedvezőtlen szél esetén, a vitorlás hadihajók vontatására alkalmazták.

⁹⁸ Az 1850-es és 60-as évek fordulóján forradalmi átalakulások mentek végbe a haditengerészeti technikában: először tömegesen elterjedtek a csavarhajtású gőzhajók, majd 1859 után megjelentek a páncélozott hadihajók. E változások következtében a vitorlás hadihajóknak már nem lett semmiféle harcértéke.

⁹⁹ A hajóvételi bizottság jegyzőkönyve 1848. augusztus 17-én. In: *Horváth* 1927. i. m. 91. o.

¹⁰⁰ Uo.93. o.

¹⁰¹ Uo.

¹⁰² Uo.

¹⁰³ 1 angol font=0,454 kg

fejlesztésére tett javaslatban megfigyelhető kiemelt szerepére rávilágít, hogy Erdődy Kossuthnak tett jelentésében, mely a bizottság jegyzőkönyvével együtt augusztus 24-e körül¹⁰⁴ érkezett a fővárosba, csak egy ponton fűz kiegészítést a jegyzőkönyvben foglaltakhoz, ugyanis kiemeli a gőzhajó szükségességét és a vitorlások megvásárlását kényesermegoldásnak tartja.¹⁰⁵ Bár a haditengerészet szervezése felgyorsult, és Kossuth elrendelte 28-án az IMPLACABILE brigg megvételét,¹⁰⁶ a bizottság javaslataira nem reagált, s miután a magyar tengerpart elveszett, a haditengerészet további fejlesztése lekerült a napirendről.

Mi lehetett az oka, hogy amíg Magyarország a Dunán korszerű hajóhad kiépítésébe kezdett, addig a haditengerészetét elavult vitorlásokkal akarta felszerelni? Kossuth ismerte, sőt támogatta a felfegyverzett folyami gőzhajók tervét, emellett a technikai haladás ellenségének sem nevezhető, mégis vitorlás hajók megvételét tervezte. Ráadásul ezek a vitorlások nem is igen alkalmasak az utasításban említett szolgálatokra, kikötő-rendészeti feladatokra túl nagyok és drágák, a zezzugos, sok szigettel és szirttel tarkított vizeken pedig, keresztvitorlázatuk miatt, nem képesek a csempészek eredményes üldözésére,¹⁰⁷ inkább konvoj kíséretre, a kalózok elriasztására használhatók, mellettük a városnak szüksége lett volna még két-három felfegyverzett penichére és goelette-re. A vitorlások alacsonyabb ára érvként nem jöhet számításba, igaz, az IMPLACABILE brigg ára felfegyverzetten volt 65 000 Ft,¹⁰⁸ ami fele a hasonló méretű FRANZ I eredeti árának, de például Ausztria 1849-ben mindössze 3600 fontért (kb. 40 000 Ft) vette meg Angliában WATERLILY nevű, 287 tonnás, 50 lóerős (37 KW) csavargőzöst.¹⁰⁹ Egy drágább gőzös ára egy olyan korvett 180 000 Ft-os árával mérhető össze,¹¹⁰ mint a POLA. A cs. kir. haditengerészet számára egyébként 1844-ben Frigyes főherceg, a flotta főparancsnoka, 60 lóerős gőzös ágyúnaszádokat tervezett Angliából beszerezni, melyeknek ára hajónként 86 000 Ft lett volna,¹¹¹ valószínűleg ennek az ismerete inspirálta hajóvételi bizottság javaslatát hasonló hajó beszerzésére. A gőzhajó ellen legfeljebb nehezebb hozzáférhetősége szólhat, ugyanis 1848-ban Fiuménak nem voltak még gőzhajói,¹¹² csak Triesztnak, de onnan nem lehetett beszerezni, mert az osztrák kormány még saját haditengerészete számára is megtiltotta az Osztrák Lloyd állományának igénybevételét.¹¹³

¹⁰⁴ A jegyzőkönyv ugyan hivatalosan augusztus 27-én érkezett meg, de mivel Kossuth már 24-én reagált rá, ezért 24-e lehetett a legkésőbbi dátum. Kossuth Domininak 1848. augusztus 24-én. In: *Horváth* 1927. i. m. 94. o.

¹⁰⁵ Erdődy Kossuthnak 1848. augusztus 18-án. In: *KLÖM* XII. i. m. 810. o.

¹⁰⁶ Kossuth Erdődynek 1848. augusztus 28-án. In: *KLÖM* XII. i. m. 810-811. o.

¹⁰⁷ A viszonylag széles és keresztvitorlázattal rendelkező brigg jóval lassabb és nehezkesebb, mint az üldözendő csempészek könnyű, hosszvitorlázatú hajói, ami a zátonyos vizeken halmozott hátrányt jelent.

¹⁰⁸ A hajóvételi bizottság jegyzőkönyve 1848. augusztus 17-én. In: *Horváth* 1927. i. m. 91. o.

¹⁰⁹ *Benko* i. m. 635. o.

¹¹⁰ A korabeli árak ismeretében és a POLA következtetett méretei alapján, a korvett teljesen felszerelve kb. 160 000-180 000 Ft-ba került volna. V. ö. 68. sz. jegyzettel.

¹¹¹ *Khuepach-Bayer* i. m. 106. o.

¹¹² *Fiume* i. m. 193-194. o.

¹¹³ *Benko* i. m. 337. o.

Véleményem szerint Kossuth utasítása tulajdonképpen válasz Matković május 12-i levelére. Május–júniusban a kormány már gyakorlatilag elfogadta Gopčević ajánlatát, csak a Közlekedési és Közmunkaügyi Minisztérium nem kezdte meg a tárgyalásokat. Bár az augusztus 3-i levélben Kossuth nem Gopčevićhez, illetve Matkovićhoz fordult, hanem Erdődyt és a felállítandó bizottságot bízta meg az alkalmas hajó kiválasztásával, burkolt módon mégis az ajánlat elfogadása van benne, mert kiköti, hogy a hajók típusa brigg, vagy korvett legyen, és Gopčevićre, mint potenciális eladóra utal.¹¹⁴ Nem ismerjük pontosan az utasítás keletkezéseinek körülményeit, ezért pontos válaszokat sem kaphatunk. Valószínűleg Kossuth azért fordult Erdődyhez és Fiuméhez, mert nem akarta magát, mint hozzá nem értőt, teljesen Gopčevićre bízni, a bizottság feladata volt megállapítani, tényleg olyan előnyös-e az ajánlat; ha jobbat találnak, nem köti őket semmilyen ígéret Gopčevićhez és így a haditengerészet szervezése jobban magyar kézben marad. A brigg és a korvett kikötése a májusi ajánlat melletti elkötelezettség szándékát mutatja, a további fejlesztéseket az utasítás a távoli, ködös jövőbe utalja. Úgy vélem, a magyar haditengerészet szervezése a május 12-i ajánlat ismeretén és elfogadásán alapult.

A hajóvételi bizottság 1848. augusztus 13-17-e között ülésezett Fiumében és megalapította, hogy a kikötőben lévő legalkalmasabb hajó Gopčević IMPLACABILE nevű briggje,¹¹⁵ és tárgyalásokat kezdtek a szintén Gopčević tulajdonában álló POLA korvett megvételéről. Mindkét hajó szerepelt Matković májusi ajánlatában. Kossuth augusztus 28-án elfogadta a bizottság javaslatát és az IMPLACABILE brigg megvétele mellett döntött.¹¹⁶ 1848. augusztus 31-e után gyökeres fordulat állt be a magyar haditengerészet ügyében. Magyarország, miután a horvát csapatok megszállták Fiumét, elvesztette teljes tengerpartját. A flotta további fejlesztése lekerült a napirendről, de az IMPLACABILE megvételéről tovább folytak a tárgyalások. Ezt az tette lehetővé, hogy a szervezés az elengedhetetlen környezet miatt a lehető legnagyobb titokban folyt,¹¹⁷ a brigg pedig időközben, feltehetőleg, Triesztbe vitorlázott.

Arra nincs konkrét forrásunk, hogy a hajót milyen célból akarták semleges kikötőben felfegyverezni. Minden bizonnyal a később tervezett, Fiume visszafoglalását¹¹⁸ célzó hadműveletek támogatására akarták használni, esetleg felkelés szítására a magyarokhoz húzó Fiumében. 1849 tavaszán például Ivan Bratic, a magyar kormány ügynöke, hajójával, a ZRINYI goelette-tel, sikeresen terjesztett magyar propagandát a dalmát városokban.¹¹⁹ Az IMPLACABILE működése, el nem ismert kormány hadihajójaként, minden bizonnyal nemzetközi jogi bonyodalmakhoz vezetett volna, esetleg közönséges kalózhajónak minősítették volna.¹²⁰ Biztosat azonban nem tudunk, mert az IMPLACABILE fel-

¹¹⁴ Kossuth Erdődynek 1848. augusztus 3-án. In: KLÖM XII. i. m. 668. o.

¹¹⁵ A hajóvételi bizottság jegyzőkönyve 1848. augusztus 17-én. In: *Horváth* 1927. i. m. 89. o.

¹¹⁶ Kossuth Erdődynek 1848. augusztus 28-án. In: KLÖM XII. i. m. 811. o.

¹¹⁷ Kossuth Erdődynek 1848. augusztus 3-án. In: KLÖM XII. i. m. 667. o.

¹¹⁸ Waldapfel i. m. 239. o.

¹¹⁹ *Horváth* 1927. i. m. 22-23. o.

¹²⁰ A korabeli nemzetközi jog szerint legénységével szemben nem mint hadifogollyal, hanem mint köztörvényes bűnözővel kell eljárni.

szerelése sosem jutott el addig a stádiumig, hogy működésére vonatkozó parancsot adhassanak ki.

A tisztikar és a legénység

Magyarország helyzete – akárcsak Auszriáé – sajátos a tengerészettel, így a haditengerészettel kapcsolatban: bár létezett magyar tengerpart, soha nem volt magyar nemzeti-ségű tengerparti lakosság, és nem alakultak ki magyar tengerhajózási hagyományok. Ilyen körülmények között, az akkori feszült, nemzetiségi konfliktusokkal terhes légkörben, fokozott hangsúllyal merült fel a parancsnokok, a tisztikar és a legénység nemzeti-ségének a kérdése. Legfőbb támpontunkul Kossuthnak Erdődyhez küldött augusztus 3-i leirata szolgál (melynek közel fele a flotta személyi állományáról, illetve annak nemzeti-ségéről rendelkezik), valamint ennek Kossuth által javított fogalmazványa.¹²¹ A fogal-mazvány eredetileg egy bekezdéssel¹²² hosszabb volt, melyet Kossuth végül kihúzott: „Az első és második pontra.¹²³ A tengerésztisztek kinevezésében semmi nehézség sem leend. A kapitánynak és parancsnoknak katonáknak és magyaroknak kell lenniök. Az ausztriai tengerészeknél vannak elég magyarok, kik jó feltételek alatt elfogadják a szolgál-atot. Az író ismeri Gyujtó, Simonyi, Blatthy és Breischach és több tisztet, kik magya-rok. A tengerésztisztek (helyét) lehetne derék magyar és tengervideki kapitányokkal be-tölteni. Egyéb iránt ha a parancsnokok a gyalogság és a tüzérség magyarok, és a matrózoknak nincs fegyverök, nincsen mitől tartani”

Intő példaként lebegett mindenki szeme előtt a cs. kir. haditengerészet sorsa: nem ügyeltek kellően arra, hogy a személyzet legalább egy része ne olasz legyen, így amikor Ausztria konfliktusba került Velencével, a flotta zöme a velenceiek oldalára állt. Ezt el-kerülendő foglalkozik annyit Kossuth a személyi állomány nemzetiségének kérdésével. A magyar haditengerészet felszerelése elképzelhetetlen volt magyar tengerészekkel, a mat-rózállományt csakis a tengerparti délszláv és olasz népességből lehetett volna toborozni. Ez Kossuth számára is világos volt, mindkét változat nem magyar legénységgel számolt, akiket viszont angol rendszer szerint nem láttak volna el fegyverekkel. Nincs különbség a tengerészgyalogság és a tüzérség tekintetében sem.¹²⁴ „Előlegesen megjegyeztetik, hogy miután a tengerészgyalogság és a tüzérség olly tisztékbl és közvitézékbbl álland, kik a tengeren még nem szolgáltak, ezektbl a valódi tengerész szolgálatot várni sem lehet. E körülményre különös tekintet legyen a kérdések megoldásánál.” A lényeges különbség a parancsnokok és a tengerésztiszti kar nemzetiségéről való rendelkezések között van. Az elküldött tisztázatban erre a kérdésre már nincs utasítás, csak az orvos és a számvévőtiszt személyéről, nekik gyakorlattal rendelkezőnek kell lenniük,¹²⁵ vagyis nem magyaroknak.

¹²¹ Kossuth Erdődynek 1848. augusztus 3-án. Eredeti fogalmazvány. OL H 20 4. d. 1435. sz.

¹²² Kossuth Erdődynek 1848. augusztus 3-án. Eredeti fogalmazvány. OL H 20 4. d. 1435. sz.

¹²³ Első pont: a kapitány rangjának és illetményének meghatározása. Második pont: a tiszték és kadétok számának és illetményének meghatározása. Kossuth Erdődynek 1848. augusztus 3-án. In: KLÖM XII. i. m. 667. o.

¹²⁴ Uo.

¹²⁵ Uo.

Matković májusi levelében tengermelléki kapitányokat ajánlott a parancsnoki posztokra,¹²⁶ végül az ő elképzelése valósult meg Vincenzo Domini kinevezésével.¹²⁷

A cs. kir. haditengerészetben 1848-ban talán féltucatnyi magyar tiszt¹²⁸ szolgált, közülük a legismertebb, egyben az egyetlen hajóparancsnok, Gyújtó Károly sorhajóhadnagy volt, aki akkor Konstantinápolyban állomásozott hajójával.¹²⁹ Ő és tisztársai mindvégig kitartottak az osztrák haditengerészetben.¹³⁰ Nem tudjuk, miért nem számolt velük Kossuth utasításának végleges változatában, mindenesetre annak nincs nyoma, hogy a minisztérium bármiféle kapcsolatot is próbált volna felvenni a magyar tengerésztisztekkel.

A bekezdés kihúzásának legfőbb okát abban látom, hogy Kossuth kész volt különböző politikai gesztusokat tenni a tengerpart irányában. Ezt támasztja alá Gopčevićnek írott augusztus 29-i levele¹³¹ is, melyben nyelvi és egyéb kérdésekben engedményeket ígért a tengerpart és a dalmátok számára. Egyébként a két változat a lényeges ponton, a tüzérség és a tengerészkatonáság kérdésében megegyezik. Kossuth, valószínűleg a tengerpart iránti politikai megfontolásból, nem akarta erőltetni, hogy a hajóparancsnokok mindenképpen magyarok legyenek a felállítandó haditengerészetben.

A vezényleti nyelv az olasz¹³² lett volna. Ennek több oka is lehetett: egyrészt Fiume olasz nyelvhasználatának tiszteletben tartása, másrészt az, hogy ha a tüzérek és a tengerészkatonák magyarok lettek volna, létszámuk – legalábbis az IMPLACABILE tervezett személyzeti listája szerint¹³³ – csak a teljes személyzet egyharmadát tette volna ki, végül, a magyar nyelvben nem voltak meg a szükséges vezényszavak. Arról nem szólnak a források, hogy hogyan képelték a magyar katonák Fiuméba juttatását, mindenesetre 1848 augusztusában semmilyen magyar csapatot sem sikerült a városba vezényelni.

Az utasítás meghatározta a viszonyt az osztrák tengerészzel is: a magyar tengerészet saját lobogóval rendelkezik, de nem szakad el teljesen az osztráktól. Ezt biztosítja a minisztériumnak az a szándéka, hogy fenntartja a reciprocitás elvét a zászlók között, vagyis a magyar tengerészetből lehet az osztrákba toborozni, és fordítva.¹³⁴

A forradalmi magyar hadsereg jobban fizette tisztjeit, mint a császári sereg.¹³⁵ Ez a magyar haditengerészet esetében is így lett volna, legalábbis a Gopčević által összeállított fizetési tervezet¹³⁶ szerint mind a tisztek, mind a legénység illetménye meghaladta volna az osztrák flottában szolgáló társaikét. Egy sorhajóhadnagy rangú hajóparancsnok

¹²⁶ Matković levele a minisztériumhoz 1848. május 12-én. OL H 31 2. d. i. sz. n.

¹²⁷ Domini kinevezése 1848. augusztus 26-án. In: *Horváth* 1927. i. m. 97. o.

¹²⁸ *Benko* i. m. függelék 12-46. o.

¹²⁹ Uo. 27. o.

¹³⁰ Uo. 12-46. o.

¹³¹ Kossuth Gopčevićnek 1848. augusztus 29-én. In: *KLÖM* XII. i. m. 830. o.

¹³² Kossuth Erdődynek 1848. augusztus 3-án. In: *KLÖM* XII. i. m. 666. o.

¹³³ Az IMPLACABILE személyzeti listája. In: *Horváth* 1927. i. m. 158. o.

¹³⁴ Kossuth Erdődynek 1848. augusztus 3-án. In: *KLÖM* XII. i. m. 668. o.

¹³⁵ *Deák István*: Volt egyszer egy tisztikar. Budapest, 1993. 148. o.

¹³⁶ Az IMPLACABILE személyzeti listája. In: *Horváth* 1927. i. m. 158. o.

mindennel együtt 92 Ft-ot keresett,¹³⁷ míg magyar kollégája 220 Ft-ot, egy matróz pedig 20, illetve 16 Ft 30 kr-t. Érdekes módon az osztrák flottában az élelmezési díj (panatica) egységesen 8 Ft 30 kr volt, addig a magyarban (bár Kossuth az osztrák rendszer átvételét tervezte eredetileg¹³⁸) a legénységi 10 Ft, a tiszt 30 Ft és a parancsnoki 120 Ft lett volna.¹³⁹

Kossuth szándéka szerint a magyar haditengerészetben erősebb lett volna a nemzeti elem, mint a cs. kir. flottában volt. Az utasítás értelmében a felállítandó magyar haditengerészet hajóin az olasz vezényleti nyelv mellett a személyzet harmada magyar lett volna, mégpedig az a harmada, amelynek a kezében a fegyverek vannak, így biztosították volna a magyar érdekek mindenkor szem előtt tartását.

Az IMPLACABILE

A már Kossuth utasításának megérkezte napján, augusztus 13-án, összeülő hajóvásárlási bizottság másnap, 14-én, megszemlélte a kikötőben álló hajókat. Nem kellett sokat keresgélniük, hamarosan megtalálták azt a hajót, mely a bizottság véleménye szerint¹⁴⁰ messze kitént alkalmasságával a többi közül: a Spiridion Gopčević tulajdonát képező IMPLACABILE brigget. A jegyzőkönyvből úgy tűnik, a bizottság nem tudott a kereskedő májusi ajánlatáról.¹⁴¹

A vételi szándék hírére augusztus 16-án Gopčević Fiuméba érkezett, hogy személyesen tárgyaljon a hajó eladásáról.¹⁴² Ekkor készített egy három részből álló listát, mely tartalmazza az IMPLACABILE meglévő felszerelését, a szükséges átalakításokat, a beszerzendő fegyverzetet és muníciót, a szükséges legénység felsorolását, valamint azokat az eszközöket, melyek beszerzésére kötelezte magát.¹⁴³ Gopčević vállalta, hogy elvégzi a hajó átalakítását, Angliából beszerzi az ágyúkat és a kézfegyvereket, és a végleges fegyverzet megérkeztéig a hajó 10–12 db 9 fontos ágyúval is ellátta volna.¹⁴⁴ A teljesen felszerelt briggett összesen 70 000 Ft-ot kért, de a bizottság ezt az összeget soknak találta, ezért némi alkudozás után végül 65 000 Ft-ban¹⁴⁵ állapodtak meg.

Az egymásnak ellentmondó adatokból nehéz kihámozni, hogy a fenti összegből mennyit tett ki a hajó ára, és mennyit a szükséges munkálatoké, illetve a fegyverzeté. A kifizetés két részletben, 40 000 és 25 000 Ft-ban történt meghatározásából¹⁴⁶ a 40 000

¹³⁷ *Lechnert, Josef von: Geschichte der österreichisch-venetianischen Kriegsmarine während der Jahre 1797 bis 1802.* Wien, 1891. függelék, 34. o.

¹³⁸ Kossuth Erdődynek 1848. augusztus 3-án. In: *KLÖM XII.* i. m. 667. o.

¹³⁹ Az IMPLACABILE személyzeti listája. In: *Horváth 1927.* i. m. 158. o.

¹⁴⁰ A hajóvételi bizottság jegyzőkönyve 1848. augusztus 17-én. In: *Horváth 1927.* i. m. 91. o.

¹⁴¹ Uo.

¹⁴² Uo.

¹⁴³ Gopčević listája, A, B, C. OL H 20 4. d. 1463. sz. irat melléklete.

¹⁴⁴ Uo. B, C. OL H 20 4. d. 1463. sz. irat melléklete.

¹⁴⁵ A hajóvételi bizottság jegyzőkönyve 1848. augusztus 17-én. In: *Horváth 1927.* i. m. 91. o.

¹⁴⁶ Kossuth Erdődynek 1848. augusztus 28-án. In: *KLÖM XII.* i. m. 810-811 o.

forintos ár tűnne kézenfekvőnek, de ezt csak egy forrás erősíti meg,¹⁴⁷ az is csak közvetve, míg a későbbi londoni események alapján¹⁴⁸ a maximum 56 000 Ft-os ár tűnik elfogadhatónak. Erdődy Kossuthnak írott jelentésében jutányosnak nevezi a hajó árát¹⁴⁹ és ez így igaz, mert akkoriban Angliában egy hasonló hajó ára újonnan tonnánként 15 font sterling felett volt,¹⁵⁰ míg a két éves (ami hajónál szinte újnak számít, mert egy jól karbantartott fahajó hosszú évtizedekig használható) IMPLACABILE tonnánként átszámítva kevesebb, mint 13 fontba került (egy angol font ekkor kb. 12 forintot ért).¹⁵¹

A kétárbocos IMPLACABILE a régi angol tonnázási módszer¹⁵² szerint 360 tonnás volt, így közepes méretű briggnek számított. Míg a hajóközbözésnél az angol mértékeket használták, méreteit francia lábban (1 francia láb = 32,5 cm) adták meg: hossza 91 láb (29,6 m), szélessége 27 láb (8,8 m), a merülése pedig 12 láb (3,9 m) volt. A jegyzőkönyv szerint építésénél nem sajnálták az anyagot és minimális változtatásokkal lehetett olyan hadibriggé alakítani, mely jobb, mint a cs. kir. haditengerészet hasonló hajói.¹⁵³ A Gopčević által először ajánlott fegyverzet¹⁵⁴ 12 db 12 angol font kaliberű karronád¹⁵⁵ és 2 30 fontos ágyú volt, ez azonban némileg módosult, valószínűleg a bizottság javaslatára, ugyanis a karronádok mellett 2 db Paixhans-ágyú¹⁵⁶ beszerzésére kötelezte magát¹⁵⁷ és már ez a fegyverzet került be a hajóvételi bizottság jegyzőkönyvébe.¹⁵⁸ Ez a fegyverzet valamivel gyöngébb, mint egy osztrák briggé, azok ugyanis hasonló számú 18–24 fontos karronádot, esetleg ágyút hordtak a fedélzetükön.¹⁵⁹ A lövegek pontos elhelyezésének a terve nem maradt fenn, de annak ismeretében, hogy a hajónak 8 – 8 ágyúnyílása volt,¹⁶⁰

¹⁴⁷ Az osztrák katonai vizsgálobizottság jelentése 1849. március 27-én. In: *Horváth* 1927. i. m. 140. o.

¹⁴⁸ Domini Djurkovičhoz 1849. február 1-én. In: *Horváth* 1927. i. m. 125. o.

¹⁴⁹ Erdődy Kossuthnak 1848. augusztus 18-án. In: *KLÖM* XII. i. m. 810. o.

¹⁵⁰ *McGregor, David*: *Fast Sailing Ships*. London, 1988. 274–277. o.

¹⁵¹ *Horváth Jenő*: A magyar kormány angliai fegyvervásárlása. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1936. 106. o.

¹⁵² A hajó szabálytalan, minden irányban görbülő alakjával igen komplikált test, éppen ezért a hajóközbözésre csak empirikus úton kialakult közelítő módszerek voltak lehetségesek. Egészen az 1836-os módosításig az ún. builder's old measurement (bom) volt használatban, de a hajók árát, melyet az egy tonnára eső költségként határoztak meg, továbbra is a bom szerint számolták. 1 bom tonna=94 angol köbláb. A bom a hajóközbözésre a következő formulát adta meg: (hossz – 3/5 szélesség) X szélesség X 1/2 szélesség és az egész osztva 94-gyel. Az IMPLACABILE esetében: h = 91 francia láb (= 97 angol láb), sz = 27 francia láb (= 29 angol láb), tehát: (97 – 17,4) X 29 X 14,5 : 94 = 358 bom tonna.

¹⁵³ A hajóvételi bizottság jegyzőkönyve 1848. augusztus 17-én. In: *Horváth* 1927. i. m. 90. o.

¹⁵⁴ Gopčević listája, B. OL H 20 4. d. 1463. sz. irat melléklete.

¹⁵⁵ Karronád: rövid, 6–8 kaiiberhosszúságú, alsó szögcsoportban tüzelő, sima csövű löveg. Nevét arról a skót városról, Carrone-ról kapta, ahol először készítették 1774-ben. A haditengerészetekben az 1810-es években vált általánossá, a 18 fontosnál kisebb ágyúkat karronádokra cserélték le. Előnye a kis, 3–4 fős kezelőszemélyzet és a nagy, percnként 3 lövést elérő tűzgyorsaság, hátránya a viszonylag kis átütőerő és lőtávolság.

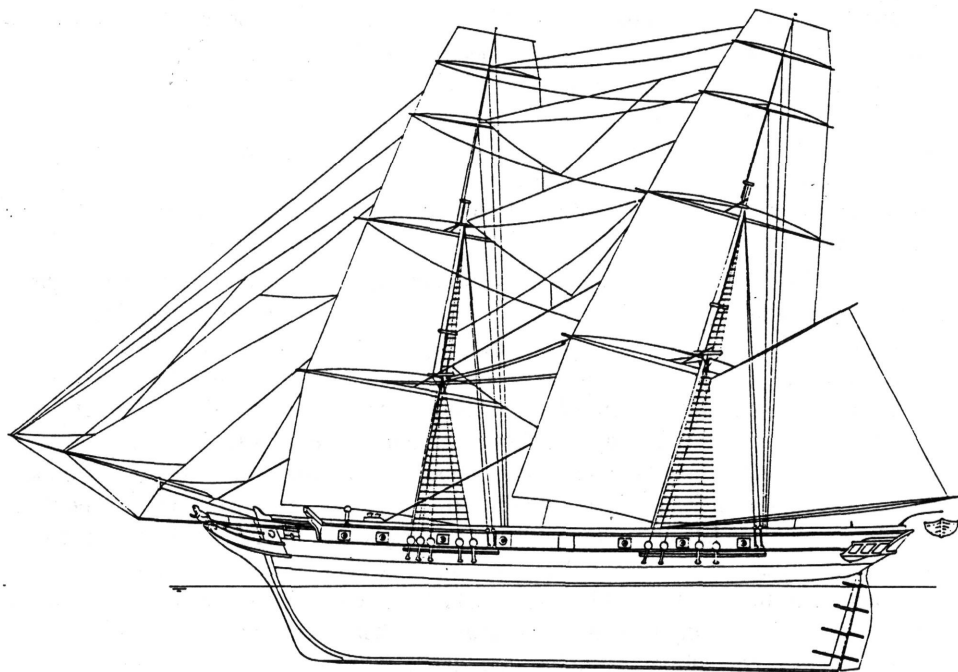
¹⁵⁶ Paixhans-ágyú: 20-25 kaliberhosszúságú, sima csövű, robbanógolyót tüzelő löveg. 1824-ben találta fel névadója, Paixhans francia tüzértiszt, később tábornok.

¹⁵⁷ Gopčević listája, C. OL H 20 4. d. 1463. sz. irat melléklete.

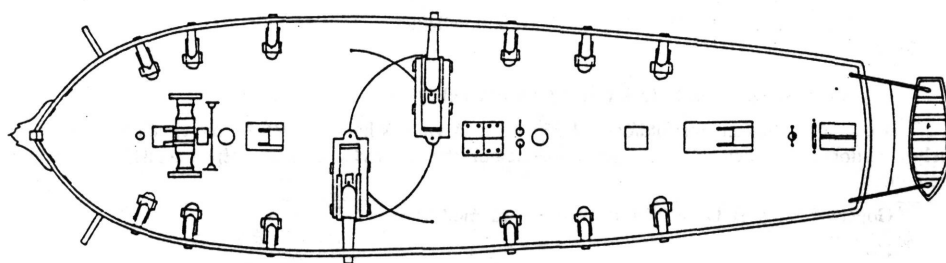
¹⁵⁸ A hajóvételi bizottság jegyzőkönyve 1848. augusztus 17-én. In: *Horváth* 1927. i. m. 90. o.

¹⁵⁹ *Gogg* i. m. 51-119. o.

¹⁶⁰ A hajóvételi bizottság jegyzőkönyve 1848. augusztus 17-én. In: *Horváth* 1927. i. m. 90. o.

Az IMPLACABLE brigg jellegrajza

Fedélzeti vázlat a tüzérség valószínű elrendezésével

szerintem a fegyverzet legvalószínűbb elhelyezése a következő lett volna: az első és a hátsó 3-3 nyílás mögé állították volna fel a karronádokat, a 2-2 középső mögé pedig a két Paixhans-ágyút oly módon, hogy egy-egy körsínen átfordulva mindkét oldalra tudjanak tüzelni. A legénység számára a következő kézfegyvereket tervezték beszerezni: 12 db nehéz sáncpuskát, 40 db gyutacsos puska, 30 db gyutacsos pisztolyt és 30 db kardot.¹⁶¹ Ismerjük a tervezett lőszerjavadalmazást is: az ágyúkhöz csövenként 60 db robbanógránátot és 60 db golyót, a karronádokhoz csövenként 60 db golyót és 60 db kartácstöltést készítettek volna.¹⁶² A hajó mindkét árbocán 5-5 keresztirányú, főárbcán egy csonkarudat is hordott,¹⁶³ méreteiből és vitorlázatából következtetve maximális sebessége 13–14 csomó¹⁶⁴ lehetett.

Miután az IMPLACABILE átalakítása végül nem történt meg, csak Gopčević augusztus 16-ai javaslatai¹⁶⁵ alapján következtethetünk arra, hogyan nézett volna ki hadihajóként. Egyes rész megoldásoknál (például a személyzet holmijának és függőágyainak elhelyezése¹⁶⁶) nyitott kérdés maradt, hogy az angol vagy a francia rendszert veszik-e át. A hajóvásárlási bizottság jegyzőkönyvének megállapítása szerint az IMPLACABILE minden tekintetben hasonló lenne egy francia hadibrigghoz,¹⁶⁷ ezért valószínűleg az átalakítás során a francia mintákat követték volna. Egyébként az IMPLACABILE esetében keverednek az angol és a francia elvek. Az átalakítás során az egyik legfontosabb feladat a fedélzet megerősítése lett volna, hogy elbírja a lövegek súlyát. A főfedélzet alatti fedélközt, a korridor úgy kellett volna alakítani, hogy alkalmas legyen a sokszorosára növekedett legénység befogadására (12 helyett 95 fő¹⁶⁸), és éjszakára legalább 70 fő számára nyújtson hálóhelyet, kampókra akasztott függőágyakban. Gopčević tervei szerint¹⁶⁹ a korridor elejére két elkülönített élelmiszerraktár került volna, a köztük lévő térséget szánták a betegek és a sebesültek elhelyezésére. A korridor hátsó részén lett volna a kapitány elkülönített kabinja, a tisztek és a kadétek lakrésze (carré) és a hajóorvos kamrája. A lőszerraktárt a hajó előrésszébe, a korridor alá tervezték.

Az átalakítás legköltségesebb, ámde kérdéses része, a hajófenék fűrókagylók elleni, rézzel való bevonása. A rézborítás esetében a különböző források ellentmondanak egymásnak, a későbbi osztrák vizsgálóbizottsági jelentés szerint¹⁷⁰ ezt a munkát Londonban

¹⁶¹ Gopčević listája, B. OL H 20 4. d. 1463. sz. irat melléklete.

¹⁶² Uo.

¹⁶³ Gopčević listája, A. OL H 20 4. d. 1463. sz. irat melléklete.

¹⁶⁴ 1 csomó = 1 tengeri mérföld/óra = 1,853 km/h. A vitorlás hajóknak létezik ún. elméleti sebessége is, melyet a vitorlázat felületéből és a hajótest méreteiből egy viszonylag egyszerű képlet segítségével ki lehet számolni.

¹⁶⁵ Gopčević listája B. OL H 20 4. d. 1463. sz. irat melléklete.

¹⁶⁶ Uo.

¹⁶⁷ A hajóvételi bizottság jegyzőkönyve 1848. augusztus 17-én. In: *Horváth* 1927. i. m. 90. o.

¹⁶⁸ Kossuth Erdődynek 1848. augusztus 28-án. In: *KLÖM* XII. i. m. 810. o. Az IMPLACABILE személyzeti listája. In: *Horváth* 1927. i. m. 158. o.

¹⁶⁹ Gopčević listája, B. OL H 20 4. d. 1463. sz. irat melléklete.

¹⁷⁰ Az osztrák katonai vizsgálóbizottság jelentése 1849. március 27-én. In: *Horváth* 1927. i. m. 140. o.

elkezdtek, teljes költsége 1569 font lett volna. Gopčević kötelezvényében¹⁷¹ és a hajóvásárlási bizottság jegyzőkönyvében nincs szó erről a munkáról, Gopčević fiának 1886-os közlése¹⁷² szerint pedig a cs. kir. haditengerészetnek 1848-ban felajánlott hajók, így az IMPLACABILE is, el voltak látva vízvonal alatti rézborítással. Kayser Albert, aki pedig ott volt Londonban, levelében¹⁷³ nem említi ezt, és azt állítja, hogy semmilyen átalakítási munka sem kezdődött el. Az osztrákok Vincenzo Domini vallomásain¹⁷⁴ keresztül értesültek a magyar haditengerészet ügyéről, ezért lehetséges, hogy téves információként került az osztrák jelentésbe a rézborítási munka megemlítése, mert a többi forrás ellentmond ennek.

A hajó legénysége a felszerelésig – Kossuth rendelkezéseinek szellemében – a régi, kereskedelmi kapitány parancsnoksága alatt 12 matrózból állt, akiknek fizetését fele részben Gopčević, fele részben a magyar kincstár állta.¹⁷⁵ Az IMPLACABILE, mint hadihajó legénységéről keveset tudunk, mert csak a parancsnok kinevezése, és mellé két hajóírmok beosztása¹⁷⁶ történt meg, de a briggs soha nem került a kinevezett parancsnok fennhatósága alá, mindvégig Gopčević kapitányának, Petar Djurkovićnak a parancsnoksága alatt maradt. Az IMPLACABILE-n szükséges legénységről Gopčević készített egy listát,¹⁷⁷ mely szerint a hajón szolgált volna 1 parancsnok sorhajóhadnagy rangban, 1 első tisztt fregatthadnagy rangban, 2 tisztt sorhajózászlósi rangban, 1 orvos, 1 számvevőtiszt, 4 kadét, 1 hajómester, 1 csónakmester, 2 vitorlamester, 12 első osztályú matróz, 32 másodosztályú matróz, 1 tüzér őrmester, 2 tüzér tizedes, 1 gyalogos tizedes, 15 tüzér, 12 katona, 6 hajóinas, összesen 95 ember. Havi fizetésük 1215, havi élelmezésük 1180 Ft-ot tett volna ki, összesen évi 28 740 forintot.

Érdekes módon a források szerint nem tervezték a hajó nevének megváltoztatását, noha a Dunán a német nevű gőzhajókat magyar nevére keresztelték át. Magyar személyekről való elnevezésre Fiumében is megvolt az igény, Matković még márciusban kérte Kossuthot,¹⁷⁸ hogy róla hajót nevezhessenek el. Lehetséges, úgy gondolták, a hajó nevét ráérnek majd a felszerelés megtörténte után megváltoztatni.

Nem ismerjük pontosan Vincenzo Domini gróf parancsnoki kinevezésének körülményeit. Mint ismeretes, Kossuth feladta annak a gondolatát, hogy a hajóparancsnokok csak magyarok lehetnek. Kossuth Dominit ismerte, sőt ő maga javasolta a hajóveteli bizottság tagjának.¹⁷⁹ Domini katonatiszti családból származott, apja cs. kir. századosként sokáig

¹⁷¹ Gopčević listája, C. OL H 20 4. d. 1463. sz. irat melléklete.

¹⁷² Benko i. m. 339.

¹⁷³ Kayser Albert Telekihez 1849. február 15-én. In: *Horváth* i. m. 127-129. o.

¹⁷⁴ Domini feljelentése 1849. február 12-én. 126-127. o.

¹⁷⁵ Kossuth Erdődynek 1848. augusztus 28-án. In: *KLÖM* XII. i. m. 810. o.

¹⁷⁶ Kossuth Domininak 1848. augusztus 29-én. In: *KLÖM* XII. i. m. 829. o.

¹⁷⁷ Az IMPLACABILE személyzeti listája. In: *Horváth* 1927. i. m. 158. o.

¹⁷⁸ Horváth Jenő rosszul olvasta Matković levelét, mert abban nem hajóveteli ajánlatot tett, hanem arról kérdezte Kossuthot, hozzájárul-e ahhoz, hogy hajót nevezzenek el róla. Matković levele Kossuthoz 1848. március 22-én. In: *Horváth* i. m. 35. o.

¹⁷⁹ Kossuth Erdődynek 1848. augusztus 3-án. In: *KLÖM* XII. i. m. 667. o.

Belluzzo térparancsnoka volt,¹⁸⁰ ő pedig a haditengerészetben szolgált, sorhajóászlósi (tengerész hadnagyi, vagyis hadnagyi) rangban. 1848-ban, már nyugalmazott tisztként, hajózástant és matematikát tanított a fiumei tengerészeti iskolában, de nem lehetett időse ember, mert az 1870-es években még aktív iskolaigazgató volt.¹⁸¹ Erdődy augusztus 18-án írott jelentésében méltatja Dominít, aki szerinte szimpatizál a magyar ügygel, és igen alkalmasnak látszik az első magyar hadihajó parancsnoki posztjára.¹⁸² Ez az első említése Domininak, mint lehetséges parancsnoknak, aki ekkor éppen útban volt Pest felé Matković-tyal, kezében Erdődy levelével és a hajóvásárlási bizottság jegyzőkönyvével. Még ennek a jelentésnek az iktatás szerinti megérkezése, augusztus 27-e előtt, augusztus 24-én Kossuth felkérte Dominít az IMPLACABILE parancsnokának,¹⁸³ tehát Dominiék minden bizonnyal legkésőbb 24-én megérkeztek a fővárosba. Az ajánlatot Domini gyorsan elfogadta, mert Mészáros hadügyminiszter augusztus 26-án kinevezte a magyar hadsereg kapitányává (sorhajóhadnaggyá), és utasította egy hadibrigg felszerelésére.¹⁸⁴

Ettől a ponttól jelentkezik az a kettősség a hajó ügyében, hogy bizonyos utasításokat Kossuth, másokat meg Mészáros ad. A hajó felszerelésének mikéntjéről és a pénzügyi kérdésekről továbbra is Kossuth rendelkezett, Domini pedig kinevezése után Mészárostól kapta a parancsokat.

Domini és Matković útját Gopčević fedezte, szerette volna elérni, hogy vegyék rá Kossuthot a brigg minél hamarabbi megvásárlására, mert nem akarta hajóját sokáig nyereség nélkül vesztegettetni.¹⁸⁵ Kossuth az IMPLACABILE megvétele mellett döntött. Erdődynek írott, augusztus 28-i utasításában a felszerelés részleteiről és a fizetés módjáról rendelkezett:¹⁸⁶ a Gopčević által kért ár első részlete, 40 000 Ft, akkor kerül kifizetésre, ha elfogadja a magyar kormány feltételeit, a második, 25 000 Ft, akkor, ha minden szükséges munkát elvégeztek, ezen kívül kötelezte az eladót, hogy a kialakított összeg terhére lövegenként és fajtánként 60-60 lövedéket is szerezzen be.

1848. augusztus 27-én az Alföldi Hírlapban rövid tudósítás jelent meg az IMPLACABILÉ-ről. A cikkirő fő forrása Kossuth fent említett utasítása lehetett, amely hiába visel 28-i dátumot, már 26-án megíródhatott, mert az abban előforduló tévedéseket rendre átveszi (például 12 láb hosszú hajóról ír).¹⁸⁷ Az újság szerint a brigg már szolgálatba is állt Fiumében.

Domini, hogy a hajó felszerelésére jobban tudjon felügyelni, Kossuthtól segédeket kért maga mellé. Augusztus 29-én beosztották mellé Kayser Albert és Mayerfi Lajos vizsgázott hajóírnokokat.¹⁸⁸ Ugyanezen a napon közölte Kossuth Erdődyvel Domini, va-

¹⁸⁰ Az osztrák hadügyminisztérium Gyulainak és Windischgractznek 1849. március 2-án. 1262 M. K. Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL) 48-49-es iratok, 66. csomó, 15/476 (másolat).

¹⁸¹ Fiume i. m. 128. o.

¹⁸² Erdődy Kossuthnak 1848. augusztus 18-án. In: KLÖM XII. 809-810. o.

¹⁸³ Kossuth Domininhoz 1848. augusztus 24-én. In: *Horváth* 1927. i. m. 94. o.

¹⁸⁴ Domini kinevezése 1848. augusztus 26-án. In: *Horváth* 1927. i. m. 97. o.

¹⁸⁵ Erdődy Kossuthnak 1848. augusztus 18-án. In: KLÖM XII. 809-810. o.

¹⁸⁶ Kossuth Erdődynek 1848. augusztus 28-án. In: KLÖM XII. i. m. 810. o.

¹⁸⁷ Uo. A cikk Kossuth tévedéseit rendre átveszi.

¹⁸⁸ Kossuth Domininhoz 1848. augusztus 29-én. In: KLÖM XII. i. m. 829. o.

lamint Kayser és Mayerfy kinevezését.¹⁸⁹ Szintén ezen a napon levelet írt Gopčevićnek, melyben a dalmaták iránti nagyrabecstüléséről biztosította kereskedőt, és megköszönte hasznos szolgálatait.¹⁹⁰

A magyar haditengerészet ügyében, mint említettük, jelentős változást hozott Fiume horvát megszállása, a magyar tengerpart teljes elvesztése. A haditengerészet további fejlesztéséről lemondtak, de az IMPLACABILE megvásárlásáról és felfegyverzéséről nem, minden bizonnyal Fiume gyors visszafoglalásában reménykedve. A megváltozott helyzet új, konkrét kérdéseket vetett fel a hajó felszerelésével kapcsolatban: többé azt nem lehetett Fiumében elvégezni. A város elfoglalásának hírére azonnal megszületett a döntés, a hajót Angliában kell felszerelni,¹⁹¹ ugyanis Kossuth szeptember 8-a előtt Matkovićot Angliába küldte és 1000 Ft-ot utaltatott ki neki a hajó első részletének terhére, az ár további kifizetését pedig ideiglenesen felfüggesztette.¹⁹² Kossuth nem tudott az angol kormány külföldi hajók felfegyverzését tiltó rendelkezéséről, ugyanis létezett egy törvény, mely tiltotta minden olyan hajónak a felfegyverzését, melyet egy Angliával békés viszonyban álló ország ellenségei birtokolnak, valamint bármely külföldi hajó felfegyverzését az angol kormány írásbeli engedélyéhez kötötte. Úgy vélem, Pulszky későbbi vádjaival ellentétben¹⁹³ (Matković kifejezetten a tiltó rendelkezés tudatában ajánlotta volna az angliai felszerelést, hogy megkaparinthassák a hajót, ennek azonban ellentmondanak a források) Matković nem tudott erről, az már azonban kérdéses, hogy Gopčević sem tudott volna róla.

Sajnos nem ismerjük Gopčević és Matković levelezését, de valószínűleg azért késett a vételszerződés aláírása, mert Matkovićnak meg kellett vitatnia Gopčević-tyel az eladás és a felszerelés új feltételeit. Az IMPLACABILE vételszerződését végül október 15-én kötötték meg Budapesten, aláírói Duscek Ferenc pénzügyminisztériumi államtitkár és Gaspar Matković, Gopčević megbízottja voltak.¹⁹⁴ A szerződés Gopčevićnek már az angliai felszerelést írta elő, a hajó változatlan, 65 000 Ft-os ára mellett. Az első, 40 000 Ft-os tételbe beleszámolták a Matkovićnak kiutalt 1000 Ft-ot, a második részletet pedig a felszerelt hajó átadása után kellett fizetni, emellett, tekintettel az angliai útra, a kormányzat további 3000 Ft-ot fizetett volna.

Domini még szeptemberben visszaindult Fiumébe, ahová 25-én érkezett meg, feltehetőleg egyedül.¹⁹⁵ November 1-ig semmilyen hírhez nem jutott Magyarországról, akkor kapta kézhez Gopčević levelét, hogy sürgősen utazzon Triesztbe, a hajó ügyében. Ekkor érkezett meg Matković és Kayser is Budapestről, magukkal hozva a vételár első részletét aranyban,¹⁹⁶ továbbá Mészáros két október 21-i parancsát Domininak, hogy szerelje fel a

¹⁸⁹ Kossuth Erdődynek 1848. augusztus 29-én. In: *Horváth* 1927. i. m. 103. o.

¹⁹⁰ Kossuth Gopčevićnek 1848. augusztus 29-én. In: *KLÖM* XII. i. m. 829. o.

¹⁹¹ Domini feljelentése 1849. február 12-én. In: *Horváth* 1927. i. m. 126. o.

¹⁹² Kossuth Dusckeknek 1848. szeptember 8-án. In: *KLÖM* XII. i. m. 898. o.

¹⁹³ *Pulszky Ferenc: Életem és korom. I-IV. k. Budapest, 1880. (a továbbiakban: Pulszky i. m.)* II. k. 273-274. o.

¹⁹⁴ Az IMPLACABILE vételszerződése 1848. október 15. In: *Horváth* 1927. i. m. 120. o.

¹⁹⁵ Az osztrák katonai vizsgálóbizottság jelentése 1849. március 27-én. In: *Horváth* 1927. i. m. 138. o.

¹⁹⁶ Uo., valamint Kayser Albert Telekihez 1849. február 15. In: *Horváth* 1927. i. m. 128. o.

hajót és helyezze saját parancsnoksága, illetve magyar lobogó alá,¹⁹⁷ valamint a Sieveking and Son bankháznak 2000 fontról szóló hitellevelet,¹⁹⁸ mely a hajó felszerelését volt hivatott fedezni. Az IMPLACABILE, mely időközben Fiuméból Triesztbe vitorlázott, már november 1-e előtt elindult London felé, ezért Dominiék nem a fedélzetén jutottak az angol fővárosba. Domini a feleségét Udinéban helyezte el és november 6-án, zsebében a triezsti rendőrség útlevelével, Matković és Kayser társaságában nekivágott a londoni útnak,¹⁹⁹ abban a reményben, hogy ott megtörténik a hajó szerződés szerinti felfegyverzése.

Dominiék Marseille-en keresztül december 11-én érkeztek Londonba, az IMPLACABILE ekkor már ott volt, a Draper kereskedőház dokkjában.²⁰⁰ Az angol fővárosban több kellemetlen meglepetés²⁰¹ érte őket, a munkálatokra és a felfegyverzésre Gopčević semmiféle rendelkezést nem tett, sőt, pénzbeli követeléseket indított azokért az állítólagos károkért, melyek a hajót londoni útja során érték. Ezek után derült ki, hogy létezik az a bizonyos, a külföldi hajók felszerelését tiltó, illetve engedélyhez kötő törvény. Mivel az angolok csak az osztrák kormányt ismerték el törvényesnek, a hajó felfegyverzése meghiúsulni látszott. Tovább súlyosbította a helyzetet, hogy Londonba csak a hivatalos osztrák hadijelentések jutottak el, melyek szerint küszöbön állt a magyarok kapitulációja. Gopčević eljárását mindenek lehetett ezután nevezni, csak tisztességesnek nem, ugyanis újabb összegeket követelt, és hajóját is meg akarta tartani, oly módon, hogy az érte kapott pénzt ne fizesse vissza. Ebben a törekvésében kitűnő partnerének bizonyult alkalmazottja, Djurković, az IMPLACABILE mindvégig tényleges parancsnoka.

Koller osztrák ügyvivő január 6-i jelentéséből kiderül, hogy ekkorra a londoni osztrák követség már tudomást szerzett az ügyről.²⁰² Információik szerint a magyar kormánynak két ügynöke érkezett Londonba, hogy megvásárolják Gopčević két hajóját, az IMPLACABILE brigget, és a GLORIA háromárbcost (valójában a POLÁ-t akarták annak idején), és a hajókat Livornóba vigyék felfegyverezni.

Miután a felfegyverzés lehetetlenné vált, Matković azt a javaslatot tette, hogy a háttararadt 25 000 forintos részletből vonják le a fegyverek árát és a fennmaradó részt, 1569 font sterlinget fizessék ki Gopčevićnek, valamint készítsenek új szerződést, így a hajó menjen át Domini és az ő tulajdonába.²⁰³ Az 1569 fontot Djurković kapitánynak december 20-án ki is fizették, azzal a feltétellel, ha Gopčević nem fogadná el az új ajánlatot, akkor köteles a pénzt visszafizetni. Mint várható volt, Gopčević nem is fogadta el, de a pénzt meg akarta tartani. Ezt azonban nem tudta megtenni, mert az egy angol bankháznál volt letétbe elhelyezve azzal a feltétellel, hogy ha Gopčević nem tartja be a szerző-

¹⁹⁷ Mészáros két parancsának kivonatos tartalmát is csak az osztrák vizsgálóbizottság jelentéséből ismerjük, mivel azok eredeti fogalmazványa elveszett a Hadügyminisztérium 1848-as elnöki iratai közül. Az osztrák katonai vizsgálóbizottság jelentése 1849. március 27-én. In: *Horváth* 1927. i. m. 138. o.

¹⁹⁸ Matković elismervénye 1848. október 21. In: *Horváth* 1927. i. m. 121. o.

¹⁹⁹ Az osztrák katonai vizsgálóbizottság jelentése 1849. március 27-én. In: *Horváth* 1927. i. m. 138. o.

²⁰⁰ Uo.

²⁰¹ Kayser Albert Telekihez 1849. február 15. In: *Horváth* 1927. i. m. 128. o.

²⁰² Koller jelentése 1849. január 6-án. In: *Horváth* 1927. i. m. 122. o.

²⁰³ Kayser Albert Telekihez 1849. február 15. In: *Horváth* 1927. i. m. 128. o.

dést, akkor a pénz visszakérül Dominihoz és Matkoviéhoz.²⁰⁴ Kayser Albert jelentéséből kiderül, Matković mindvégig a magyar kormányzat érdekeit tartotta szem előtt, és Gopčević-tyel való levelezésében annak minden követelését és csábítását visszautasította.²⁰⁵

Mindezek után Gopčević újabb pénzbeli követelésekkel állott elő. A fizetségként kapott aranyak értékét 4 Ft 30 kr-nak számolta, míg Matković 5 Ft 5 kr értékben vette fel azokat, és az így keletkezett különbséget meg akarta fizettetni, ráadásul a hajót még ennek teljesítése után sem lett volna hajlandó átadni.²⁰⁶ Végül Djurković kapitány egy angol ügyvéd útján felszólította Dominit, hogy fizessék ki Gopčevićnak a vételár második részletét, neki pedig ezen felül, minden indoklás nélkül, adjanak 11 000 Ft-ot, valamint szerezzék meg a felfegyverzési engedélyt, mert ha nem, akkor egy héten belül visszaviszi a hajót Triesztbe.²⁰⁷ A kapitány január 29-én megismételte követeléseit.²⁰⁸ Domini február elsején szintén ügyvéd útján válaszolt.²⁰⁹ Figyelmeztette Djurkovićot, hogy az engedélyt az eladónak kell megszereznie, a második részlet pedig csak a szerződés teljesítése után fizethető ki, ha pedig a hajót akarják visszakapni, a megfelelő költségek után fizessenek vissza 35 000 Ft-ot. Domini azzal fenyegette Djurkovićot, ha egy héten belül nem teljesíti a szerződést, akkor ünnepélyesen ellentmond és őt teszi felelőssé az okozott idővesztéséért. Djurković erre nem válaszolt semmit, és megkezdte az előkészületeket a hazaútra.

Miközben a hajó ügye egyre veszendőbbnek látszott, Magyarország felől riasztó hírek érkeztek. Az osztrák hadijelentések szerint küszöbön állt a magyarok kapitulációja. Ebben a helyzetben Domini úgy döntött, hogy feltárja az ügyet az osztrák nagykövetség előtt, ebben sem Matković, sem Kayser nem tudta megakadályozni. 1849. február 12-én levélben jelentette²¹⁰ a hajóvásárlást a londoni osztrák nagykövetségnek, másnap pedig személyesen is megjelent ott és átadta a birtokában lévő iratokat báró Koller ügyvivőnek. Vallomásában azt állította, hogy mindvégig hű maradt Ausztriához és minden erejével biztosítani akarta a hajót, de az iratok átadása előtt formális garanciákat kért személyes biztonságának szavatolására.

Domini lépését Kayser Albert február 15-én jelentette Teleki Lászlónak Párizsba, Matković pedig haza készült a családjához.²¹¹ Pulszky Ferenc, aki Párizsból Londonba utazott, február 26-án jelentette Kossuthnak, hogy az IMPLACABILE elveszett, mert az angolok csak az osztrák kormányt ismerik el törvényesnek, ezért perre vinni az ügyet Angliában teljesen reménytelen.²¹² Matković, mielőtt hazaindult, ígéretet tett, hogy az

²⁰⁴ Uo.

²⁰⁵ Uo.

²⁰⁶ Uo.

²⁰⁷ Djurković Dominihoz 1849. január 26-án. In: *Horváth* 1927. i. m. 123. o.

²⁰⁸ Domini Djurkoviéhoz 1849. január 29-én. In: *Horváth* 1927. i. m. 125. o.

²⁰⁹ Kayser Albert Telekihez 1849. február 1. In: *Horváth* 1927. i. m. 128. o.

²¹⁰ Domini feljelentése 1849. február 12-én. In: *Horváth* 1927. i. m. 126. o.

²¹¹ Kayser Albert Telekihez 1849. február 15. In: *Horváth* 1927. i. m. 128. o.

²¹² Pulszky Kossuthnak 1849. február 26-án. In: *Horváth* 1927. i. m. 132. o.

általa felvett 10 000 Ft-ot saját nyugtatványa ellenében visszaszolgáltatta. Domini ezt természetesen nem tette meg.

Az IMPLACABILE ügye ezek után osztrák üggyé vált, megindultak a vizsgálatok és a hajó lefoglalását célzó eljárás. A brigget elvesztett Magyarország számára, és ezzel lezárult az önálló magyar haditengerészet felállítására tett kísérlet.

Miután Domini megjelent a londoni osztrák nagykövetségen, Koller báró ügyvivő és Colloredo gróf nagykövet élénk levelezésbe kezdett Schwarzenberg herceg miniszterelnökkel. Eközben az IMPLACABILE Londonból visszaindult Triesztbe.²¹³ Domini ártatlannak vallotta magát és személyes biztonságának szavatolását kérte. Schwarzenberg Colloredónak írt március 1-jei levelében ezt a kérést nem tartotta teljesíthetőnek, de nem kívánta megakadályozni Domini hazatérését.²¹⁴ Ugyanezen a napon utasította a hadügyminisztériumot az ügyben a szokásos vizsgálat lefolytatására.²¹⁵ Másnap, március 2-án a hadügyminisztérium értesítette az IMPLACABILE ügyéről gróf Gyulai Ferencet, a tengerpart katonai kormányzóját és Windischgraetzet,²¹⁶ március 6-án pedig Welden altábornagyot, hogy tartsa szemmel a Bécsbe érkező, „politikailag gyanús” Dominit.²¹⁷ Eközben Domini a londoni követség útlevelével Bécsbe utazott, ahol március 9-én letartóztatták.²¹⁸

Dominit kortársai közül mind Kayser, mind Pulszky „áruló gazembernek” nevezték²¹⁹ és ezt tette az 1950-es és 1960-as években Dezsényi Miklós is.²²⁰ Kayser szerint feljelentésének fő oka az volt, hogy állását és rangját megtarthassa.²²¹ Azt azonban nem lehet elvitatni – mint Dezsényi megpróbálta²²² –, hogy minden tőle telhetőt megtett a hajó felszerelésének érdekében. Dominiról és Matkoviéről Pulszky²²³ későbbi könyvében igen sötét képet fest, úgy állítja be őket, mint akik Londonban, a hajóval mit sem törődve, a magyar kormány pénzéből nagyvilági életet éltek, erre azonban a források rendre rácsófolnak. Domini jó tanár és szervező volt, de semmiképp sem hősi alkat; az ügyből kifolyólag, volt cs. kir. tisztként, neki lehetett a legtöbb vesztenivalója. Koller jelentéseiből kiderül, feljelentésével a súlyosabb büntetést akarta elkerülni.²²⁴

²¹³ Koller Schwarzenbergnek 1849. február 16-án. In: *Horváth* 1927. i. m. 130-131. o.

²¹⁴ Schwarzenberg Colloredónak 1849. március 1-én. In: *Horváth* 1927. i. m. 132. o.

²¹⁵ Schwarzenberg a Hadügyminisztériumnak 1849. március 1-én. In: *Horváth* 1927. i. m. 133-134. o.

²¹⁶ Az osztrák hadügyminisztérium Gyulainak és Windischgraetznek 1849. március 2-án. 1262 M. K. HL 48-49-es iratok, 66. csomó, 15/476 (másolat).

²¹⁷ A Hadügyminisztérium Weldennek 1849. március 6-án. 1335 M. K. HL 48-49-es iratok, 66. csomó, 16/166 (másolat).

²¹⁸ Az osztrák katonai vizsgálóbizottság jelentése 1849. március 27-én. In: *Horváth* 1927. i. m. 141. o.

²¹⁹ Pulszky Kossuthnak 1849. február 26-án. In: *Horváth* 1927. i. m. 132. o.

²²⁰ *Dezsényi Miklós-Hernády Ferenc: A magyar hajózás története.* Budapest, 1965. 53. o.

²²¹ Kayser Albert Telekihez 1849. február 15. In: *Horváth* 1927. i. m. 128. o.

²²² *Dezsényi Miklós-Hernády Ferenc: A magyar hajózás története.* Budapest, 1965. 53. o.

²²³ *Pulszky* II. i. m. 273-274. o.

²²⁴ Koller Schwarzenbergnek 1849. február 16-án. In: *Horváth* 1927. i. m. 130-131. o.

A március második felében összeült katonai vizsgálóbizottság előtt Domininak sikerült tisztára mosnia magát.²²⁵ Azt állította, hogy a felszerelt hajót, a szerződés realizálása után, át akarta adni az osztrákoknak, de addig fedeznie kellett magát, nehogy a magyar kormány a Wodianer bankházon keresztül letiltsa a hitellel felhasználását. Ez az érvelés kicsit sántított, mert a pénzt már decemberben felvették, Domini kínjában találhatta ki, de elhítték neki, mert a bizottság szabadlábra helyezését javasolta, és Matkovičot, meg Gopčevićot tették meg fő felelősöknek. Gopčevićtól a hajó, Matkovičtól pedig az általa felvett 10 000Ft elkobzását javasolták, ez összecsengett gróf Almásynak, a magyar kamara ideiglenes vezetőjének követelésével.²²⁶

Az osztrák kormány számára az IMPLACABILE ügye az államkincstár veszteségeként jelentkezett, ugyanis a hajóra kifizetett összegeket osztrák pénznek ítélték. Krauss pénzügyminiszter szerint Ausztriát a „botrányos” október 15-i vételszerződés következtében 66 302 Ft 30 kr kár érte.²²⁷ Krauss április 4-én kérte Schwarzenbergtól az IMPLACABILE vételszerződését, hogy le tudja foglalni a hajót,²²⁸ de a miniszterelnök értesítette, a szerződés nincs meg, ezért a hajó nem lefoglalható.²²⁹ Az IMPLACABILE további sorsáról jelenleg nincsenek megbízható információink, Horváth Jenő szerint vagy angol gyapjúszállító hajó lett belőle, vagy pedig Fiume város tulajdonába került.²³⁰

Az önálló magyar haditengerészet felállítására tett egyetlen újkori kísérletet a történelmi körülmények kudarcra ítélték. A tengerparttal 1848 nyara óta nem rendelkező ország ki volt szolgáltatva az eladó kereskedő és a felszerelő ország jóindulatának. Véleményem szerint, Dezsényivel ellentétben, a meghiúsulás fő okozója nem Domini volt, hanem Gopčević, akit csak az anyagi haszon reménye vezérelt. Valószínűleg nem a „rebellis” magyarokkal való üzletelés következményeitől való félelem vette rá, hogy ne tartsa be a szerződést, ahhoz ugyanis túl gazdag és befolyásos volt, hogy egy ilyen ügy miatt megégesse magát,²³¹ inkább a szorult helyzetet akarta anyagilag kihasználni. Az már sajnos inkább a véletlenen múlt, hogy egy kapzsi, és csakis a saját érdekeivel törődő kereskedővel kötött üzletet a magyar kormány.

²²⁵ Az osztrák katonai vizsgálóbizottság jelentése 1849. március 27-én. In: *Horváth 1927. i. m. 141. o.* Domini 1852-től tengerészeti magániskolát tartott fenn Fiumében. 1871-től a fiumei M. Kir. Tengerészeti Akadémia igazgatója, nevéhez fűződik az intézmény nagy jelentőségű reformja.

²²⁶ Uo.

²²⁷ Krauss Schwarzenbergnek 1849. március 19-én. In: *Horváth 1927. i. m. 134-135. o.*

²²⁸ Krauss Schwarzenbergnek 1849. április 4-én. In: *Horváth 1927. i. m. 144. o.*

²²⁹ Schwarzenberg Kraussnak 1849. április 8-án. In: *Horváth 1927. i. m. 144-145. o.*

²³⁰ *Horváth 1927. i. m. 27. o.*

²³¹ *Benko i. m. 334-336. o.*

FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

HERMANN RÓBERT

GÖRGEI ARTÚR SZOLNOKI IRATAI

1848. AUGUSZTUS 27 – SZEPTEMBER 25. (OKTÓBER 4.)¹

Görgei Artúr iratainak eddigi kiadásai nagyjából négy kutató nevéhez köthetők. Görgey István, a hadvezér öccse, maga is 1848-49-es honvédtiszt az 1850-es évektől kezdve szorgalmasan gyűjtögette a szabadságharcra vonatkozó iratokat, s az 1880-as években három kötetben több százat tett közzé, köztük bátyjának kb. száz levelét, jelentését és hivatalos iratát, nagyjából szemelvényes közlésben és gyakran kevésbé szabatos magyar fordításban.²

A Monarchia összeomlását követően, a bécsi levéltárak megnyílása után Steier Lajos autodidakta történész végzett komoly feltáró munkát a Haus-, Hof- und Staatsarchivban és a Kriegsarchivban őrzött, a harmincas években nagyjából hazakerült 1848-49-es magyar iratanyagban. Steier "A szabadságharc revideált története" című négykötetes munkájában 27 Görgei-levelet és jelentést publikált, ezek egy része azonban korábban már ismert iratok újrakiadása volt. Maguk a közlések sem megbízhatóbbak Görgey Istvánéinál: sok bennük a félreolvasás és a kihagyás.³

Sokkal inkább megfelel a tudományos követelményeknek Barta István munkája. Barta a "Kossuth Lajos összes munkái" című forráskiadvány 1848-49-es kötetében kb. 10, Kossuth Lajoshoz és az OHB-hoz írott Görgei-jelentést tett közzé, nagyjából az 1848 november-decemberi időszakból.⁴

Mind mennyiségét, mind a közlések minőségét tekintve kiemelkedő Katona Tamás munkája, aki forráskiadványaiban kb. 60 Görgei-levelet, -jelentést és -utasítást publikált. Ő adta ki Görgei 1848. szeptember 24 - október 11. közötti iratanyagának jelentős részét s a Buda ostroma alatt Kossuth Lajoshoz intézett jelentések legfontosabbjait.⁵

¹ A forrásközlemény az OTKA F 013416. kódszámú, Görgei Artúr 1848-49-es iratainak összegyűjtését célzó pályázatának támogatásával készült.

² *Görgey István*: 1848 és 1849-ből. Élmények és benyomások. Okiratok és ezek magyarázata. Tanulmányok és történelmi kritika. I-III. k. Budapest, 1885-1888.; *uő.*: Görgey Arthur ifjúsága és fejlődése a forradalomig. Budapest, 1916.

³ *Steier I.*; *uő.*: Az 1849-iki trónfosztás előzményei és következményei. Budapest, é. n. *uő.*: Haynau és Paskievics I-II. k. Budapest, é. n.

⁴ *Barta István szerk.*: Kossuth Lajos összes munkái XIII-XIV. k. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén I-II. Budapest, 1952-53., Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai. Budapest, 1955.

⁵ *Görgey - Katona; Katona Tamás (szerk.)*: Budavár bevételének emlékezete 1849. S. a. r. *Hermann Róbert, Pelyach István és Tirts Tamás*. Budapest, 1989.

Végül jelen sorok írója a *Századok* 1994-es Kossuth-émlékszámban tette közzé eredetiben, vagy magyar fordításban Görgei és Kossuth, illetve az OHB levelezésének kiadatlan darabjait.⁶

E kiadványokon kívül mennyiségét tekintve kb. ugyanennyi Görgei-irat jelent meg különböző emlékiratokban, forráskiadványokban, helytörténeti munkákban. E közlések között azonban – akárcsak a fentieknél – sok az átfedés, s a szövegek közlések pontossága is sok kívánnivalót hagy maga után. Emellett időben is meglehetősen nagy szórás mutatkozik. Míg például az 1848 szeptember végi - október eleji iratanyag kiadása csaknem teljesnek mondható, addig a szeptember elejéről, az október második feléből, vagy a téli hadjárat időszakából származó iratok jelentős része mindmáig hozzáférhetetlen.

E forrásközlemény Görgei 1848-49-es ténykedése egy mind térben, mind időben, mind az iratanyag jellegét tekintve jól körülhatárolható időszakának dokumentációját tartalmazza. A Batthyány-kormány 1848 augusztus közepén határozta el a nemzetőri intézmény részleges átszervezését. Ennek értelmében az egyes törvényhatóságoknak önkéntes nemzetőrökből álló alakulatokat kellett szervezniük. Ezek az alakulatok az első tervek szerint a háború végéig vállaltak volna szolgálatot. A megyék és városok azonban változó időre állították ki alakulataikat. Az önkéntes mozgó nemzetőröket először a délvideki táborba, illetve a drávai védővonallra akarták indítani. Augusztus 27-én azonban Batthyány Lajos miniszterelnök elrendelte, hogy négy kerületi táborban vonják össze őket. A táborokat az ország igazságszolgáltatási kerületi beosztása szerint szervezték meg. A tiszáninneri, szolnoki székhelyű tábor parancsnokává Görgei Artúr őrnagyot nevezték ki. Görgei kb. három hetet töltött Szolnokon, s serege alig 1000 főt számlált, amikor Batthyány Lajos miniszterelnök a horvát csapatok dunántúli előnyomulása miatt a fővárosba, majd onnan a Csepel-sziget védelmére rendelte. Bár a tiszáninneri kerület összesített szervezési eredményei semmivel sem maradtak el más kerületekéi mögött, Görgei mégis kudarcnak érezte ténykedését. Ennek az volt az oka, hogy a parancsnoksága alá rendelt csapatok jelentős részét a hadihelyzet alakulása miatt még megérkezésük előtt máshová rendelték, illetve az alakulatok egy része csak az ő Szolnokról történő távozása után érkezett meg a kijelölt gyülekezési helyre. E kudarcéret miatt mind ő, mind öccse viszonylag röviden foglalkoztak emlékirataikban a szolnoki tábor szervezéstörténetével.⁷

E rövidséget a fennmaradt iratanyag mennyisége egyáltalán nem indokolta. Görgey Istvánnak köszönhetően ez a dokumentáció szinte hiánytalanul került be a Görgey-család levéltárába. A tiszáninneri önkéntes mozgó nemzetőrség fennmaradt iktatókönyvéből megállapítható, hogy az iratanyag kb. 80 százaléka fennmaradt. E közlemény tehát ennek a három hétnek az iratanyagát tartalmazza. Fő forrását a Görgey-család levéltára alkotja,

⁶ Hermann, 1994.

⁷ Az önkéntes mozgó nemzetőrség szervezésére l. Urbán Aladár: *A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán*. Budapest, 1973. 174-187. o., *uő.*: *Batthyány és a honvédelem 1848-ban*. Századok, 1982/6. 1241-1242. o., *uő.*: *Batthyány Lajos miniszterelnöksége*. Budapest, 1986. 571-574. o. A szolnoki táborra l. Urbán, 1993. 42-48. o. A két Görgei véleményét l. *Görgey Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben*. S. a. r. *Katona Tamás*. Budapest, 1988. I. k. 140-141. o.; *Görgey István: 1848 és 1849-ből. Élmények és benyomások. Okiratok és ezek magyarázata. Tanulmányok és történelmi kritika*. I. k. Budapest, 1885. 14. o., *Görgey - Katona* 38-44. o.

de kiegészítettük azt néhány, az Országos Nemzetőrségi Haditanács és a hadügyminisztérium iratanyagában fennmaradt dokumentummal is. A teljesség kedvéért a szolnoki iratanyag egészének közlése mellett döntöttünk. Az eddigi forráskiadványokban összesen kilenc dokumentum jelent meg az itt közölt hatvanötből. E közlések közül azonban kettő erősen⁸, kettő enyhén pontatlan⁹; egy esetében a fogalmazványnál megfigyelhető, hogyan igazította át Görgei Artúr szövegét a tisztázatban Görgey István.¹⁰ Egy, Batthyányhoz intézett, eddig csak fogalmazványból ismert jelentés eredeti tisztázatára Urbán Aladár tanulmánya hívta fel a figyelmet.¹¹ A megmaradt három okmány viszont olyan rövid, hogy felvételük nem növelte jelentősen e közlemény terjedelmét.¹²

A kiadott források közé felvettük azokat a hadügyminisztériumi és haditanácsi iratokat is, amelyek Görgei sajátkezű fogalmazványai, s a szolnoki tábor ellátására vonatkoznak. Ezekre szintén Urbán Aladár tanulmánya utal.¹³ Szintén közöljük a szolnoki tábor naplóját és a Görgei által szeptember 25-én a tábor parancsnokává kinevezett Timon Zsigmond százados Görgeihez intézett négy, összefoglaló jelentését is. Szintén felvettük Görgei azon ceruzával vagy tollal írt feljegyzéseit, amelyek a tábor felszerelésével, ellátásával kapcsolatos intézkedéseire utalnak. Közleményünk ilyen módon a Katona Tamás forráskiadványában közölt iratanyag előzményét, s bizonyos tekintetben kiegészítését képezi.¹⁴

RÖVIDÍTÉSEK

<i>Bona</i> , 1987.	<i>Bona Gábor</i> : Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848-49. 2. kiadás. Budapest, 1987.
<i>Bona</i> , 1988.	<i>Bona Gábor</i> : Kossuth Lajos kapitányai. Budapest, 1988.
<i>Görgey - Katona</i>	<i>Görgey István</i> : 1848 júniusától novemberéig. Okmánytár. S. a. r. <i>Katona Tamás</i> . Budapest, 1980.
<i>Habermann</i>	<i>Habermann Gusztáv</i> : Személyi adattár a szegedi polgárcsaládok történetéhez. Tanulmányok Csongrád megye történetéből XIX. Szeged, 1992.
<i>Hermann</i> , 1993.	<i>Hermann Róbert</i> : A Hatvani-szabadcsapat névsora. HK, 1993/4.
<i>Hermann</i> , 1994.	<i>Hermann Róbert</i> : Görgei Artúr és Kossuth Lajos levelezésének kiadatlan darabjai. <i>Századok</i> , 1994/5.
HK	Hadtörténelmi Közlemények
<i>Steier</i> I.	<i>Steier Lajos</i> : Görgey és Kossuth. Budapest, é. n.
<i>Urbán</i> , 1993.	<i>Urbán Aladár</i> : Kossuth és Görgey 1848 őszén. <i>Századok</i> , 1993.

⁸ Herendi József közlései. L. az 1. és 33. dokumentumokat

⁹ Steier Lajos közlései. L. a 23. és 45. dokumentumokat

¹⁰ Lehoczky Tivadar közlése. L. a 16. dokumentumot.

¹¹ *Urbán*, 1993. 65. o. 13. jz. L. az 53. dokumentumot. A fogalmazvány alapján közli *Görgey - Katona* 145. o.

¹² L. a 8., 12. és 54. okmányokat.

¹³ *Urbán*, 1993. 64. o. 13. jz. és 65. o. 18. jz. L. a 9. és 39. dokumentumokat.

¹⁴ *Görgey - Katona*

LEVÉLTÁRI RÖVIDÍTÉSEK

Görgey-lt.	MOL P 295. A Görgey-család levéltára
HM Ált. ir.	MOL H 75. Hadügyminisztérium. Általános iratok.
MOL	Magyar Országos Levéltár (Budapest)
OHB	MOL H 2. Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány, Kormányzóelnökség iratai 1848-1849.
ONóHt	MOL H 92. Országos Nemzetőrségi Haditanács. Általános iratok.

1.

Pest, 1848. augusztus 29.

Görgei Artúr őrnagy körlevele a tiszáninneni kerület megyéihez, kerületeihez és városaihoz¹⁵

A tiszáninneni önkénytesen alakuló mozgó nemzetőrsereg vezérévé kinevezetvé, feladatomban azon, az illető hatóságokban máris felállított vagy legalább felállítófélben levő különböző seregosztályokat, méltányolva, amennyire lehetséges, a hatóságok által történt beosztást, – zászlóaljakra s azokat nagyobb hadtestekbe alakítani, egy a sereghez tartozó tüzér- és utász- vagy hidászkar (Pionier-Abteilung) teremteni, s az egészet úgy összehangolni, hogy az folyó évi szeptember végéig harciassá, ti. az ellenség előtt sikeresen használhatóvá váljék.

E nagyszerű cél elérésében, csekély tehetségemnél fogva – leginkább az illető hatóságok szíves közreműködésére szorulok.

Felkérem tehát Eperjes város közönségét, nyújtana nekem segédkezet e nemzeti ügy legerélyesebb előmozdítására.

Ellenségünk legnagyobb előnye, hogy sok ágyúval van ellátva. Ágyúk ellen pedig sikeresen megint csak ágyúkkal lehet működni. Fő törekvésünk tehát oda legyen irányozva, hogy minél erősebb tüzérrakkal (Artillerie) szállhassunk síkra.

Seregünk annyi ágyút kap, mennyire az azokhoz megkívántató fogatokat az országos pénztár terhelése nélkül ki tudjuk állítani.

Bátorkodom tehát általánosan elismert hazafiúságánál fogva a haza nevében fölhívni a tisztelt közönséget, szíveskedjék önkénytes mozgó nemzetőrségi vitéz seregünknek

¹⁵ A szolnoki tábor iktatókönyvében (MOL Görgey-lt. b/34. fasc. "Görgei Artúr honvéd őrnagy, a tiszáninneni önkéntes mozgó nemzetőrsereg főparancsnokának levelező iktatókönyve, 1848. szept. 28. - okt. 13. No. 1-141.") nincs nyoma annak, hogy mely törvényhatóságoknak küldte meg Görgei a körlevelet. A legvalószínűbbnek az tűnik, hogy a kerületben található megyéknek (Abaújvár, Bereg, Borsod, Gömör, Heves és Külső-Szolnok, Sáros, Szepes, Torna, Ung, Zemplén), a szepesi XVI városnak, a Jászkun-kerületnek és a tiszáninneni kerületben található szabad királyi városoknak (Bártfa, Eperjes, Kassa, Késmárk, Lőcse, Szeben). Ez összesen 18 törvényhatóság. Erre mutat a fogalmazványon található feljegyzés is. A tiszáninneni kerületre I. *Fényes Elek*: Magyarország leírása. Pest, 1847. II. k. 233-325. o.

egészséges, erős, a húzáshoz már szokott lovakat is ajánlani, az ágyú és mozgó híd (Notbrücke) fogatokhoz, melyek számát a tisztelt közönség buzdító felhívására egyes lelkes honfiak adakozásai is tetemesen gyarapíthatnak[!].¹⁶

A felajánlott lovak biztos felelős kísérettel s átadási jegyzék mellett azonnal Szolnok-ra volnának szállítandók, és nekem személyesen átadandók.

Minden ló átvételekor országos bélyeggel fog elláttatni, és azáltal az ország elidegeníthetetlen sajátjává lesz.

A tűzér- s utász-hidászkarok tettelegi előteremtésére szükségelt gyakorlatokat haladéktalanul meg akarván kezdeni, kérem tovább [!] a tisztelt közönséget, szíveskedjék a már ajánlkozott önkénytesek közül [!] a tűzérkarhoz vagy 10-15, némi műveltséggel bíró ügyes egyént, az utász-hidászkarhoz pedig szinte 10-15 egyént, kik vagy kovács, lakatos, asztalos, bognár, kádár, molnár, ács, kőműves, halász, kötélverő s több efféle mesteremberek, vagy ügyes földmunkások, mint kertészek, téglavetők, kút- és árokások vagy bányászok, kiválasztani, és azonnal Szolnokra küldeni, úgy, hogy szeptember 4-én már ott lehessenek, a gyakorlatokat azonnal elkezdendők.

A mérnökséghez értő egyének ezen utász-hidászkarnál főleg, mégpedig kiténtetésre és előmozdításra való kilátással alkalmazhatók.

Felszólítom elvégre a tisztelt közönséget az iránt is, kegyeskednék meghagyni minden csapat parancsnokának, hogy velem azon önkénytesek neveit, kik bármely fent nem érintett mesterségben jártasok, egy egyszerű jegyzékben közölje.

Ezen egyedül hazánk érdekében tett kérésem teljesültét bizalommal elvárván, maradok illő tisztelettel

Sk. fogalmazvány. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 1. "18 darab. - Elk. 31/8." i-s szignóval. Rontott, aláíratlan tisztázata uo. b/4. fasc. Kivonatossan közli Herendi József: A Jászkun-kerületek a szabadságharc alatt 1848- és 1849-ben. Cegléd, 1901. 51. o.

A törvényhatóságok válaszai közül a következőket ismerjük:

Igló, szept. 4. Montskó István, a szepesi tartományi gróf, Halla Károly t. aljegyző. Szepes kerületi igazgató bizottmány. A Szepesség mind a négy törvényhatósága egy teljhatalmú központi bizottmányt alakított az "önkéntes csapatok ügyében", ezért nem különváltan fogják értesíteni az önkéntes csapatok kiindításáról, hanem együtt igyekeznek oda hatni, "hogy a kimozdítással szeptember végén túl el ne késsünk". A hidász, utász és "tűzerész" osztályokhoz küldendő önkéntesekkel kapcsolatban felhívták a hatóságokat, hogy a helyi nemzetőr parancsnokságokkal együtt buzdítsák az ifjúságot "a hadviselés ez ágának követésére is serkentve". Amint jelentkező lesz, ezeket küldik. Eddig 42 olyan önkéntes jelentkezett, "ki szülőföldjét bármely pontján is akarja védelmezni, tehát a tisztelt minisztérium föltétlen rendelkezései alá helyezi magát, a veszélyeztetett haza megmentésére bármikor s bárhova sietendő". A csak az északi határok védelmére ajánlkozók százon fölül vannak. A kerület egy ágyúfogathoz való hat lovat szerez meg, amit a szept. 20-ra hirdendő csődület után Szolnokra megküld. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 42. "érkez. szept. 15. 1848. Görgei István hadnagy, segédtsízt. tudomásul".

Kassa, szept. 5. Abatúj vármegye. No. 446. Felhívták a megyei polgárokat a lovak felajánlására, illetve az őrnagyokat, hogy az ajánlkozó tűzér, hidász, utász önkénteseket szállítsák Szolnokra.

¹⁶ Idáig terjed a Herendi által közölt szöveg.

MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 55. "érkez. 17/9. 848. Görgei István hadnagy. segédtsizt. tudomásul"

Eger, szept. 9. Berecz Ferenc Heves megyei helyettes alispán. Heves megye 600 egyént fog állítani; e szám a községekre kivettett; a tisztviselőség oda utasított, miszerint e községenként kiállítandókat részletesen és minél előbb szállíttassa Szolnokra. Ezek, amennyire lehet, föl lesznek fegyverezve, "azonban hogy egészen fel lehessen fegyverezni, biztosan nem várom". Kéri Görgeit, hogy a rájuk kivettett önkénteseket a mellékelt lista szerint¹⁷ kiszolgáltatandó községeknek adjon elismervényt. Mellékeli a szept. 2-i bizottmányi jegyzőkönyv 2139. pontját. Eszerint a fő- és alszolgabírák buzdítsák a népet lovak felajánlására. A tűzér-, hidász-, utász- stb. szolgálatra alkalmasak nevét nem lehet összeállítani, mert még nem tudni, kik fognak beállni az önkéntesek közé. A névsor összeállítása legcélszerűbben Szolnokon történhetik. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 34. "érkez. szept. 14. 848. Görgei hadnagy".

Kassa, szept. 14. Kassa város. (Rimanóczy Ferenc főbíró, Horváth jegyző). Küldenek 18 önkéntes nemzetőrt, tűzérnek, hidásznak, utásznak stb. Gleviczky Albert őrmester vezetésével, felszerelve és -ruházva. Ezek 19-ére Szolnokon lehetnek. Kordon Ernő 34. gyalogezredű százados. kíséretében Pestre küldtek 6 ágyúslovat. Kérdezik, hova küldjék az önkéntesek 24 krajcár napidíját? Mellette a 18 önkéntes névjegyzéke. No. 45. MOL Görgey-lt. b/6. fasc. név szerint.

2.

Pest, 1848. augusztus 31.

*Görgei Artúr őrnagy jelentései Baldacci Manó ezredesnek,
az ONÖHt elnökének*¹⁸

a.)

Folyó hó 27-én kelt 3058/n.ő. szám alatti miniszterelnöki rendelet¹⁹ folytán őrnaggyá s a tiszáninnen mozgó önkéntes nemzetőrsereg vezérévé neveztetvén ki, vagyontalan létemre a szükséges lovak s azokra való szerszámok, úgy mint egyéb drágább egyenruhaneműek azonnali megszerzése által tetemes, nyomasztó adósságokba kerülni kéntelenítetném, ha azon kérésem méltányos pártfogás nélkül maradna, miszerint Ezredes Úr számomra egy hétszáz forintnyi előlegezést havi díjamból ötven pengőforintnyi összegekben történendő havonkénti levonás mellett kieszközölni méltóztatnék.

Mely alázatos kérésemre annál is inkább felbátorítva érzem magamat, minthogy az első általános előlegezésben, mely a honvédtisztek nagyobb részének kegyesen utalványoztatott, nem részesültem.

Fogalmazvány. No. 2. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. y-os szignóval.

¹⁷ A Görgey-család levéltárában nem található.

¹⁸ Baldacci Manó, báró (1807-1852), cs. kir. ezredes, az Országos Nemzetőrségi Haditanács elnöke, 1848 szept. végétől Erdélyben szolgált, okt. 27-től honvéd vezérőrnagy, a felső-erdélyi csapatok parancsnoka, nov. 30-án felmentik. 1849. jan. 5-én a cs. kir. csapatok fogságába esik, várfogságot szenved. Életrajzát l. *Bona*, 1987. 353. o.

¹⁹ Közli *Urbán Aladár*: Pákozdi, 1848. Budapest, 1984. 88. o.

b.)

Folyó hó 27-én kelt 3058/n.ő. szám alatti miniszterelnöki rendelet folytán őrnaggyá s a tiszáninneri mozgó önkényes nemzetőrsereg vezérévé neveztetvén ki, oda is utasítottam egyúttal, hogy többi közt egy segéd- és egy élelmezési tisztet is válasszak magam mellé.

Ennél fogva tehát Görgei Istvánt²⁰ (jelenleg önkényes nemzetőr az óbecsei táborban, Földváry őrnagy²¹ zászlóaljában²²) választottam segédtiszemül, minthogy alkalmam volt úgy tehetségei, mint hazánk java iránti buzgalmáról tökéletesen meggyőződni.

Élelmezési tisztnek pedig választottam Zlotzky József, volt Nádori huszár számadó őrmestert²³, (jelenleg írnok a magyar középponti vasútnál), kit, minthogy ugyanazon ezredben is már alattam szolgált vala, mint ezen hivatalnak megfelelni képesnek ösmerek. [!]

E választásaimat ezennel hivatalosan bejelentvén, kérem, méltóztatnék Ezredes úr azokat kegyesen helybenhagyni és további megerősítésüket is kieszközölni.

Pest, aug. 31-én 1848.

Görgei Artúr őrnagy

helyes Szemere Bertalan²⁴

Eredeti tisztázat, Szemere sk. megerősítésével. MOL ONöHt 3469. Fogalmazványa Görgei sk. javításával: MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 3.

²⁰ Görgey (1848-49-ben Görgei) István (1825-1912), Görgei Artúr öccse, ügyvéd, honvédszázados, 1849. jún. végétől az 51. honvédszászlóalj parancsnoka. Besorozzák. Életrajzát l. *Bona*, 1988. 236. o.

²¹ Földváry Lajos (1811-1881), honvéd őrnagy, 1848 júliusában egy önkéntes zászlóalj parancsnoka, okt. 30-tól alezredeként a kassai, nov. 10-től a debreceni hadmegye parancsnoka, 1849. jan. 1-től ezredes, az eszéki várórség csapatparancsnoka. Februárban a várórséggel együtt kapitulál, a magyar kormány hadbíróóság elé állítja. Életrajzát l. *Bona*, 1987. 150.

²² Az 1848. júl. 13 - aug. 1. között szervezett önkéntes csapatra l. *Urbán Aladár*: Honvédtoborzás Pest-Budán 1848-ban. Tanulmányok Budapest múltjából. XV. k. Budapest, 1963. 427-428. o. - Görgey István szolgálatára l. saját beszámolóját, *Görgey - Katona* 35-39. o.

²³ Zlotzky József (1807-?), kiszolgált huszár, a Magyar Középponti Vasúttársaság írnoke, nemzetőr hadnagy, dec. 28-tól honvéd főhadnagy, 1849. márc. 6-tól százados. Életrajzát l. *Bona*, 1988. 673-674. o. - Zlotzky 1827-1845 között Görgei volt ezredében, a 12. huszárezredben szolgált, amelynek ezredtulajdonosa a mindenkorai nádor volt.

²⁴ Szemere Bertalan (1812-1869), a Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmány tagja, a Batthyány-kormány belügyminisztere, az Országos Honvédelmi Bizottmány tagja, felső-magyarországi teljhatalmú országos biztos, 1849. máj. 2-től miniszterelnök és belügyminiszter. Emigrál, 1867. után hazatér.

3.

Pest, 1848. augusztus 31.

*Görgei Artúr őrnagy levele Heves megye közönségének
és Szolnok város tanácsának*

Folyó hó 27-én kelt 3058/n.ő. szám alatti miniszterelnöki rendelet értelmében jövő hó, azaz szeptember 3-án rendeltetésem helyén, ti. Szolnokon kell lennem, új fontos hivatásomnak megfelelően.

Ennél fogva kérem Heves megye tisztelt közönségét, szíveskedjék úgy intézkedni, hogy járandó lakásom 4 lovas istállóval együtt az illető helységben és napon számomra kész legyen.

Tudva nem lévén előttem, mily szokások vétettek be Szolnokon illetén ideiglenes katonai elszállásolásoknál: ti. bútorozva szolgáltatnak-e az illető szállások vagy bútor nélkül: bátorkodom továbbá azt is méltánylásába ajánlani a tisztelt közönségnek, miszerint a legszükségesebb bútorokat, főleg amennyire azok az iroda felszerelésére kívántatnak, nélkülözni nem lehet, minthogy azon esetben, ha a minden irodában okvetlenül szükségelt nagyobb asztalok és székek vagy legalább padok hiánya miatt a szolgálati irományok rendes vitele akadályoztatnék, főleg csak hazánk érdeke károsulna.

Fogalmazvány. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 4.

4.

Pest, 1848. szeptember 1.

*Görgei Artúr őrnagy levele Baldacci Manó ezredesnek
az ONőHt elnökének*

Tegnap napon kelt, segéd- és éllemezési tisztjeim iránt tett jelentésem kiegészítőleg, kérem Ezredes urat, méltóztatnék számvevőnek mellém Malinóczky Mihály nádori huszár porkolábot, Nádor őfenségének benyújtott folyamodását kegyes figyelmébe vévén, nemzetőrseregi hadnagyi ranggal azon méltányos biztosítékkal ajánlani, hogy ő a mozgó önkénytes nemzetőrsereg felosztása alkalmával tisztében az állandó hadseregbe besoroztatnék.

Eredeti tisztázat. MOL ONőHt 1848:3246. Részben sk. fogalmazvány. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 5. "NB. ez visszavéttett, s helyette a 6. számú fogalmazat áll: Timon Zsiga volt nádorhuszár őrmester, jelenleg állomási felügyelő a köz[épponti] vasútnál Palotán". i-s szignóval.

5. ábra

5.

Pest, 1848. szeptember 2.

*Görgei Artúr őrnagy levele Baldacci Manó ezredesnek
az ONőHt elnökének*

F. évi aug. 31-én segéd és élelmező tisztjeim választása iránt tett hivatalos jelentésemet kiegészítőleg ezennel jelentem, hogy számvevőnek mellém Timon Zsigmond volt Nádor-huszárnak őrmestert²⁵ (jelenleg a magyar középponti vasútnál Palotán állomási felügyelőt választottam), kérvén Ezredes urat, méltóztassék ezen választásomat is helybenhagyni, és annak további megerősítését kieszközölni.

Görgey István fogalmazványa. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 6.

6.

Hely és dátum nélkül
Görgei vegyes feljegyzései

Állványkimutatás

zászlóalj

század

megmaradt állvány – 2

azóta nevededett – 2

- / - / - fogyatkozott – 2

marad a valódi állvány – 2

Azok között vannak

vezényelve – 2

távoli – 2

szabadsággal – 2

összesen – 2

marad a helybeli állvány – 2

Azok közt vannak

vezényelve helybe állandóan --2

napi szolgálatban helybe

beteg

gyengélkedők

rabok

²⁵ Timon Zsigmond (1817-1876), kiszolgált huszár őrmester, vasúti hivatalnok, 1848. szept.-től a tiszáninneri önkéntes mozgó nemzetőri tábor főszámvevője, majd nemzetőr századosi rangban parancsnoka. Dec. 28-tól honvéd százados, 1849. jún. 21-től honvéd őrnagy. Életrajzát l. *Bona*, 1987. 319. és 413. o.

egyébként
hiányzók
összesen
marad a kikelő állvány
tagot

képez

embert
Ezek közt vannak
törzs- és főtisztek
altisztek
örvitézek
dobos
ács

Dunai 30 kr. vesztett
Kondász 4 kr. vesztett
Kász 30 kr. vesztett
1 f. 4.
nyert 1 f. 11 kr.
Kondász 12 f. p. 28 k.
Kász
1 tűzmester
8 tizedes
20 főágyús
16 al - // -
16 lovaságyús
12 szekeresz
73

Az "ács"-ig Görgei Artúr, onnan Görgey István sk. írása. MOL Görgey-lt. b/46. fasc. A kurzivált részek kihúzva.

7.

Szolnok, 1848. szeptember 3 - október 17.
*A tiszánimnemi önkéntes mozgó nemzetőrsereg
"Napi események"ről szóló jegyzőkönyve*

Szeptember 1848.

3. Görgei őrnagy s vezér és Zlotzky hadnagy és élelmezési tiszt bekeltek Szolnokra.
Görgei őrnagy aznap elutazott Pestre.

4.

5.

6. Timon számvevősegéd és hadnagy bekelt Szolnokra.

7. Görgei őrnagy bekelt Szolnokra.

8. Átvétetett a vasúttól 5 mázsa lőpor, 5000 éles töltés, 1000 d[ara]b katonai üng, 1000 d[ara]b kat[onai] gatyá, 998 kasza és 500 kovás puska.

Görgei István hadnagy és segédtszt bekelt Szolnokra, a főntebbieket hozván.

9. Görgei őrnagy hivatalosan utazott Pestre Timon Zs[igmond] hadnagy kíséretében

10. Görgei őrnagy visszatért Pestről, Timon hadnaggal együtt.

11. Zlotzky és Görgei hadnagyok bementek Pestre 4 tüzéért.

12. [] hadnagy és szállásozó tiszt bekelt Szolnokra, másnapra jelentvén a hozzánk érkező szegedi 1 század önkintes n[emzet]ő[r] jöttét.

Zlotzky és Görgei hadnagyok az esti vonaton visszajöttek Pestről a 4 tüzérrrel.

13. Reggel Görgei őrnagy elutazott Pestre.

A szegedi 1 század beérkezett.

Mück Lajos építész²⁶ n[emzet]ő[r] hadnaggyá és a törzshöz hidásztisztté kineveztetett].

14.

15. Beérkezett négy ágyú, 4 üres társzekér.

Görgei őrnagy bekelt Szolnokra Pestről Mück hadnaggal együtt, és először személyesen nézte meg a szeg[e]di századot.

Turcsányi hadnagy²⁷ tüzértiszt két honvédtüzérrrel beérkezett Pestről az ágyútöltényeket hozván.

²⁶ Mück (Muck, Mick), Ludwig (1812-1849), 1848. szept.-ben nemzetőr hadnagy, 13-tól hidásztiszt a tiszánimnemi önkéntes mozgó nemzetőrségnél, nov. 22-től honvéd hadnagy, dec. 3-tól főhadnagy az I., majd százados a 2., később a 4. utászászióaljban. Életrajzát I. Bona, 1988. 424.

²⁷ Ez Turcsányi János (1817-1899) honvéd hadnagy lehetett, okt. 6-tól főhadnagy és ütegparancsnok, nov. 25-től százados a muramenti, később a II. hadtest állományában, 1849. aug. 20-tól honvéd őrnagy. Életrajzát I. Bona, 1987. 324. o.

16. Pataky százados²⁸ Müller hadnaggyal²⁹ és Mück hadnaggyal, azonkívül egy őrmester- és két őrvitézzel elment Pestre.

Kis József altiszt 4 őrvitézzel, a Mitterdorfer pesti kereskedő által Szegedre szállított ágyúlöszerek mellé őrkíséretül rendelve elment Szegedre.

Kökényessi őrnagy³⁰ [195] kiskun³¹ önkéntessel bekelet Szolnokra.

17. Gleviczky Béla őrmester³² 17 kassai önkéntes tüzérrrel, felszerelten, bekelet Szolnokra. – Kotsó Ján[os] őrvitéz a szeg[edi] száz[adtól] tolvajság miatt befogatott.

Pataky százados, Müller hadnagy, egy őrmester és két őrvitézzel Pestről vissza[jött].

18. Görgei őrnagy és vezér Pestre indult.

Jász önkintes³³ bekelet Hidassy Elek ideiglenes tiszt³⁴ vezérlete al[att].

Draposy Imre³⁵ zászlós- és porkolábnak nevezetett.

Kassa város által egy ágyúhoz ajándékozott 6 ló Budáról beérkezett Szolnokra. – Kotsó János tolvajsággal vádolt iránt katonai vizsgáloszék.

19.

20. Görgei őrnagy beérkezett Pestről Szolnokra.

[...] lovat vásárolt a 1/2 ágyúüteghöz [] p[engő]f[orin]ton.

Átvett Görgei őrnagy 42 szolnoki önkéntest; 2 vécsit, 2 felsónánait. Ezekből 42-öt Pataky századosnak, a szegedi századba való besorolás végett, négyet pedig Turcsányi hadnagynak adott át, kiknek hárma lovász, egyike hidász lesz.

21. 33 ló vásároltatott az ágyúüteghöz.

²⁸ Pataky János (1820-1917), elemi iskolai tanító, a szegedi önkéntes mozgó nemzetőrség 1. századának parancsnoka, 1849. májusától honvéd százados a 104. zászlóaljban. Életrajzát l. *Bona*, 1988. 458. és *Habermann* 215-216. o.

²⁹ Müller Imre (1818 v. 1819-1895), nemzetőr hadnagy, majd főhadnagy a szegedi önkéntes mozgó nemzetőr csapatnál, 1849. máj. 13-tól a 104. honvédszászlóalj főhadnagya, majd századosa. Életrajzát l. *Bona*, 1988. 426. és *Habermann* 196. o.

³⁰ Kökényessi (Gaertner) Szaniszló (1817-1889), cs. kir. főhadnagy, nemzetőr-, majd honvéd őrnagy, a tiszáninneni 1. önkéntes mozgó nemzetőrszászlóalj, majd a 65. honvédszászlóalj parancsnoka, 1849. ápr. 16-tól honvéd alezredes és dandár-, júl. 20-tól ezredes és hadosztályparancsnok. Várfogságot szenved. Életrajzát l. *Bona*, 1987. 211. o.

³¹ Valójában ezek a jász önkéntesek voltak, és 17-én érkeztek Szolnokra. A számot Kökényessi jelentéséből tudjuk. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 57.

³² Glevitzky Béla (Albert) (1825-?) ügyvéd, nemzetőri tüzér őrmester

³³ Ezek a nagykun önkéntesek voltak.

³⁴ Hidassy Elek (1826-?) 12. huszárezredi hadfi, jászberényi nemzetőr főhadnagy, 1848 nyarán a Délvidéken harcol, szept.-től egy jászkun önkéntes nemzetőr. század parancsnoka Görgei alatt. 1849. jan. a 65. honvédszászlóalj főhadnagya, végül a Rákóczi-, majd az ebből kiváló Hatvani-szabadsereg toborzótitkja, itt a 4. század parancsnoka, majd osztályparancsnok. 1849. jún. 14-től al-, júl. 10-től főszázados a 18. (Attila) huszárezredben. Életrajzát l. *Bona*, 1988. 262. o. és *Hermann*, 1993. 150. o.

³⁵ Draposy Imre (1813-1894) volt huszártizedes, 1848. szept.-től a tiszáninneni önkéntes mozgó nemzetőrség porkolábjá, nov. 17-től a 14. (Lehel) huszárezred hadnagya, 1849. ápr. 18-tól főhadnagy, jún. 22-től al-, később főszázados a 18. (Attila) huszárezredben. Fogságba esik az aug. 9-i temesvári csatában. Besorozzák, 1857-ben szerelik le. Életrajzát l. *Bona*, 1988. 182. o.

1 ló ajándékkul érkezett be Fehér Lajos Heves m[egyei] mátrai követtől.³⁶

Kováts Károly tüzemester³⁷ és Draposa porkoláb megérkeztek Pestrül, hozván 3 d[ara]b hordóban 15.000 d[ara]b lőkupakhoz való éles sorgyalogsági töltést és számos vételeket.

Lengyel főhadnagy Pestre vasúton.

22. Görgei István hadnagy segédtsízt és Pataky János százados Pestre hivatalosan utazván ingyen, s onnan vissza.

Eperjesről beérkezett 71 önkéntes. Az pénz- és kenyérrel 22. szept[ember] 1848. el látva.

Hevesi [...] ember vétetett át és esküdtött föl.

7 ló vétetett meg. Egy ajándék ló Fehér Lajostól.

23. Pataky százados, Lengyel főhad[na]gy, Béro³⁸ és Görgei hadnagyok, Ferenczi őrmesterrel Pestrül visszaérkeztek Szolnokba, és Draposa.

Az I. "Szegedi-Jászkun" zászlóalj megalakult. – 13 kassai tüzér engedelemmel Pestre ment.

24. Reggel 4 órakor futár érkezett a miniszterelnöktől, azonnali indulást parancsoló.

Megérkezett egy láda belga fegyverhöz való lőkupak Dorozsmáról, Balajthy Vendel kiskun kapitántul.³⁹

Mück hidásztiszt bekelte Pestrül.

25. Reggel Tiszanána helységétől 6 önkéntes n[emzet]őr beérkezett, név szerint Nagy Miklós, Somodi Bénéiamin, Madarász Albert, Pataki Gusztáv, Katona János, Vanka Péter.

Szinte ma délelőtt Szabolcs megyeiek átkeltek, szám szerint 800-an Pestre.⁴⁰

Hasonlóképp ma délután Nagyrévről érkezett 5, név szerint: Valki János, Lehoczki József, Pászrai Lukács, Tompa Mihál, Benkő János, – továbbá Tiszavezsenyéről 8, név szerint Varga István, Jónás Sándor, Rétei Sándor, Nánási Mihály, Nagy Bálint, Szilaj Sándor, Bús Mihály, Fekete János. – Tiszaszőlősről Németh Ferenc, Kálmán Ambrus, Sárközi György. – Kisköréről Bagi András, Borbélyi János. Nyugtatóvány mellett általvették.

³⁶ helyesen: Fejér Lajos (? - 1873), Heves vármegye követe, majd a pétervásári kerület képviselője az 1848-49-es országgyűlésen.

³⁷ Kováts Károly joggyakornok, 1848. jún. 3 - szept. 12. honvéd tüzér, al-, majd főágyús.

³⁸ Béro Ferdinánd. (1815-?) 1832-38. között hadfi a 37., majd a 40. gyalogezredben, 1848. szept. hadnagy a szegedi önkéntes mozgó nemzetőrszázadban, szept. 25-től főhadnagy, okt. 7. századparancsnok. 1849. jan. - márc. századparancsnok a Hatvani-szabadsapatban, 1849. júl. 21-től hadnagy a 132. honvédzászlóaljnál. *Bona* Gábor szíves közlései és *Hermann*, 1993. 150. o.

³⁹ Balajthy Vendel, kiskunsági kerületi kapitány és kormánybiztos, 1848 nyarán századparancsnok a mozgósított jászkun nemzetőrség 2. zászlóaljában, 1865-től a jászkun kerület főkapitánya.

⁴⁰ A Szabolcs megyei önkéntes mozgó nemzetőrszázalj, a későbbi 48. honvédzászlóalj. Történetére I. *Kedves Gyula*: A 48. honvédzászlóalj története az 1848-49-es szabadságharcban, alakításától Budavár bevételeig. HK 1990/2. és *uő.*: A 48. honvédzászlóalj története az 1848-49-es szabadságharcban, Budavár visszavételétől a feloszlásáig HK 1993/4.

Görgei Istvány [sic!] segéd megérkezett Pestről délbe, és délután 3 órakor a szabolcsiakkal külön vonattal Pestre ment, magával vitte a társzerket és a ládába és hordókba itt levő éles töltéseket.

Az idevaló vasút szállító hivatalától általvetettek az ottan heverő bitang 55 ócska egycsővű vadászpuskák, 183 új kék nadrág és 1000 pár új bakancs.

Zlotzky József élelmezési tiszt dolgai elintézése végett Pestre utazott.

26. Beloni hidász nyílt rendelet mellett Pesten át Csepele [!] szigetébe utazott és egy hivatalos levelet Görgei parancsnok őrnagy úrnak magával vitt.⁴¹

Tiszabő helységéből általvetett 3 n[emzet]ő[r] felruházva.

Pélyből általvetett 2 n[emzet] ő[r] d[etto].

Órvényből d[etto] 1 d[etto] d[etto] Hermán Mihály

Poroszlóról d[etto] 4 d[etto] d[etto] Gőz Istvány, Kováts János, Pongrátz Bálint, Molnár Gergely.

Törökszentmiklósról általvetett 22 n[emzet]őr felruházva, név szerint 1. Gajdos János, 2. Juhász Mátyás, 3. Mészáros János, 4. Krajlik István, 5. Gávai Mihály, 6. Neccasz József, 7. Rác János, 8. Pató János, 9. Nagy János, 10. Bakos Bernát, 11. Gál Antal, 12. Veres Pál, 13. Varnyú János, 14. Váró István, 15. Vígh Antal, 16. Szikszai János, 17. Kovács József, 18. Szilágyi József, 19. Csányi András, 20. Kiru Sándor, 21. Ladányi Péter, 22. Pozderka Ferenc.

Kiss József tizedes 4 nemzetőrrel Szegedről megérkezett.

Zlotzky József Pestről megérkezett.

Az általvett egyének mindjárt fel is eskettek.

Alatyánról B. Flödnigg Adolftól megvásárlott 11-dik számú NP bélyeges ló rossz erkölcsé miatt általadatott Halasi Kázmér szolgabírónak⁴² visszaadás végett.

27. Zlotzky hadnagy úr megy Pestre, magával visz kétszáz darab fegyvert és 1 láda gyutacsakupakot, úgyszinte a Szegedről előjött Kiss káplárt 3 emberével.⁴³

Stainer és Tacsocsik hadnagy urak szolgálati dolgok elintézése végett Pestre utaztak.⁴⁴

Általvetettek újonc önk[éntes] m[ozgó] n[emzet]őrök.

K. Tófalu: 2 egyén, Simoni István és Orbán József felruházva. Kompót⁴⁵ 4. Nagy József, Nagy Istvány, Barna Mihály, Udvari Péter felruházva.

Gyöngyösről érkezett és általvétel 56 felruházott és -fegyverzett nemzetőr.⁴⁶

⁴¹ Ez Timon szept. 26-án kelt jelentése volt. L. a 62. dokumentumot.

⁴² Halasi Kázmér, Heves vármegyei szolgabíró, 1848. szept. 27-től szolnoki népfelkelési, dec. 4-től szállítási, 1849. jan. 2-től élelmezési kormánybiztos.

⁴³ Timon Zsigmond szept. 27-én utasította Zlotzky József hadnagyot, hogy szállítson 200 fegyvert Pesten keresztül Csepel szigetére. No. 106. MOL Görgey-lt. b/9. fasc.

⁴⁴ L. erre Timon Zsigmond szept. 27-i nyílt rendeletét Stainer Károly hadnagynak, aki szolgálati ügyben Pestre és onnan vissza utazik. No. 109. MOL Görgey-lt. b/9. fasc.

⁴⁵ Kompolt

⁴⁶ L. erre Jakab Mihály gyöngyösi polgármester. szept. 24-én kelt jelentését. MOL Görgey-lt. b/9. fasc. No. 112. "megérk. Szolnok, 27/9. 848."

Tiszapüspökiről érkezett s átvétetett egy felruházott nemzetőr.

Sarud helységtől átvétetett egy felruházott nemzetőr.

Aldebró 5 önkéntes nemzetőrököt általadott felruházva.

Tiszavárkony 1 önkéntes nemzetőrt általadott, neve: Kuklics József.

28. Szolnok városa egy önkéntes nemzetőrt ruházatlanul adott, név szerint: Bogdanovics Ignác.

Tiszainoka helysége 4 önkéntes nemzetőrt felruházva általadott, név szerint Tóth László, Kis Mihály, Szabó Sándor, Beke Mihály.

T[isza]ug helység 2 önkéntes nemzetőrt felruházva általadott, név szerint Cziriák Sándor, Sütő Béni.

T[isza]sas helység 5 önkéntes nemzetőrt felruházva általadott: Varga Sándor, Papp Lajos, Csató Sámuel, Benke Sándor, Bak Mihály.

T[isza]kürt helysége 7 önkéntes nemzetőrt felruházva általadott. Név szerint: Tóth Mihály, Berecz Mihál, Tatár Mihály, Bogaras Mihály, Fekete Sándor, Varga Ferenc, Kovács József.

Délelőtt Zlotzky hadnagy úr megérkezik Pestről.

T[isza]szalók helysége 4 önkéntes nemzetőrt felruházva általadott, név szerint: Orosz István, Csontos András, Zsolyom Mihál, Dudás András.

29. Kassáról [sic!]⁴⁷

Besenyő helységéből érkezett 6 felruházott nemzetőr. Hunyadi János, Ipacs Márton, Borsós Albert, Debreczeni József, Czikora Pál, Tura József, fegyver nélkül.

Hasonlóképp ma d[él]után Pestre indult 2 század.⁴⁸

Szurdokpüspöki 21 önkéntes nemzetőrt átadott felruházva, név szerint: Udvari Mihály, Bajnos Márton.

Szinte Szentjakabról érkezett 1 felruházott önkéntes, neve: Szappan István.

Fancsalról érkezett 3 felruházott, neve: Kórós Pál, Boros Antal, Galicz József.

Kápolnáról érkezett 2 önként[es] nemzetőr: Kis István, Zelény András.

Deménдрől 1 önk[éntes] n[emzet]őr nevei Krecsmár György.

Tarnasz[en]tmiklósról érkezett 2 önk[éntes] n[emzet]őr – Kőkény József, Kis József.

2 ló ajándékozott az ágyútelephez: Orczy Antal úrtól.⁴⁹

⁴⁷ Ajer Mihály százados, a hevesi önkéntes zászlóalj 3. századának parancsnoka szept. 29-én jelentette Timonnak, hogy átvette a szept. 28-án Kassáról érkezett Blaskovics János, Meskó Sándor őrmestert, Badolai József, Földváry Antal, Kovács Károly, Wolf József tizedeseket, s kérte, hogy Timon okt. 1-től rangjukban erősítse meg őket. sz. n. MOL Görgey-lt. b/9. fasc.

⁴⁸ Timon szept. 29-én tudatta Duschek Ferdinánd főhadnaggal, hogy Kossuth Lajos országos biztos szept. 28-án Budapestről írott meghagyásánál fogva a Szolnokon megalakult két századot Pestre kell indítani. Ezért kinevezte Duscheket e csapat vezérévé, a sárosi és kassai önkéntes mozgó nemzetőrök századosává, Görgei utólagos jóváhagyása reményében. MOL Görgey-lt. b/9. fasc. No. 115. Szintén e napon további tiszti kinevezéseket eszközölt, s felszólította a Magyar Középponti Vasúttársaság szolnoki hivatalát, intézkedjék a 450 főnyi csapat és a 14 ágyús ló Pestre szállításáról úgy, hogy azokat a délutáni személyvonat Pestre szállít-hassa. MOL Görgey-lt. b/9. fasc. No. 117.

⁴⁹ Orczy Antal (1814-1889), fegyverneki birtokos.

30. 1 ajándék ló Heves vármegyétől.

Heves megye több helységeiből érkeztek újonc nemzetőrök és feleskettek. október 1. 200 főre menő század – Pestre indult.⁵⁰

Ungból gróf Buttler Sándor⁵¹ vezérlete alatt megérkezett 200 főből álló csapat. Hevesből érkeztek újoncok.

2. Bárczay kapitány⁵² vezérlete alatt érkeztek Abaújból 86 nemzetőrök].

Ludasrul 1 önkéntes] nemzetőr, Szabó András]. Detkről 1, Tóth István.

3. A szepesi 16 város részéről ajándékkul küldött 6 ágyús ló átvétetett.⁵³

Balla helységéből Berta Györgynek adott 1 ujjas és 1 nadrág, mivel néki ilyes nem volt.

Mikófalváról beérkezett 5 önkéntes nemzetőr.

Sárospatakról Kandó Tamás alhadnagy⁵⁴ és 41 hidászhoz tartozó mesteremberek eljöttek.

4. Timon százados Pestre ment, ágyús lószerszámok, dob s egyéb szükségletek bevásárlására. – Ungból gróf Buttler őrnagy vezérlete alatt 200 főnyi csapat Pestre ment. – szintén Abaújból 86 ember Bárczay kapitány vezérlete alatt. – A Sárospatakról érkezett tűzér- s hidászok Kandó Tamás vezérlete alatt.⁵⁵

Bodó Istvány tiszabádi meghalt, s délután eltemettetett.

5.

6. Timon százados Pestről megjött,

A szállás csinálók, a zempléni önkéntes] mozgó] nemzetőrsereg számára megérkeztek.

7. Bellosicz őrnagy úr⁵⁶ vezérlete alatt 614 önkéntes] mozgó] nemzetőr megérkezett

⁵⁰ Timon okt. 1-én utasította a Magyar Középponti Vasúttársaság szolnoki igazgatóságát, hogy miután a 400 [!] főnyi önkéntes csapatot "legfelsőbb parancs következtében" Pestre kell szállítani. az igazgatóság úgy intézkedik, hogy azokat a délutáni személyvonat Pestre szállíthassa. MOL Görgey-lt. b/9. fasc. No. 117.

⁵¹ Buttler, Alexander (1818-1890), kilépett cs. kir. főhadnagy, 1848. szept.-ben az Ung vármegyei önkéntes mozgó nemzetőrök őrnagya, nov. 26-tól a részben ezekből alakult 54. honvédszászlóalj őrnagya, 1849. jan.-tól dandár-, jún. 20-tól hadosztályparancsnok. A szabadságharc leverése után Bajorországba száműzik. Életrajzát l. *Bona*, 1987. 119. és 410. o.

⁵² Bárczay Mihály (1805-1865), az Abaúj vármegyei önkéntes mozgó nemzetőr század parancsnoka.

⁵³ Montskó István, a szepesi XVI város grófja és Halla Károly jegyző szept. 28-án Iglón írott levelükben értesítették Görgeit, hogy Czvikker János által küldenek hat lovat. "127. oktob. 3-dik Szolnok". MOL Görgey-lt. b/6. fasc. név szerint.

⁵⁴ Kandó Tamás (1818-1898), Kandó Kálmán testvéröccse, 1848. szept. hadnagy, okt. elejétől főhadnagy és századparancsnok a zempléni önkéntes mozgó nemzetőr zászlóaljban; 1849. máj. főhadnagy a 16. honvédszászlóaljban.

⁵⁵ L. erre Timon Zsigmond okt. 4-én Kandó Tamás hadnagy számára kiállított nyílt rendeletét, amely szerint Kandó 44 tüzérral és hidással Pestre utazik. A középponti vasút haladéktalanul szállítsa Pestre. MOL Görgey-lt. b/9. fasc. No. 131.

⁵⁶ Bellosicz (Békeházy) Ignác (1799-?), nyugalmazott cs. kir. százados, 1848-ban a Zemplén vármegyei nemzetőrség őrnagya, szept. közepétől okt. elejéig a megye önkéntes mozgó nemzetőrszászlóaljának parancsnoka, 1848. decemberében a cs. kir. csapatok tartóztatják le, 1849 jan. végén Szemere Bertalan felső-

Zemplénből.⁵⁷

Szuhából 1 önk[éntes] n[emzet]őr érkezett.

8. Bellosicz őrnagy úr seregével a vasúton Pestre szállított.

M[agyar?]mindszentről 1 n[emzet]őr, Bakos János érkezett.

F[első]szentimréről 6 nemzetőr érkezett, 4-nek közülök szűr, mind a hatnak pedig csizma adatott a sereg ruharaktárából, mert készpénzért sehol sem kaphattak előljáróik.

Horváth István zászlós négy lovász nemzetőrrel a 9 ajándék ágyús lovakat Görgei őrnagy úr táborába elvitte.⁵⁸

9. Dorogháza helységéből 1 nemzetőr érkezett.

10. Timon százados, Debreczenyi hadnagy Pestre mentek, a honvéd tüzérparancsnokságnak a Heves megyétől kapott kardokat általadták.

Nagykunságból az ugyanonnan kiállított önk[éntes] mozgó nemzetőrök számára 139 dolmány, 140 mellény, 138 nadrág és 93 töltéstáska, ugyanannyi nadrágszjij küldetett és általvetetett.

11. Timon százados és Debreczenyi hadnagy Pestről megérkezett.

Csuka⁵⁹ György főhadnagy úr vezérlete alatt megérkezett 150 önk[éntes] nemzetőr Abaúj megyéből.

Matkovics őrnagy úr⁶⁰ vezérlete alatt megérkezett 800 önk[éntes] nemzetőr a Hajdúkerületből.

12. A tegnap megérkezettek ma vasút által Pestre szállítottak.

[Korbéli János pesti (józsefvárosi) születés felvétellett a hevesi zászlóaljnak 4-ik századjához dobosnak, és a sereg raktárából fel is ruháztatott egy szűrrel, egy ujjassal, egy nadrággal és egy pár csizmával.]^a

Zlotzky élelmezési tiszt úr Pestre utazott.

13.

14. Mező Mihály, Mező Ferenc, Szele Mátyás, Kertész Benedek, Mata Mátyás baktaiak ujjast kaptak a ruhatárból.

magyarországi teljhatalmú országos biztos fogatja el. A magyar hadügyminisztérium igazságügyi osztálya felmenti, 1849. májusában nyugalmazzzák. A szabadságharc leverése után a cs. kir. hadbíróóság felmenti. Életrajzát l. *Bona*, 1987. 354. o.

⁵⁷ Timon még okt. 1-én utasította a zempléni zászlóalj parancsnokságát, hogy "a tegnapi napon érkezett legfőbb parancs következtében" legszorosabb kötelességének tartsa Szolnokon mielőbb megjelenni, "hogy rendeltetése helyére azonnal a vasútvonalon tovább indíthatassék". MOL Görgey-lt. b/9. fasc. No. 121. Bellosicz őrnagy szept. 20-án jelentette Görgeinek, hogy a zászlóalj 550 főt számlál, s amint megindul, ezt közli Görgeivel. MOL Görgey-lt. b/46. fasc. Okt. 2-án közölte, hogy a 611 főnyi zászlóalj 4-én indul Sárospatakról és 7-én érkezik Szolnokra. uo. b/6. fasc. Név szerint. A zászlóalj történetére l. *Hermann Róbert*: "A szép akasztott". Andrassy Gyula 1848-1849-es szerepéről. HK 1990/4.

⁵⁸ L. erre Timon. hadútlevelét Horváth István zászlósna. No. 134. MOL Görgey-lt. b/9. fasc.

⁵⁹ A szolnoki tábor iktatókönyvében Csuha szerepel. MOL Görgey-lt. b/34. fasc. No. 138.

⁶⁰ Matkovics Bertalan (1809-?) volt nemesi testőr, kilépett cs. kir. alszázados, 1848. jún. 19-től a Hajdúkerület gyalogos nemzetőrség őrnagya, 1848. okt. - 1849. jan. között a kerület önkéntes mozgó nemzetőrszázlójának parancsnoka, 1849. ápr. 3-tól nemzetőr alezredes. Életrajzát l. *Bona*, 1987. 230. o.

^a kihúzza

A hevesi zászlóalj 4-ik századja – mintegy 185 fő – Blaskovics János vezérlete alatt Pestre és onnan a táborba küldetett.

15. Timon százados Nádosy ezredes úr⁶¹ parancsára Pestre ment.⁶²

Kis hadnagy 24 kun önk[éntes] m[ozgó] n[emzet]őrrel Becskerekbe táborba szállandó, megérkezett.

16. Timon százados Remellay hadügyésszel⁶³ Pestről megérkezett. Lampli József tizedes a kunok ruházatjéért Pestre küldetett.

17. Lampli tizedes a ruházattal Pestről megjött.

Timon százados a még véle Szolnokba levő egyénekkal, 3 tiszt, 21 őrvitéz és az egész raktárával Pestre és onnan a Görgei ezredes úr táborába indult.

Eredeti tisztázat. MOL H 147. Vegyes iratok. 10. doboz. A tiszáninneri önkéntes mozgó nemzetőrség iratai. No. 3.

8.

Pest, 1848. szeptember 4.

Görgei Artúr őrnagy levele Kossuth Lajos pénzügyminiszternek

Én folyó évi aug. 27-én a nádor k[irályi] h[e]lyt[ar]tó úr őfőnsége által a miniszterelnök ellenjegyzése mellett honvéd őrnaggyá és a tiszáninneri önkéntes mozgó nemzetőrsereg vezérévé neveztettem ki. Bármennyire fényes legyen is állásom, vagyontalanságom mellett reám nézve azon bajjal jár, miszerint fölszerelésem fődözésére kénytelen leszek ez időben roppant áldozatokkal járó adósságokba verni magamat, hahogy az álladalomtól előlegezést nem nyerek. Én tehát tisztelettel kérem a miniszter urat, hogy nekem saját fölszerelésemre 700 p[engő]f[orin]tot, havi fizetésemből 60 p[engő]f[orin]tjával havonkint történendő levonással kiegyenlített, előlegezni [*és a szolnoki kir. sóhivatalnál utalványozni*] méltóztassék.

Görgey István fogalmazványa. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 12. [Az eredeti tisztázat száma valószínűleg 8.] A kurzivált, [-ban lévő rész kihúzva. Közli Hermann, 1994. 931-932. o.

⁶¹ Nádosy Sándor (1811-1882), cs. kir. huszárszázados a 12. (Nádor) huszárezredben, 1848. szept. 16-tól honvéd alezredes, az Országos Nemzetőrségi Haditanács lovassági osztályának vezetője, majd a Haditanács elnöke, okt. 10-től honvéd ezredes, dec. 4-től a hadügyminisztérium katonai osztályának főnöke. 1849. januárjában átáll a cs. kir. csapatokhoz. Életrajzát l. *Bona*, 1987. 366. o.

⁶² Az okt. 13-án kelt sk. rendelet így szólt: "Parancsai alatt lévő csapattal Ön mentül elébb ide Pestre gőzkocsin siessen bejönni és magát nálam jelenteni". Görgey-lt. b/10/e/5. fasc. 141/848.

⁶³ Remellay Gusztáv (1819-1866), Újvidék főjegyzője, 1848. szept. 20-tól a tiszáninneri önkéntes mozgó nemzetőrség hadbírója, okt. 9-től főhadnagy, hadbíró e nemzetőrség 1. zászlóaljánál, 1849. jan. 17-től a 65. honvédszászlóaljnál, századosi rangban. Márciustól a feldunai hadsereg főhadbírája, ?-től őrnagyi rangban. Várfogságot szenved. Életrajzát l. *Bona*, 1987. 281-282. o. és *Tardó Lajos: A Remellay-rejtély*. In: *História* inycncfalatok. Budapest, 1989.

9.

Pest, 1848. szeptember 5.

*Szemere Bertalan helyettes hadügyminiszter utasítása
a magyar középponti vasút igazgatóságának*

F[o]lyó e[sztendő] aug[usztus] 27-én kelt miniszterelnöki rendelet folytán az önkéntesen alakuló mozgó nemzetőrhad tiszáninneri kerületbeli serege Szolnokon fog szerveztetni.

Evégre a középp[onti] vasút igazgatósága ezennel hivatalosan fölszólíttatik, hogy ily cím alatt:

"a tiszáninneri mozgó nemzetőrsereg szervezésére"

bejelentett vagy bejelentendő személy- vagy teherszállításokat az ugyan e sereg szervezése- és vezérével megbízott Görgei Artúr őrnagy által aláírt bizonyítvány mellett – bármikor Pestről Szolnokra, vagy Szolnokról Pestre fizetés nélkül elfogadja, és haladéktalanul szállítsa.

Görgei Artúr őrnagy vagy hiteles megbízottja a pontos szállításokról szóló nyugtatványai alapul szolgálódnak az álladalom által történendő utólagos kielégítésnek.

*Görgei sk. fogalmazványa, Szemere sk. szignójával. A tisztázatot Vándory Gusztáv készítette.
MOL HM Ált. ir. 1848:6003.*

10.

Pest, 1848. szeptember 6.

*Görgei Artúr őrnagy bizonyítványa
a magyar középponti vasútigazgatóság számára*

Bizonyítvány

A tiszáninneri önkintes mozgó nemzetőrsereg fölszerelésére.

Átadatik ezennel Pestről Szolnokra való szállítás végett:

1000, azaz ezer darab hadi kasza nyelestül.

2, azaz két ló, és melléje egy ember.

1 pénzes láda két lakatra, üres

1 csomó lószerszám

Ezen terhek haladéktalan elszállítandók, és Szolnokon alulírt nyugtatványára kiadandók, mely nyugtató 6003/1063. E. szám alatt, szept[ember] 5. 1848. kelt hadügyminiszteri rendelet értelmében állodalmi utólagos kielégítésnek alapul szolgálódnak.

Fogalmazványa. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 9.

11.

Pest, 1848. szeptember 7.

*Görgei Artúr őrnagy felhatalmazása
Görgei István nemzetőr hadnagy és segédtsízt részére*

Felhatalmazás

Görgei István n[emzet]ő[r] hadnagy és segédtsízt számára, melynél fogva ő felhatalmaztatik minden, "a tiszáninneri mozgó önk[éntes] n[emzet]ő[r] sereg felszerelésére !" történendő, a középponti vasúton, Szolnoknak szállításra való átadásoknál szükségelt hiteles aláíratokat ezen minta szerint:

"Görgei Artúr őrnagy meghagyásából"

Görgei István segédtsízt. -"

kiszolgáltatni.

Megkéretik egyúttal ezennel a középponti vasút igazgatóság, szíveskedjék úgy minden, a nevezett hadnagy úr által átadandó terhek tüsténti szállítását elfogadni, mint az ő aláírásával ellátott okiratokat érvényeseknek tekinteni.

Eredeti sk. tisztázat. MOL Görgey-lt. b/1. fasc. "A Tiszáninneri Mozgó Önk. N. Ő. Sereg Pecséje", koronás kiscímerrel.

12.

Szolnok - Pest, 1848. szeptember 9.

*Görgei Artúr őrnagy levele Kossuth Lajos pénzügyminiszternek
és Kossuth intézkedése*

Az általam szervezendő tiszáninneri önkéntes mozgó nemzetőrsereg tisztei közt találkoztam és még ezentúl számosabban találkozhatván olyanok, kik vagyontalan létükre az első felszerelésre szükséges költséget előleg fődözni nem tudják:

Bátor vagyok Miniszter úrtól oly általános utalványozást, illetőleg felhatalmazást kikérni; miszerint úgy törzsömhöz tartozó, mint egyéb tiszteim közül azoknak, kik előleget kértnek, a kezemre bízott állodalmi pénzeiből negyven ezüst forintot, tisztí fizetésükből havi tíz pengő forint levonással kiegyenlítendőket - szabadon előlegeznem.

Görgei Artúr őrnagy

Megengedtetik, s eszerint számadásba teendő. Pest, szeptemb. 9-kén 1848.

Kossuth Lajos
pénzügyminiszter⁶⁴

Eredeti tisztázat, Kossuth sk. utóiratával. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 12. Pénzügyminisztériumi iktatószáma: 2066./PM elnöki. "22./848. érkezett szept. 10. 1848. Görgei hadnagy". Görgey István fogalmazványa uo. Közli Hermann, 1994. 932. o.

13.

Szolnok, 1848. szeptember 9.

Görgei nyílt rendelete Timon Zsigmond számvevő hadnagynak

Nyílt rendelet

A tiszáninneni m[ozgó] ö[nkéntes] n[emzet]ő[rség] felszerelése érdekében meghagyatik önnek, hogy Pestre menjen, ott egy ágyútelepet átveendő, melyet azonnal a k[özép]p[onti] vasúti szállítdába átadand. Ön, mint hivatalos kiküldött ingyen fog szállíttatni a vasúton úgy innen Pestre, mint onnan ide vissza; minthogy az ilyféle szállítási költségek a h[ad]ü[gy]minisztérium által utólag fődözendők.

Görgey István fogalmazványa. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 13.

14.

Szolnok, 1848. szeptember 9.

Görgei rendelete a szolnoki királyi sóhivatalhoz

Duschek Ferenc álladalmi titkár úr⁶⁵ szóbeli utasítása következtében kérem a tisztelt hivatalt, szíveskedjék aziránt intézkedni, hogy jövő hétfőn, szept[ember] 11[-én] délelőtt egyezerre menő cs. k. bankjegyekből álló összeg a tiszáninneni mozgó önkénytes n[emzet]ő[rs]ereg számára vagy magyar bankjegyekre, vagy pengő pénzre okvetlen felváltassék.

⁶⁴ A tiszáninneni önkéntes mozgó nemzetőri tábor iktatókönyve (MOL Görgey-lt. b/34. fasc.) szerint "az őrnagy személyesen kézbesíté"

⁶⁵ Duschek Ferenc (1797-1873), 1848 előtt a magyar kamara alelnöke, 1848-ban a pénzügyminisztérium államtitkára, szept. közepétől e rangban a minisztérium vezetője, 1849. máj.-tól a Szemere-kormány pénzügyminisztere. Várfogságot szenved.

Egyúttal arra is kérem a tisztelt hivatalt, hogy az 5000 pengőforintól szóló, ide mellékelt ellennyugtát hitelesen aláírni s nekem visszaszolgáltatni szíveskedjék, – mint-hogy ezen ellennyugtára hivatalos számadásomnál szükségem lesz.

Görgei sk. fogalmazványa. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 14.

15.

Szolnok, 1848. szeptember 9.

Görgei körlevele a tiszáninneri kerület minden törvényhatóságaihoz

A folyó évi. aug. 27-én 3058/n.ő. szám alatt kelt miniszterelnöki rendelet a tiszáninneri kerület minden törvényhatóságait, ezek közt tisztelt Bereg megye közönségét is határozottan oda utasítja, hogy azon önkényes nemzetőrségi csapatokat, kik a háború bevégeztéig ajánlották fel a hazának szolgálatukat, minden haladék nélkül Szolnokra szállítsa, és az érkezendő csapatok számát, fegyverkezetét és megérkezése idejét nekem előre is ide Szolnokra hivatalosan bejelentse. Nekem pedig ugyanezen fönnemlített miniszterelnöki rendelet meghagyja, hogy folyó hó 3-án állomásomat⁶⁶ Szolnokon már elfoglaljam, a már indulófélben lenni vélt csapatokat vagy legalább az illető törvényhatóságok eziránti tudósításait elfogadandó.

En ehhez képest f. hó 3-án helyben megjelentem, s azóta folyvást várok embert vagy tudósítást: fájdalom, maig, szept. 9. mindkettőt hijjába [!].

a.)

Mint-hogy a tisztelt közönség ismeretes hazafiúi buzgóságánál fogva soha, de soha fel nem tehetném, hogy szeretett hazánk oly igen drága perceit amúgy hanyagságból elvesztegetni képes lehetne, bátorkodtam a tisztelt közönség tudtára azon fönnemlített miniszterelnöki rendeletet idézni, feltéven azt, hogy talán azon rendeletet meg se kapta a tisztelt közönség.

b.)

Ily körülmények közt most, midőn kevés órák haladéka határozhat Magyarország, a mi szeretett hazánk sorsa felett, midőn Vácon több napok óta már ezerekre megy a dunáninneri kerületből a haza védelmére siető önkintes testvéreink tábora: sietek a tiszáninneri kerületnek elősmert hazafi jó hírneve és becsülete érdekében is a tisztelt megye (város, kerület) közönségét újra és sürgetőleg arra felszólítani: hogy a már kész önkintes csapatokat lehető legrövidebb idő alatt juttassa ide, hová a haza és a nemzet sértett becsületének védelme érdekében haladéktalanul megjelenni hivatvák.

Görgei Artúr és István közös fogalmazványa. Az a.) Görgei eredeti szövege, a b.) a tisztázatlan szereplő végleges változat. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 15. A Bereg megye közönségének

⁶⁶ Lehoczky közlésében: állomásat

küldött tisztazat alapján közli Lehoczky Tivadar: Beregmege és a munkácsi vár 1848-49-ben. Munkács, 1899. 37-38. o.

A törvényhatóságok közül a következők válaszait ismerjük:

Raszlavica, szept. 15. Hedry Erneszt, Sáros vármegye első alispánja. No. 500. Eddig 50 fölött van azok száma, akik "minden megkívántató ruházattal elláttatnak" a megye költségén, majd a mellékelt útirend szerint szept. 17-én az Eperjes városi 20 önkéntessel együtt Eperjesről elindulnak, s 22-én Szolnokra érkeznek. Az indítandó önkéntesek számát pontosan jelteni fogja. Az önkénteseket 22-ig ellátjákapidíjjal, "a további gondoskodást megyém e részben ki nem terjesztvén, mert bizonyosan hiszi, hogy a további ellátás a minisztérium által elrendellettik". Szuronyos fegyvert nem sikerült szerezni, ezért kéri, hogy Görgei szerezzen a csapat számára 75 szuronyos fegyvert. Az útirend a következő: szept. 17. Eperjes - Lemesán - Kassa, 18. Hidasnémeti - Forró, 19. Szikszó - Miskolc, 20. Harsány - Kövesd, 21. Heves - Jászapáti, 22. Tápiógyörgye - Szolnok. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 56. "érkez. 17/9. 848. Görgei István hadnagy. segédtsizt. tudomásul". Az útirendet ld. még. MOL ONöHt 4208.

Finke, szept. 15. id. Miklós Ferenc, Borsod megyei első alispán. No. 1093. Az aug. elején kelt miniszteri rendelet értelmében a megyei nemzetőrségből kiállítottak 1200 főt, azt vadász- és katonai lőfegyverekkel felszerelték, és szept. 11-én Vácon át Bajára indították. A csapat 10 hétre alakult, s nem gondolták, hogy az Görgei parancsnoksága alá tartozik. A háború végéig ajánlkozó önkénteseket nem sikerült kiállítani, "mert azon lelkes nemzeti örök, kikre e tekintetből számítani lehetne, a már kiállított 1200 főből álló nemzeti őrseregnek kiegészítő részét teszik". Szept. 1-én megjött Szemere rendelete a 19-22 éves korosztály újoncsőszeirásáról, s azóta ezzel foglalkoznak. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 62. "érkez. szept. 19. 848. Görgei István".

Késmárk, szept. 15. Engelmayer Antal helyettes polgármester, Schwanz Károly főjegyző. No. 1331. A tizenkét, három évre ajánlkozó önkéntest Roxer Károly alkáplár vezetésével, a Szepes megyei nemzetőrökkel együtt Szolnokra indulnak. Mellékeli a névsort. Mindnek van köpenye, atillája, nadrágja, vászon felsőöltönye, mellénye, sapkája, 2-2 inge és gatyája, csizmája, tölténytartója, puskája, csákója, tarisznyája, lókupaktartója, nyakkendője, szept. 17-i el vannak látva pénzzel és kenyérral. Szuronytartója 5 főnek van. Két főt a helybeli asszonyegylet ruházott és fegyverzett föl. MOL Görgey-lt. b/6. fasc. név szerint.

Kassa, szept. 16. Abaúj vármegye. Az aug. 27-i 3058/nő. rendeletet szept. 2-án kapta az alispán, 5-én tárgyalta a bizottmány. Elhatározták 600 önkéntes kiállítását, felfegyverzését és ruházását. Eddig 160 önkéntes gyűlt össze, ezeket ruházzák. Fegyvert nem kaptak. A szept. 14-i, 9460. ME. rendelet értelmében megkezdték a honvédtoborzást, s ennek sikere érdekében berekesztették az önkéntesek toborzását, s csak az eddig ajánlkozókat küldik el. Kérdik, hogy az állam – akár kölcsönként – nem fegyverezné-e fel az önkénteseket? Ha igen, a felruházottakat "remélhetőleg" egy héten belül küldik; máskülönben felfegyverzésükig otthon tartják. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 65. "érkez. szept. 19. 848. Görgei István hadnagy, segédtsizt. – irattárba."

Bártfa, szept. 18. Semsey Károly helyettes polgármester és Kéler Ferdinánd aljegyző. No. 2451. Egy választmányt küldtek ki, "hogy a kebelbelieket mozgó őrseregbe való belépésre felszólítsa, ez azon jelentést tevő, hogy ebbeli felszólításai siker nélkül maradtak". "104. Szolnok, 26/9. 848." MOL Görgey-lt. b/6. fasc. név szerint.

Beregszász, szept. 20. Eötvös Tamás, Bereg vármegyei nemzetőr őrnagy. No. 26. sk. A megye elhatározta 222 önkéntes kiállítását és felfegyverzését. 14-én megkezdték a toborzást, 19-én betelt a létszám. A felruházásra vállalkozók három hetet kértek, a fegyvereket Pesten rendelték meg. Tehát három hét múlva, megfelelően begyakorolva indulhatnak Szolnokra. MOL Görgey-lt. b/6. fasc. név szerint.

Ungvár, szept. 22. Csonka András, Ung vármegyei másodalispán. No. 6. A megye által kiállított, 150 főnyi század szept. 26-án indul Szolnokra. Fele részük 10 hétre, a többi a táborozás idejére vállalt szolgálatot. A kiindulás azért késett, mert megkérdezték a minisztériumot, elfogadja-e a

10 hetes önkénteseket, s a válasz csak 18-án jött meg. Jelenleg ruházzák őket, fegyverzetéről azonban gondoskodjon Görgei. A századot Buttler Sándor százados. vezeti, s 6-8 nap alatt lesznek Szolnokon. MOL Görgey-lt. b/6. fasc. név szerint.

16.

Szolnok, 1848. szeptember 10.
*Görgei rendeletei Timon Zsigmond,
Zlotzky József és Görgey István hadnagykhoz*

A f. é. szept. 6-án 3411/n.ő. szám alatt kelt miniszterelnöki rendelet alapján Önt ezenel (Timon Zsigmondot) nemzetőri hadnaggyá és mellém számvevő tisztté -; (Zlotzky Józsefet) nemzetőri hadnaggyá és mellém élelmezési tisztté; – (Görgei Istvánt) nemzetőri hadnaggyá és mellém segéd tisztté, a hadjárás idejére, miniszterelnöki utólagos jóváhagyás reményében helyettesítem. Tiszti illetménye Önnek f. é. szept. 1-ső napjától fogva járand, azonban csak később fog meghatározatni.

Görgey István sk. fogalmazványa. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 21. A Görgei Istvánnak szóló eredeti tiszttázat uo.

17.

Szolnok, 1848. szeptember 10-11.
Görgei nyílt rendelete Görgey István hadnaggy számára

Nyílt rendelet

A tiszáninenni önkintes mozgó nemzetőrsereg érdekében Görgei István n[emzet]ő[r] hadnaggy és segéd tiszt úr hivatalosan kiküldetik.

Ezen tiszt úr ingyen fog utazni a vasúton innen Pestre és onnan vissza.

Szállítása költségei az országos pénztárhoz utalványoztatnak. Mi végett is köteles fõnn nevezett tiszt úr ezen nyílt rendeletet a pesti vasút hivatalnál általadni.

Részben sk. fogalmazvány. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 23.

18.

Szolnok, 1848. szeptember 11.

a.) *Görgei átirata Psotta Mór honvéd tüzér századoshoz*⁶⁷

b.) *rendelete Zlotzky József hadnagyhoz*

a.)

Tudtomra esvén, hogy a négy, magam mellé szükséges honvédtüzér már ki van jelölve, kérem Önt, szíveskedjék azokat Zlotzky József hadnagy és élelmezési tiszt úrnak, ki ezen sorok átadója, az előlirt élelmezési kimutatással együtt hivatalosan általadni, hogy mihamarább ide bekeljenek.

Sk. fogalmazvány. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 24.

b.)

A t[iszán]i[nneni] m[ozgó] n[emzet]ő[r]s[ereg] felszerelése érdekében Ön Pestre hivatalosan kiküldetik, ott négy honvédtüzért Psotta honvédtüzér századostól rendesen átveendő, és azokat haladéktalanul ide szállítandó.

Ön a k[özép]p[onti] vasúton utazand innen Pestre s onnan a négy honvédtüzérrel együtt vissza.

Ezen katonai hivatalos szállítások költségének fedezése az országos pénztárhoz utalványoztatik.

Mivére is köteles Ön ezen nyílt rendeletet bizonyítványként a pesti vasút igazgatóságnál általadni.

Sk. fogalmazvány. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 25.

19.

Szolnok, 1848. szeptember 12.

Görgei jelentése az Országos Nemzetőrségi Haditanácshoz

F[olyó] h[ó] 3-án költ haditanácsi rendelet mellékletül átküldettek nekem az ide zárt 3165/n.ő. és 3266/n.ő. szám alatti irományok, mint körömhöz tartozók.⁶⁸

De minthogy a 3165/n.ő. sz[ám] alatti iromány Szegeden költ, mely város nem tartozik a tiszáninneni kerülethöz; a 3266/n.ő. szám alattiban pedig arról van szó, hogy báró

⁶⁷ Psotta Móric (1807-1863), cs. kir. tüzérfőhadnagy, 1848. júl. 6-tól honvéd százados, okt. 19-től őrnagy, a feldunai hadtest tüzérparancsnoka, 1849. jan. 28-tól alezredes, március végétől, a főserg tüzérparancsnoka, máj. 27-től ezredes. Várfogságot szenved. Életrajzát l. *Bona*, 1987. 273. o. és *Csikány Tamás*: Psotta Móric honvéd ezredes. Budapest, 1993.

⁶⁸ Baldacci Manó említett kísérőiratát l. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 26.

Vay Lajos, Borsod megye főispánja⁶⁹ egy 1200 főből álló seregnek főnökévé neveztesse ki, mely főnöki hivatal mindenestre magasabb lenne egy századosénál, betöltése tehát hatáskörömöt, miszerint legfőlebb századosná nevezhetek ki valakit, túlhaladja.

Bátorkodom ezen két irományt az Országos N[emzet]ő[rségi] Haditanácsnak további bölcs rendelkezésére, illő tisztelettel visszaküldeni.

Sk. fogalmazvány. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 27.

20.

Szolnok, 1848. szeptember 12.

Görgei levele Kisújszállás város közönségéhez

Kisújszállás város főbírája és tanácsa szept. 11-én jelentette, hogy a rég kiállított és felruházott nagykunsági önkéntesek "fegyverekkel minden percbe elláthatólag" régen várnak a Szolnokba indításra. Kérik Görgei utasítását, mikor küldjék az önkénteseket?

Folyó hó 11-kéről költ tisztelt jelentéséből sajnosan veszem ki, hogy a készen lévő 140 egyén már egynehány nap óta várja a Szolnokba indító parancsolatomat. Nem tudom, kapott-e a tisztelt tanács ez iránt intézkedő felsőbb rendeletet vagy nem? ha megkapta, akkor nem én vagyok az oka, hogy az önkéntes legénység a sok drága üdőt elhanyagolta várakozásával, mert az e dologban költ miniszterelnöki rendelet tisztán kimondja, hogy én folyó hó 3-tól fogva itt Szolnokon várandom bé az illető törvényhatóságoknak a kiállított önkéntesek felőli jelentéseiket, vagy a csapatokat magokat: ha pedig a tisztelt tanács semmi ilyféle rendeletet nem kapott, akkor se tehetek róla, hogy a tisztelt tanácsnak ma hozzám ért értesítése mindjárt akkor nem érkezett meg, mikor a 140 egyén kiállítása befejezetett.

Úgy, mint most, hét vagy nyolc nap előtt is megkértem volna a tisztelt tanácsot, szíveskedjék a 140 önkéntes egyént mihamarább ide útnak indítani; ha tudniillik a tisztelt tanácsnak értesítése hét vagy nyolc nappal előbb kezemhez kerül.

A szükséges ruházaton s fegyverzen kívül még főzőkatlanokra is lesz szükség, szíveskedjék tehát a tisztelt tanács a 140 főből álló legénységet ilyen katlanokkal aránylagos számban ellátni.

Számba véve, hogy Kisújszállás városa csak két állomásra van Szolnokhoz, holnapután, azaz folyó hó 14-dikén itt lehetnek a kvártélycsinálók, és 15-kén az egész csapat ide béköltezhetik.

140 egyén csaknem egy századot képez, melynek kormányzására 1 kapitány, - 1 főhadnagy, két alhadnagy, két őrmester, 12 tizedes és 12 őrzetető szükségeltetik, ha ezen hivatalok még bétöltve nem volnának, szíveskedjék a tisztelt tanács legalább a 4 főtiszti hivatalra alkalmas egyéneket nékem kijelölni, vagy pedig nyíltan kimondani, hogy

⁶⁹ Vay Lajos, báró (1803-1888), Borsod vármegye főispánja, 1848. szept. 11-től címzetes nemzetőr őrnagy, a borsodi önkéntes mozgó nemzetőr zászlóalj parancsnoka. Életrajzát l. *Bona*, 1987. 351. o.

minden tiszti hivatalok bétöltését énreám akarja bízni, minthogy miniszterelnökileg felhatalmaztattam minden, századostól lefelé üresen levő tiszti hivatalok bétöltésére.

Fogalmazvány. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 28. Mellette Kisújszállás városa főbirájának és tanácsának jelentése. "Érkez. szept. 12-én 1848. - G. A."

Kisújszállás város szept. 15-én úgy határozott, hogy főtisztnek ajánlja Pásztohai Benjámint, aki iskolát végzett, s a katonaságnál altiszt volt; és Illésy Sándort, aki részt vett a verbászi táborozásban és Szenttamás ostromában. A többi posztra ajánlata nincs. MOL Görgey-lt. b/6. fasc. név szerint. Jegyzőkönyvi kivonat, No. 669.

21.

Szolnok, 1848. szeptember 13.
Görgei rendelete Mück Lajos építészhöz

A f[olyó] é[v] szept. 6-án 3411/n.ő. sz[ám] al[att] kelt miniszterelnöki rendelet⁷⁰ alapján Önt ezennel n[emzet]ő[r] hadnaggyá és mellém hidásztisztté a tiszáninzeni önk[é]ntes m[ozg]ó n[emzet]ő[r] sereghöz a hadjárás idejére, miniszterelnöki utólagos jóváhagyás reményében helyettesítem. Tiszti illetménye Önnek f[olyó] é[v] szept. 1-sejétől fogva járand, és a szept. 7. 3465/n.ő. sz[ám] a[latt] kelt miniszterelnöki rendeletben⁷¹ havi 60 ezüst f[orin]t és egy lóadag van határozva.

Görgey István fogalmazványa. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 30.

⁷⁰ A Szemere által "a miniszterelnök helyett" aláírt rendelet felhatalmazza Görgeit haditörvényszék tartására, "mindazonáltal a netalán hozandó haditörvényszéki ítéletek végrehajtások előtt hadügyminiszter úrnak további rendelkezés végett feljelentendők lesznek". Felhatalmazza századosig a hadjárat idejére, a hatóságok ajánlásait figyelembe véve, "utólagos jóváhagyásomig" tisztet helyettesíteni. "Ezen hatalommal azért ruházza fel Önt a kormány, hogy rendeltetésének, a haza és nemzet szabadsága és függetlensége megóvására és a szent korona jogainak fenntartására hathatós eszközt teremtven, minden lelki és testi ereje megfeszítésével annak eleget tehessen". MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 20. "érkez. szept. 8-án 1848. - Görgei őrnagy. - Veleje a sereggel közöltetendő". Fogalmazványa: MOL ONöHt 3411. - E jogot az önkéntes mozgó nemzetőrség másik három őrnagya is megkapta.

⁷¹ A miniszterelnök távollétében Szemere által aláírt "Utasítás a négy őrnagynak" című okmányról van szó. "érkez. szept. 12. Görgei István hadn[agy]" MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 29. Közli *Urbán Aladár*: Utasítások és tervezetek az 1848-as nemzetőrség szervezésére. HK 1956/3-4. 350-352. o. Fogalmazványa: MOL ONöHt 3465. Másolata, Batthyány aláírásával: MOL HM Ált. 1848:6001. Ez utóbbi arra mutat, hogy az okmány már augusztus 27-én készen volt.

Szolnok, 1848. szeptember 13.
*Görgei levele Blaskovics Gyulához,
 Heves és Külső-Szolnok vármegye alispánjához*⁷²

A [folyó] évi aug. 27-én 3058/n.ő. sz[ám] alatt költ miniszterelnöki rendelet meghagyja Heves megyének, hogy a netalán már kiállított önkényes nemzetőröket vagy azoknak helyetteseit haladéktalanul Szolnokra küldje, vagy legalább engem hivatalosan értesítsen arról, ami e dologban már történt vagy még történendik.

Ugyanazon rendelet engemet ide utasított f. h. 3-kára a megérkezendő csapatokat vagy az illető törvényhatóságok jelentéseit bevárni.

Én [folyó] h[ó] 3-ától itt várok: – ma van 13-a, és Heves megye ezen, a hazának jövőjét tán eldöntő tárgybani hivatalos eljárását még egy betűvel sem árulta el: – se az önkényesek kiállításában, se a már ide, Szolnokra gyűlöfélben levő nagyobb sereg ellátására tudtomra semmit, de semmit sem tett. Mindez elegendő ok arra, miszerint Kegyedet komolyan fölszólítsam hogy a már kész csapatokat azonnal ide indíttassa, és Heves megye közszájon forgó jó szelleménél fogva még minél többeket állíttasson ki, mindenek előtt pedig engem azonnal minden, e dologban már törtétekről értesítsen: különben a felelősség terhe egyedül csak kegyedet, mint Heves megye első tisztviselőjét fogja nyomni: és én tisztemnek fogom tartani Királyunk nevében s hazánk érdekében mindent elkövetni, hogy ezen felelősség terhe pusztá erő ne maradjon.

Sk. fogalmazvány. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 31.

Blaskovics szept. 16-án Egerben kelt, 731. számú levelében közölte, hogy Görgei aggodalma és kívánsága Berecz Ferenc szept. 9-én kelt és 11-én postázott, 178. számú levele által eloszlattott, illetve teljesítetett. A megye által kiállítandó 600 önkéntest legkésőbb okt. 1-ig Szolnokba szállítják. A tábor ellátásáról a megye már szept. 1-én intézkedett, de a nagyobb pontosság kedvéért szept. 16-án Elek Mihály megyei számvevő elnökségével kineveztek egy ellátási állandó bizottmányt. A bizottmány állandóan Szolnokon fog tartózkodni, Görgei tehát Eleket keresse meg. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 66. "érkez. szept. 20. 848. G. I. hadnag. - tudomásul".

Pest, 1848. szeptember 13.
*Görgei Artúr őrnagy levele Kossuth Lajoshoz*⁷³

Méltóságodnak most alkalmatlankodni nem akarván, mai működésem eredményét néhány sorral ide jegyzem.

⁷² Blaskovics Gyula (? - 1850), Heves vármegye alispánja, 1849. májusától főispánja.

⁷³ A dátum nélküli levél dátumát és címzettjét, s a levél jelentőségét tisztázta Urbán, 1993. 46. o.

Batthyánynál voltam, ágyúmhoz való töltéseket megkaptam, és megjelentvén neki azt, hogy embereim még nincsenek, valamint Szeged városa nyilatkozatárul is tudósítván őtet, azon ígéretét nyertem, hogy ő hivatalosan nem fogja soha ellenzeni, ha Méltóságod befolyását Szeged városára minél hathatóbban magányúton fölhasználja.

Méltóságod helybenhagyása reményében magam is bátor leszek állásomnál fogva Szeged városa és Csongrád megye jóakarójára minél erélyesebben hatni. Ha pedig méltóságod jobb belátása szerint, ártalmasnak tartaná ebbeni befolyásomat, elég lesz, néhány szóval engemet oda utasítani, ahová méltóságod azt hazánk érdekében jónak fogja találni.

Ma ment ki Szolnokra egy rendelet, mely engemet harmadnapra ide rendelt.⁷⁴ – Én nem jövök, hanem Szolnokon maradok, hogy félbe ne szakadjon az, amihöz fogtam. Csak akkor jönnék el onnan – de akkor haladéktalanul – ha Méltóságod ide vagy akárhová rendel, --

életre-halálra kész embere

Görgei őrnagy

Holnap reggel kimegyek, feleségem lakása itt Pesten, Bálvány utca, Kendelény-ház (138.) 2-ik emelet balra.

Ceruzával írott eredeti sk. tisztázat és másolat. Hadtörténelmi Levéltár Az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc iratai. 50/154. Német nyelvű fordítása: MOL H 147. Vegyes iratok. 9. doboz. Közli Steier I. 26. o.

24.

Szolnok, 1848. szeptember 14.

Görgei István levele Halasi Kázmérhoz,
Szolnok megye szolgabírójához

A tizánin[neni] önk[éntes] m[ozgó] n[emzet]ő[rség] f[ő]vezérséghez ma a hadügyminiszternek oly nádori parancsot foglaló sürgönye érkezett, miszerint annak vétele után a tizáninn[eni] vezér egész seregével azonnal a drávai táborba induljon.⁷⁵

Egy időben e sürgönnyel jött Berecz Fer[enc] Heves m[egyei] hely[ettes] alispánnak f[olyó] hó 9-kei hiv[atalos] levele⁷⁶, melyben jelenti, hogy H[eves] m[egye] 600 egyént fog állítani; h[ogy] e szám a községekre kivettett; h[ogy] a tisztviselőség oda utasított, misz[erint] e községenkint kiállítandókat részletesen és minél előbb szállíttassa Szolnokra; és h[ogy] mennyire lehet, föl lesznek fegyverezve.⁷⁷

⁷⁴ Batthyány és István nádor rendeletének ismertetését l. a 28. okmánynál.

⁷⁵ Batthyány és István nádor rendeletének ismertetését l. a 28. okmánynál.

⁷⁶ Ismertetését l. a 1. okmánynál.

⁷⁷ L. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 34.

Ez utóbbiból kitetszik a tisz[áninenni] önkéntesállítás roppant fontosságú ügyének Heves m[egye] részéről e pillanatban is oly kényelemmel vitt kezelése, minő rosszakarat híján csak a haza veszélyének jámbor öntudatlanságából magyarázható.

A min[iszteri] sürgöny kimutatja e kényelemszerű rendszabályoknak a körülmények által nem tűrt elégtelenségét.

A tisz[áninenni] vezér hiv[atalos] távollétében és meghagyásából ez említett két oklevél tartalmát sürgetőleg avégett van szerencsém Önnel közleni, hogy belőlök új ösztönt nyerjen a megye mulasztásait lehetőleg helyrehozandó, az alispáni levélben érintett utasítás szerint is a járásbeli helységek önkintes újoncrészleteit azonnal lehetőleg fölruházva és fölfegyverezve ide, Szolnokra a vezérség keze alá beszállíttatni; kivált a ruházatra nézve szem előtt tartván: hogy most nem az egyenruházás ideje járja, hanem hogy a szept[ember] 7-ei miniszterelnöki rendelet egyik pontja így szól: "A ruházat, csak olyan legyen, amint azt a tájék földnépe viseli, de minden ember el legyen látva egy főveggel, fehérruhával, nyakravalóval, dolmán, átilla, újjas mellény vagy más derék ruhával, egy posztónadrággal, 1 pár csizmával, és 1 rövid, a mozgásban, járásban nem gátló szűrrel sat." – és hogy ehhez képest legcélszerűbb lesz a helységben néhány óra alatt a házrul házra felszólítandó lakosoktul ingyen vagy csekély kárpótlásért kész, bár viseltebb, de nem rongyos posztóruhát kieszközleni.

A miniszterelnöki említ[ett] rendelet egy másik pontja így szól: "A poggyász [vitelére egy vászonzsák, a töltények eltételére egy közönséges, minden cifraság nélküli kis bőr tarisznya alkalmazandó] sat."⁷⁸

Az ágyúk elébe kellő lovak dolgában: ha egyes jobb hazafiak ilyeket ajándékozni elhatározzák: szinte rögtöni cselekvésre kéretnek. Bis dat qui cito dat, nil dat qui munera tardat.⁷⁹

Görgei István fogalmazványa. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 38.

25.

Szolnok, 1848. szeptember 14.
*Görgei István hadnagy levele
Szentkirályi Móric jászkun főkapitánynak*⁸⁰

Szentkirályi Móric jászkun főkapitány szept. 13-án Jászberényben kelt levelében közölte Görgeivel, hogy a 782. számú miniszterelnöki rendelet értelmében alakított 500 főnyi önkéntes zászlóalj Jászberényben (Jászság), Kisújszálláson (Nagykunság), Dorozsmán (Kiskunság) összehozott, "vászon- és posztóruhákkal, úgy bogrács és sátorszerekkel, valamint fegyverekkel ellátván" 17-én indul Szolnokra.

⁷⁸ A már hivatkozott, szept. 7-én kiadott "Utasítás a négy őrnagynak" című okmányból.

⁷⁹ Kétszer ad, ki gyorsan ad, semmit sem ad, ki az ajándékkal késik.

⁸⁰ Szentkirályi Móric (1807-1882), liberális politikus, az 1843-44 és az 1847-48. évi országgyűlésen az ellenzék egyik vezetője, 1848-ban a Jászkun kerület főkapitánya és képviselője, 1848 nyarán a délvidék királyi biztosa. 1848 végén visszavonul. 1865-től ismét képviselő, 1867-68-ban Pest város főpolgármestere.

Folyó hó 13-án kelt jelentéséből ezen vezérség arrul értesül, hogy 500 főnyi jászkun csapat f[olyó] hó 17-én fog Szolnokra elindítani.

Miután éppen most jutott a vezérséghez oly nádori parancsot foglaló hadü[gy]miniszteri sürgöny, miszerint az annak vétele után azonnal egész seregével Pestnek, Érd - Martonvásár - Velence - Sz[ékes]fehérvár - Palota és Veszprémnek a drávai táborba induljon, és jelesül f[olyó] hó 17-én már Budán tól, Érden szállásoljon, főkapitány úrnak a sereget f[olyó] hó 17-én csak Jászberényből, Kisújszállásról és Dorozsmáru Szolnokra elindítani akaró rendelkezése a körülmények rohamában egyáltalán lehetetlené vált; és mulhatlanul szükséges Önt arra fölkeríteni, miszerint úgy a jászberényi és kisújszállási, mint szinte a dorozsmai részleteknek Szolnokra rögtön elindulását és éjjeli szekerezzel is lehető leggyorsabb beérkezését a szükséghez mért eréllyel elrendelni, és a csapatoknak ide mely időben bizton várható megérkezését ezen vezérségnek alkalmazkodás végett sürgönyileg bejelenteni mélt[óztassék].

A kiszabott útrendet ezen vezérség szoros felelőssége alatt betartani köteleztetvén, ennek követésében legfőlebb egy nappal (későbbi, kettőzött marsokkal pótlendő) engedheti késleltetni; a jászkun csapatok elkésése esetére mind Szolnokon a vasúton, mind tovább is oly rendelkezéseket teendvén, miszerint az elkésettek serege után menve, azt jó hamar utolérjék.

Görgey István fogalmazványa. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 39. Mellette Szentkirályi említett jelentése. "érkez. szept. 14. 1848. Görgei hadn. -- Zlotzkyhoz".

26.

Szolnok, 1848. szeptember 14.
Görgey István hadnagy levele
Huszka János szentesi katonai biztosnak

Huszka János szentesi katonai biztos szeptember 13-án jelentette, hogy a szeptember 8-án Szentesen át Kunszentmártonba utazott hevesi nemzetőr zászlóalj számára 300 kocsit szolgáltatott ki. Lenkey őrnagy megígérte nyugtatványozásukat, de nem tette meg. Lenkey még tovább is akarta magát szállíttatni. Ezért kéri Görgeit a hiányzó nyugtatvány pótlására.

Miután a táborbul néhány hétre kiszabott szolgálat elteltével a [tá]borból [sic!] hazament hevesi állandó n[emzet]ő[r]sereg a most újonnan toborzott, a háború befejezéséig táborba indulandó tiszánin[neni] önkintes mozgó nemzetőrsereggel semmi összefüggés

ben vagy gazdasági összeköttetésben nem áll: Önt pótlandó nyugtatványa ügyében csak Lenkey őrnaghoz⁸¹ utasíthatni.

Görgey István fogalmazványa. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 40. Mellette Huszka jelentése.

27.

Szolnok, 1848. szeptember 14.
*Görgei értesítése Zlotzky József,
Timon Zsigmond és Görgei István, hadnagyoknak*

A f[olyó] é[v] 21. sz[ám] a[latt] kelt kineveztetése folytában ezennel tudtul adatik Önnek, hogy a f[olyó] é[v] szept[ember] 7-é 3465/n.ő. szám al[att] kelt miniszterelnöki rendeletben Önnek fizetése havi hatvan pengő forintra és egy lóadagra van határozva.

Görgey István fogalmazványa, illetve a neki szóló eredeti tisztázat. No. 41. MOL Görgey-lt./b/7. Fasc

28.

Szolnok, 1848. szeptember 15.
Görgei jelentései Batthyány Lajos miniszterelnökhöz

Batthyány Lajos miniszterelnök és István nádor szept. 13-án a következő utasítást küldték Görgeinek: "Ezennel meghagyom Önnek, saját felelőssége terhe mellett, miszerint rendeletem vettével haladéktalanul összes seregével Veszprémbe elinduljon, s magát mihelyt az abbeli rendeleteket veendi, gróf Teleki hadvezér rendeletihez alkalmazza". MOL Görgey-lt. b/11/a/2. "Reservát" A rendelet mellett Görgei 4806. szám alatt Batthyánytól egy útírendet is kapott, arról, hogy mikor, hova kell érkeznie. Az "átkelés, élelmezés és alkalmazás, úgy a tovaszállítás tekintében is a szükségeseket maga helyein megtettem". A Melczer Andor által aláírt útírend szerint az állomások a következők: Pestről érkezik: 17. Érdre, 18. Martonvásárra, 19. Velencére, 20. Székesfehérvárra, 21. Palotára, 22. Veszprém vidékére. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 33. "érkez. szept. 14. 848. – Görgei hadnagy".

a.)

F. hó 13-án 4806. szám alatt kelt rendeletére szomorú kötelességem szóval tett jelentésemet írva ismételni, miszerint e pillanatban képtelen vagyok ellenség elébe indulni, azon egyszerű oknál fogva, mivel seregem még nincs; – a harmadnap bekelt 242 főnyi szegedi első század önkintes eddig első és egyetlen a gyűlhelyen, – Szeged városa által

⁸¹ Lenkey Károly (1803-1874), nyugalmazott cs. kir. főszázados, 1848. jún. 19-től Heves megye egyik nemzetőr őrnagy, dec. 23-tól alezredes, 1849. ápr. 2-től ezredes, a 10. (Vilmos), máj. 2-től a 13. (Hunyadi) huszárezred parancsnoka, jún. végétől a X. hadtest hadosztályparancsnoka. Várfogságot szenved. Életrajzát I. Bona, 1987. 221. o. – Az általa vezetett zászlóalj ténykedésére l. *Hajagos József*. Heves megyei nemzetőrök részvétele a bácskai harcokban. In: *Horváth László* (szerk.): *Mátrai tanulmányok*. Gyöngyös, 1995.

egyenruházva, fegyverezve és már minden reményen fölül jól begyakorolva is, annyira, hogy az ezután beérkezendő csapatok tanításánál oktatókul fogom használni; – mely körülményt Szeged város derék szellemének méltánylatául közhírré kérem tétetni, buzdításul más, kevésbé lelkes törvényhatóságoknak, kivált Heves megyének.

No de Heves megyével is már annyira vagyok, hogy a legújabbán kivetett 600-nyi önkéntes szeptember végéig valószínűleg már kezem alá kerül.

A jászkun önkéntesek – a főkapitány jelentése szerint 500-an f. hó 23-n fognak ide Szolnokra teljesen felszerelve. sőt, táborszerrel is ellátva, bekelni.

A szinte már úton levő zempléni önkintes csapat iránt bátorlakodom szóval tett kérésemet ismételni, miszerint ha azok Pestre beérkeznének, méltóztassék őket hozzám Szolnokra utasítani; mert ha leendő seregem részletei már mielőtt kezem alá kerültek volna, elszétaraboltnak, sem azoknak használhatóságáru nem vállalhatok felelősséget, sem egyáltalán rendeltetésemnek nem tudok megfelelni.

A többi törvényhatóságoktól még több csapat nincsen hozzám hivatalosan bejelentve: minélfogva csak szeptember végére remélhetem seregemet összeszervezhetni, kérvén emiatt Miniszterelnök urat, a haza ügye és a seregemtől követelt siker érdekében, ne méltóztassék engem innen, szervezési állomásomrul elébb indítani útnak, mint seregemmel ellenség elébe becsülettel kiállani képes és késznek nyilatkozhatom, különben a siker felelősségem körén túl esik.

Eredeti sk. tisztázat. MOL ONöHt 4319. Görgey István fogalmazványa MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 45.

Baththyány. szept 16-án 3751/nő. szám alatt e jelentésre válaszul közölte, hogy "mindaddig, még a vezérlete alá rendelt önkéntes honvéd nemzetőrök Szolnokra számosabban összegyűlni nem fognak. Ön Szolnokon maradjon". MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 58. "érkez. szept. 17. 848. Görgei István hadnagy. segédtsizt. - hozzátartásul".

b.)

A mai napon [45.] szám alatt költ jelentésemben érintett szegedi század gyutacsos löfegyverekkel (Zündergewehre) van ellátva. E század állványa 242 ember. Azon kívül Szeged városa és vidéke még egy 800 főre menő önkénytes csapatot szándékozik a legközelebbi napokban ide indítani, mely csapat szinte gyutacsos löfegyverrel van felszerelve. – Kérem tehát miniszterelnök urat, méltóztatnék ezen, számra mintegy 1000 gyutacsos löfegyverekhez nekem a szükséges gyutacsos töltéseket a hadügyminisztérium által megkívántató mennyiségben utalványoztatni: annyival is inkább, mert nekem egyetlen egy gyutacsos töltésem sincsen.

Sk. fogalmazványa. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 46.

Szolnok, 1848. szeptember 15. körül
Görgei őrnagy Batthyány Lajos miniszterelnök nevében.
A Szeged városához intézendő miniszterelnöki rendelet tervezete

Mindenek előtt köszönetet mondok Szeged városnak, hogy a tiszánin[neni] önk[éntes] mozgó n[emzet]ő[r]s[ereg] vezére, G[örgei] A[rtúr] őrnagy jelentése szerint első volt, mely valamennyi tiszánin[neni] t[ör]v[ény]hat[óság]ból] 242 fölruházott, fölszerelt és fegyverzett, és fegyverben már tetemes előhaladást tett önkintes századot állított be Szolnokra, a nevezett vezér parancsnoksága alá.

Midőn pedig más tiszánin[neni] t[ör]vé[ny]hatóságok kötelességüket úgy, mint Szeged város, nem teljesítették, úgyhogy a szolnoki sereg nem megy azon számnak egy negyed-résztére sem, melyre számítottam; miután másfelől Szeged városnak csak kedvére eshetik, hogy a haza védelmére kiállított fiaik mind egy zászló és egy vezérlet alatt szálljanak síkra: ezennel rendelem, hogy a Szeged városra kivetett rendes honvéd szaporításához Szeged városra kivetett [sic!] újoncokat, kik akár toborzás, akár ezt pótló sorshúzás útján e rendeletem vételekor már ki vannak állítva, azonnal, polgári meglevő ruhában is, fegyverezve Szolnokra, G[örgei] A[rtúr] honvéd őrnagy és a tiszánin[neni] önk[éntes] mozgó n[emzet]ő[r]s[ereg] vezérének parancsnoksága alá elindítsa.

Görgey István fogalmazványa, piros ceruzával áthúzva. MOL Görgey-lt. b/9. fasc. Timon Zsigmond iratai. A 116. számú fogalmazvány hátlapján.

Szolnok, 1848. szeptember 15.
Görgei jelentése a hadügyminisztériumhoz

István nádor s királyi helytartó őfenségének f[o]lyó] hó 13-án kelt és a hadügyi miniszter hivatalos pecsétje alatt hozzám érkezett rendelete saját felelősségem terhe alatt oda utasít, hogy haladéktalanul egész sereggel Veszprémbe induljak.

Seregem osztályai azonban mindeddig még ide, Szolnokra sem érkeztek, és f[o]lyó] h[ó] vége előtt aligha is egyesülendek; miről, minthogy ez legjobb akaratom mellett, a főtérített rendelet életbe léptetését teljességgel lehetlenné teszi, a tisztelt hadügyminiszteri helyettes úrnak sietek jelentést tenni, azon hozzátétellel, hogy ezen, hatáskörömön kívül eső körülményt egyúttal a miniszterelnök úrnak is bejelentem.

Sk. fogalmazvány, Görgey István betoldásaival. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 47. "Elk. 16/9."

Szolnok, 1848. szeptember 15.
Görgei levele Szeged város közönségéhez

Pataky százados úr szóbeli jelentéséből tudtomra esett, hogy tisztelt Szeged városa már annyiszor bebizonyított hazafiúságánál fogva az ide érkezett századnál sokkal nagyobb önkénytes csapatot is kiállítani hajlandó volt, és ezen hazafi szándékának kivételében egyedül az által gátoltatott, miszerint a nagyobb mennyiségű egyenruházás költségei már többször igénybe vett erejét meghaladták. -- Továbbá azt is érintette Pataky százados úr, hogy fegyver Szegeden újabb önkénytes csapatok számára is készen létezik, valamint azt is, hogy Szeged városa még most is kész volna az új toborzást kezdetni és folytatni, hahogy az egyenruházási költségtől megkíméltetnek [!].

Midőn egyfelől ezen akadályt a f[olyó] h[ó] 7-én kelt miniszterelnöki rendelet következő pontjában:

"A ruházat [, amennyire a törvényhatóságok nem készítettek volna külön ruhát, csak olyan legyen, amint azt a tájék földnépe viseli, de minden ember el legyen látva egy főveggel, melynek elejére nemzeti színű rózsza, és egy fehér toll legyen alkalmazva, – 2 pár fehérruhával, egy nyakralóval, egy dolmán, átilla, újjas mellény (Spencer) vagy másnemű felső ruhával, egy posztónadrággal, egy pár csizmával, és egy rövid, a mozgásban, járásban nem gátló szürrel, köpennyel, kankóval, csuhával, vagy más, enemű ruhadarab-bal.

A poggyász vitelére egy vászonzsák, a töltények eltételére egy közönséges, minden cifraság nélküli kis bőr tarisznya alkalmazandó.

Egyszóval, az álladalmi pénztár kímélete azt kívánja, hogy minden szükségtelen cifraság és egyenlőség utáni törekvés elkerültesse, de figyelmezzen Ön arra, hogy minden ember jól és célszerűen] legyen öltözve"⁸²

elhárítva látom; másfelől a haza állapota mentül számosabb önk[étes] csapatoknak rögtöni kiállítását kívánja: kérem tisztelt Szeged városát, szíveskedjék a toborzást újra elkezdni, és beállott önkényteseket felfegyverezve haladéktalanul ide, Szolnokra már itt levő bajtársaik után indítani.

Sk. fogalmazvány. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 32. A fogalmazványban nem szereplő részt a Görgeinek szóló, Szemere által aláírt utasítás eredeti tisztázatából pótoltuk. uo. No. 29. [3465/n.5.]

⁸² A már hivatkozott, szept. 7-én kiadott "Utasítás a négy őrnagynak" című okmányból.

32.

Szolnok, 1848. szeptember 17.

Görgei nyílt rendelete Kis József tizedes számára

Kis József tizedes altiszt 4 őrvitézzel a szegedi m[ozgó] ő[nkéntes] n[emzet]ő[ri] századból ezennel kirendeltetik általam őrkíséretül a Mitterdorfer Ján[os] pesti keresk[edő] által f[o]lyó é[v] júl[ius] 9. kelt hadügyminiszteri rendelet értelm[ében] Szegedre szállítandó löszerek mellé, helybül Szegedig; ahol a löszereknek a szállító M[itterdorfer] úrnak rendiben és intézkedése szerint történt átadása után azonnal vitézeivel ide visszatérend; a Szeged városi térparancsnokság, melynél nevezett altiszt magát jelenteni köteles, ezennel felszólíttatván hivatalosan, hogy ezen őrkíséretnek vontatókon haladéktalanul ide visszaszállítását eszközölje; valamint szinte minden más ide útba eső hatóságok felszólíttatnak, miszerint nevezett őrkíséret számára a rekvirált vontatókat az altiszt nyugtatójára minden haladék nélkül kiszolgáltatni kötelességöknek ismerjék.

Fogalmazvány. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 48.

33.

Szolnok, 1848. szeptember 17.

Görgei levele a Jászkun-kerület közönségéhez

Midőn^a köztudomásra a Jászkun-kerület Verbász alá lemozdítva volt, nemzetőrei 1000 d[arab] fegyvert kaptak kezökbe, és hoztak fel az altáborból.

Miután a folyó évi augusztus 13-án és 27-én kelt miniszterelnöki fölhívásra a Jászkun-kerület a kebeléből állítandó önkéntesek számát 500-ra határozta, melyeknek fölfegyverzése után még 500 fegyver heverőben marad a tisztelt kerület szertárában; mely 500 fegyvert a haza rohanva terjedő veszedelmében a magyar függetlenség és szabadság, a magyar igazság, a magyar nemzetélet szent csatáitól elvonni nem szabad, nem lehet:

Felszólítom a tisztelt Jászkun-kerületet, miszerint ezen 500 fegyvert haladéktalanul seregeim számára ide Szolnokra szállíttatni polgári kötelességének ismerje.

És ha igaz, mit beszélnek, ha a Jászkun-kerület szíve nagyobb, mint a latolgatott szoros kötelesség, ha szíve oly nagy, mint a haza veszedelme; ha oly nagy, mint a gondolat: azalatt, hogy mások kétségbe esnek, vagy kétségkednek részünkről megmenteni a hazát mindenáron; akkor elvárom a Jászkun-kerülettől, hogy a másik 500 fegyver alá másik 500 bajnokot állítson, kik midőn a fegyvert megtartják, a Jászkun-kerület nevére, a jászkun fegyverrel megtartandják a hazát.

Akkor vezérségem alatt egy külön jászkun zászlóaljot fognék alakítani, mi az eddig följájlott 500-ból a miniszterelnöki rendelet szerint^b ki nem telik.

^a Herendi közlésében: miután

^b Herendi közlésében: értelmében

Az új 500 emberre nem kell új egyenruha, nem kell új költségbe verés. Tartsa szem előtt a kerület a 4 vezérshöz érkezett min[iszer]eln[öki] utasítást, melynél fogva a ruházat amennyiben a t[örvé]nyhatóságok - sat. – minden ember jól és célszerűen legyen öltözve.^c

Tehát 500 fegyvert vagy 500 fegyverest!

Ha oly szerencsés volnék a tisztelt kerület hazafi erényében bizalmammal meg nem csalódni, mindenek felett erély- és sietségre kérem.

Minden nap új híret hozza egy új árulásnak, elleneink egy új lépésének előre: tegyük mi is lépéseinket elhatározottan és gyorsan; csak így tudunk az ellenséggel mentül előbb szembe nézni, még mielőtt szentségtörő kezekkel a haza szíve felé nyúljon.

Görgey István fogalmazványa. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 50. Az eredeti tisztázat alapján közli Herendi József: A Jászkun-kerületek a szabadságharc alatt 1848- és 1849-ben. Cegléd, 1901. 52. o.

A Jászkun-kerület központi bizottmánya Görgei szept. 18-án reggel fél háromkor érkezett levelére aznap Jászberényben írott válaszában a következőket tudatta: szept. 16-án kapták Batthyány rendeletét, hogy addig is, míg az újoncállítási törvény szentesítették, a kerületre eső katonaságot toborzás útján állítsák ki. Még aznap intézkedtek ez ügyben. Ezért lehetetlen, hogy a Görgei által kért, a jászkun önkéntes csapat 1000 főre kiegészítéséhez szükséges önkénteseket kiállítsák. Írtak Batthyánynak, határozza meg a helyet és a biztost, ahová és akihez az újoncokat küldjék, "s így ha ön kieszközlené, hogy fogadandó újoncaink Szolnokba az Ön főparancsnoksága alá szállíttassanak: levelében közölt kívánsága önként teljesülne". Addig is elrendelték a verbászi fegyverek összeszedését, s rövidesen Szolnokra szállítják őket. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 61. "érkez. 18/9. 848. Görgei István h[adnagy], s[egéd]t[iszt]"

34.

Szolnok, 1848. szeptember 17.

Görgei rendelete Turcsányi Károly honvéd tüzemesterhez⁸³

A f[olyó] é[v] szept[ember] 6-án 3411/n.ő. sz[ám] al[att] kelt miniszterelnöki rendelet alapján Önt ezennel n[emzet]ő[ri] hadnaggyá, a tiszáninni önk[éntes] m[ozgó] n[emzet]ő[r] sereghöz a hadjárás idejére miniszterelnöki utólagos jóváhagyás reményében helyettesítem. Tiszti illetménye Önnek folyó évi szeptemb[er] 16-tól fogva járand, és havi 30 ezüst forintokban van meghatározva.

Fogalmazvány. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 51.

^c Ez a bekezdés nem szerepel a Herendi által közölt szövegben.

⁸³ Turcsányi Károly már az előző napon hadnagyként írta alá a 1/2 6 fontos üteg előléptetési jegyzékét. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 52. 1848 okt.-től ennek az ún. kassai félütegnek a parancsnoka, majd egy honvéd gyalogüteg parancsnoka volt, főhadnagyi rangban.

Szolnok, 1848. szeptember 17.
Görgei levele Szolnok város főbírájához

Seregemben tegnap egy lopási eset adta magát elő, melyet törvényesen megvizsgáltatni, s a vizsgálat eredményéhez képest annak megfenyítésére katonai törvényszéket állítani akarok. Miután pedig törzsöm mellett még hadügyész sincsen: a törvényes formák megtartása végett kérem Önt, hogy a mondott bűneset haladéktalan megvizsgálására Szolnok város tiszti ügyészét hozzám azonnal kiküldeni szíveskedjék. A törvényszék seregemből fog alakíttatni.

Görgey István fogalmazványa. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 54.

Hely és dátum nélkül [Szolnok, 1848. szeptember 17-18. körül]
Görgei feljegyzései

Megvásárlandó

100 darab posztó nadrág

100 - // - ujjas derék ruha

100 - // - felsőruha

100 - // - csizma

100 - // - vászonzsák podgyászra

100 - // - töltés tarisznya, kis melléktarisznyával

háromszínű szalag

fehér tollakat

30 lószerszámok

12 nyereg

Bádog szerszámok

100 darab istráng

Mückettől szükségelt szerszámokat

37 lovat

1 bélyeget készíttetni a lovaknak

kerítő kötél

takarók más karikával

nagy fakalapács

100 darab kötél

500 srófoló

500 körömvás illesztése

rövid kardot a tüzérek számára

Kökényessi Szaniszló őrnagy, Sz[ent]tamás alatt jászkun vezérnek ajánlatára

Kapitány

Nagykun

Illésy Sándor⁸⁴

Sz[ent]tamás alatt 19-én kitüntető viseletéről ismert egyén, kiben a közvitézség bizalma összpontosul

Jászság

Hidassy Elek. Sz[ent]tamás alatt 19-én az önkénytesek elszánt vezére

Kiskun

Főhadnagy

Nagykun – Ficzek⁸⁵

Jász – Küri Lajos⁸⁶ –

Pesten megszerzendő

kupakos töltés 1000 darab fegyverre

gyutacsos

pénzt felszerelésre még 20.000

töltésládát szerezni

rövid kardot -//-

Kassa város által ide ajánlott és f. h. 9-én B. Kordon Ernő száz[ados] 34-ik sz. porosz herceg gyalog egyik zászlóalj vezére kísérletében [!]átvenni

bádog számok

Zemplénből jött-e jelentés?

12 példány utasítás

[itt egy sor olvashatatlan]

Jászkun

1000 tarisznyát

Draposity ruhája

teendő

⁸⁴ Illésy (1848-49-ben Illési) Sándor (1830-1866), jogász, 1848. szept.-től a tiszáninneni önkéntes mozgó nemzetőrség jászkun zászlóaljának századosa, 1849. jan. 16-tól főhadnagy, márc.-tól százados a 19. (Schwarzenberg) gyalogezred 3. zászlóaljában, majd az ebből alakult 109. honvédszászlóaljban. Júl. 11-én a komáromi csatában fogságba esik. Besorozzák. Életrajzát l. *Bona*, 1988. 278. o.

⁸⁵ Ficzek János, 1848. szept.-től hadnagy a tiszáninneni önkéntes mozgó nemzetőrség jászkun zászlóaljában, 1849. jan. 17-től főhadnagy, később százados a 65. honvédszászlóaljban. Életrajzát l. *Bona*, 1988. 209. o.

⁸⁶ Küry (1848-49-ben Küri) Lajos (1829-1907), 1848. szept.-től hadnagy a tiszáninneni önkéntes mozgó nemzetőrség jászkun zászlóaljában, 1849. jan. 17-től főhadnagy, 25-től százados a 65. honvédszászlóaljban. Életrajzát l. *Bona*, 1988. 357.

Írni Pestre
Pénzelőlegezésért
Jászkun kerületnek, hogy még 300 álljon ki, ha föl sincsenek rendesen szerelve, vagy küldje a fegyvereket azonnal ide.
Újépület Zahradnitzky⁸⁷
Kovács, hogy szekeret fogadjon
12 zabláért
8 csatot
a tarisznyákat elhozni
bádóg számakért [!] értekezni
Draposynak ruhát
4 kardot és egy rojtot
a készítendő 500 tarisznyákért értekezni
onnan hazulról elhozni az oda vitteket
országos bélyeg

A "bádóg számok"-ig Görgei Artúr, a "Draposy ruhája"-ig Görgey István, onnan ismét Görgei Artúr sk. írása. MOL Görgey-lt. b/46. fasc. A kurzivált részek kihúzva.

37.

Szolnok, 1848. szeptember 18.
*Görgei levele Vladár Ferenchez, a 12. (Nádor) huszárezred főhadnagyához és jászberényi toborzóparancsnokához*⁸⁸

Draposy Imre volt Nádor-husár káplár s jelenleg 5 pengő krajcár napidíjas sérvitéz hozzám csatlakozott, magány inaskodó szolgálatba lépni akarván. Szíveskedjék tehát neki – hogy patental díját⁸⁹ el ne veszítse – a szükséges engedelmet kiköltözésre vagy maga megadni hivatalos írásban, vagy pedig, ha ezen tárgy főhadnagy úr hatása körén netalán túl esnék, az illető polgári törvényhatóságnál mihamarább kieszközölni.

Ezen megnyerendő kiköltözései engedelmet pontosabb kézbesítés kedvéért, jó volna jelen hivatalom címe alatt ide küldetni.

Sk. fogalmazvány. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 60.

⁸⁷ Zahradnitzky Ferenc (1803-1885), cs. kir. tüzér főhadnagy, 1848. okt. 15-től honvéd tüzér százados, de rövidesen leköszön. Életrajzát l. *Bona*, 1988. 739. o.

⁸⁸ Vladár Ferenc (1808-1884), cs. kir. 1848. okt.-tól honvéd huszár főhadnagy, nov. 25-től alszázados, dec. 16-tól fős százados a jászberényi főhadfogadónál. 1849. jan. 22-én átszökik a cs. kir. csapatokhoz. Nyugalmazott cs. kir. őrnagyként hal meg. Életrajzát l. *Bona*, 1988. 737-738. o.

⁸⁹ nyugdíját

38.

Szolnok, 1848. szeptember 18.

Görgei előterjesztése Batthyány Lajos miniszterelnökhöz

Kökényessi Szaniszló Nádor-huszárezred kapitány és a verbászi táborba, tehát ellenség előtt volt ideiglenes jászkun vezér őrnagyi ranggal, jelenleg az új nemzetőrségi önkéntesek kiállításánál, tiszta lelkes hazafi érzelmétől ösztönözve újra állott ki a jászkun önkéntesek vezéréül, legelső megjelenvén a szervezési helyen, Szolnokon.

Serege, tisztjei oly bizalommal viseltetnek iránta, hogy azok lelkesedésökre nézve nagyon ártalmas lenne, ha nevezett Kökényessi Szaniszló ideiglenes őrnagy úr hivatalában meg nem erősítették:

Bátorkodom tehát hazánk megmentése érdekében kérni Miniszterelnök urat, méltóztatnék ötet valódi őrnagynak kinevezni, mégpedig azon biztosítékkal, hogy a háború bevégeztével az állandó őrsereghöz áttétetnék.

Eredeti sk. tisztázat. MOL ONöHt 3855. No. 40. "érk. szept. 18. – Kinevezendő". Sk. fogalmazványa: MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 79. A 40. szám a fogalmazványon áthúzva. A 40. iktatószám alatt egy szeptember 14-i irat fogalmazványa található. A 79. számú fogalmazvány dátuma szeptember 21.

39.

Pest, 1848. szeptember 18.

Batthyány Lajos miniszterelnök utasítása a hadügyminisztériumnak

A tizáninnyi mozgó önk[éntes] n[emzet]ő[r]sereg felszerelése érdekében Görgei Artúr őrnagy nyugtájára azonnal 15.000, azaz tizenötezer darab éles töltés kupakos belga fegyverekre (belgische Kapselgewehre) adassék ki, miszerint a hadügyminisztérium a kellő intézkedéseket tenni szíveskedjék.

Görgei sk. fogalmazványa. MOL ONöHt 3845.

40.

Szolnok, 1848. szeptember 19.

Görgei levele Abaúj megye közönségéhez

F[olyó] hó 16-áról kelt jelentése⁹⁰ folytán sietek a tisztelt megye közönségét arra szólítani föl, hogy a bejelentett 160 önkéntest a szó valódi értelmében haladéktalanul felszerelni, és ide gyorsított [menetben] útnak indítani méltóztatassék. A gyertya illetőleg,

⁹⁰ L. a szept. 9-i körlevélnél, 15. dokumentum.

valószínű előttem, hogy Abaúj megyének csak lesz 160 kész lőfegyver rendelkezésre, – melyet hazánk jelen végveszélyezett állapotában nem lehet, nem szabad a honvédelemtil ott, ahol az rögtön szükséges, elvonni. Ha azonban ellenkezőleg volna: miután most mindenek előtt ember kell ide, az pedig haladék nélkül: méltóztassék az egyébkint fölszerelt 160 önkintest inkább ma fegyvertelenül elküldeni, mint holnap fegyveresen.

Görgey István fogalmazványa. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 65.

41.

Szolnok, 1848. szeptember 19.
Görgei István hadnagy, segédtsízt nyugtája

Tiszáninneri kerület mozgó nemzetőrök pénztári hivatala

848. szept. hó pénzbeli illetmény 18-tól 20-ig

Ellennyugtatvány

132 f[orin]t 24 kr[ajcár] azaz! százharminckét forint 24 kr[ajcár]rul

Mely összevág a Tiszáninneri kerület mozgó nemzetőrség pénztárából a jász s nagykun önkéntesek részére a fent kitett időre készpénzbe valóssággal kiadatott. Szolnok, szeptember 19-én 848.

Görgei István hadnagy vezéri segédtsízt

Eredeti tisztázat. MOL H 83. Számadások. 6. doboz. 8. tétel. A tiszáninneri önkéntes nemzetőrség számadásai.

42.

Szolnok, 1848. szeptember 20.
Görgei levele Torna megye közönségéhez

A tisztelt megye bizottmányának f[olyó] e[sztendő] szept. 14-kérül kelt bizonyítványában nekem hivatal[osan] bemutatott tornai önk[éntes] m[ozgó] n[emzet]ő[r] tüzér Mezei Adolftól értesültem, hogy a t[isztelt] Megye 400 önkintest állított, azoknak ruháztatásán éppen most munkálódik, és csak a fölfegyverzés haladéka által gátoltatik azoknak hamarabb ide szállításában.

Az értesülés nem hivatalos: de az időjárás nem olyan, hogy ezen fönnakadozni szabadjon.

Én sietek a t[isztelt] megyét ezen 400 önkintesnek mindenek felett gyors, és haladékot nem szenvedő ideszállítására felszólítani.

Ám küldjék fegyver nélkül, kinek kész fegyvert nem tudnak kezébe adni. Gondoskodni fogok a hiány pótlásáról.

De a többi fölszerelés alól ne húzza ki magát a tisztelt megye, mert azt is az állodalomnak nyakába keríteni most képtelenség. Legyenek öszre és télre számítva célszerűen öltözve, ha nem is egyenruhába; legyen mindeniknek egy bőr tokmánya (patrontas) [!] és a holmira való vászonzsák. – Vagy ha akár a ruha, akár a tokmány e fölszólításom vételénél még kész nem lenne: a haza veszedelmére kérem a [tiszte]l]t] megyét: adja a még kiállítandó ruhák és tokmányok árát készpénzül a vezető tiszt kezébe, és küldje el a lelkes csapatot azonnal és gyorsított útnak [!] ide, nehogy elkésve, egész seregemet késleltesse a haza komoly szolgálatában. Én itt nem több költséggel fogom a hiányzó fölszerelést eszközölni, mint Önök ottan, – és a közbeni időnek gyakorlatra használásával.

Mutassa meg Torna m[egye], hogy erélyesebb más tiszai megyéknél, kiknek hanyagságát reakcionárius rokonszenvekből magyarázni lehet, de menteni nem!

Útírendnek nem Pestet ajánlom, hanem Kövesdötül⁹¹ egyenesen Szolnokba.

Amint a csapat ide megérkezik fölszerelve, vagy fölszerelésre való pénzzel ellátva: azonnal az állodalom díjazandja őket.

Görgey István fogalmazványa. MOL Görgey-It. b/7. fasc. No. 70.

43.

Hely és dátum nélkül [Szolnok, 1848. szeptember 20. körül]

Görgei vegyes feljegyzései

1. Főtiszti rangjegyzék
 2. Altiszti jegyzék, hivatal szerint, azaz az őrmestereket magán és az altiszteket magán
 3. *Napi események könyve*
 4. Vezénylő lajstrom (Kommandirliste) a főtisztekről külön, az altiszte- és őrvitézekről általánosan, ezek osztagonként [vetetnek föl] vezényeltetnek
 5. Leltár (repertorium) az időnkénti beadványokról
 6. Állványkimutatás (Standesausweis) osztagonként összesen
 7. *Irattár*
 8. *Parancskönyv*
 9. Kinevezések jegyzéke következő rovatokkal
- hivatal
neve a kinevezettnak
Mikor neveztetett ki
Ki által
Mikor erősített meg
Változások

⁹¹ Mezőkövesdtől

Turcsányi: a szegedi káplárok tüzer fizetése?

Kökényessi: a szolnokiakat átvenni és a szegediekbe sorozni

A szolnoki ügyészek napidíj?

A szegedi tüzerek szept. 20-ig fizetvék

7680 vaktöltés

Itt maradunk-e? v[agy] sem? - kotlék⁹², puskapor iránt elmenjen-e?

[Hevesi] Szolnokiak besorozásával (30 fegyver) két századot és P[atak] J[ános] százados

A vonalig Görgei Artúr, onnan Görgey István sk. írása. MOL Görgey-lt. b/46. fasc. A kurzi-vált részek kihúзва

44.

Szolnok, 1848. szeptember 21.

Görgei levele a Jászkun-kerület közönségéhez

F[olyó] hó 18-káról kelt hivatalos levele tartalmához képest a verbászi maradék 500 fegyvernek ide küldetését percnként várom.⁹³

Azonban a fegyverhöz töltés is kell, és a töltéshöz kivált lökupak (Kapsel).

Bementem tehát Pestre, hogy azt kiszerezzek. És kaptam is kupak alá való töltéseket; a kupakra azonban a' volt a válasz, hogy nincs már; hogy azonban van a Jászkun-kerületben, melynek nemzetőrei az altáborban mindenik puskához 300, és így 1000 fegyverhöz 300.000 d[ara]b lökupakot szedtek.

Ezen tetemes mennyiségű lökupak behajtására utasítva, melynek fogytig fölhasználása kevés hét alatt a legbűnösbb lelkiismeretlenség mellett is képtelenség lenne; hivatalosan fölkérem a tiszt[elt] kerületet, hogy ama roppant mennyiségből fönnmaradt lökupakszámot nekem a fegyverekkel együtt kezemhöz szolgáltatassa, a 300.000-ból hiányzó fogyatéket pontosan kimutatván.

A lökupak körül a legnagyobb lelkiismeretesség szükséges; annak könnyelmű elvesztegetése valóságos bűn haza és király, a trón védelme és önvédelmünk ellen; mert új lökupakot most külföldről nem szállíthatni hazánkba, és lökupak nélkül biztos löfegyvereink kaszánál vagy dzsidánál alábbvalóvá törpülnek.

A kiskunokat gyors bekelésre kérem szólítani.

Balajthy Vendel kiskun ker[ületi] kapitányt pedig azon 300.000 lökupak 3/4 részének tüsténti beküldésére, mely Hidassy százados szerint nála létezik.

Görgey István fogalmazványa. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 72. "sürgöny"

⁹² három lábon álló bográc

⁹³ Ismertetését l. a 33. dokumentumnál.

A Jászkun-kerület központi bizottmánya szept. 22-én Jászberényben válaszolt Görgei éjjel vett sürgönyére: Nem tudják, hogy a jászkun nemzetőrség mennyi lökupaot vett át és hova tette, csak azt, hogy a megmaradt 20.000 gyutacs Balajthy Vendel kiskun kapitánynál van. Utasították Balajthyt a 20.000 gyutacs Szolnokra küldésére. Az 500 puska beszedését és Szolnokra szállítását szintén meghagyták a kerületi kapitányoknak. Mellette a szept. 9-i kisgyűlési jegyzőkönyv kivonata No. 1575. Forster Ernő, a jászkun nemzetőrökkel a táborban volt őrnagy tudósítja a kerületet, hogy 1. Az 1000 puskát átvevők nevei a századosoknál vannak feljegyezve. 2. 20.000 gyutacsot átadott Balajthynak. A Pest vármegyétől átvett 20 font apró golyó és 4000 éles töltés elfogyott Szenttamásnál, a maradék Balajthynál van. A kerület utasítja a kapitányokat a puszkák beszedésére, Balajthyt a lőszer Szolnokra szállítására. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 90. "érkezett szept. 23. 848. – Köves"

45.

Szolnok, 1848. szeptember 21.

Görgei Artúr őrnagy levele Heves megye közönségének

Seregem tüzér-, hidász- és utászkarának számára szükséges 250 rövid kard iránt a minisztériumhoz fordulván: h[ivata]ll[o]san adatott tudtomra, hogy Pesten ily rövid kard nincs, Heves megyének azonban van. Én ezért a tisztelt megyét h[ivata]ll[o]san kérem fel, hogy azon rövid kardokból, melyekkel a Heves megyei állandó nemzetőrsereg az altáborban volt felszerelve, 250 darabot szíjastól együtt időhaladék nélkül kezemhez juttasson.

A tüzérnek, hidásznak és utásznak a rövid kard egyetlen fegyvere, a haza, a magyar korona jogai és nemzeti önállóságunk legterhesebb szolgálatában, ágyú körül, híd- és útkészítésnél.

A mi a 250 darabon fölül van a tisztelt megyének ily rövid kardból készlete, azt is kérem avégre nekem megküldetni, hogy az ily rövid kardokban nagy hiányt szenvedő rendszer honvéd tüzérség felszerelésére haladék nélkül a minisztérium kezéhez juttassam.

Néhány helység a megye kebeléből a rá kivetett önkénteseket egy ingbe-gatyába küldte be hozzám, s midőn így pörén, minden nélkül elfogadni nem akartam, azt mondták, hogy a ruháztatásra nem kaptak parancsot a megyétől.

Hivatkozom az e sereg alapját tevő rendeletekre, melyek a hatóságoknak ruházást és fegyverzést hagynak meg, és nem tudom menteni Heves megyének hanyagságát.

Ha a Heves megyei állandó nemzetőrség oly gyáva, a maga soraiból ki nem állíthatni a vész pillanatában a magyar haza, a magyar korona és önfönállásunk védelmére önkénteseket, és ha e gyávaságot nem meri bevallani, mondván szemébe az országnak, "mi nem állunk ki a háború végeig" – ha gyávaságát sorain kívül toborzott önkéntesekkel akarja takarni, kik az ő képét viseljük és az ő nevének szerezzenek meg nem érdemlett becsületet a csatatéren: legalább ruházza fel őket ezen Heves megyei állandó nemzetőrség. Ez a legkevesebb, mit kívánni lehet. A fegyverbeni hiányt, amennyiben a megye pótolni nem tudná, részben pótolni fogom én, de ha a ruházatról is állandalmi költségen én volnék fölhatalmazva, akkor nem szorulnék Heves megyének hévtelen segélyére, hanem toborzást nyitottam volna, amint Szolnokba érkezém, és szeptember 3-tól fogva fogadom

– egyes ember létemre is 3 annyit állítottam volna ki, mint amennyit Heves megye október 11-éig ígér netalán mégis kiállítani [megígért].

Én meleg, téli célszerű, bár nem új, bár nem egyforma – ruházat nélkül a helységek önkénteseit el nem fogadhatom.

És ez az, mit én Szolnok város bírójának mondtam, nem vettem át az önkénteseket, mert ruhátlanok voltak, és nem azért, mert nem nemzetőrök. Ez legyen melleleg megjegyezve a megye első alispánjának 724. sz[ám] alatt f. hó 15-ről kelt felszólítására.⁹⁴

Méltóztassék rögtön intézkedni, hogy az önkéntesek ruházva adassanak nekem által.

Fejtsen ki Heves megye e végső pillanatokban némi erélyt, ragadja meg az alkalmat a fõnt igénylett 250 rövid kard és a ruházás körüli sürgönyös intézkedéssel, feledtetni, részben legalább, semmi körülménnyel nem menthető eddigi hanyagságát az önkéntes mozgó nemzetõrsereg fõlszerelése körül, melyért a nemzet köszönetére sem a hivatalos orgánumok, sem a nyilván útján számot Heves megye nem tarthat.

Görgey István fogalmazványa. MOL Görgey-lt. No. 73. Másolat az eredeti tisztázatról. MOL H 2. Kossuth Polizei Akten 119. Ennek alapján közli Steier I. 29-31. o. Heves megye felterjesztését I. a másolat mellett, közli Steier uo. 32. o.

Görgei levelét a megye szeptember 27-i közgyûlése tárgyalta. Nyomban fel is írt Batthyány miniszterelnöknek, egyetlen bonyolult körmondatba foglalva az õrnagy "neveletlen durva kifejezésekkel teli" levele keltette felháborodását. A beadvány szerint Görgei megfélekedett "egy megyei testület irányában tartozó tiszteletrõl", s azt olyan kifejezésekkel illette, "melyeket honvédi õrnagytól, de még egy régibb idomú fekete-sárga sinoros seregbeli tizedestõl is várni alig lehet". Ezért a megye kérte Batthyányt, hogy önkénteseit "egy gyengédebb érzésû, s emberibb bánásmódú õrnagy parancsnoksága alá állítsa", s a neveletlen õrnagy elmozdítása által szolgáltatson elégtételt "a Megye megsértett testületének". A levelet okt. 2-án az OHB kapta meg, s ad acta tette.

46.

Szolnok, 1848. szeptember 21.

Görgei levele Balajthy Vendel kiskun kerületi kapitányhoz

A Jászkun-kerület által a tiszáninneri önk[éntes] mozgó n[emzet]õ[r] seregbe állított 500 ember közül eddig csak a nagykunok és jászok érkeztek meg, a kiskunokról mind- eddig csak annyit tudok a jászkun kerületi fõkapitány Sz[ent]királyi Móric hivat[alos] jelentésébõl, hogy õk is f[olyó] hó 17-én voltak Dorozsmáru elindulandók.⁹⁵

Ma van szept[ember] 21-ke délután, és a kiskunok még sincsenek itt.

⁹⁴ Blaskovics Gyula első alispán közölte Görgeivel: Szolnok város bírója szept. 11-én panaszt tett, hogy Görgei az aug. 13-i, 782/ME rendelet értelmében toborzás útján kiállított 40 önkéntest nem fogadta el, mivel azok nem nemzetõrök. Miután "a hon veszélyben s védõre mielőbb szüksége van", s a szept. 7-i, 6017. számú hadügyminiszteri rendelet értelmében az önkéntesek toborzás útján is kiállíthatók, kérte Görgeit az önkéntesek elfogadására és besorolására. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 71. [áthúzva: 66., 70.] "érkez. szept. 20. 848. Görgei István hadnagy. segéd – irattár"

⁹⁵ Ismertetését I. a 25. dokumentumnál.

Fölvívom kegyedet, hogyha még e levél vételekor is Dorozsmán vesztegelne a csapat, azokat azonnal kettőzött gyorsasággal ide útnak indítani lelkiismereti szoros kötelességének tartsa.

Hidassy jász századostól esett tudtomra, hogy a verbászi táborban a jászkun nemzetőrségnek 1000 d[a]r[a]b fegyverhöz kiosztott 300.000 lökupak (Kapsel) mennyiségéből 3/4 rész tartalék Ön kezénél létezik letéve.

Midőn a lökupak nélküli jászkun fegyverek számára tegnapelőtt Pesten a minisztériumnál kellő mennyiségű, és azon fegyverhöz illő lökupákat szorgalmaznék, válaszul azt nyertem, hogy az enemű lökupak tartalék Pesten végképp elfogyott; azonban a jászkun kerület nemzetőrségénél maradványos lökupakmennyiségre utaltattam, ugyanarra, mely Ön kezénél létezik.

Kérem ezért akár az Ön kezénél, akár másutt a kiskun kerületben létező minden lökupaktartaléknak haladéktalanul kezemhöz juttatására. – E felszólításom pontos teljesítésére annyival biztosabban számolok, minthogy lökupak nélkül mind a jász, mind a nagykun, mind a kiskun önkéntesek legjobb fegyverei is alábbvalóvá törpülnek a kaszánál.

Egyidőben a Jászkun-kerület középponti hatóságának is írtam a lökupak-ügyben.

Görgey István fogalmazványa. No. 75. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. "sürgöny".

47.

Szolnok, 1848. szeptember 21.

Görgei jelentése Batthyány Lajos miniszterelnökhöz

Batthyány miniszterelnök szept. 19-én 1222/k.m. szám alatt közölte Görgeivel, hogy mind taktikai, mind élelmezési okokból fontos, hogy a hadügyminisztérium a sereg erejéről értesülve legyen; "mégis nem kis megütközéssel kell tapasztalnom, hogy ez ideig még ereje s elhelyezése kimutatása meg nem érkeztek". Ezért meghagyja, hogy az utasítás vétele után azonnal küldje be serege erejének kimutatását, s valahányszor serege gyarapszik vagy elszállítás által fogy, illetve ha valamely sereget útnak indítani szándékozik, küldjön róla tudósítást. Az azonnali intézkedést igénylő jelentéseket küldje meg a nádornak is, "ki a főparancsnokságot magára vállalta, s ki mellett Móga és Holsche tábornagyk is működnek". MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 76. "érkezett Szolnokon szept. 21-én 1848. – Görgei őrnagy – Sürgős"

F[o]lyó h[ó] [19-én kelt]^a 1222/k.m. számú hadügyminisztériumi fogalmazatú, de miniszterelnöki aláírással ellátott rendeletre válaszólag ismétlem f[o]lyó h[ó] 15-érül 45-dik szám alatt a miniszterelnök úrnak, 47. sz[ám] al[att] pedig a hadügyminisztériumnak tett jelentésemet⁹⁶, miszerint seregem ereje mindeddig csak egy 242 főnyi, itt helyben szállásoló szegedi századból áll [melyet honunk városai közt leglelkesültebbek egyike, ti. Szeged városa egészen felszerelve, fegyverezve s már nagyobbbrészt be is tanítva ide el-

^a A dátum kimaradt a szövegből

⁹⁶ L. a 30. számú dokumentumokat.

küldött]; ismétlem ezt ezennel azon hozzáadással, hogy seregem ereje új sereggeli szaporodását azonnal be fogom körülményesen jelenteni.

Ami pedig azt illeti, hogy a Jászkun-kerületbeliek alakulófélben vannak, a Heves megyebbeliek még csak akarnak alakulni: ezek nem bevégzett tények; s hogy továbbá Kassa városa 6 lovat ajándékozott az ágyúfogatokhoz és 15 reményteljes fiatalembert küldött ide ágyúsoknak, 3 pedig az utász - hidászkarhoz; ezek mind oly csekély tárgyak, hogy azokról hivatalos jelentést tenni tisztelt Miniszterelnök úrnak igénytelen nézetem szerint sem feladatom, sem tisztelt Miniszterelnök úr rendeleteinek értelme nem lehet.

Sk. fogalmazvány, Görgey István betoldásaival. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 76.

48.

Szolnok, 1848. szeptember 21.

Görgei levele a Kossuth Hírlapja szerkesztőségének⁹⁷

Kedves kötelességemnek ismerem tudatni a hazával, hogy Szeged város volt az, mely a rám ruházott tiszáninneni önkénytes mozgó nemzetőrseregi vezérség alá első küldött 242 főnyi, egyenruházott, fölszerelt és -fegyverzett önkintes csapatot, első valamennyi tiszáninneni törvényhatóság közül, első a tetemes távolság dacára; és oly lelkes csapatot küldött, mely [egyfelől legnagyobb részét ép, derék, erőteljes ifjakból állván, másfelől] megérkeztek a fegyverfogásban és mozdulatokban már váratlan készültséget hozott magával, mely Pataky századosnak és derék tisztársainak becsületére válik.

Szeged után Kassa város tarthat legközelebb igényt a közméltánylathoz, 15 teljesen fölruházott és fölszerelt tüzért és 3 hidászt küldött; és egy ágyúhoz 6 lovat. A ló jó és erőteljes; a tüzérek pedig értelmes és lelkesült ifjak, kik [oly] hó 17-én este Szolnokra beérkezvén, négy honvédtüzér keze alatt rossz időjárás dacára is ma, szept[ember] 21-éig már annyira betanultak új foglalkozásokba, hogy ezentúl újabb újonctüzérek tanítására fognak használtatni. Hogy ily ügyes^a embereket állított ki, ebben áll Kassa város érdeme^b. – Szolgáljon e kevés szó méltánylatom kifejezésül a nevezett két város iránt, szolgáljon egyúttal ösztönül a lelketlenebb hatóságoknak.

[Ezeknek nagy tetteiről ezúttal még hallgatok. Lesz a magyarnak tán ezentúl is még históriája; ehhez majd irattárom is fog néhány *lelkesítő, de fájdalom! sok, igen sok leverő* adattal járulhatni. Most csak ennyit: Heves megye mai napig 46 önkintest állított ruházva, de fegyver nélkül kezem alá.]

Heves megyében az egy Fehér Lajos ajándékozott 1 lovat.

Halasi Kázmér szolnoki jár[ási] szolgabírónak el nem mulaszthatom erélyes segítségért köszönetet mondani.

⁹⁷ A Kossuth Hírlapja helyett eredetileg a Közlöny szerepelt.

^a A fogalmazványban: képes

^b A fogalmazványban: szolgálatának nagysága

Kossuth Hirlapja, 1848. szeptember 26. 75. szám. 343. o. Az utolsó két bekezdés kivételével közli Reizner János: A régi Szeged. I. A negyvenes évek és a forradalom napjai Szegeden. Szeged, 1884. 267. o. Csak az első bekezdést közli úő.: Szeged története. II. k. Szeged, 1899. 103. o. Görgey István fogalmazványa. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 77. (Az utolsó két bekezdés kivételével.) A kihúzott részben kurzívvval szedett szöveg Görgei sk. betoldása. "elk[üldetett] 22/9. 848." Oldalán ceruzával:

Heves	66
Szeged	32
Kassa	53
Abauj	65, 55
Sáros	64, 56
Borsod	62
Jászkun	57, 59
Szepes XVI	42

49.

Szolnok, 1848. szeptember 22.
Görgei levele Szolnok város főbírójának

Draposy Imre seregembeli porkoláb mellé közfogháznak egy két szobából álló lakás szükséges, mely szobák egyike egy nyoszolyával, melyben szalmazsák legyen, egy asztal- és egy paddal elláttassék, a másik szoba pedig csak egy közönséges deszkaheverővel (Pritschen). A fogház, közelség tekintetébül, a főpiac körül rendeltessék.

Görgey István fogalmazványa. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 81.

50.

Szolnok, 1848. szeptember 22.
Görgei jelentése Batthyány Lajos miniszterelnökhöz

Batthyány szept. 21-én 1240/kmo. számú rendeletében tudatta Görgeivel: a körülmények úgy kívánják, hogy seregével Pesten megjelenjen, s haladéktalanul Fehérvárra induljon. Ezért "seregét minél előbb összeszedve, ide iparkodjék, a Szolnokon [!] útban lévő sereget pedig utasítsa oda, hogy azok most már ne Szolnokon, hanem önnek utána Pestre vagy Fehérvárra siessenek". Pestre érkezése előtt küldjön tudósítást, mikor érkezik. Csak a legszükségesebbeket hozza, "nehogy a sok teher, málna s szekerek valóságos hadi akadályokká váljanak. Zabolcs [sic!] megye önkénteseit ide rendeltem Pestre, időnyérés tekintetéből". Pestig vasúton jöjjön. Batthyány aláírása után utóirat: "A gróf miniszterelnök azt kívánja, hogy a holnap reggel beérkező trainnel a felelet bejöjjön. – Szabó [Imre]" MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 84. "érk. Szolnok, szept. 22-én 848. Görgei Art. őrnagy".

F[olyó] h[ó] 21-én K.M./1240. sz[ám] alatt költ és sürgöny által ma reggel 9 óraker, tehát a reggeli vasútvonat indulta után vett miniszterelnöki rendeletre válaszolólag jelen-

tem, hogy seregem kiegészítő részei az illető hatóságok hivatalos jelentései szerint következők:

1. Abaúj	160
2. Sáros	75
3. Heves megye	600
4. Jászkun-kerület	550
5. Szeged város önkéntesei	242
6. összesen	1627
7. és egy fél ágyútelep.	

Ezek közül az 1-dik szám alatti még csak ajánlva van.

a 2-dik szám alatti úton ide

a 3-dik sz[ám] alatti október 1-éig alakuland –

a 4-dik sz[ám] alatti már most is alakul és 4-5 nap alatt lesz készen és csak

az 5. szám alatti van oly állapotban, hogy azonnal útnak indítható akármelyik ellenség elé, száma körülbelül 200-ra [rúg].

Méltóztassék abból kivenni Miniszterelnök úr, hogy teljességgel mód nincsen, miszerint én seregemet fentérintett rendelete értelmében azonnal összeszedjem, és a táborba szálljak: sőt, meggyőződésem az, hogy seregem szervezésének okvetlenül itt, Szolnokon kell bevégeződnie következő okoknál fogva:

1. Mindazon költséges megrendelések, melyek egy sereg szervezésének csak lehetőségét is föltételezik, itt rögtön félbeszakítandók lennének, csakhogy más helyen új idő- és költségvesztéssel folyamatba tétessenek.

2. Szolnok fekvésénél és vasútnál fogva a legkedvezőbb pont egy nyers sereg szervezésére.

3. Fél holnapi levelezés és sürgönyözés kellett arra, hogy csak a hevesi, sárosi és abaúji kontingens ide, Szolnokba elinduljon; ha most a nagy nehezen fölvelt iránytól eltérés parancsoltatik, a minden fegyelem és életrevaló vezérelt nélkül érkező csapatok igen káros zavarba jönnek; a törvényhatóságok pedig új ürügyöt nyernek, mellyel mulasztásaikat mentsék; amint eddig is untalan azzal mentekeztek, hogy az egymással ellenkező miniszteriális rendeletek okai minden késedelemnek.

Sk. fogalmazvány. Az utolsó három bekezdés Görgey István fogalmazványára. MOL Görgey-It. b/7. fasc. No. 84.

51.

Szolnok, 1848. szeptember 23.

Görgei rendelete

a.) *Duschek Ferdinánd főhadnagyhoz*⁹⁸

b.) *Staint Károly hadnagyhoz*

c.) *Kőszegi József alorvoshoz*

a-b.)

A folyó év szept[ember] 6-án 3411/n.ő. sz[ám] al[att] kelt miniszterelnöki rendelet alapján Önt ezennel nemzetőr főhadnaggyá, a tiszáninneri önkéntes mozgó nemzetőr sereghez a hadjárás idejére miniszterelnöki utólagos jóváhagyás reményében helyettesítem. Tiszti illetménye Önnek folyó év szeptember hava 23-tól fogva járand, és havi

a.) 40

b.) 30

a-b.)

ezüst forintokban van meghatározva.

Fogalmazvány. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 86-87.

c.)

A folyó év szeptemb[er] 6-án 3411/n.ő. sz[ám] alatt kelt miniszterelnöki rendelet alapján Önt ezennel alorvossá a tiszáninneri önkéntes nemzetőrsereghez a hadjárás üdejére miniszterelnöki utólagos jóváhagyás reményében helyettesítem. Alorvosi illetménye Önnek folyó év szeptember hava [üres]-től fogva járand, és havi 30 ezüst forintokban van meghatározva.

Fogalmazvány. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 88.

52.

Szolnok, 1848. szeptember 23.

Görgei jelentése *Batthyány Lajos miniszterelnökhöz*

A sereg felszerelésére utalványoztatott nékem 20.000 ezüst forint, amelyből én mindekkoráig az összegyülekezett sereget zsolddal is elláttam; most minekutána a sereg annyira szaporodott, hogy abból egy tökéletes zászlóalj alakíttathatik; bátorkodom úgy a szeptemberi, mint az októberi mindössze is 12.000-re rúgó pénzmennyiség utalványozását az ide mellékelt pénzsükségletek szerént az említett hónapokra magamnak kikérni, hogy a sereget a megkívántató pénzmennyiséggel akadály nélkül elláthassam. Annyival is

⁹⁸ Duschek Ferdinánd (1816-?), kilépett cs. kir. hadapród, szept. 23-tól nemzetőr főhadnagy a tiszáninneri önkéntes mozgó nemzetőrségnél, okt. 1-től a 13. honvédzászlóalj századosa, 1849. jan. 30-tól a 18. honvédzászlóalj őrnagya. Életrajzát l. *Bona*, 1987. 139. és 410. o.

inkább kérem azt, mivel a fenn nevezett sereg felszerelésére utalványozott 20.000 forint ugyanazon cél elérésére nehezen leszen elegendő.

3 717

7 659

11 376

12 000

Fogalmazvány. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 91. Ugyanezen a lapon a kihúzott, azonos tartalmú, 89. számú fogalmazvány.

53.

Szolnok, 1848. szeptember 24.

Görgei jelentése Batthyány Lajos miniszterelnökhöz

Batthyány szept. 23-án "a legkomolyabb felelősség terhe alatt" utasította Görgeit, hogy minden mozgósítható seregével, ágyúival és ágyúslovaival másnap Pesten át Soroksárra induljon, s megérkezése után jelentkezzen nála. Emellett hagyjon Szolnokon "egy értelmes tisztet", aki a beérkező csapatokat Görgei serege után küldi.⁹⁹

F[o]lyó hó 23-án 742/E. sz[ám] al[att] kelt miniszterelnöki rendeletre jelentem, hogy^a egész diszponibilis sereggemmel – számra mintegy ezeren – még ma leszek Pesten, és vagy a vasút udvarán várok további miniszterelnöki rendelést; vagy pedig, ha ilyet ott nem találnék, seregemet az Újépület udvarába viendem, magam pedig személyesen fogok megjelenni Miniszterelnök úrnál.

A fél ágyútelepet (4 ágyú, négy társzekér, lóval és emberrel fölszerelve) szinte magammal hozom.

A bekelés óráját előre azért nem tűzhetem ki, mert nem tudom, mikor fogom a nyakra-főre sietett fölszerelést befejezhetni.

Seregem poggyásza vitelére egy poggyász szekér szolgál; mihöz képest a vontatók kellék 9 fogat.¹⁰⁰

Értelmes tisztet nagy hiányában lévén, azokat pedig, kik vannak, itt, seregem hirtelen összeszedésére^b szükségelvén: kérem Miniszterelnök urat, méltóztatnék rendelést tétetni, hogy utam folytatásában előfogatok^c hiánya miatt meg ne akadályoztassam, minthogy az

⁹⁹ Közli Görgey - Katona 143. o.

^a A fogalmazványban ezután: én ma

¹⁰⁰ A 4 löveg, a 4 löszerszekér és az 1 társzekér. (Katona Tamás jegyzete)

^b A fogalmazványban: fölszerelésére

^c A fogalmazványban: vontatók

ágyútelepemhöz bevásárolt lovak még azokba befogva nem voltak, s én eszerint bizonyosan nem is tudhatom, nem fog-e velök baj és fönnakadás lenni.^d

Görgey István sk. tisztázata. MOL H 82. Hadügyminisztérium. Biztossági (polgári-gazdasági) osztály. 1848-51-353. Fogalmazvány. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 92. Ennek alapján közli Görgey - Katona 145. o. A kövérrel szedett részek eltérnek a fogalmazvány szövegétől.

54.

Szolnok, 1848. szeptember 24., reggel fél 8.

Görgei rendelete a magyar középponti vasút szolnoki hivatalához

Nekem ma azonnal egész rendbeszedett sereggel Pestre kellvén menni:

1-ször amennyiben a minisztérium még ilyen rendelést nem tett volna, én rendelem ezennel, hogy egy külön vonat – mely seregemet Pestre viend[i], azonnal most kezdessék fűtteni, és készen várjon.

2-szor lesz körülbelől 1000 ember 40 ló és 9 szekér szállítandó

Ezen hivatalos fölszólításom az állodalomnak teendő beszámítás alapjául szolgál.

Görgey István fogalmazványa. No. 93. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. Közli Görgey-Katona 146. o.

55.

Pest, 1848. szeptember 25.

Görgei rendelete a ceglédi önkéntes mozgó nemzetőrcsapat vezérletéhez

A [folyó] e[sztendő] szept[ember] 24. 750/E sz[ám] alatt kelt min[iszter]elnöki rendeletben Csepel sziget hadi parancsnokává neveztetvén¹⁰¹, egyúttal arra is fölhatalmaztatam, hogy a ceglédi önk[éntes] m[ozgó] n[emzet]ő[r]csapatot is a nevezett sziget védserégébe sorozzam.

Mihöz képest a ceglédi önk[éntes] m[ozgó] n[emzet]ő[r]csapat vezérletének ezennel meghagyom, hogy a legkomolyabb felelősség terhe alatt azonnal Pestről gőzhajón vagy másként Ercsénybe¹⁰² induljon, mihelyt Görgey István hadnagy és segédtszem által reá felszólíttatni fog.

Görgey István fogalmazványa. No. 95. MOL Görgey-lt. b/7. fasc.

^d A fogalmazványban a levél így ér véget: "hiányt ne szenvedjen. – A sereg poggyásza vitelére egy társzeker szolgál, mihez képest a vontatók 9 fogatot teendének, miután az ágyúhoz vásárolt 40 ló még nem volt beléjük fogva, és így nem tudhatom, nem fognak-e az úton bajt és gátoltatást tenni".

¹⁰¹ Közli Görgey - Katona 148. o. Az iratot Görgei sk. fogalmazta. MOL OHB 1848:750.

¹⁰² Ercsibe

Szolnok, [Pest] 1848. szeptember 25.
*Görgei rendeletei Timon Zsigmond századosnak*¹⁰³

a.)

Timon Zsigmond százados és az éppen alakuló hevesi önkintes n[emzet]ő[r] zászlóalj ideigl[enes] parancsnokának

Szolnokon

Ön ezen parancsom vételével azonnal átveendi a nevezett parancsnokságot. a fő tárgyak, melyekre Ön ezen hivatalánál fogva vigyázand, következők:

1. Heves m[egye] helységeitül csak tökéletesen felruházott önkintes nemzetőröket veend át.

2. A még jelenleg ruhátlanok számára rendelt ruhadarabokat kedden, szept[ember] 26-án veendi át a szolnoki illető céhektől, mégpedig csizmákban, nadrágokban, ujjas derékruhákban, és szűrőkben, mindenikből száz-száz darabot. Azoknak árát a pénztárba letett szerződés szerint előleges vizsgálat és nyugtatvány mellett az illetőknek úgy fizetendi ki, hogy a máris kiadott előlegezések számba vétessenek.

3. Ajer főkonduktor úrnak¹⁰⁴ az ide mellékelt kinevezést oly hozzátétellel átadandja, miszerint ő ezen hivatal elvállalásával abban azonnal kezdendő tetteles működésre lekötelezi magát.

4. A máris érintett hevesi önkintes zászlóalj szervezésében, nézetem szerint legcélszerűbben járand el, ha úgy a már meglevő, mint a már átveendő nemzetőröket három részre felosztja, s mindenik részt egy külön parancsnoknak átadandja. Ezen három parancsnok Béro százados, Ajer százados és Duschek Ferdin[ánd] főhad[na]gy urak.

5. A számadásokat addig is, míg valami ügyes egyénre akad, ki a számvevői hivatalra ajánlható volna, maga viendi: a szükséges pénzüsszegeket pedig mindig csak két ellenőr jelenlétében szolgáltatandja ki.

6. Minden, a honvédi utasításokban meg nem állapított fizetésekrül szóló nyugtatványok érvényére szükséges, hogy azok Halasi Kázmér szolgabíró által – bár utólagosan is, ellenőrként aláírassanak.

7. A ruházati és fegyverzeti számadást a meglevő okiratok alapján összeállítandja. A tegnapi napon történt ruha- és fegyverkiosztásokat pedig, melyek nyugtázva nincsenek, legalább rendesen kimutatandja, minthogy a szükséges nyugták később is megszerezhetőek.

¹⁰³ Az ezt követő szept. 25-i dokumentumok mindegyikén Szolnok szerepel a kelet helyeként. Nincs azonban arra utaló adat, hogy Görgei 25-én még visszatért volna Szolnokra. A tiszáninneri önkéntes mozgó nemzetőrség naplója is csak Görgey István visszatéréséről szól, s Duschek Ferdinánd főhadnagy Csomortányi Lajos részére kiállított nyílt rendelete is ellene szól ennek.

¹⁰⁴ Ajer (Ayer) Mihály (1817-?), kiszolgált tizedes, vasúti hivatalnok, 1848. szept. 25-től a tiszáninneri önkéntes mozgó nemzetőrség 2. hevesi zászlóaljának, majd az ebből is alakuló, Száz János őrnagy vezette zászlóaljnak századosa, 1849. jan. 30-tól az ebből is létrejövő 71. honvédzászlóaljnál. Júl. 21-től őrnagy, szept. 30-tól alezredes. Komáromban kapitulál. Életrajzát l. *Bona*, 1987. 88. o.

8. Az ide mellékelt 5000 pengőforinról szóló nyugta- s ellennyugtára a nevezett pénzüsszeget, amikor csak lehetséges, a szolnoki sóhivatalnál fölveendi, és haladéktalanul a pénztárba le fogja tenni.

9. A 11. számú NP bélyeggel ellátott, kurtafarkú vasderes lovat Halasi Kázmér sz[olga]bíró úrnak azon kérelemmel adandja át, hogy az, ti. a ló, ifj. b. Flödnigg úrnak, mint előbbeni gazdájának, a megadott ár megtérítése mellett visszaadassék, rendkívüli rossz erkölcsű, s tehát ágyú mellé éppen nem használható lévén.

10. A többi, honmaradt ló számára szükséges vontató szerszámokat mihamarabb készíttetni kell. Mind [!] ily szerszámhoz egy-egy nyereg is megkívántatik minden hozzávalóval. A már eddig is készített, valamint még készítendő lószerszámok árát csak Halasi Kázmér előleges beleegyezésével fogja nyugta mellett kifizetni.

11. A szolnoki vasúthivatalnál egy rakás bitang katonai ruhanemű hever, azokat ide zárt átvevési bizonyítványom mellett azonnal lefoglalandja; és azok mennyiségének erejéig ruházatlan, számeletti nemzet[ő]r újoncokat is befogadand.

12. Hivassa magához azonnal minden seregemhez tartozó főtiszt urakat, közölje velök szilárd akaratomat, miszerint ők Önnek szintűgy mindenben engedelmeskedjenek, mint saját magamnak. Ön maga pedig soha arról meg ne feledkezzék, hogy szeretett hazánk jelen állapotában legnagyobb áldozatunk nem egyéb polg[ári] kötelességünk teljesítésénél.

Görgey István fogalmazványa. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 100.

b.)

A folyó év szept[ember] 6-án 3411/n.ő. szám alatt kelt min[iszter]elnöki rendelet alapján Önt ezennel századosnak, és az éppen alakulófélben levő hevesi önkintes nemzet[ő]r zászlóalj ideiglenes parancsnokának nevezem ki.

Rangját úgy illetményeit is folyó hó mai napjától veendi.

Görgey István fogalmazványa. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 97.

57.

Szolnok, [Pest] 1848. szeptember 25.

Görgei rendelete Béró Ferdinánd hadnagyhoz

A folyó év szept[ember] 6-án 3411/n.ő. sz[ám] al[att] kelt miniszterelnöki rendelet alapján Önt ezennel nemzetőr főhadnaggyá, a hadjárás üdejére a tiszáninneri önk[éntes] nemzet[ő]rsereghez miniszterelnöki utólagos jóváhagyás reményében helyettesítem. Tiszti illetménye Önnek folyó év szept[ember] 25-kétől járand, és havi 40 ezüst forintokban van meghatározva.

Sk. fogalmazvány. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 98.

58.

Szolnok, [Pest.] 1848. szeptember 25.
Görgei rendelete Ajer Mihály vasúti konduktornak

A folyó év szeptem[ber] 6-án 3411/n.ő. sz[ám] alatt kelt miniszterelnöki rendelet alapján Önt ezennel a hadjárás üdejére nemzetőri századossá, a tiszáninneri önk[éntes] m[ozgó] n[emzet]ő[r]sereghez miniszterelnöki utólagos jóváhagyás reményében helyettesítem. Tiszti illetménye Önnek folyó év szeptember hava 25-kétől járand, és havi 80 ezüst forintokban van meghatározva.

Sk.fogalmazvány. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 99.

59.

Szolnok, 1848. szeptember 25.
*Duschek Ferdinánd főhadnagy nyílt rendelete
Csomortányi Lajos főhadnagy¹⁰⁵ számára*

Tiszáninneri mozgó önkéntes nemzetőrsereg vezérétől

Nyílt rendelet

Szolnok, 25. szept[ember] 1848.

Csomortányi Lajos főhadnagy és segédtsízt a fent nevezett sereg első számú zászlóaljánál, szolgálati dolgok elintézése végett a folyó év szept[ember] 24-kén elköltözött zászlóaljtól hátramaradván, útját ma, azaz szeptember 25-kén folytatja a vasúton Pestre, hogy seregénél megjelenhessen.

Fent nevezett főhadnagy kíséretével és poggyászával az álladalom általi utólagos fizetés mellett a vasút által Pestre szállítandó.

Görgei Artúr őrnagy és sereg vezére jelen nem létébe

Fogalmazvány. No. 95. MOL Görgey-lt. b/7. fasc.

60.

Pest, 1848. szeptember 25.
Görgei Artúr őrnagy nyílt rendelete Görgey István hadnagy számára

Csepel sziget hadi parancsnokságától

¹⁰⁵ Csomortányi Lajos (1820-1867 előtt), cs. kir. könnyűlovas hadnagy, 1848. júl. 7-től nemzetőr főhadnagy, okt. 16-tól főszázados a 14. (Lehel) huszárezredben, 1849. szept. 6-tól őrnagy. Komáromban kapitulál. Életrajzát l. *Bona*, 1987. 126. o.

Nyílt rendelet

Görgei István hadnagy és segédtsiszt úr kiküldetik innen Szolnokra, onnan ide s innen Ercsényre való katonai szállítások elrendezésére.

Felszólíttatnak tehát úgy a középponti vasút igazgatósága, mint az aldunai gőzhajó hivatal, szíveskedjenek ezen tiszt úrnak jelen kiküldetésébeni pontos eljárhatására minél hathatósban segédkezést nyújtani.

Minden, az ő fölhívására történt katonai szállítások költségei, akár személyekben, akár lovakban vagy egyéb [!] ingóságokban történtek volna azok, az álladalmi pénztár által födezendők.

Eredeti sk. tisztazat. MOL Görgey-lt. b/1. fasc. "A Tiszáninneni Mozdó Önk. N. Ő. Sereg Pecséje", koronás kiscímerrel.

61.

Hely és dátum nélkül

[Pest, 1848. szeptember 25 – Szigetújfalu, 1848. szeptember 26.]

Görgei vegyes feljegyzései

2 lovam minden hozzávalóval

1 lovad

a Dienstreglement¹⁰⁶

az Utasítások minden neme

a mappája Magyarországnak

két-két tarisznyát a magyar nyergekre és belé a legszükségesebb aprólékok egy rajzoló

1 kinevezés a conduitom[m]al¹⁰⁷

1 dto. Duscheknek dto. és főparancsnokává NB a pénzt iránt is [sic!]

1 nyugta és ellennyugta 5000 p[engő]ff[o]r[in]tról

a borsodiakat elhozni

Halasinak átadni a vasderest

minden éles töltést elhozni

az ötezer pengőről egy irást

Müick jöjjön el azonnal és vegyen itt ezer darab kapát és ásót

kovás fegyverekre való töltés kell

lóbélyeg

csutora

¹⁰⁶ szolgálati szabályzat

¹⁰⁷ viseleti jegyzék (Conduite-Liste)

kotlik
tüzéreket elhozni magával
nyergek magával vinni
pokrócok
nyergek Szolnokra
magyar mappát venni

Zlotzky ideiglenes nyugtatványában azon pénzmennyiség is van beszámítva, melyet én Erdős őrnagynak¹⁰⁸ könyvekért fizettem és a pénztárnak már egyszer beszámítottam volt. Az iránt tisztába kell jönni és öcsémnek a pénztár maradványt kiadni számomra.

Kovács tűzmestert elvinni magával

Az ostyákat elhozni

Minden szállítás Lóréra indítandó¹⁰⁹

Kóborló gőzhajó, a felső Lóréig, az alsó Tökölig, mert ez a két legjobb kikötő

Egész sergem 4 század és 12 ágyú

2 sz[áza]d.

2 d[ett]o

8 ágyú

4 d[ett]o

1/2 d[ett]o

Újfalú

Lóré

Újfaluban

Lóré

d[ett]o [sic!]

Illésyt hívatni

Sk. MOL Görgey-lt. b/13/b. fasc. A kurzivált részek áthúzva.

62.

Szolnok, 1848. szeptember 26.

Timon Zsigmond százados, ideiglenes parancsnok jelentése Görgeihez

Tisztelt őrnagy úr!

A tegnapi parancs következtében az ide való parancsnokságot átalvettem, s a teendőkhez azonnal hozzáláttam.

A hátramaradt 14 lovak közül 6-ra, amelyek a lovásztizedes jelentése után paripáknak vannak kijelölve, nyergeket és könnyebb kantárokat, a többi 4 pár lovakhoz ugyanannyi pár húzószerszámot és minden párhoz egy nyeret Halasi szolgabíró közbenjöttével meg-

¹⁰⁸ Erdős Ferenc (1813-?), cs. kir. százados, honvéd őrnagy, az Országos Nemzetőrségi Haditanács gazdasági osztályának főnöke, júl. 15-től a hadügyminisztérium élelmezési és számvevőségi osztályának főnöke. Fogságot szenved. Életrajzát l. *Bona*, 1987. 143. o.

¹⁰⁹ Az ezt követő rész az utolsó bekezdés kivételével megtalálható Görgei szept. 26-án Szigetújfaluból Batthyányhoz írott jelentésében. Közli *Görgey - Katona* 165-166. o.

rendeltem, de mindezek csak péntekre, azaz 29-kére lehetnek készen, mivel a mesteremberek csak ma mentek Pestre bőrért, itten semmi módon sem kaphatván.

A megparancsolt [11-dik számú, MP bélyeggel ellátott] lovat Flödnig Adolf tulajdonosnak visszaadás végett Halasi szolgabírónak általadtam.

Ma érkezett az országos haditanácstól a Zemplén megye [sic!] őrsereg parancsnoknak, Bellosicz őrnagy úrnak jelentése, amelybe jelenti, hogy az 550 [!] főt tevő, de még minden nap növekedő önk[éntes] nemzetőrök ellátva szükséges ruházattal, kevés napok múlva rendeltetése helyére mehetend.¹¹⁰

Bártfa királyi város tanácsa tudatja, miszerént a kebeléből kiküldött válaszmány az önk[éntes] n[emzet]őrök felszólítására siker nélkül maradt, azon megjegyzéssel, hogy városokból 2-3 egyén már régebben Fehértemplom körül máris harcolt.¹¹¹

Kiskunmajsa főbírájától ide érkezett kérést, úgyszinte Máriássy őrnagy úr¹¹² 9 f[orin]t[al] terhelt levelét ide mellékelve küldöm.

Tegnap ólta csak 29 felruházott újonc érkezett.

Ezen jelentésemet Beloni hidász viszi magával.

Őrnagy úr további parancsát kérve maradtam.

Eredeti tisztázat és sk. fogalmazvány. No. 105. MOL Görgey-lt. b/6. fasc. név szerint.

63.

Szolnok, 1848. szeptember 27.

Timon Zsigmond százados, a Heves megyei zászlóalj ideiglenes parancsnoka jelentése Görgeihez, Ercsibe

Zlotzky hadnagy úr a ma reggeli 1/2 7 órai vasútvonallal viszi magával a megrendelt 200 darab fegyvert és 1 láda gyutacs kupakot, – úgyszinte a szegedi útból visszatért tizezredes, Kiss Józsefet, 3 emberével, a negyediket őrnagy úr utólagos jóváhagyása reményében magam mellett tartottam szolgálatomra.

A vasútnál talált bitang jószágokat általvettem számra: 55 egycsővű öreg vadászpuskát, 183 új kék gyalogság nadrágot [!], némelyeket fekete-sárga sinórral ellátva – és 1000 pár új bakancsot.

¹¹⁰ Ez Bellosicz szept. 20-án kelt jelentése volt, amelynek így mind a Görgeihez, mind az ONöHt-hoz intézett példánya a MOL Görgey-lt.-ban található. b/46. fasc.

¹¹¹ Ismertetését l. a szept. 9-i körlevélnél, 15. dokumentum.

¹¹² Máriássy János (1822.1905), cs. kir. főhadnagy, 1848. jún. 19-től főhadnagy, júl. 1-től százados a 2. honvédszászlóaljban, aug. 27-től a tiszántúli önkéntes mozgó nemzetőrség őrnagya, nov. 6-tól alezredes, az aradi ostromsereg parancsnoka. Dec. végén felmentik beosztásából, 1849. jan.-tól dandár-, majd hadosztályparancsnok a felső-tiszai, a későbbi I. hadtestben. Ápr. 1-től ezredes. Várfogságot szenved. Életrajzát l. *Bona*, 1987. 232. o. – Görgeihez írott, szept. 21-én kelt levelét l. MOL Görgey-lt. b/6. fasc., közli *V. Waldapfel Eszter*: A forradalom és szabadságharc levelestára. Budapest, 1952. II. k. 85. o.

Ajer százados úr rangját elfogadván, már fel is szerelte magát, és nagy lelkesedéssel várja a működhetést.

Duschek főhadnagy úr a már 150 főre menő századját minden nap kétszer gyakorolja.

Béró főhadnagy úr a máris 110 főre menő csapatból alakítja századját, a melléje rendelt Tacsocsik hadnagy úrral.

Ma mindössze csak 32 önkéntes nemzetőr adatott által, Tiszabőről 3, Pélyből [sic!] 2, Örvényből 1, Poroszlóról 4 és Törökszentmiklósról 22, mindnyájan rendesen felruházva.

A kiosztott fehérruhákról kérem Őrnagy urat, tessék az illetőktől nyugtatványokat venni; mert másképp nem tudhatom, melyik század mennyit kapott; – hogy a számadásba beiktathassam.

Kérem továbbá Őrnagy urat, hogy a jelen alakuló századokba nevezhetek-e ki utólagos jóváhagyás reményében altiszteket?

A számvevői hivatalra testvéröcsémet bátorodom ajánlani, aki noha katona nem volt, de a szilárd akarata megvan, és mostan is már mindenben segítségemre van.

Ha valamely alakuló századnál dob hiányzanék – mint most is Béró főhadnagy úrénál – kérem az utasítást éránta.

Török Zsigmond őrmester, a Földváry őrnagy úr zászlóaljánál, résztvett a turiai¹¹³ és perlaszi utóbbi ütközetnél¹¹⁴, folyamodik tisztségért; derék és alkalmazatos egyén. Én ezenel ötet, aki is ezen jelentésemet személyesen általadja, személyesen őrnagy úrhoz igazítom.

Timon Zsigmond
százados és ideigl[enes] parancsnok

Egyértelemben

Görgei István

Eredeti tisztázat és sk. fogalmazvány. MOL Görgey-lt. b/6. fasc. név szerint. No. 107.

64.

Szolnok, 1848. szeptember 29.

Timon Zsigmond százados, ideiglenes parancsnok jelentése Görgeihez

Kossuth Lajos országos biztos úr Budapestről folyó év szeptember 28-án ide írt meghagyásából a már jelenleg itt megalakult két századot ezennel Pestre útnak indítom.¹¹⁵

¹¹³ 1848. aug. 19-én, Szenttamás második sikertelen ostroma idején a magyar csapatok eredménytelenül ostromolták a szerbek turiai állásait is.

¹¹⁴ Kiss Ernő ezredes csapatai 1848. szept. 2-án bevették a szerbek perlaszi táborát. Ez volt az első jelentős magyar siker a déli hadszíntéren.

¹¹⁵ Kossuthnak ez az utasítása eredetiben nem ismert.

Hogy pedig a századoknál a szükséges rend fenntartathassék, a századokhoz úgy a tiszteket, mint az altiszteket – Őrnagy úr utólagos jóváhagyása reményében – helyettesíttem, figyelembe vévén helyettesítésemnél úgy a nemzetőrök kívánságát, mint a helyettesített egyének alkalmas voltát.

27-én érkezett nemzetőrök: Tófalu 2, Kompolt 4, Gyöngyös 55, T[isza]püspökiről 1, Sarudról 1, Aldebrőről 5, Tiszavárkonyról 1, összesen 69 felruházott nemzetőr. A gyöngyösiek kovás fegyverrel vannak ellátva.

28-án érkeztek: Tiszainokáról 4, T[isza]ugról 2, T[isza]sasról 5, T[isza]kürtről 7, T[isza]szalókról 4, Kassáról 56, – összesen 78 egyén.

A szabó, úgy a csizmadia mesteremberek a munkát már elkészítve, általadták, a szűrszabó még csak 52 szűrt.

Azon újoncokat, kik ide ruházatlanul adtak által, tegnap felruháztam.

Az innen ma elindult századokat egyiket [!] Duschek, másikat Ajer százados urak vezetik.

A még hátramaradott 14 lovat a már megjelentett mód szerint felszerelve, szinte elküldöttem.

A százados urakat ellátam 10-ik októberig századjok zsoldjával – azon felül katlanok bevásárlására adtam mindenik százados úrnak 100 pengő forintot nyugtatvány mellett.

Eredeti tisztázat. MOL Görgey-lt. b/6. fasc. név szerint. "okt. 2-án". Sk. fogalmazvány. uo. b/9. fasc. No. 116.

65.

Szolnok, 1848. október 4.

Timon Zsigmond százados, ideiglenes parancsnok jelentése Görgeihez

Fegyverekről Orczy Antal úr ajándékozott október 1-én két, – és Heves vármegye egy ágyúba való lovat, – úgyszinte a szepesi 16 város 6 derék lovat. – Ugyan ezek felszereléséhez megkívántató szerszámok megvétele végett kénteleníttem ma Pestre menni, mivel az általános népfelkelés következtében nem maradván hon egy mesterember is, lehetetlen a szerszámokat itt megkésztetnem. Legfelebb három nap múlva az említett 9 lovat felszerszámozva el fogom küldeni.

Ungból gr[óf] Buttler Sándor őrnagy úr vezérlete alatt megérkezett egy 200 főből álló jól felruházott, de fel nem fegyverzett század.

Én említett őrnagy urat Pestről 30-ik szeptemberben kapott honvédelmi bizottmányi parancs következtében, hogy minden, itt összevont sereget tüstént Pestre küldjek¹¹⁶ – tudósítottam, de ő Pestre utazott előbb fegyverek végett tudakozódni, – hogy kapnak-e ott vagy nem, – azon válasszal jött vissza, hogy Pesten csak egy zászlóaljra menő csapat-

¹¹⁶ A Sembery Imre által aláírt, szept. 30-án kelt utasítást közli *Urbán Aladár*: Az Országos Honvédelmi Bizottmány kezdeti tevékenysége dokumentumok tükrében, 1848 szeptember 30 - október 7. HK 1994/4. 83. o.

nak adatik fegyver. Ennek következtében megnevezett őrnagy úr elhatározta, egy pár napot a zempléniekre várni, akik Bellosicz őrnagy úr tudósítása következtében folyó hó elején útnak indítottak.¹¹⁷

Ugyancsak Zemplén megyéből megérkezett tegnap estve Kandó Tamás alhadnagy 40 hidászhoz tartozó mesteremberekkel. – Ezen egyéneket ezennel küldöm Őrnagy úr seregébe.

Kassa városa 11 darab biztosító levelet küld azon kéréssel, hogy azok az illető egyéneknek oszthatnának ki; mivel ezen egyének már Őrnagy úr seregében vannak, tehát ide mellékelve küldöm ezen irományokat. ./.

Kérem Őrnagy urat, méltóztassék engemet tudósítani, hogy meddig maradjak itten, és mitévő legyenek, ha itt már teendőm nem lesz, - hogy elvigyek-é? és hová – mindeneket magammal.

A pénztárban jelenleg még van 4090 forint 30 3/5 xr., ideiglenes nyugtában pedig 5069 fr. 24 xr. – Felesleg volt a pénztárban 20 fr. 6 xr. pengő, ami az Őrnagy úré, ezen pénz nálam vagyon, és alkalmatossággal általadom.

Zemplén megyéből érkezett 41 hidász egyén oly rossz lábbeliekkel volt ellátva, hogy azzal őket teljes lehetetlen volt útnak bocsájtanom, ennek következtében őket a vasútnál átvett bakancsokból láttam el.

Gyöngyös városa és Panker Gábor százados úr ajánlatát, – melynél fogva Hajde Jánost, ki személyesen itt nincs, hanem Gyöngyösön várja kineveztetését – nemzetőr tisztnek ajánlják, – ide mellékelve küldöm.¹¹⁸ ././.

Éppen most érkezik Szemere Bertalan úr aláírásával egy rendelet, melynél fogva mind az Ungból, mind Abaújból ide érkezett csapat még ma Pestre induljon, – mely is ezennel útnak indítatik.¹¹⁹

Eredeti tisztázat és sk. fogalmazvány. No. 130. MOL Görgey-lt. b/6. fasc. név szerint. "érkez. októb[er] 8. 848. G[örgey] I[stván]".

¹¹⁷ Bellosicz erről szóló, szept. 29-én kelt jelentését l. MOL Görgey-lt. b/6. fasc. Név szerint.

¹¹⁸ Gyöngyös város szept. 23-án, Panker Gábor, Heves megye 2. nemzetőr zászlóalja 1. századának századosa szept. 25-én ajánlotta hadnagynak. Hajde Jánost, aki a verbászi táborban altiszt volt. Mindkettőt l. MOL Görgey-lt. b/6. fasc. név szerint.

¹¹⁹ Szemerének ez a rendelete nem ismeretes.

SZEMLE

BOZSÓKY PÁL GERŐ

KERESZTES HADJÁRATOK

(*Agapé Kft., Szeged, 1995. 343 o.*)

Furcsa fintora a magyar történelmi irodalomnak, hogy Borosy Andrásnak a *Hadtörténelmi Közlemények* 1996/1. és 2. számában közölt tanulmányával szinte egy időben látott napvilágot a hosszú ideje külföldön élő, ott nevet szerzett ferences történész könyve, az első teljességre törekvő magyar nyelvű monográfia erről a témáról.

Mindjárt az elején le kell szögezni, hogy a szerzőtől – anélkül, hogy érzelmi elkötelezettségét tagadná – távol áll események megszépítésének szándéka.

„Nem lehet figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy bár a pápa a kereszteseket Krisztus katonáinak nevezte, elsőrangú feladatnak a Szentsír védelmét és az üldözött keresztények megsegítését tűzte ki, a hevenyészett táborúzek mellett a már 'világot látott' – más szóval kalandor – lovagok a sokak előtt eladdig ismeretlen kelet mesébe illő kincseiről kezdtek beszélni, ami a nagyszámú nincstelen képzeletében a nemes cél mellett komoly gyakorlati biztatásnak bizonyult.

Sokan voltak, akik a nagy jövő reményében eladták kicsi vagyunkájukat, de még többen olyanok, akik még a mindennapi kenyeret sem tudták biztosítani az útra, s így – mint látni fogjuk – akarva-akaratlanul előbb kéregetni, aztán zsákmányolni, vagy foglalkozni voltak kénytelenek.”

Az „igazi keresztes had” ismertetőjegyeit Bozsóky a következőkben határozza meg:

„–A pápa hirdeti meg, és a had kíséretéhez személyes követet nevez ki, aki a toborzás – prédikáció – munkáját is vezeti;

– miként a lelki vezetőt, a katonait is ő kéri – később szólítja – fel a hadba indulásra;

– ő határozza meg a hadjárat célját és az indulás dátumát;

– ez pedig történhet pápai szózat (szentbeszéd), vagy pápai bulla (levél) által, mivel a követi megbízatást már az első alkalommal bullával erősítette meg.

Ezeket a feltételeket még akkor is megtaláljuk, amikor később a királyok nagyobb befolyást kapnak.”

– A könyv logikus felépítésű, áttekinthető, s a szorosan vett hadi eseményeken kívül kitér a szentföldi frank államocskák mindennapi életére is. A szerző hangsúlyozza a *frank* jelzöt, mondván, hogy az államok jellege főleg francia volt és a muzulmán ellenség is mindig „frankokról” beszélt és írt.

Az I. fejezet a helyszínnel és annak ókori történetével ismereti meg az olvasót, a II. a térség első évezredbeli történetét tekinti át, kiemelten foglalkozva a zarándoklatokkal, melyek egyre nehezebbé váltak.

A III. fejezet – mely terjedelmében a legnagyobb – szól szentföldi keresztes hadjáratakról az 1095-ös clermonti zsinattól Akkon 1291-es elestéig. Mivel a szerző nem hadtörténész, érthetően, nem foglalkozik az események katonai részleteivel, de nagyon világos áttekintést ad az eseményekről.

A IV. fejezetben külön foglalkozik II. Endre keresztes hadjáratával, melyet így értékel: „Vállalkozásának pozitív eredménye a tábor-hegyi erőd későbbi lebontása. Családi kapcsolatai tartósnak bizonyultak, bár nem minden terve valósult meg.”

Az V. fejezet a „Nemzeti jellegű, vagy részleges keresztes hadjáratok” címet viseli. Itt tárgyalja a spanyol reconquistát, melyet a pápák olyan fontosnak tartottak, hogy az ibériai lovagoknak megtiltották a keresztes hadjáratokban való részvételt. Nekik otthon kellett hadakozniuk. Egyébként a félsziget legna-

gyobb része éppen a keresztes hadjáratok idején szabadult fel a mór uralom alól. Ebben a fejezetben van szó az eretnekek elleni hadjáratokról, külön is részletesen a bogumilok és a velük rokon eszményeket hirdető albigensek/katharok elleni háborúkról. Ami a bogumilok tanait illeti, valójában új vallásról és nem „egyszerű” eretnekségről volt szó, mely szemben állt a kereszténység valamennyi ágának tanaival, és veszélyeztette az állam, mint intézmény létét. Így érthető, hogy a bizánci császártól a francia királyig mindenki tüzzel-vassal hadakozott ellenük. Nem tekinti viszont a szerző az eretnekmozgalmak közé tartozónak a huszitizmust, hanem a protestantizmus előfutárának, így a huszita háborúkat nem is tárgyalja.

Ugyanebben a fejezetben van szó az általa „elkésztetnek” nevezett keresztes hadjáratokról: a görög szigetvilágban 1344-45 és 1363-67 között folytatott akciókról, I. Péter ciprusi király próbálkozásairól, a nikápolyi, a várnai és a nándorfehérvári csatáról. Végül a II. Pius pápa által 1459-ben Mantovába, a török elleni közös fellépés ügyében összehívott kongresszusról ír, melyre azonban senki sem ment el...A későbbi törökellenes nemzetközi vállalkozások már nem tekinthetők keresztes hadjáratoknak, „csak – a pápák sürgetésére – a keresztény fejedelmek közt megkötött szövetségek”.

A VI. fejezetnek a „Kudarcban és tragédiában végződő részleges keresztes vállalkozások” a témája. Tisztázza – nem kis nehézségek árán – a „gyermekes keresztes hadjárata” problémakörét, mert a hallomás alapján dolgozó krónikások több eseményt keverték össze, majd pedig az 1514. év eseményeiről ír.

A VII. fejezetben a lovagrendekkel foglalkozik. A templomosok elleni pert – noha leszögezi, hogy a rendet feloszlató zsinati határozatot soha, semmilyen formában nem vonták vissza – a francia udvar által kiagyalt koncepciók pernek tartja. Már csak azért is, mert a kortárs uralkodók maguk sem hitték el a vádakot, s nem üldözték a templomosokat.

A VIII. fejezet „Női arcképcsarnok a keresztes hadjáratok korából”, királyi hercegnőktől a névtelenségben hagyott feleségekig. Tragikus és felemelő történetek: Aragóniai Elvira, aki kisgyermekével követi férjét a

harctérre, első gyermekük ott hal meg, a második ott születik; Ida osztrák ögrgrófnő egy muzulmán hárem „első úrnőjeként” élt egy ideig. A férje által kitagadott asszonyt, akit muzulmán portyázók raboltak el, s néhány év „háremélet” után tért szerencsével (?) vissza, férje a püspök felszólítása ellenére sem engedte be házába. De mivel az egyház nem volt hajlandó a házasságot érvényteleníteni, az „erkölcsös” férj sem nősülhetett újra. A végén Anna de Vaudemont-ról ír, aki rendületlenül várta vissza halottnak hitt férjét, mígnem az – és ez az élet írta fordulat – tizenkét év után mégis hazatért.

A IX. fejezet a zarándokjelvényekkel, ereklyékkel, emlékekkel foglalkozik, míg a X.-nek a keresztes hadjáratok során fellépő zsidóüldözések a témája.

A XI. fejezet címe „A keresztes hadjáratok szervezési problémái”, ám itt foglalkozik a kis frank államok gazdasági ügyeivel és a görög és latin egyházi hierarchia – az ügyre nézve feltétlenül hátrányos, az egyszerű híveket pedig a másik ágazattól elidegenítő – állandó összeütközéseivel is.

A XII. fejezet a keresztesek egyházi, katonai és polgári építkezéseit dolgozza fel.

A könyvet fejezetenként részletes irodalomjegyzék, majd függelékként genealógiai táblák és két fontos egyházi építmény változásainak bemutatása zárja.

A keresztes hadjáratok summázatát a szerző így vonja le:

„Vannak, akik sommásan csak egy mérhetetlen nagy katonai és politikai kudarcot látnak benne, megfedkezve arról, hogy a XI. század végéig az iszlám lépésről-lépésre haladt előre hódító útján, és csak a jeruzsálemi Latin Királyság XII. századi felállítása, majd megtartása érdekében folyó harcok állították le a XIV. századig.” Hangsúlyozza a továbbiakban, hogy a kis keresztes államok jelentősen tehermentesítették Bizáncot, amely azonban ezt nem értette meg. Ám „a keresztes vállalkozások szellemi és kulturális jelentősége nagyobbak és tartósabbnak bizonyult, mint katonai vagy politikai eredményei”. Az európai ember ekkor szembesült először a vallási és kulturális pluralizmus létével. S tanulságként vonja végül le, hogy az egyházi hierarchiák hívek nélkül „csak üres keretek”,

melyek „a hatalomra támaszkodva a hatalommal együtt buknak el”.

Ám a könyvből leszűrhető még néhány kifejezetten hadtörténelmi tanulság is:

– a keresztes hadjáratok szinte mindig nélkülözték az egyetlen főparancsnokot, az egyes vezérek legtöbbször a saját fejük után mentek – a biztos kudarcba.

– Bizánc magatartása messze nem volt egyértelmű, ám a kereszteseké sem Bizánccal kapcsolatban. Amikor a keresztes vezérek „bizánci árulásra” panaszkodtak, az nemegyszer megalapozottnak látszik, de ugyanúgy, mint amikor a bizánciak háborogtak a keresztesek „erőszakoskodása” miatt.

– A keresztes seregeket – főleg az első időkben – nagyszámú fegyvertelen zárandok kísérte. Ez igencsak megnehezítette az ellátást éppúgy, mint a harcok célszerű vezetését. Nemegyszer ez okozta csaták elvesztét.

Bozsóky Pál Gerő több évtizedes kutatómunkájának eredményét összegezte könyvében, melyből a hazai olvasó végre az eddigieknél jóval teljesebb, áttekinthetőbb és tárgyilagosabb képet kap a témáról. Ám a szerző pontosan tudja, hogy az anyaggyűjtést csak *abbahagyni* lehet, *befejezni* nem, így több helyütt megjegyzi, hogy további kutatások szükségesek.

Művét jó, olvasmányos magyarsággal írta meg. Csak érdekességként említem, hogy Walter Habenichts nála *Mijesincs* Walter, s az általában portyázásnak nevezett akciókat következetesen *razziáknak* nevezi, talán azért, mert azok elsődleges célja az emberek „begyűjtése”, a fogolyejtés volt.

Csak ajánlani tudom a könyvet mindenkinek.

Nagy Domokos Imre

PÁLFFY GÉZA

KATONAI IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS A KIRÁLYI MAGYARORSZÁGON A XVI-XVII. SZÁZADBAN

(Győr, 1995. 342 o.)

A könyv címlapján Ferdinand Hardegg gróf, győri várparancsnok halálos ítélettel végződő haditörvényszéki tárgyalását ábrázoló egykorú metszet részletét láthatjuk, a könyv hátlapjáról pedig megtudhatjuk, hogy Pálffy Géza 24 évesen publikálta ezt a monográfiát, Hardegg gróf nem sejtette, hogy életével kell fizetnie Győr feladásáért, hiszen hősiessen védte és csak akkor adta fel a rábízott várat, amikor a felmentő sereg kudarcot vallott s a korabeli hadviselés íratlan törvénye szerint ilyen helyzetben nem érte folt katonai becsületét. Mi, a könyv olvasói és használói tudatában kell, hogy legyünk: új szakasz kezdődött a magyar végvári rendszer történetének kutatásában.

Pálffy Géza könyve első tekintetre egy eddig alig kutatott téma kitűnő feldolgozása. A szerző életkora meghökkentő, ilyen munkát egy évtizeddel idősebb korban szokás letenni

az asztalra, de a meghökkenés a szöveg olvasása közben örömmre változik, mert amit kapunk, a legmagasabb igényeket is kielégítő, mintaszerű monográfia. A historiográfia és a források ismertetése után európai távlatba helyezi a királyi Magyarország katonai igazságszolgáltatását, megállapítja, hogy a birodalmi csapatok hadi bíraskodása hatott leginkább a magyar végvárak „vitélzli törvényszékének” alakulására, s hogy ezt bizonyítsa, részletesen ismerteti a német katonai igazságszolgáltatás irodalmát, a hadiszabályzatok fejlődését a középkor óta, a német hadi bíraskodás szervezetének kialakulását és működését, végül a törökellenes magyar hadszíntéren szolgálatot teljesítő idegen katonaság hadi bíraskodását, ami azután mintává lett a magyar katonaság számára. A következő fejezet a magyar végvári katonaság önálló hadi bíraskodásának kialakulását ismerteti a Mohács előtti

kezdetektől a XVI. század végéig, kiemelve Schwendi Lázár felső-magyarországi főkapitány működésének ezen a területen is meghatározó jelentőségét. Külön fejezet tárgyalja a „vitézli törvénszékek” működését és ítélezési gyakorlatát a XVII. században, figyelemmel az egyes főkapitányságok között megmutatkozó különbségekre, végül a magyar „vitézli nép” hadi bírászkodásának megszűnését a XVII. század végével, az állandó hadsereg kialakulásával.

De ez, amit itt leírtam, csak a monográfia „csontváza”. Pálffy könyve pedig nem csontváz, hanem élő, állandóan változó szervezet, a további kutatás számára mellőzhetetlen számtalan kitérével és utalással, terminológiai kérdések tisztázásával. Sikeresen helyezi el jogtörténeti témáját a társadalomtörténeti keretben, részletesen ír a katonai és a vármegyei igazságszolgáltatás konfliktusairól és szimbolizálásáról, s nem kerüli el figyelmét egy végvári „jogtudó értelmiség” kialakulása a XVII. század folyamán. Teljesen meggyőző az a végső következtetése, hogy a királyi Magyarország katonai igazságszolgáltatása „egyedi, a helyi lehetőségekhez igazodó külön útja”, változata volt a német birodalmi hadi bírászkodásnak. Másképp nem is lehetett, gondolja magában a szöveg végére érve az olvasó, s ha ezt gondolja, az a történész legnagyobb dicsérete.

Monográfiájához a szerző a levéltári forrás- és irodalomjegyzéken, hely- és névmuta-

tón, német és angol nyelvű tartalmi összefoglaláson kívül még három függelékkel csatolt; okmánytárat, archontológiát és az eddig előkerült különböző katonai bírósági ítéletek és jegyzőkönyvek jegyzékét. Ezek közül itt az archontológiáról kell szólni.

Az archontológiában megtalálható mindenki, közel 300 személy, akivel Pálffy kutatásai során találkozott, a hadbíráktól kezdve le a hadbíróügyi szolgálókig, területi és helyi bontásban. Az archontológia alcíme: Fejezet egy leendő végvári archontológiai lexikonhoz. Könyve bevezetésében azt írta a szerző, hogy „a magyar végvárrendszer – véleményem szerint egy helyben toporgó – kutatása újra csak egy-egy szűkebb témakör teljességre törekvő, monografikus feldolgozásával lendíthető fel”. Monográfiájával és annak archontológiai függelékével Pálffy Géza megkezdte a végvárrendszer kutatásának fellendítését. A nemzetközi távlat hasonló mélységű feltárása és a tematikus archontológia a jövőben minden végvartörténeti kutatás velejárója kell, hogy legyen. A fiatal szerző ezzel a monográfiával módszertani mintát alkotott. Nagyon remélem, hogy lesznek követői; tőle pedig – ez a siker átka – a végvári archontológiai lexikon további fejezeteit várom.

Heckenast Gusztáv

H. SZABÓ LAJOS

A SZABADSÁGHARC ÉS AZ EMIGRÁCIÓ PÉNZEI, KITÜNTETÉSEI 1848–1866

(Pápa, 1995. 98 o.)

Az ismert pápai helytörténész, H. Szabó Lajos immáron negyedik kötetét tarthatja kezében az olvasó. A Szerző a Jókai Mór Városi Könyvtár Füzetei sorozatában már közzétett két tanulmányt Kossuth Lajos pápai díszpolgárságáról, illetve a pápai és Pápa környéki 1848-49-es honvédsírokról és emlékművekről, majd egy vaskos monográfiát Pápa és környéke 1848-49-es történetéről. Jelen munkájában nem hely-, hanem köztörténeti jelen-

tőségű téma, az 1848-49-es szabadságharc és emigráció pénz- és kitüntetés-történetének rövid összefoglalását vállalta magára.

A témát fontosnak és érdekesnek érzem, hiszen e két tárgyban ugyan rengeteg résztanulmány jelent meg, ám önálló kötetben még egyiket sem összegezte senki, leszámítva az önálló pénz- és kitüntetés-történeti munkák vonatkozó fejezeteit. Különösen hálásak lehetnek a korszakkal foglalkozó szakemberek

és az érdeklődők a Magyar Éremgyűjtők Egyesülete Pápai Csoportjának, illetve a Jókai Mór Városi Könyvtárnak azért, hogy egy ilyen munka megjelentetését vállalták és támogatták. A kötet ajánlását Szilágyi Mihály, a Magyar Éremgyűjtők Egyesületének főtítkára, előszavát Lóky György, az egyesület pápai csoportjának elnöke írta.

A kötet öt nagyobb részre tagolódik. Az I. rész a Kossuth-bankók megszületésének előzményeivel és kibocsátásuk körülményeivel foglalkozik. E rész alkotja a kötet egyharmadát. A papírpénzekről általában szóló fejezetet a Kossuth-bankók előzményeiről, azaz az önálló magyar pénzügy megteremtéséről szóló fejezet követi. Eztán magukról a Kossuth-bankókról olvashatunk, majd önálló fejezet tárgyalja a pénzjegynyomda felállítását és működését a szabadságharcban. Szintén önálló fejezet tárgyalja a komáromi bankógyártást (a magyar helyesírás szabályainak fittyet hányva, nagybetűvel). Szintén önálló fejezetben olvashatunk a Kossuth-bankók beszolgáltatásáról. Az I. részt két adattári fejezet zárja: egy a "Kossuth-bankók" aláíróiról, egy pedig a papírpénzek tartásának fokozatairól. Ez utóbbi nem csak a Kossuth-bankók gyűjtői számára teszi használhatóvá a kötetet.

A következő, II. rész a szabadságharc időszakának fémpénzverésével foglalkozik, s itt külön fejezetben olvashatunk a csavaros krajcárokról, más néven „spion-”, vagy futárpénzekről, amelyek eredetéről és funkciójáról megoszlanak a vélemények. Jómagam csupán annyit kockáztatnék meg, hogy a csavaros krajcárak alapjául szolgáló pénzek ugyan 1848-49-es verésűek, de a bennük elrejtett képes ábrázolások alapján készítésüket nem 1848-49-re, inkább az elnyomtatás időszakára datálnám, s a passzív ellenállás tárgyi emlékei közé sorolnám. Méreteik alapján ugyanis gyakorlatilag szinte semmire nem voltak alkalmasak, a Bem és Petőfi, illetve Kossuth, Petőfi és Batthyány arcképével díszített példányok pedig egyértelműen erre utalnak. Szintén e részben olvashatunk a szabadságharc időszakának fémpénzein található ellenjegyekről, azaz arról, hogy a magyar fémpénzekben a magyar címert osztrák kétféjű sasos ellenjeggyel ütötték át.

A III. rész az 1849-ben a cs. kir. hadsereg által kibocsátott kényszerjegyekről, az Almásy

Móric kamarai elnök által aláírt Almásy-bankók kibocsátásáról és forgalomból való kivonásáról szól.

A IV. rész az „Adalékok az emigráció pénzeihez” címet viseli. Első fejezete az Amerikai Egyesült Államokban 1852-ben kibocsátott kölcsönjegyek, az úgynevezett Kossuth-dollárok, a második a Philadelphiában nyomott Kossuth-bankók, azaz a hazai küzdelem céljaira szánt pénzjegyek történetét tárgyalja. A harmadik fejezet az 1860-1861-ben Londonban gyártott, s az angol bíróság által megsemmisített rendelt Kossuth-bankók előállításáról és Kossuth londoni bankjegypöréről szól. A negyedik fejezet az 1866-ban Torinóban tervezett kincstárjegyeket írja le.

Az V. rész tárgyalja a szabadságharc és az emigráció kitüntetéseit. Az első fejezet a Magyar Katonai Érdemrend létrejöttével foglalkozik. Külön fejezet tárgyalja a Szenttamás 1849. április 3-i bevételére emlékére vert érmek történetét. A harmadik fejezet az 1863. évi olaszországi honvéd emlékérem alapítását mutatja be, végül a negyedik a magyar katonai érdemrend emigrációs aranykeresztjének történetét foglalja össze Makai Ágnes kutatásai alapján. Ezt követően táblázatot találunk az 1848-49-es papír- és fémpénzek gyűjtői értékeiről, egy felsorolást a pénzkiadással és forgalmazással kapcsolatos, 1848-49. évi rendeletekről és törvényekről, végül három hivatalos irat következik 1848-ból. A munkát irodalom- és forrásjegyzék egészíti ki. Külön kiemelendő a műben tárgyalt pénz-, kincstár- és bankjegyek, illetve fémpénzek és kitüntetésének többségét bemutató reprodukciók, illetve rajzok nagy száma. Esztétikai szempontból csupán az 58. és 69. oldalak eshetnek némi kritika alá, ahol az oldal felső fele egyszerűen üres.

A kötettel kapcsolatos dicséző megjegyzéseinket azonban legalább ennyi kritikai megjegyzéssel egészíthetjük ki. Az irodalom- és forrásjegyzékben hiába keresünk több modern munkát. Csak néhányat példaképpen:

F. Kiss Erzsébet: Az 1848-1849-es magyar minisztériumok. Budapest, 1987.

Fábiánné Kiss Erzsébet: A "Kossuth bankók" sorsa az osztrák uralom idején. *Századok*, 1984/2.

Kosáry Domokos: Kossuth pénzügyminiszteriuma 1848-ban. (In:) A történelem veszedelmei. Írások Európáról és Magyarországról. Budapest, 1987.

Kossuth Lajos összes munkái. XII. k. Kossuth Lajos az első magyar felelős miniszteriumban (S. a. r. *Sinkovics István*) Budapest, 1957.

Makai Ágnes: Az 1848-as szabadságharc Magyar Katonai Érdemrendjének létrejötte. *Folia Historica* 5. 1977.

Makai Ágnes: Az erdélyi hadsereg kitüntetésének terve 1849 áprilisában. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1989/2.

Tóth Zoltán (szerk.) I.: Emlékkönyv Kossuth Lajos születésének 150. évfordulójára. I-II. k. Budapest, 1952. (Az I. kötetben *Sinkovics István*: Kossuth, az önálló pénzügyek megteremtője)

Tévedés ne essék, nem az eddigi szakirodalom egészének feldolgozását kérjük számon a Szerzőn; ám az itt felsoroltak mindegyike olyan munka, amelyek ismerete nélkül e témáról szólni nem lehet. Különösen a "Kossuth Lajos összes munkái" vonatkozó kötetének hiányát érezzük bántónak, annál is inkább, mert ebben és a sorozat többi kötetében található meg az 1848-as magyar pénzügyi igazgatás legtöbb fontos dokumentuma.

E munkák felhasználásának elmaradása magyaráz több, megalapozatlannak tűnő vagy vitatható állítást.

A 6. oldalon „sebtében hozott törvények”-ről ír a Szerző. A szakirodalom inkább a „kerettörvény” kifejezést használja, hiszen a törvények egységes rendszerré álltak össze, ám nem a végleges rendezés igényével készültek. Ugyanitt olvashatjuk, hogy Kossuth „a bécsi hatóságokkal kapcsolatban álló régi apparátussal és az osztrák kormány ellenállásával küzdött”. *Kosáry Domokos* hivatkozott tanulmánya az apparátussal kapcsolatban az ellenkezőt bizonyítja.

7. o. Az áprilisi törvények nem „a pénzbeli fizetéseket” törölték el általában, hanem a jobbágyi pénzszolgáltatásokat

10. o. Előbb azt olvashatjuk, hogy „az új magyar pénz kibocsátása napjától (1848. aug. 14.) az udvari párt nyíltan fellépett Magyarország ellen”, majd azt, hogy Kossuth emiatt kért az országgyűléstől 200 000 katonát és 42

millió forint hitelt. Csakhogy ez egy hónappal korábban, 1848. július 11-én történt.

18. o. „A kormány és az országgyűlés kényszerű székhelyváltogatásával együtt nem volt szerencsés dolog a nyomdagépek állandó ide-oda utaztatása”. Hát mi lett volna a szerencsés?

25. o. Itt ismét olvashatjuk azt, hogy 1848. augusztus 14-től „az udvari párt nyíltan fellépett az önálló és kezdeti lépéseket tevő független Magyarország ellen”, fellázította a nemzetiségeket, „Jelasic [sic!] horvát bán csapatai betörték hazánkba”, „István főhercegtől megvonták a nádori méltóságot s a magyar törvények szentesítési jogát”. A nemzetiségek (ekkor még csak a szerbek) fegyveres felkelése két hónappal korábban, június közepén kezdődött. Jellačić csapatai csak szeptember 11-én törtek be az országba. V. Ferdinánd augusztus 14-én nem a „nádori méltóságot”, csupán a törvények szentesítésére is kiterjedő nádori teljhatalmat vonta meg István főhercegtől.

72. o. Mikor adományozta Görgeinek az országgyűlés a Magyar Katonai Érdemrend I. osztályát? a Szerző szerint Buda bevétele, „más források szerint” a tápióbicskei győzelem után. A források tökéletesen egyértelműek: a parlament május 22-én, Szemere miniszterelnök javaslatára adományozta az érdemrendet, de Kossuth már 1849. április 27-én felajánlotta azt Görgeinek, s Görgei már május 1-én visszautasította azt.

79. o. A magyar hadsereg egyáltalán nem ostromolta kilenc hónapon át „Szenttamás már-már bevehetetlennek tűnő erődítményét, amelyet ötezer szerb grancsár (határőr) és az őket támogató fegyveres szerb lakosság védett”. A július 14-i (és nem 7-i) ostrom idején összesen volt 5000 fő a védősereg; augusztus 19-én 3530 fő, szeptember 21-én 5784 fő, az erődítmény bevételekor, 1849. április 3-án pedig osztrák adatok szerint kb. 2000, magyar adatok szerint 3000 fő volt a védősereg. Az ostrom azonban nem jelentett állandó ostromzárát, főleg nem 1849 decembere és áprilisa között, amikor a magyar csapatok Szeged környékén állomásoztak. A szenttamási emlékéremnél érdemes lett volna kiemelni, hogy alakja a szenttamási sáncok alaprajzát mintázta.

Bosszantóan sok a nyomdahiba. (4. o. Pá-pán helyett pápán, 20. o. Danielisz helyett Dánielisz, 21. o. Szerelmei helyett Szeremley, 34. o. Wiener helyett Weiner, 40. o. egyelőre helyett egyenlőre, 45. o. Almásy helyett Andrásy, 46. o. Krauss helyet Klauss, 47. o. Bruck helyett Brück, 62-63. o. kancellária helyett kencellária, 70-71. o. Mészáros helyett Mászáros, 71. o. tervének helyett tevének, 82. o. Ancona helyett Alcona). A szövegben több ponton hiányoznak a vesszők, következtlen a kis- és nagybetűk használata.

Az utóbbi évek tapasztalata alapján egyre

inkább úgy tűnik, hogy a magyar tudományos könyvkiadás termésének egyre nagyobb hányada jelenik meg vidéken. Ez öröndetes, hiszen jelzi, hogy az ország kulturális élete végre kezd megszabadulni az egyoldalú Buda-pest-központúságtól, s hogy az 1867-1945 közötti regionális tudományosság bázisai újraélednek. E tény azonban fokozott felelősséget ró szerzőkre és kiadókra egyaránt. Kritikai megjegyzéseinket ennek szellemében fogalmaztuk meg.

Hermann Róbert

SIPOS PÉTER - RAVASZ ISTVÁN (SZERK.)

MAGYARORSZÁG A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚBAN LEXIKON A-ZS

(Magyar Hadtudományi Társaság - Petit Real Könyvkiadó, Budapest, 1996. 580 o.).

A recenzens, tárgyilagosságra törekedvén, nem állíthatja ugyan, hogy e lexikont nem illetheti bírálat, csupán hódolat, előljáróban mégis le kell szögeznie, hogy tisztelet és elismerés illeti meg a szerkesztőket és a népes, avatott tollú és lelkes szerzői gárdát, hogy évtizedek tudományos mulasztását pótlándó tartalmas, nívós és hasznos kézikönyvvel gazdagították a magyar hadtörténeti és történelmi irodalmat. A széles olvasóközönség és a kutatók régi óhaja valósult meg, amikor a társaság és a kiadó megjelentette Magyarország második világháborús történetének lexikonát. Korábban politikai és egyéb okokból, valamint a még nagyrészt feltáratlan források miatt, lehetetlen volt objektív, tudományos, helytálló adatokra épülő könyveket és tanulmányokat olvasni – és írni – hazánk történetének e tragikus időszakáról.

A művön érződik, hogy összeállítói számos, egymással olykor ütköző elvárásnak igyekeztek – többnyire sikeresen – eleget tenni: minél sűrítettebb formában minél több ismeretet terjeszteni, új adalékokkal gazdagítani hazánk története e korszakáról összeszedett, teljesnek korántsem mondható ismereteinket, a "sine ira et studio" nemes elvét

mindvégig szem előtt tartva inkább csak a tényközlésre szoritkozni. S végezetül, de nem utolsó sorban: behelyezni hazánk hadi történetét nagy hazai és egyetemes történeti folyamatokba és összefüggésekbe. A munka kiemelkedő érdemei közé tartozik objektivitása, melyet eddig sajnálatosan mind a marxista, mind az emigrációs irodalomból hiányoltunk. Mindezeknek a magas követelményeknek, hozzátéve a terjedelmi korlátok okozta nehézségeket, a lexikon szerzői gárdája, ha nem is tökéletesen, de kellő magas színvonalon eleget is tett. Ez nagy mértékben köszönhető a mindent végigszenvedő szerkesztőnek, Ravasz Istvánnak.

A mű egyik legnagyobb érdeme a haditechnikai részek színvonala és kidolgozottsága, mindezt a magyarok által használt, illetve ellenük alkalmazott fegyvertípusok műszaki adatokkal kiegészített táblázatai még használhatóbbá és színvonalasabbá teszik. Alszerénység volna elhallgatni, hogy e téren a leginkább Lugosi József és Bonhardt Attila munkáját illeti dicséret.

Az előszó szerzője szerint – aki a Hadtörténeti Intézet és Múzeum főigazgatója, s e minőségében a lexikon egyik mentora –, s ez-

zel a kötet gondos áttanulmányozása után a recenzens is maximálisan egyetért, a közölt adatok mintegy 40 %-a új tudományos eredmény; ez alkalommal került az olvasóközönség és – szerzőjét leszámítva – a kutatók szemé elé. Igaz, ez némi aránytalanságot is eredményez, ha egybevetjük az egyes szócikkek terjedelmét.

Csupán példaként, avagy kedvcsinálóként sorolok fel néhányat: a magyarországi harcok kezdetének és befejeződésének pontosított kronológiája és topográfiája; a budapesti harcok német oldalon harcolt magyar alakulatai és harcaik eddig teljesen újszerű, megbízhatóan dokumentált felvázolása; a tordai és az aradi csata; vagy a Szent László hadosztály tevékenysége. Ide kívánkoznék a szerencsétlen sorsú magyar 2.hadsereg 1942-43-as harcainak sokoldalú és sok címszó alá sorolt leírása, bár e szócikkek szerzője, Szabó Péter, új kutatásainak nagy többségét más sikeres könyvében közzétette.

Ugyancsak a szerzők és a szerkesztők javára írandó, hogy nem elégedtek meg a hadtörténelmi és politikatörténelmi események felsorolásával, hanem kitértek az ország mindennapi életének, a lakosság nehézségeinek és problémáinak leírására is. Itt említeném meg a jegyrendszert, amely szemléletesen érzékelteti mindezt, bár talán külön címszót érdemelt volna. Ide tartozik a kívánságverseny, a tábori színház, a kitelepítés, stb. Itt sorolandók a főbb magyarországi pártok, melyek ugyan elsődlegesen politikatörténelmi szócikkek, ám szorosan hozzátartoznak az egyszerű emberek mindennapjait lényegesen befolyásoló belpolitikai viszonyok alakulásához, illetve alakításához.

Szintén hasznos, bár nem teljesen probléma- és hiánymentes a külső országok, külföldi hadműveletek és fontosabb idegen személyiségek bemutatása.

Jó és helykímélő megoldásnak, hasznosnak, sőt nélkülözhetetlennek tartom a függelék: az igen részletes időrendi táblázat, az összehasonlító táblázatok, az ajánló bibliográfia és – a kissé szűkre szabott – tematikus mutató elkészítését is. Átalluk szinte hiánytalan képet kap az olvasó Magyarország korabeli történetéről. A kép- és vázlatanyag ugyancsak kielégítő, bár ez utóbbiakhoz kapcsolódik a recenzens első bíráló megjegyzése,

ami egyébiránt nem a szerzők munkáját érinti. A könyv ugyanis – anyagi megfontolások miatt – eléggé silány minőségű papírra nyomtatott, emiatt az ábrák kissé sápatagra sikeredtek, illetve a képek már most is kifogásolható minőségűek, s féltő, hogy az évek múltán elhomályosodnak. Márpedig ez a munka hosszú évtizedeken át alapvető forrása maradhat hazánk története e tragikus szakaszának, akkor is, ha egyes részletkérdésekben – elsősorban a volt Szovjetunió levéltárainak majdani megnyitásával – pontosításra szorul.

Egy másik megjegyzésem arra az ellentmondásra utal, hogy a szerzők egyfelől mindent és lehetőleg a legsokoldalúbban, másfelől a legnagyobb anyag- és helytakarékossággal igyekeztek bemutatni. E kettő egyeztetése nem minden esetben járt sikerrel, a kötet használata a túl sok címszóra bontottság következtében – a sok és általában jó utalás ellenére – nehézkessé vált. Egyetlen példaként hadd utaljak a magyar 2.hadsereg 1942-43-as harcaira és katasztrófájára: ezt a résztvevő személyektől eltekintve is alig kilenc címszó alatt leli fel a nyájas olvasó. S egyikből sem derül ki például a hadtestparancsnok neve.

Egyszerűbb és anyag- illetve helytakarékosabb lett volna egybe-, vagy legalábbis néhány címszó alá foglalni az egész témakört, s a mostani címszavakról utalót készíteni. Ugyanez vonatkozik az 1944-45-ös magyarországi harcokra is. Azt már csak a rosszindulat teszi velem, hogy megemlítem: a szoros betürend jóvoltából a magyarországi harcok előbb fejeződnek be, mintsem hogy megindultak volna.

S ha már itt tartunk, megfontolandónak tartom, hogy egy esetleges későbbi, új kiadás ne a klasszikus lexikon-formátumot kövesse, hanem „csúszson el” az enciklopédikus formátum felé, ad absurdum ne lexikonként, hanem enciklopédiaként lásson napvilágot.

Nem érzem teljesen sikerültnek az egyetemes történelmi címszavak kiválogatását. Nem vélem magyar történelmi szempontból mind-egyiket fontosnak, így például a nyugati és az olaszországi front eseményeinek leírását; elég lett volna, ha erre a kronológia, vagy egyes magyar történelmi címszavak utalnak.

Am ha már egyszer eme címszavak bekerültek, miért nem voltak következetesebbek a

Tisztelt Szerkesztők! Így a recenzens megítélése szerint hiányzik a csendes-óceáni hadszíntér, az atlanti és az angliai léigcsata önálló címszava, továbbá oly jelentős személyiségek, mint Eisenhower, Montgomery, Bradley, Patton, Rundstedt, Rommel, Kesselring, McArthur, vagy Yamamoto. E hiányérzetemet nem pótolja Doolittle légitábornok nevének önálló címszó alá vétele, aki a fentebb soroltaknál kisebb jelentőségű személy volt, bár tokiói rajtaütését magam is nagyra értékelem.

A magyar csapatok harcainhoz többé-kevésbé kötődő Paulus, Messe, vagy Dumitrescu, horribile dictu a magyar seregtestek felett is parancsnokló Mannstein nevét az önálló címszavak között nyomatékosan hiányolom. Maradva a hiányjegyzéknél, azt méltányolom, hogy a magyar katonákkal szemben álló szovjet generálisok mellett bekerültek az ugyancsak magyar katonák ellen harcoló bolgár és délszláv tábornokok, valamint angolszász repülő tábornokok, de azt nem igazából értem, miért maradtak ki a magyar területen is hosszú hónapokat töltött román generálisok, például Avramescu, Macici, vagy a Budapestet is ostromló Sova?

Változtatlanul az életrajzoknál maradva szabadjon egy újabb megjegyzést tennem. A lexikonban két, egymástól lényeges vonásokban eltérő életrajztípus jelentkezik. Az egyik sematizmusszerűen felsorolja pl. az adott tábornok karrierjét és utal háború utáni sorsára, a másik – röviden – arról is beszámol, hogy mely hadműveletekben vett részt (mintegy indokolván ezzel bevalogatásának szempontjait), s ennek – terjedelmkimélő – ellensúlyozásaként nem említi meg néhány jelentéktelenebb beosztásukat. Az előbbi típus inkább a magyar, az utóbbi elsődlegesen a külhoni tábornokok életrajzára jellemző. A tökéletes(ebb) megoldás valószínűleg a kettő elege lenne, ám mivel ezt a terjedelem nem igazából teszi lehetővé, a második típus életszerűbb és az Olvasó számára hasznosabb.

Mivel – mindkét típusnál – utalás történik az egyes személyek utóéletére, íme két kiegészítés a recenzenstől: Plijev tábornok 1962-ben a Kubában állomásozó szovjet erők parancsnoka volt, Gorskov tengernagyot pedig otthon és külföldön egyaránt a második világháború utáni egyik legkiválóbb szovjet teoretikusnak és szervezőnek ismerik el.

Mintaszerű életrajznak tartom ezzel szemben – már csak azért is, mert ez esetben a terjedelmi korlátok itt szerencsére nem érvényesültek – Horthy Miklós kormányzó életútját. Pontos, tárgyyszerű, eléggé részletező és mentes minden bal-, vagy jobboldali „elhajlástól”. Hasonlóképpen igen jól sikerült a három meghatározó vezér, Hitler, Mussolini és Sztálin életrajzi szócikke is. Igen nagy szükség van manapság – és persze minden időben – az ilyen személyiségek pozitívista szemléletű bemutatására, illetve életútjuk és tevékenységük felvázolására. Ez utóbbi, vagyis a tökéletes tárgyilagosság egyébiránt dicséretes módon a lexikon egészére jellemző.

Régi adósságot törleszt a munka az egykori magyar királyi Honvédség irányában, amikor fél évszázad után végre egyértelműen kimondja, „...a honvédek ... esküjük szellemében védték hazájukat egy idegen hatalom beözönlő hadseregével szemben...” az 1944-1945-ös magyarországi harcokban. Ám, s ez ismét a szerkesztők érdeme, itt sem „lendülnék át” inga módjára a másik oldalra, ha az egyik oldalnak a magyar történelem közelmúltban letűnt – a történetírásban sok érték munkát is produkáló – szakaszát aposztrofáljuk. Hiszen értelmezik (maguk a szerkesztők) a felszabadulás fogalmát is, megkísérelve egy, igaz, igen hosszúra sikeredett szócikkben összefoglalni mindazt, amit erről a kategóriáról ma egyáltalán elmondani lehet. Itt is megkísérelnék, a tárgyilagosság követelményét alapvetően szem előtt tartva „középen maradni”, s igen helyesen, nem „szájba rágni” valamiféle új megítélést, hanem mintegy az Olvasóra bízni a kategória elhelyezését a történelmi valóságban. Valahogy úgy, mint a múlt század második felére oly jellemző pozitívista történetírás jeles személyiségei.

A szerzők pontosságát és a szerkesztés körültekintő munkáját dicséri, hogy kevés a pontatlan adat, a „lapsus memoriae”, illetve a géphiba. A világ szerencsésebbik felén nagyságrenddel több lexikon és enciklopédia láthat napvilágot, ám nem egy esetben a mennyiség ott a minőség rovására megy. Márpedig egy pontatlan lexikális adat a (tudományos) közéletből nehezen „gyomlálható ki”.

Kevés tehát az ilyen jellegű hiba, de a jobbítás szándékával hadd említsek meg a kevésből néhányat. A magyar hadigazdaságot

érintő szócikkek nem minden esetben a legújabb kutatási eredményeket közlik. Musso-linit nem egy angol ügynök, hanem az Olasz Nemzeti Felszabadítási Bizottság utasítására egy Walter Audisio nevű kommunista parti-zántiszt végeztette ki. Az RSHA-t (Birodalmi Biztonsági Főhivatalt) nem Himmler, hanem Heydrich hozta létre (a dátum pontos). Almásy – és nem Almási – Lászlót nem 1942 végén hívták vissza, mivel – mint ezt a lexikonban is olvashatjuk – 1943 elején részt vett egy rajtaütésben Tunéziában; egyébiránt egyes források szerint kettős ügynök volt, amit nem biztos, hogy ki kellett hagyni a róla írt szócikkből.

A minap hallottam egy jó ismerősömtől, aki maga is hosszabb ideje foglalkozik a hadtörténelemmel, s aki maga is szerkesztett már lexikont, hogy a rövidítések nem minden esetben szabályosak, illetve mértékük kissé eltúlzott. Nos, ami első megjegyzését illeti, azt részben magam is osztom. Igaz, hogy a szerkesztők nem szabályzatot szerkesztettek, amikor be kell tartani minden létező törzsszolgálati rövidítési előírást, s így szabadsággal bírtak a rövidítések meghatározásánál, de azért egyes esetekben figyelembe vehették volna a másutt már elterjedt és majdnem általánosan alkalmazott rövidítéseket. Második aggályát is osztom, legalábbis részben. Van-nak mondatok, elsősorban a technikai jellegű szócikkekben, vagy a hadrendek bemutatásánál, amelyekben annyi a rövidítés, hogy a mondat alig olvasható. Némileg menti persze a szerkesztőket, hogy a technikai előszóban ezt külön, az első pontban kiemelték, törekvésüket a rövidítések gyakori alkalmazására a területi korlátokkal igazolva. Ha a sok rövidítés bevezetése nyomán több adat kerülhetett be a kötetbe, akkor azt kell mondanom, igazuk volt, hiszen egy lexikon célja előbb az adatgazdagság, s azután az olvashatósság.

S ha már a hozzám eljutott információknál tartok, nem állom meg, hogy ne szóljak a szerkesztők távolabbi terveiről. Azon tervekről, amelyek már túlmutatnak a jelen lexikon második kiadásának szándékán. Úgy tudom, még az idén megindulnak két újabb lexikon előkészítésének munkálatai. A Magyarország az első világháborúban és a Magyarország a

második világháború végétől a Varsói Szerződés megszűnéséig munkacímeket viselő kötetek megjelentetését a szerkesztői gárda, azon elvből kiindulva, hogy „bejáratott csapaton ne változtass”, még az évezred vége előtt tervezi. Ezek után pedig, a már ködösebb jövőben, korábbi korszakokkal foglalkozó szakemberek bevonásával, olyan sorozatot szeretnének kiadni, amely lexikon-formátumban dolgozná fel a magyar nemzet had- és politikatörténetét a honfoglalástól az 1914-ben tragikus hirtelenséggel elhunyt XIX. század végéig. Munkájukhoz csak sok sikert, de főleg kitartást kívánhatok, valamint azt, hogy a jelenleginél nagyobb segítséget kapjanak a „hivatalos” magyar történettudománytól, ha szabad egyáltalán a tudomány vonatkozásában a hivatalos jelzót használni. S azt, hogy messzemenően használják fel az egyes kötetek munkálatai során szerzett és szerzendő tapasztalataikat. Ha ez a sorozat megvalósul, akkor a magyar történettudomány alapmunkák zászlóaljával gyarapodik. Hiszen ezek a munkák azok, amelyek igazán érték- és időtállóak, s amelyekre egyre nagyobb szükség van a könyvtárak szabadpolcain és a kutatók, tanár-emberek könyvszekrényeiben.

Ezeket az apróbb megjegyzéseket nem csupán azért láttam jónak közzé tenni, mert egy recenzió ez alapvető kötelessége, de azért is, mert óhajtanám, sőt fölöttébb szükségesnek látnám egy újabb, némileg bővített kiadás megjelentetését. A lexikon, minden megjegyzés ellenében, jelen formájában is értékálló, a magyar, második világháborúval foglalkozó történetírás egyik kimagaslóan jelentős produktuma, amely mind a kutatók, mind az olvasóközönség széles rétegeinek érdeklődését messzemenően kielégíti. Éppen ezért lenne rendkívül fontos egy új, e kiadás tapasztalatait felhasználó, még több új adatot felsoroló, még gondosabban és egységesebben szerkesztett kiadás megjelentetése. S ezen óhajom, mely reményeim szerint találkozhat a szakma jeles személyiségeinek véleményével és kívánságával is, bízom benne, nem csupán a történész kollégákhoz, de az újabb kiadás megjelentetéséhez esetleg anyagi segítséget is nyújtani tudó személyekhez is eljut.

Rázsó Gyula

SLAYTON D. LAURIE

THE PROPAGANDA WARRIORS

America's Crusade Against Nazi Germany

Modern War Studies

(University Press of Kansas, Lawrence, 1996. 335 o.)

Az amerikai szárazföldi csapatok hadtörténeti kutatóközpontjának (Conventional War Studies Branch, Histories Division, U.S. Army Center of Military History) munkatársa monográfiája témájául a második világháború idejének amerikai propagandáját választotta. A nagy levéltári forrásanyagot és szakirodalmat felhasználó munka jól érzékelteti, hogy a náci propagandával szembeni amerikai válaszlépéseket az első években ugyanazon belpolitikai eredetű bizonytalankodások jellemezték, mind a nagypolitikát. De még a háborúba való belépést követően is az amerikai hadicélok differenciátlansága, az ellenfél teljes legyőzésének célja, nem kis gondot okozott a propagandaformálók számára. A mai napig viták folynak arról, hogy mennyiben járult hozzá a győzelemhez a pszichológiai hadviselés. A Szerző eredményeinek tükrében, úgy látszik, nem elhanyagolható mértékben.

Az első fejezetekben rövid bevezetést olvashatunk a német propagandagépezet kiépítéséről, szervezetéről, működéséről. A németek az amerikai németek megnyerését is célul tűzték ki, ám ennek eredményeit még az amerikaiak is jócskán eltúlozták. A korabeli értékelésekben is meghatározó volt a háborús pártiak és az elszigetelődés híveinek szembenállása.

A könyv érdemi része a létrejött, s gyakran átszervezett polgári és katonai propagandaszervezetek történetével, azok vezető egyéniségeivel, a pszichológiai háború fontosságának elismeréséhez vezető folyamattal foglalkozik. Elsőként magán, társadalmi és akadémikus szerveződések (pl. Committee on National Morale) vették fel a harcot a náci ideológiával szemben, és igyekeztek a kormányra nyomást gyakorolni megfelelő hivata-

lok felállítására. A kezdeti bizonytalanságban az is szerepet játszott, hogy az első világháborúban megszervezett Információs Tanács (Committee on Public Information) hisztérikus és nacionalista felhangjaival némileg diszkreditálta a propagandatevékenységet. A kezdet az 1941-ben megszervezett állami Office of Civil Defense volt, amire főleg koordinációs feladatok vártak. A külföldi információs szolgálat, a Foreign Information Service (FIS) külön szervezetet kapott William J. Donovan vezetése alatt. Még 1941-ben szerveződött meg az Office of Facts and Figures, kormányzati információs hivatalként.

Az USA háborúba lépését megelőző hónapokban a kezdeti lépések felgyorsultak, s a hazai, amerikai közvélemény megdolgozása került az előtérbe. Donovannal az élen ekkor, 1941 júliusában szerveződik meg a COI (Office of the Coordinator of Information), feladatául kapva egyszerre a hírszerzést és propaganda-terjesztést. Az év végére kialakul a FIS végleges struktúrája, amelynek hangsúlyos része lett a 15 nyelven készülő rádióprogramok és a 18 nyelven nyomtatott propaganda anyagok sora. A COI és FIS 1942-től szervezetileg az OWI (Office of War Information)-ban és az OSS (Office of Strategic Services)-ben élt tovább, Elmer David és Robert Sherwood vezetésével. A hazai morál, a háborús célok és feladatok hazai népszerűsítése legalább annyira fontos szerepet kapott tevékenységében, mint a külföldre szóló, németellenes propaganda. A rádiós program gerincét a Voice of America adásai jelentették, csak ez a részleg 1942 szeptemberére három ezer főt foglalkoztatott, 22 nyelven sugárzott.

Donovannak a pszichológiai háborúra vonatkozó nézeteit az OSS-ben sikerült megva-

lósítania. Az OSS Morale Operations Branch, az egyesített vezérkar irányítása alatt titkos feladatokat ellátó, és felforgató propagandát terjesztő szervezetté nőtte ki magát, amely a hadműveletek során komoly feladatokat kapott. 1945-re Kairótól Nápolyon át Londonig mindenütt jelen voltak. E szervezetek tevékenységét mindvégig heves – részben hatásköri, részben tartalmi – viták övezték, s igen gyakran kerültek átszervezésre. Részben ennek eredménye is lett, hogy a Legfelső Szövetséges Parancsnokság alatt 1944 áprilisában felállították a Psychological Warfare Division (PWD Supreme Headquarters Allied Expeditionary Forces), leginkább az OWI tapasztalatait hasznosítva tovább. Részletesen olvashatunk arról, hogy milyen konkrét katonai akciók elkészítésében vettek részt, milyen propaganda-politikát követtek Németországgal szemben, illetve magában Németországban. Az eredményeket mutatja, hogy 1944 júniusára a Wehrmacht parancsnoksága egy külön, az ellenséges propagandával szembeni osztályt állít fel.

A Szerző összefoglalásában világos okfejtéssel, jó stílusban különösen az OSS-MO

eredményeit emeli ki, s munkájukat nagyon hatékonynak és sikeresnek értékeli. A COI és OWI polgári szervezetként az amerikai liberális ideológia, az amerikai értékek nevében vette fel a küzdelmet a náci ideológiával. Ez az üzenet azonban, kritikusai szerint, elvont és naiv volt a totalitárius rendszerekben élő tömegek számára. Igaz, a háború alatt az amerikai vezetés soha nem fogalmazta meg világosan propaganda-stratégiáját. 1943 után az amerikai hadsereg befolyása alá vonta a propaganda-szervezeteket, s minden ilyen irányú tevékenységet a katonai céloknak rendelték alá. A pszichológiai hadviselés technikáját azonban sikerrel honosították meg, 1947-ben az OSS-ből lett a CIA, az OWI-ből a 40-es évek végére az Amerika Hangjával együtt az US Information Agency, miként az amerikai hadsereg gyakorlatában is tovább hasznosították a megtanultakat. A könyv tanulmányozása a hidegháború korszaka szempontjából sem haszontalan, sőt az akkori propagandaháború előzményei is a világháború korszakára vezethetők vissza.

Veszprémy László

RENDŐRSÉGI NAPI JELENTÉSEK 1956. OKTÓBER 23 – DECEMBER 12.

Első kötet. Összeállította és a bevezető tanulmányt írta: Kajári Erzsébet

(Kiadja a Belügyminisztérium és az 1956-os Magyar Forradalom Története Dokumentációs és Kutató Intézetének Közalapítványa, Budapest, 1996. 571 o.)

A kerek évfordulónak is köszönhetően örvendetes módon gyarapodott az 1956-os forradalom és szabadságharc szakirodalma. Közülük is kiemelkedik az a vaskos kötet, amely a „Belügyi iratok” forráskiadványszerzőzet első tagjának ígéri magát.

A rendőrségi napi jelentések közreadása rendkívül időszerű volt, hiszen – ahogyan azt a kötet előszavában Kuncze Gábor belügyminiszter is megjegyzi – „a hatalom látószögéből rögzített tények hiányoznak ugyanis leginkább '56 historikumából.”

Kajári Erzsébetnek a kiadványt bevezető kitűnő tanulmányából megtudható, hogy az

Országos Rendőrkapitányság Központi Ügyeletének 1953 nyarától kellett naponkénti esti jelentésben tájékoztatást adnia az elmúlt 24 órában történt és a társadalom, a közrend ellen irányuló bűncselekményekről, a közhangulatról, az időszakos mezőgazdasági munkák végzéséről, az ipari üzemek tevékenységéről, stb. A megyékből éjfélig beérkezett jelentéseket a Központi Ügyelet vezetője csoportosította, majd azok alapján másnap reggel írásos tájékoztatást adott feletteseinek. Katonailag megszervezett testülethez illően részletesen szabályozták, hogy a jelentésnek milyen formai követelményeknek és tartalmi

szempontoknak kell megfelelnie. A szigorú előírások miatt a jelentések meglepően objektívnak tűnnek, az ügyeleten egymást váltó rendőrítztek sokszor szó szerint átvették a megyék anyagait, tekintet nélkül arra, hogy azokban esetleg a közhatalmat, vagy annak szereplőit negatívan érintő kifejezések is előfordultak.

A jelentésekben közölt tényeket ugyanakkor fokozott forráskritikával kell kezelni, megkülönböztetett tartalmi és formai elemzésnek kell alávetni. Az általában géptávirón, a rendkívüli időszakokban gyakran telefonon érkezett jelentések rengeteg elírás, félrehalást tartalmaznak – a szerkesztő lelkiismeretességét dicséri, hogy helyreigazítási törekvéseit többnyire siker koronázta. A szakirodalomban már korábban közöltek és az ezen lehetben megjelentek tartalmi egybevetését, igen részletes jegyzetekkel, szintén a BM Központi Irattárának kiváló levéltárosa és az elismert 1956-os szakértő, Szokolczi Attila végezte el.

Ugyanakkor a forrásközlemény alapvetően kedvező összképét lerontja a nyomdahibák elképesztően magas száma. A kiadás folyamatából, úgy tűnik, kimaradt a kiadói szerkesztő munkája, aki a számítógépes szövegfeldolgozók elütéseit kiigazíthatta volna. A szedők valószínűleg nem ismerték a hosszú ékezetes magánhangzókat, különösen az ő és í betűkkel álltak hadilábon. Nem jelentett volna különösebb erőfeszítést a helységnevmutató kiigazítása sem, elkerülendő Andornaktálya és Andornaktája egymás melletti szerepeltetését. XX. századi okmányok közlésénél különben sem indokolt ragaszkodni a betűhív közléshez, esetleg lábjegyzetben lehet jelezni az eredeti formát, de egy mutatót mindenképpen ellenőrizni kell!

A kiadvány közreadói – a BM Központi Irattár talán túlzottan is óvatos kutatási gyakorlatából adódóan – az eredeti dokumentumokban szereplő személyneveket csak közismert történelmi szereplők és hivatalos minőségben eljáró rendőrítztek esetében közölték teljes névförmében, a többi esetben csak a kezdőbetűket adták meg. Gyakorlatuk azonban nem következetes, hiszen pl. Bobek Károly neve mindkét formában előfordul.

A dokumentumkötet válogatás nélkül tartalmazza a megadott időszakból rendelkezésre álló megyei részjelentéseket és a központi

összefoglalókat. Sajnálatos módon az október 24–25. és október 30 – november 5. közötti napok jelentései nem maradtak az utókorra. Ugyancsak hiányoznak a november 11 – december 12. közötti budapesti jelentések.

A forráskiadvány inkább csak árnyalja az 1956-os eseményekről alkotott képet. Kiderül többek között, hogy a köztudatban korábban kizárólag Budapest–centrikusnak vélt forradalom átfogta az egész országot. A dokumentumokból kiviláglik, hogy a rendőrség a közhatalom többi szereplőjéhez hasonlóan igyekezett semleges maradni és a mindenkori kormány utasításait végrehajtani. Különösen a helytörténészek fogják haszonnal forgatni a kötetet és ők fogják teljessé is tenni azt korábbi kutatásaikra építő kiegészítéseikkel.

Érdekes módon a dokumentumok meglehetősen szűkszavúan tudósítanak az első napok eseményeiről, ez valószínűleg visszavezethető a rendőri vezetés bizonytalanságára. Sajnálatos módon hiányoznak a 24-ei és 25-ei napokról tudósító jelentések. A későbbi napok beszámolói alapján azonban megfigyelhető, hogy október 28-ára országosan helyreállt a rend. Ennek a megállapításnak látszólag ellentmondanak az e napon Tiszakécskén történtek. A tragikus események azonban azt jelzik, hogy a 3. lövészhadtest parancsnoka, Gyurkó Lajos vezérőrnagy, a helyi fegyveres erők felett rendelkező katonai diktátorként, az országostól gyökeresen eltérő módon tudta befolyásolni az események menetét.

A jelentések sorozata november 6-ával folytatódik. Szembetűnő, hogy azonnal megváltozik a hangnem: a korábbi felkelő csoportok hivatalos megnevezése fosztogató bandákra, ellenforradalmi erőkre módosul. Ezekben a napokban kezdődött meg a korábban szétzilálódott rendőrség újjászervezése. A kezdeti nehézségekre jellemző, hogy két olyan fontos megye, mint Borsod és Győr rendőrkapitányságaival csak november 14-én sikerült felvennie a közvetlen kapcsolatot a központnak. Az ország összes megyéjéből csak 17-én érkeztek be a várt adatok. A jelentések nyíltan beszámolnak a munkabeszüntetések országossá válásáról, a termelőszövetkezetek felbomlásáról, a „disszidálási” hullám megindulásáról, a közrend totális felbomlásáról. Országos tiltakozást, munkabeszüntetéseket és tüntetéseket váltott ki a szovjet hatóságoknak az a lépése, hogy magyarokat

hurcoltak ki a Szovjetunióba. A jelentések kendőzetlenül rögzítik: a Kádár-kormány egyöntetűen mondható elutasítása mellett a közhangulatot ekkor a Nagy Imre melletti spontán kiállás jellemezte.

November végéig gyakran előforduló téma a felkelők utóvédharcainak leírása. Meghökkentően nagy számban jelentenek rendőrök elleni támadásokról; vasúti sínek felszedéséről, robbantásáról; híradó vonalak megromlásáról. A dokumentumok jól jelzik, hogy december elejétől a Kádár-kormány és a Nagy-Budapesti Központi Munkástanács közötti politikai harc határozta meg az események további menetét. Jól érzékelhető, hogy a december 4-ei budapesti nőtüntetést hogyan követték hasonló akciók Veszprémben, Pécsen, Békés megyében, és ez a folyamat hogyan vezetett el a salgótarjáni, miskolci és egri tüntetések elleni brutális karhatalmi fellépésekig.

A rendőri állomány meglehetősen tudathasadásos állapotban élte meg ezt a helyzetet. November 17-e körül több megyében is tömegesen kérték leszerelésüket a rendőrök. November 15-én a Központi ügyelet is kénytelen volt bevallani, hogy a karhatalmi egységek kivételével a rendőrség zöme „.... eléggé gyáván viselkedik.” 26-án pedig arról írtak, hogy „olyan hangok is vannak, különösen az 1945-46-os rendőrök részéről, hogy a kritikus időkben mi kitarunk és kitesszük magunkat minden kellemetlenségnek, sőt az életünket is kockáztatjuk, s majd ha nyugalom és jó fizetés lesz, akkor jönnek a nagy szájuak és a jó káderek, s minket pedig elbocsátanak.” A tömegnyomásnak engedve rendelet született ugyan a volt ÁVH-sok leszereléséről, de a rendőrök is keményen felléptek a korábban törvénytelenéseket elkövetett belügyeseket rendőregyenruhába öltöztető és így átmenteni igyekvő törekvésekkel szemben. Azonnal megkezdődött az események új kiválmának megfelelő átértékelése is. November 8-án még azt jelentették, hogy Szombathelyen többen ellenálltak a szovjet csapatok bevonulásának és a harcokban nyolc polgárőr és három rendőr elesett. A 28-án kelt változat szerint már a kapitányság épületébe behatolt lövések ölték meg őket. A Hadtörténelmi Levéltárban őrzött hasonló katonai jelentések példáján vélelmezhető, hogy ezek az áldozatok a következő év tavaszára már „az ellenforradal-

márok elleni harcban hősi halált halt” mártírokká változtak át.

A jelentések különben beszámolnak mai szemmel megmosolyogtató momentumokról is. A pénz elértéktelenedésétől tartva iszonyatos felvásárlási láz indult meg országszerte. Az „Állami áruház” című, jól ismert filmben illő jelenetek játszódhattak le, amikor pl. Csongrád megye kereskedelmi vállalatai túladtak mindazon árucikkeiken, melyek évekig eladhatatlanok voltak. Hamarosan hiány lett zsírból, lisztből, különösen élesztőből. Elfogytak a ruházati és iparcikkek is. Nem csoda, hiszen a jelentésekből értesülhetünk földes padlójú házába három porszívót vásárló parasztról, vagy arról az esetről, amikor „.... egy személy a tatai I-es ruházati bolt pultjára letett 25 ezer forint készpénzt azzal, hogy adjanak érte, amit akarnak.”

Ugyancsak külön tanulmányt érdemelnének a korabeli rémhírek. A Maléter Pállal kapcsolatos legendárium korábban is közismert volt: kiszabadult szovjet fogságából, a Bakonyban harcolt 16 ezer fegyveres élén, stb. A rémhírek gyakori szereplője Jugoszlávia: szovjet katonák agyonlőtték a jugoszláv nagykövetet, jugoszláv harckocsik segítik a Mecsekben harcolókat. Egy példa a rémhír terjedésére és további torzulására: Somogyzil községben december 4-én azt híresztelték, hogy lelőtték a pécsi szovjet városparancsnokot. Az önmagában valós elemeket tartalmazó hír másnap felbukkant Szolnokon; Ózdon már úgy tudták, hogy a szovjet csapatok bosszúból szétlőtték az egész várost; Szombathelyen pedig a városparancsnokok száma szaporodott háromra. A gyöngyszem azonban az, amely szerint Malenkov lelőtte Hruscsovot, mert nem értettek egyet a magyar események megítélésében.

A dokumentumgyűjteményt közreadók ígérete szerint az első kötetet továbbiak fogják követni. Vállalkozásukat remélhetőleg siker koronázza, hiszen a felsorolt kifogások ellenére leszögezhető: rendkívül adatgazdag, döntő többségében először publikált dokumentumokat tartalmazó, igényes szerkesztői kiegészítésekkel ellátott kiadvánnyal lepte meg az olvasókat és nem utolsó sorban a történészi, levéltárosi szakmát a Belügyminisztérium Központi Irattárának közössége.

Markó György

A VONAKODÓ SZÖVETSÉGES

(Zrínyi Kiadó, Budapest, 1996. 171 o.)

A Magyar Néphadsereg tevékenységét, az 1968-as csehszlovákiai eseményekben, a magyar (had)történetírás eddig még nem dolgozta fel. Ezen nem is lehet nagyon csodálkozni, hiszen az „akcióval” összefüggő valamennyi katonai iratanyagot sokáig a vezérkarnál tárolták. Az okmányokat „Különösen fontos, szigorúan titkos” jelzéssel látták el és a téma kutatását nem engedélyezték. Csak az utóbbi néhány évben nyílt lehetőség arra, hogy e gondosan tárolt és zárolt iratokat egy-két kutató mégis csak vizsgálat tárgyává tehesse.

A magyar hadsereg alakulatainak 1968-as tevékenysége a tabu témák közé tartozott, a megtörténeteket „bibliai homály” fedte. Ezeket az eseményeket a filmművészet is csak az elmúlt években választotta témaként. Gothár Péter: „Mohács” című játékfilmje 1990-ben, Tolmár Tamás: „Táncdalfesztivál után” című dokumentumfilmje pedig 1991-ben készült.

Mindenképpen csak üdvözölni lehet Pataky Ivánt, aki a Magyar Néphadsereg Csehszlovákia 1968-as megszállásában való közreműködését könyv alakban is összefoglalta és „A vonakodó szövetséges” címmel megjelentette. Úttörő munkát végzett, hiszen e téma tudományos feldolgozását és könyvként történő kiadatását elsőként végezte el.

A több évig tartó következetes kutatás részeredményeit az *Új Honvédségi Szemle* 1991/8-9. és a *Magyar Honvéd* 1991/33-37. számaiban is publikálta.

A szerző feldolgozta a Magyarországon fellelhető szinte összes levéltári és könyvészeti anyagot és a külföldi anyagokból felkutatatható – elsősorban cseh – publikációk jelentős részét. A téma első összefoglalását még akkor is figyelemre méltó eredményként kell elkönyvelnünk, ha tudjuk, hogy oroszországi levéltári anyagok nem épülhettek be Pataky Iván könyvébe. Mivel ezek az okmányok még nem kutathatók, a későbbiek során a könyv egyes megállapításai minden bizonnyal módosulhatnak.

A 21 fejezetből álló, 332 jegyzettel ellátott munka szerkezetileg két részre bontható. Az első rész (1–6. fejezet) az előzményeket, a brezsnyevi vezetés próbálkozásait tartalmazza, amelyek az egyre inkább „ellenforradalmi irányba” eltérő csehszlovák politika – Moszkva által kívánatos mértékű – visszatérésére irányultak, továbbá a Magyar Népköztársaság döntéseit meghatározó Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának kezdetben bizonytalanokodó, vonakodó, de a megszállást végül is támogató és egyetértő ténykedéseit ismerteti. A második egység (7–21. fejezet) a Csehszlovákia megszállására kijelölt magyar erők felkészítését, a hadművelési terveket, az alakulatok átcsoportosítását és hadművelési területre történő irányítását, a feladatok és a csapatok Magyarországra történő visszairányítását vázolja.

Csehszlovákiában 1968-ban, a meglévő szocialista rendszer demokratikusabbá tételét célul tűző mozgalom (a „prágai tavasz”) körvonalai kezdtek kibontakozni. A reformerök – élükön többek között Alexander Dubcekkel és Oldrich Cernikkel – elképzeléseiket nem tudták valóra váltani, mert azokat megakadályozta az őt – magát szocialistának valló – ország (Bulgária, Lengyelország, Magyarország, a Német Demokratikus Köztársaság és a Szovjetunió) együttes fellépése.

Csehszlovákia megszállásában a szövetséges (szocialista) országok mintegy 25 hadosztálya vett részt kb. 250 000 katonával.

A magyar csapatok 1968-as csehszlovákiai alkalmazásával összefüggő iratanyagok a „Zala gyakorlat” fedőnevet viselik.

Csehszlovákia megszállására magyar részről a 8. gépkocsizó lövészadosztályt (Zalaezerszeg) jelölték ki. A magasabbegység parancsnoka Lakatos Béla vezérőrnagy. volt. A feladat végrehajtása érdekében bizonyos korrekciókat kellett a köteléknél végrehajtani. Így például a hadosztály szervezetszerű egységei közül a harcászati rakétaosztály, a harcokocsi-

zó és a tüzérezred nem vett részt Csehszlovákia megszállásában.

A harcászati és a mozgósítási feladatok végrehajtása után a hadosztálynak 1968. július 28-án 20.00 óráig kellett elfoglalnia megindulási körzetét (Gödöllő, Aszód, Hatvan térségében.) Itt került a magasabbegység alárendeltségébe a 31. harcokocsiezred (Rétság), a 22. tüzérezred (Cegléd), a 6. gépkocsizó lövészezred (Eger).

A „Zala gyakorlat” alakulatai kombinált csapatmozgással, (nem pedig kombinált menettel) érték el a kijelölt körlete, azaz a hadosztály légvédelmi tüzérezrede és a lövészezredek harcokocsi-zászlóaljai vasúti szállítással, a többi alakulat és a hadosztály törzse pedig menettel.

Balló István

TIMOTHY M. LAUR — STEVEN L. LLANSO

ENCYCLOPEDIA OF MODERN U.S. MILITARY WEAPONS

(Edited by Walter J. Boyne. The Army Times Publishing Company, New York, 1995. 496 o.)

Ki ne emlékezne a Öböl-háborúra? Tudjuk, hiszen a média belénk sulykolta, hogy ez volt az első „élőben közvetített”, az első valóban „high-tech” háború, első a szövetségesek hihetetlenül alacsony veszteségeit tekintve. S ki tudja még, miben volt első?

A haditechnika rajongói a televízió jövőtárból szinte testközelből láthatták a valóban csúcstechnológiát képviselő fegyvereket, majd utóbb különféle sajtótermékekben és filmekben az általuk okozott pusztulást.

E kötet az Amerikai Egyesült Államok haderejének teljes arsenálját (a kézfegyvereket leszámítva), közöttük az Öböl-háború filmekről megismert fegyvereit mutatja be, szárazon, egyszerűen, és rendkívül adatgazdagon. Néhány régebbi típustól eltekintve valamennyi hadieszköz az első vonalat képviseli. A kötet logikus felépítésben, hét fejezetben tárgyalja ezeket: repülőgépek, tüzérség, harcjárművek, rakéták és bombák, vízi aknák és torpedók, az elektronikai hadviselés eszközei, hadihajók és tengeralattjárók. Az egyes fejezetek további alfejezetekre bomlanak, az adott hadieszköz altípusai, vagy eltérő feladatokról változatai szerint (pl. a repülőgépeknél csapásmérő, bombázó és vadászgépek, stb.), ezután pedig a betűrend szerint kereshetők az egyes eszközök.

Az elmondott rendszeren belül az egyes típusok leírása is katonásan egyszerű. A rövid

típus-meghatározás után hosszabb, általános leírás következik, amely a technikai, szerkezeti felépítést, a működést, a szolgálat körülményeit ismerteti, majd a fejlesztésről, az altípusokról, s ha vannak, akkor a típussal szerzett harci tapasztalatokról olvashatunk. Ez utóbbiak legnagyobb részét az Öböl-háború, kisebb részét a panamai beavatkozás és a vietnami háború eseményeiből vették. Végül a rendkívül részletes technikai jellemzők állnak

E sokrétű megközelítés révén viszonylag átfogó képet kaphatunk az egyes harci eszközökről. A nem angolszás olvasók kedvéért a mindenütt elsődlegesen szereplő angolszás mértékegységeket mindenütt megadják az SI rendszer szerint is. Az amerikai katonai szaknyelvben oly gyakori és előszeretettel használt betűszókat minden típusnál újból és újból feloldották, amivel szintén megkönnyítik az olvasó dolgát. Feltehetően emiatt, illetve e betűszavak nagy száma miatt viszont hiányzik a kötetből az összefoglaló rövidítésjegyzék.

Feltehetően a többen is nagyobb érdeklődésre tarthat számot az elektronikai hadviselés eszközeit bemutató fejezet. Ezekről a világ általában jóval kevesebbet tud, mint más fegyverzetekről. Nyilvánvaló, hogy a közvélemény jól ismeri az F-15-ös, vagy az F-16-os harci gépeket, de radarjaik, felderítő, célkövető, vagy zavaró elektronikájuk paramétereiről jóformán senki nem tud. Emellett az

időben egymást követő típusokról olvasva nyomon követhetjük az elektronikai hadviselésben zajló hihetetlen iramú fejlődést.

A könyvnek, számos kétségtelen pozitívuma mellett, néhány gyengéjét véltem felfedezni. Ezek egyike a képek, illetve szerkezeti rajzok hiánya, amelyek nélkül, véleményem szerint, ez a témakör nem tárgyalható a teljesség igényével. A másik a már említett regisz-

terek, a rövidítésjegyzék, a tárgymutató, stb. hiánya. Mindössze a hadihajókról találunk egy listát, kevés adattal. Végül nem igazán érthető, miért hagyták ki a kézfegyvereket.

E hibák ellenére azt gondolom, hogy a haditechnika iránt érdeklődők haszonnal forgathatják a könyvet.

Domokos György

KRÓNIKA

BEZZEG MÁRIA

A HADTÖRTÉNETI MÚZEUM 1996. ÉVI TUDOMÁNYOS RENDEZVÉNYEIRŐL

A múzeumok sajátos tudományos rendezvényei a tudományos igényességgel készült kiállítások.

A millicentenáriumi évben a Hadtörténeti Múzeum kiemelt rendezvénye a *"HUSZÁROK - egy könnyűlovas csapatnem évszázadai"* című kiállítás volt. Az évekkorábban megkezdett országos szintű gyűjtőmunka látványos és szép eredményt hozott. A sikerhez a múzeum saját anyagi lehetőségei nem voltak elégségesek, ám mind A honfoglalás 1100. évfordulója Emlékbizottság, mind a Honvédelmi Minisztérium pályázatán sikerült anyagi támogatást szereznünk. A kiállítás 1996. június 27-én nyílt meg. A kiállítás rendezője Dr. Ságvári György, a rendezésben közreműködtek Bacsoni Tamás, Fejes Katalin és Cs. Kottra Györgyi. A Huszárrok című kiállítás előtanulmánya Bécsben, a Collegium Hungaricumban mutatkozott be szép sikerrel 1996. márciusában.

Az 1996-os év nyitórendezvénye volt a *"Táncról-táncra, Bálók és táncvigalmak a ki-egyezeztől a negyvenes évekig"* című kiállítás, amely szép példája volt az Országos Széchényi Könyvtár és Múzeumunk évek óta tartó szoros együttműködésének. E speciális életmód-kiállítás létrehozásához tucatnyi nagy közgyűjtemény, valamint magánszemélyek járultak hozzá. A kiállítás 1996. január 22 és május 21. között volt látogatható a nemzeti könyvtárban. A rendezők Dr. Makai Ágnes, Kreutzer Andrea és Szoleczky Emese voltak.

Kifejezetten a honfoglalás 1100. évfordulójához kapcsolódva vált látogathatóvá *"A katonai ellátás története a honfoglalástól napjainkig"* című kiállítás, amelyet a Magyar

Honvédség Anyagi és Technikai Főcsoportfőnökséggel közösen rendeztünk. A kiállítás decembertől látogatható a Ruházati Ellátó Központban (Budapest, XI. ker. Daróci u. 5.)

Szintén speciális sokakat érintő és érdeklő témát dolgozott fel a *"Katonaiskolák az 1000 éves magyar oktatás történetében"* című tárlat, amelyet a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen közösen készítettünk. A kiállítás 1996. októberében nyílt meg, rendezte Dr. Bús János százados.

"A magyar harcokcsizó fegyvernem 60 éve" című kiállítást közösen készítettük a Bolyai János Katonai Műszaki Főiskolával. A kiállítást Dr. Kovács Vilmos őrnagy rendezte. A tárlat a főiskolán volt látogatható októberben.

Buda 1686. évi felszabadításának évfordulójáról a *"Buda eliberata"* című kiállítással emlékeztünk meg, amelyet az Országos Széchényi Könyvtárral közösen és a Budai Polgári Casino anyagi támogatásával készítettünk. A tárlat 1996. szeptember 2-án nyílt meg, rendezők: Dr. Makai Ágnes, Cs. Kottra Györgyi és Szoleczky Emese.

Az 1848/49-es szabadságharc emigrációjáról állandó kiállítás készült a Vidini Kerületi Múzeum, a Szófiai Magyar Intézet és a Hadtörténeti Múzeum együttműködésében. A kiállítás 1996. szeptemberében nyílt meg, rendezte Dr. Kedves Gyula őrnagy.

A múzeum 1996-ban is folytatta azt a hagyományt, amely szerint rendszerese bemutattunk képzőművészeti kiállításokat is. Az ilyen jellegű kiállítások közül Szervátiusz Jenő életmű-kiállítása emelkedett ki.

„A NAPÓLEONI KÖZBIZTONSÁGI ŐRTESTÜLET ÚTJA PÁRIZSTÓL –
ITÁLIÁN ÉS AUSZTRIÁN KERESZTÜL – BUDAPESTIG”

VIII. Rendvédelemtörténeti tudományos konferencia,
Budapest, 1996. október 29 - november 1.

A Szemere Bertalan Magyar Rendvédelemtörténeti Tudományos Társaság, a Rendőrtiszti Főiskola, a Magyar Rendvédelemtörténeti Dokumentációs Központ és az Országos Rendőrfőkapitányság közös szervezésében került sor a XIX. és a XX. századot felölelő csendőrségtörténeti konferenciára.

Az immár csaknem évtizedes múltra visszatekintő konferenciasorozat hagyományainak megfelelően a rendezvényen a szakterület kutatói, a rokon szakterületek művelői, közgyűjtemények és felsőoktatási intézmények munkatársai és hallgatói, társadalmi szervezetek képviselői jelentek meg. A témakört aktívan művelők körén túlmenően – ugyancsak a rendezvény hagyományainak megfelelően – részt vettek még a szakterület iránt érdeklődők és a gyűjtők csoportjai is. Új jelenségként volt tapasztalható, hogy a szakterület veteránjai is szép számmal jelentek meg a rendezvényen.

A konferenciát a rendezők a Magyar Királyi Csendőrség megszervezője, Török Ferenc címzetes tábornagy emlékének ajánlották. A konferenciasorozat tradícióinak megfelelően a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelemtörténeti Tudományos Társaság ezúttal is a konferenciához kapcsolódóan tartotta meg éves közgyűlését.

A rendezvénysorozat konferenciáihoz minden évben, mint most is, kamarakiállítás kapcsolódott.

A VII. konferencia alkalmával a Bécs melletti Deutsch-Wagramban kerültek bemutatásra a magyar rendvédelmi ékítmények és kiegészítések. 1996-ban a konferencia helyszínén, Budapesten, a Rendőrtiszti Főiskolán megrendezett kamara-kiállítás mutatta be a volt Magyar Királyi Csendőrség egyenruházatát, ékítményeit, kiegészítőit és rangrendszert, valamint a személyi fegyverzet válto-

zásait. A magyar vonatkozású kiállítási anyagok mellett a közönség megismerkedhetett a francia és belga csendőrség öltözékeivel is.

A csaknem nyolcvan résztvevőt számláló konferenciát – a házigazda, *dr. Fazekas Attila* rendőr dandártábornok, főigazgató üdvözlő szavait követően – *dr. Keres László* rendőrezredes az Országos Rendőrfőkapitányság közlekedésrendészeti főosztály-vezetője nyitotta meg.

A megnyitó keretében *vitéz Kis Gábor* úr, a Magyar Királyi Csendőr Bajtársi Közösség vezetője, díszkardot adott át a Rendőrtiszti Főiskola főigazgatójának. A kard a XIX. század elejéről származó díszfegyver, melyet a francia csendőrségnél rendszeresítettek. Spanyol munka, első tulajdonosa egy, a francia-német határ közeléből származó német anyanyelvű parancsőtiszt volt. A kard a későbbiek során is a Schéffer-család birtokában maradt ugyan, de annak a XVIII. században az Újvilágba vándorolt ágához került. A Schéfferek amerikai ágának leszármazottja a fegyvert a Magyar Királyi Csendőr Bajtársi Közösségnek adományozta azzal a szándékkal, hogy a Rendőrtiszti Főiskola számára ajánltassék fel. A Rendőrtiszti Főiskola pedig – az adomány elfogadása esetén – köteles azzal minden évben legkiválóbb hallgatóját megajándékozni.

Dr. Fazekas Attila válaszbeszédében hangsúlyozta, hogy a díszkard átvételével a tanintézet hagyományt kíván teremteni, mely által a tanulmányi eredmény nyilvános elismerése speciális – a fegyveres testületek sajátos jelképrendszerét tükröző – módon valósul meg.

A Magyar Köztársaság belügyminisztere védnökséget vállalt a díszkard-adományozás felett. Az adományozásra első ízben 1997 tavaszán fog sor kerülni a budai királyi vár Oroszlános udvarában, a rendvédelmi tisztavatás során.

A megnyitót követően 29-én délelőtt az elnöki tisztet *dr. Öry Károly*, a Rendőrtiszti Főiskola docense látta el.

Az első előadó, *Lugosi József* honvéd ezredes, a hadtudomány kandidátusa, a Hadtörténeti Múzeum igazgatója a Magyar Királyi Csendőrség által használt fegyvereket ismertette. A rendkívül látványos előadás élénk érdeklődést váltott ki a közönségből. Lugosi ezredes előadásai immár a konferenciasorozat elengedhetetlen részévé váltak, azokra a hallgatóság nagy várakozással tekint.

Dr. Öry Károly főiskolai docens a Maréchaussée-tól a Gendarmerie Nationale-ig címmel a francia csendőrség történelmi előzményeit tárta fel élvezetes előadói stílusban.

Jean Claude Marion tábornok, a francia csendőrség történeti szolgálatának vezetője a francia csendőrség modernizálásának aktuális kérdéseit mutatta be. Az alapos és tendenciákat feltáró, színvonalas szemléltetéssel gazdagított előadás nyomán a hallgatóság megismerkedhetett a francia csendőrség tradícióival és a testület jelenlegi helyzetével.

Búzás Pál, a Rendészeti Kutatóintézet munkatársa előadásában szintén a francia csendőrség modernizálásának aktuális kérdéseivel foglalkozott.

Zachar József honvéd ezredes, a történelemtudomány doktora, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum főigazgatójának tudományos helyettese az osztrák csendőrség történetét mutatta be a kezdetektől 1918-ig, rámutatva az osztrák és a magyar csendőrség hasonlóságaira, közös gyökereire.

Ebéd után az elnöki teendőket *Keserű István* ny. határőr alezredes, a történelemtudomány kandidátusa, a Rendőrtiszti Főiskola tanára látta el.

Parádi József, a történelemtudomány kandidátusa, rendőrtiszti főiskolai tanár, a Magyar Rendvédelemtörténeti Dokumentációs Központ vezetője, a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelemtörténeti Tudományos Társaság elnöke a Magyar Királyi Csendőrség megalakulását és működését ismertette 1881-től 1918-ig. Az előadó a szervezet és feladatrendszer ismertetésén túl bemutatta a testület képzési rendszerét, humán viszonyait és a magyar rendvédelemben a vizsgált időszakban betöltött történelmi szerepét.

Dr. Ernyes Mihály rendőr dandártábornok, Baranya megye rendőrfőkapitánya „Pandúrság helyett csendőrség Baranyában, 1881-1884” című előadásában a Magyar Királyi Csendőrség e térségben történt kiépítésének nehézségeit és eredményeit vizsgálta. A rendkívül aprólékos és alapos adatbázist felhasználó előadó a csendőrség felállításának legfontosabb következményét abban jelölte meg, hogy a térségben helyreállt a rend, viszont ezért a közbátorság.

Csapó Csaba, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara Új- és Legújabbkori Magyar Történeti Tanszékének tanársegéde a Magyar Királyi Csendőrség fegyverhasználati jogát ismertette. Az előadó arra a következtetésre jutott, hogy a testület fegyverhasználati joga alapvetően katonai volt, nem tartalmazott azonban különleges elemeket. A fegyverhasználati jog összhangban állt a törvényi környezettel, nem tette lehetővé, hogy a testület tagjai ezáltal különleges elbánásban részesüljenek.

Dr. Szabó Gyula rendőr alezredes „A csendőrség tagjainak oktatása és képzése a XIX. század végén és a XX. század elején” című előadásában a csendőrségi képzési rendszer kialakulását mutatta be, illetve annak kapcsolódását a honvédségi és a közigazgatási szakképzéshez. Az előadó gazdag témaanyaggal támasztotta alá mondanóját.

Az első nap előadásait hozzászólások és vita zárta.

A vita során elsőként *Zachar József* egészítette ki a csendőrség oktatásának témáját azzal, hogy a korabeli rendvédelmi testületek személyi állományával szemben követelmény volt annak a nyelvnek az ismerete, amelyet a lakosság a szolgálati helyen beszélt. Analóg példaként említette, hogy a véderő ezredeiben a tiszti karnak kötelező volt 3 éven belül elsajátítania azon nyelvet, amit a legénység 20%-a anyanyelvként használt. *Stájer József* a pandúrság témakörében egészítette ki értékes adatokkal az előadáson elhangzottakat. *Dr. Kiss István Géza* honvéd alezredes a Bűnügyi Múzeum helyzetéből kiindulva, történelmi példákra hivatkozva vázolta a rendvédelemtörténeti gyűjtemények lehetséges szerepét a képzésben. *Bajusz Zoltán* a csendőrség kiképzési irányelveinek bemutatá-

sával gazdagította a csendőrség képzéséről elhangzottakat.

A konferencia második napjának délelőttjén, október 30-án *Zachar József* honvéd ezredes, a történelemtudomány doktora látta el az elnöki teendőket.

Az előadások sorát *Szakály Sándor*, a történelemtudomány kandidátusa, az Osztrák Hadilevéltár mellett működő Állandó Magyar Levéltári Kirendeltség munkatársa nyitotta meg „A Magyar Királyi Csendőrség Története 1920-1945” című előadásával. Az előadó jól érzékeltette a magyarországi csendőrség történetében az adott időszakban meghatározó jelenségeket (a specializálódást, technikai fejlődést, illetve a testületnek politikai események játékszerévé válását a deportálásokat illetően).

Dr. Suba János százados, a Hadtörténelmi Térképtár munkatársa „A rendvédelmi testületek működési feltételeinek kialakulása az északi demarkációs vonalon, 1919-1922” címmel tartott előadásában a határkijelöléssel kapcsolatos rendkívül sokrétű rendvédelmi teendőket szedte csokorba és értékelte azok eredményeit.

Bacsa Gábor ny. határőr alezredes, kandidátus a csendőrségnek a Zala megyei határőrizetben történő részvételét vizsgálta. Az előadó úgy foglalt állást, hogy a véderő alakulatait leszámítva a csendőrség képezte a vizsgált időszak kezdetén a magyar határőrizet gerincét, majd a határőrizeti szervekhez (vámőrség, határőrség, határvadászok) került a primátus, azonban a csendőrség végig jelen volt a magyar határőrizetben.

Csóka Ferenc a csendőrségnek a hírszerzésben betöltött szerepét vizsgálta. Az előadó fél évszázadot fogott át, bemutatta az a csendőrség sajátos és fontos szerepét a magyar hírszerzésben, az Ewidenzbureau-tól a VKF-2-ig.

Hegedűs Róbert honvéd alezredes, kandidátus „A csendőrség szerepe a két világháború közötti Magyar Királyság biztonsági koncepciójában” című előadásával a témában ismert tényeket igyekezett összefoglalni.

Forró János rendőr alezredes, a Fejér megyei Rendőr-főkapitányság Személyi Osztályának vezetője a csendőrkerületek rendvédelmi tevékenységének értékelését végezte el előadásában. A gazdag adatbázisra épülő értékelés során az előadó szemléletesen értékel-

tette a csendőrkerületek rendvédelmi feladatkörét és eredményeit.

Ebéd után az elnöki teendőket *Dombrády Lóránd*, a hadtudomány doktora látta el.

Lengyel László Török Ferenc címzetes tábornagypályafutását mutatta be, kiemelve az életút leglényegesebb részét képező időszakot, amely a Magyar Királyi Csendőrség megszervezését foglalta magába.

Ravasz István honvéd alezredes, a történelemtudomány kandidátusa, a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum tudományos főmunkatársa „Csendőrpuccs vagy zászlószentelés” című előadásában egy régóta nyitott kérdésre adott választ. Korábban megoszlottak a vélemények abban a kérdésben, hogy a Magyar Királyi Csendőrség, illetve annak egy része megkísérelt-e puccsot szervezni a kormányzó ellen. Az előadó minden kétséget kizáróan és egyértelműen bebizonyította, hogy csendőrpuccs nem volt.

Ságvári György, a hadtudomány kandidátusa, a Hadtörténelmi Múzeum főmúzeológusa a Magyar Királyi Csendőrség egyenruhájának fejlődését mutatta be a szervezet fennállásának időszakában a magyar és az európai egyenruha-változások tükrében. Az előadás új témák feltárásával, illetve a fejlődési tendenciák felvázolásával komplex ismeretet nyújtott a csendőrségi öltözékek alakulását illetően.

Zeidler Sándor a magyar csendőrség szimbólumrendszerének fejlődését ismertette a hazai társ rendvédelmi szervezetek és az európai csendőrségek szimbólumrendszereivel párhuzamosan.

A konferencia második napjának előadásait is vita zárta. A vita során a legtöbb hozzászólást *Ravasz István* előadása váltotta ki. A hozzászólók – a kérdéses időpontban a Magyar Királyi Csendőrség tisztjei (v. *Kiss Gábor*, v. *Domokos Sándor*, v. *Szelei József*, v. *Komporday Pál*) – az események résztvevőiként megerősítették az előadásban elhangzottakat. *Suba János* előadásához v. *Domokos Sándor* szólt hozzá, aki az 1939-es sátoralrajújhelyi határral kapcsolatban tett értékes észrevételeket. *Szakály Sándor* előadásához v. *Szelei József* és *Parádi József* szólt hozzá. *Vitéz Szelei József* a csendőrörsök által készített feljelentések témájában ismertette személyes emlékeit. *Parádi József* a csendőrképzés azon oldalát fejtette ki hozzászólásá-

ban, amely a Magyar Királyi Csendőrséget a társ rendvédelmi szervezetekkel kötötte össze. *Hegedűs Róbert* előadásához *Bajusz Zoltán és Komporday Pál* szólt hozzá. Az előadó által kifejtett verzióval szemben mindketten ellenvéleményüket fejtették ki a biztonsági koncepcióval kapcsolatban. A hozzászólók úgy értékelték, hogy az előadó túldimenzionálta a csendőrség szerepét a politikai bűnügyek felderítése tekintetében. Állításukat elsősorban a csendőrség e feladatra mobilizálható szűkös személyi és anyagi feltételrendszerével támasztották alá.

A konferencia harmadik napjának délelőttjén, október 31-én *Mezey Barna* egyetemi docens, a történelemtudomány kandidátusa, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Magyar Jogtörténeti Tanszékének vezetője látta el az elnöki teendőket.

Az első előadó, *Kaiser Ferenc*, a csendőrörsök mindennapi életébe vezette be a hallgatóságot.

Dr. Fazekas Csaba, a Miskolci Egyetem tanársegéde a csendőrség és a kiségházak kapcsolatával ismertette meg a hallgatóságot a korabeli szolgálati feladatok tükrében. A Magyar Királyi Csendőrség ezen tevékenysége kevésbé volt az érdeklődés középpontjában, mint a testület klasszikus rendvédelmi teendői. A hallgatóság élénk érdeklődését váltotta ki az ismeretlen téma és annak színvonalas feldolgozása.

Keserű István ny. határőr alezredes, kandidátus a Magyar Királyi Csendőrség egyes alakulatainak tevékenységét ismertette a második világháború magyarországi hadműveleteiben.

Dr. Kiss István Géza honvéd alezredes, a Hadtörténeti Múzeum főmúzeológusa „A Magyar Királyi Csendőrség hagyományai, múzeális emlékekanyagainak őrzési helyei hazánkban és külföldön” című előadásában a több földrészen fellelhető emlékekanyagok kiállítási helyét vette számba és a gyűjtemények tartalmát ismertette.

Szelei József „Katonából csendőr, csendőrből járőrvezető” című előadásában a csendőr karrierívet ismertette, amely az átláthatóság és kiszámíthatóság tekintetében példamutatónak tekinthető akár napjaink viszonyai között is.

Ebéd után az elnöki teendőket *Parádi József* kandidátus, főiskolai tanár, a Rendőrtiszti Főiskola Magyar Rendvédelem-történeti Dokumentációs Központjának vezetője vette át.

Dr. Kovács Jenő hadifogsága emlékeit igyekezett megosztani a jelenlévőkkel.

V. Domokos Sándor „A Kanadai Királyi Lovas Csendőrség” című előadásában gazdag ismeretanyag birtokában és lenyűgöző szemléletességgel mutatta be a kanadai csendőrség történetét, a testületnek a csendőrségre jellemző általános és kanadai sajátosságait.

Mezey Barna, az állam- és jogtudomány kandidátusa, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Magyar Jogtörténeti Tanszékének vezetője „A csendőrség európai mintái” címen tartotta meg előadását. Történeti áttekintést adott a városi és vidéki rendvédelem kialakulásáról, típusairól, valamint jellemző különbségeiről és sajátosságairól. Kiemelte a vidéki rendvédelem fejlődésének útját addig az időszakig, amikor állami feladat lett a rend fenntartása. Külön részben mutatta be a mintaátvételt, mint sajátos formát a magyar rendvédelem történetében. Összegezte a kiépített magyar közigazgatási szervezet átalakulásait (királyi és nemesi vármegye, a Habsburg-hatás, 1848/49-ben a mezőrendőrség, a nemzetőrség, stb.), mely az 1867-es kiegyezés után minden osztrák vonatkozást elvetett és a magyar közigazgatásnak legjobban megfelelő, a vidék közrendjét, biztonságát szavatoló legsikeresebb átvétel volt. Ez az út vezetett a m. kir. csendőrség 1881. évi megalakulásához.

V. Kiss Gábor zárta az előadásokat. A Magyar Királyi Csendőr Bajtársi Közösség nevében kintüntetést nyújtott át dr. Öry Károlynak a csendőrség története feltérképezésének terén kifejtett tevékenységéért.

A kintüntetést követően került sor a vitára. *V. Serényi István* a Magyar Királyi Csendőrség morális állapotát ismertette az 1940-es években. *Bajusz Zoltán Kaiser Ferenc* előadásához szólt hozzá. Követendő példaként jelölte meg a csendőrségi karrierívet. *Zeidler Sándor Domokos Sándor*hoz intézett kérdést a japán származású idegen állampolgárok ki telepítését illetően a második világháború során, melyet a kanadai csendőrség hajtott végre. Domokos Sándor válaszában úgy fogalmazott, hogy rendkívül sok hasonlatosság van a Magyar Királyi Csendőrség és a kanadai

csendőrség második világháború alatti deportálási tevékenysége között. Magyarországon azonban a harcokat követően kiépült új politikai rendszer – aktuálpolitikai megfontolásoktól vezérelve – merőben másképp ítélte meg a testület ezen tevékenységét, mint a kanadai. *Lám Béla* és *Fráter János* hozzászólásával megerősítette a *Ravasz István* előadásában elhangzottakat arra vonatkozóan, hogy csendőrpuccs nem volt. Mint az események résztvevői, mindketten tanúsították, hogy a Magyar Királyi Csendőrség nem kísérelt meg puccsot a kormányzó ellen.

Dr. Mokány József, a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Alapítvány elnöke az alapítvány munkájáról kívánt tájékoztatást adni, többek között arról, hogy az alapítvány milyen eszközökkel tudja segíteni a magyar rendvédelem-történet művelését, a társaság kitűzött feladatait. Hozzászólását írásban nyújtotta be, mivel szakmai elfoglaltsága miatt távol maradt.

A konferenciát a soros elnök, *Parádi József* úgy foglalta össze, hogy az

– hozzájárult a volt Magyar Királyi Csendőrség objektívabb megítélésének elősegítéséhez;

– segítette a testülettel kapcsolatos tévhit-ek tisztázását;

– új tudományos eredmények tekinthető a csendőrpuccs eddig vitatott kérdésének tisztázása.

Az elnök felhatalmazást kapott a konferenciától arra, hogy – a rendezvény hagyományainak megfelelően – juttassa el a belügy-miniszterhez a tanácskozás során felmerült történelmi tapasztalatok mának szóló üzenetét.

A konferenciát *Körmendi Ferenc* zárta, aki a Magyar Királyi Csendőrség Bajtársi Közössége nevében köszönetet mondott a szervezőknek azért, hogy a magyar csendőrség történetével objektív megközelítésben, tudományos alaposággal foglalkoztak, hozzájárulva ezzel nemzeti történelmünk ezen részének alaposabb feltárásához.

A konferencia negyedik napján került sor a fakultációs programra, melyen elsősorban a külföldről érkezettek vettek részt. A három földrészről (Ausztrália, Amerika, Európa) és tíz országból érkezők többsége 40 fő körüli létszámmal vett részt a fakultációs programban, melynek keretében az érdeklődők megtekinthették a tarnamérai rendőrtörténeti gyűjteményt, valamint Eger fontosabb kultúrtörténeti nevezetességeit.

A VIII. Rendvédelem-történeti Tudományos Konferencia résztvevői az eredményes munka tudatában köszönhettek el egymástól. A rendezvény a résztvevők egyöntetű véleménye szerint hozzájárult ahhoz, hogy a témával foglalkozók jobban megismerhessék egymás munkásságát, és új eredményekkel gazdagította a Magyar Királyi Csendőrség történetét.

1997 őszén kerül sor a IX. Rendvédelem-történeti Konferenciára, melynek témája a gazdasági rendvédelem lesz. A rendezvényre előadásokkal 1997 áprilisáig lehet jelentkezni. A részvételi szándékot 1997. május 31-ig kell bejelenteni a szervezőknél, akik bővebb felvilágosítással is szolgálnak: H-1121 Budapest, XII., Farkasvölgyi út 12, vagy H-1125 Budapest, Pf. 27. Telefon: +36 (1) 212-45-55/380

TARTALOM

TANULMÁNYOK

ZACHAR JÓZSEF	Magyarok a Habsburg-haderőben, 1683-1792 -----	3
TÁTRAI SZILÁRD	A Vitézi Rend első évtizedének története -----	49

KÖZLEMÉNYEK

KRÁMLI MIHÁLY	Az IMPLACABILE. Kísérlet az önálló magyar hadi-tengerészet felállítására 1848-ban -----	84
---------------	---	----

FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

HERMANN RÓBERT	Görgei Artúr szolnoki iratai 1848. augusztus 27 – szeptember 25. (október 4.) -----	114
----------------	---	-----

SZEMLE

BOZSÓKY PÁL GERŐ	Keresztes hadjáratok (<i>Nagy Domokos Imre</i>) -----	176
PÁLFFY GÉZA	Katonai igazságszolgáltatás a királyi Magyarországon a XVI-XVII. században (<i>Heckenast Gusztáv</i>) -----	178
H. SZABÓ LAJOS	A szabadságharc és az emigráció pénzei, kitüntetései, 1848-1866 (<i>Hermann Róbert</i>) -----	179
SIPOS PÉTER – RAVASZ ISTVÁN (szerk.)	Magyarország a második világháborúban. Lexikon A-Zs (<i>Rázsó Gyula</i>) -----	182
SLAYTON D. LAURIE	The Propaganda Warriors (<i>Veszprémy László</i>) -----	186
* * *	Rendőrségi napi jelentések, 1956. október 23 – december 12. (<i>Markó György</i>) -----	187
PATAKY IVÁN	A vonakodó szövetséges (<i>Balló István</i>) -----	190
TIMOTHY M. LAUR – – STEVEN L. LLANSO	Encyclopedia of Modern U.S. Military Weapons. (<i>Domokos György</i>) -----	191

KRÓNKA

BEZZEG MÁRIA	A Hadtörténeti Múzeum 1996. évi tudományos rendezvényeiről -----	193
PARÁDI JÓZSEF	"A napóleoni közbiztonsági őrtestület útja Párizstól – Itálián és Ausztrián keresztül – Budapestig". VIII. Rendvédelemtörténeti Tudományos Konferencia. Budapest, 1996. október 29 – november 1. -----	194

CONTENTS

STUDIES

JÓZSEF ZACHAR	Hungarians in the Hapsburg Armed Forces, 1683-1792 –	3
SZILÁRD TÁTRAI	The History of the First Decade of the Knightly Order of Vitéz	49

PUBLICATIONS

MIHÁLY KRÁMLI	The IMPLACABLE. An Attempt to Create an Independent Hungarian Navy in 1848 -----	84
---------------	--	----

HISTORICAL SOURCES

RÓBERT HERMANN	Documents of Artúr Görgei. Szolnok, 27 August – 25 September (4 October) 1848 -----	114
----------------	---	-----

REVIEW

PÁL GERŐ BOZSÓKY	Crusades (<i>Imre Nagy Domokos</i>) -----	176
GÉZA PÁLFFY	Military Jurisdiction in Royal Hungary in the 16 – 17th Centuries (<i>Gusztáv Heckenast</i>) -----	178
LAJOS H. SZABÓ	The Coins and Decorations of the War of Independence and the Emigration, 1848-1866 (<i>Róbert Hermann</i>) ----	179
PÉTER SIPOS – – ISTVÁN RAVASZ (Ed.)	Hungary in World War II. Encyclopedia, A-Z (<i>Gyula Rázsó</i>) -----	182
SLAYTON D. LAURIE	The Propaganda Warriors (<i>László Veszprémy</i>)-----	186
* * *	Police Daily Reports from 23 October till 12 December 1956 (<i>György Markó</i>) -----	187
IVÁN PATAKY	The Hesitating Ally (<i>István Balló</i>) -----	190
TIMOTHY M LAUR – – STEVEN L. LLANSO	Encyclopedia of Modern U.S. Military Weapons (<i>György Domokos</i>) -----	191

CHRONICLE

MÁRIA BEZZEG	Scientific Events at the War History Museum, 1996 ----	193
JÓZSEF PARÁDI	„The Route of the Napoleonic Guard-Corps of Public Security from Paris – through Italy and Austria – to Budapest”. 8 th Scientific Conference on the History of the Defence of Country Order, Budapest, 29 October – 1 November 1996 -----	194

TABLE DES MATIERES

ETUDES

JÓZSEF ZACHAR	Des Hongrois dans la force armée des Habsbourg, 1683-1792	3
SZILÁRD TÁTRAI	L'histoire des premiers dix ans de l'Ordre des Guerriers	49

COMMUNICATIONS

MIHÁLY KRÁMLI	L'IMPLACABLE. Tentative de créer la marine de guerre indépendante hongroise en 1848 -----	84
---------------	---	----

PUBLICATIONS DE SOURCE

RÓBERT HERMANN	Les documents de Szolnok d'Artúr Görgei. De 27 août aut 25 septembre 1848 (le 4 octobre) -----	114
----------------	--	-----

REVUE

PÁL GERŐ BOZSÓKY	Croisades (<i>Imre Nagy Domokos</i>) -----	176
GÉZA PÁLFFY	La juridiction militaire dans la Hongrie Royale aux XVI ^e -XVII ^e siècles (<i>Gusztáv Heckenast</i>) -----	178
LAJOS H. SZABÓ	L'argent et les décorations de la guerre d'indépendance et de l'émigration, 1848-1866 (<i>Róbert Hermann</i>) -----	179
PÉTER SIPOS- -ISTVÁN RAVASZ (réd.)	La Hongrie dans la 2 ^{ème} guerre mondiale. Encyclopédie, A-Z (<i>Gyula Rázsó</i>) -----	182
SLAYTON D. LAURIE * * *	The Propaganda Warriors (<i>László Veszprémy</i>) -----	186
	Rapports policiers quotidiens du 23 octobre au 12 décembre 1956 (<i>György Markó</i>) -----	187
IVÁN PATAKY	L'allié qui hésite (<i>István Balló</i>) -----	190
TIMOTHY M LAUR - - STEVEN L. LLANSO	Encyclopedia of Modern U.S. Military Weapons. (<i>György Domokos</i>) -----	191

CHRONIQUE

MÁRIA BEZZEG	Événements scientifiques dans le Musée d'Histoire Militaire, 1996 -----	193
JÓZSEF PARÁDI	„Le trajet du corps de garde de la sécurité publique napoléonien de Paris à Buda pest, par l'Italie et l'Autriche.” VIII ^{ème} Conférence Scientifique d'Histoire de Protection d'Ordre, Budapest, du 29 octobre au 1er novembre 1996 -----	194

INHALT

STUDIEN

JÓZSEF ZACHAR SZILÁRD TÁTRAI	Die Ungarn in der Habsburger Armee, 1683-1792 ----- 3 Geschichte des ersten Jahrzehntes des Vitézi Rend (Heldenorden)----- 49
---------------------------------	---

MITTEILUNGEN

MIHÁLY KRÁMLI	Die IMPLACABILE. Erster Versuch zur Gründung der unabhängigen ungarischen Kriegsmarine im Jahr 1848 -- 84
---------------	--

QUELLENPUBLIKATIONEN

RÓBERT HERMANN	Die Szolnoker Schriften von Artúr Görgei, 27. August -- -- 25. September (4. Oktober) 1848 ----- 114
----------------	---

RUNDSCHAU

PÁL GERŐ BOZSÓKY GÉZA PÁLFFY	Die Kreuzzüge (<i>Imre Nagy Domokos</i>)----- 176 Militärgerichtsbarkeit im Königlichen Ungarn im 16-17. Jahrhundert (<i>Gusztáv Heckenast</i>) ----- 178
LAJOS H. SZABÓ	Die Münzen und Auszeichnungen des Freiheitskampfes und der Emigration, 1848-1866 (<i>Róbert Hermann</i>) ---- 179
PÉTER SIPOS -- ISTVÁN RAVASZ (Ed.)	Ungarn im Zweiten Weltkrieg. Ein Lexikon von A bis Z (<i>Gyula Rázsó</i>) ----- 182
SLAYTON D. LAURIE * * *	The Propaganda Warriors (<i>László Veszprémy</i>) ----- 186 Die Tagesmeldungen der Polizei 23. Oktober -- 12 De- zember 1956 (<i>György Markó</i>) ----- 187
IVÁN PATAKY	Der zögernde Verbündete (<i>István Balló</i>) ----- 190
TIMOTHY M LAUR - -STEVEN L. LLANSO	Encyclopedia of Modern U.S. Military Weapons (<i>György Domokos</i>) ----- 191

CHRONIK

MÁRIA BEZZEG	Wissenschaftliche Tagungen im Heeresgeschichtlichen Museum zu Budapest im Jahr 1996 ----- 193
JÓZSEF PARÁDI	Der Weg des öffentlichen Wachdienstes der Napo- leonzeit (Paris-Italien-Österreich-Budapest). Die VIII. wissenschaftliche Konferenz für ungarische Polizei- geschichte. Budapest, 29. Oktober -- 1. November 1996 -- 194

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

- ЙОЖЕФ ЗАХАР Венгры в вооруженных силах Габсбургов, 1683-1792 3
 СИЛАРД ТАТРАИ История первого десятилетия Ордена „Витязей” — — 49

ПУБЛИКАЦИИ

- МИХАЙ КРАМЛИ IMPLACABILE. Попытка сформировать самостоятельный венгерский военно-морской флот в 1848 году 84

ИСТОЧНИКИ

- РОБЕРТ ХЕРМАНН Сольнокские документы Артура Гергеи в 1848 году, 27 августа — 25 сентября (4 октября) — — — — — 114

ОБЗОР

- ПАЛ ГЕРЁ БОЖОКИ Крестовые походы (*Имре Надь Домокош*) — — — — — 176
 ГЕЗА ПАЛФФИ Военное правосудие в королевской Венгрии в XVI—XVII веках (*Густав Хеккенаст*) — — — — — 178
 ЛАЙОШ Х. САБО Деньги и награды освободительной борьбы и эмиграции 1848—1866 гг. (*Роберт Херманн*) — — — — — 179
 ПЕТЕР ШИПОШ — Венгрия во второй мировой войне. Лексикон (А - Я) (*Дюла Ражо*) — — — — — 182
 — ИШТВАН РАВАС (ред.)
 СЛЭЙТОН Д. ЛОУРЬЕ The Propaganda Warriors (*Ласло Веспреми*) — — — — — 186
 * * * Дневные рапорты полиции 23 октября — 12 декабря 1956 года. (*Дьёрдь Марко*) — — — — — 187
 ИВАН ПАТАКИ Отвливающий союзник (*Иштван Балло*) — — — — — 190
 ТИМОТИ М. ЛАУР — Encyclopedia of Modern U.S. Military Weapons
 — СТИВЕН Л. ЛЛАНСО (*Дьёрдь Домокош*) — — — — — 191

ХРОНИКА

- МАРИЯ БЕЗЗЕГ Научные мероприятия в Военно- Историческом Музее в 1996 году — — — — — 193
 ЙОЖЕФ ПАРАДИ „Путь наполеоновского корпуса охраны общественного порядка от Парижа - через Италию и Австрию - до Будапешта”, VIII Научная Конференция по Истории Охраны Порядка, Будапешт, 29 октября — 1 ноября 1996 года — — — — — 194

**ALAPÍTVÁNY
A MAGYAR HADI TÖRTÉNETÍRÁS
TÁMOGATÁSÁRA**

Osztovics Levente műfordító, irodalomtörténész, az Európa Könyvkiadó igazgatója, dr. Rázsó Gyula hadtörténész, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum nyugalmazott főigazgatója és dr. Szakály Sándor hadtörténész, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum munkatársa alapítványt hoztak létre a magyar hadi történetírás támogatására.

Az alapítvány elsődleges célja, hogy támogassa a magyar hadtörténeti, politika- és társadalomtörténeti kutatásokat, a kutatások eredményeinek közzétételét, különös tekintettel az 1867-től napjainkig tartó történeti korszak eseményeinek feltárására. Segíteni kívánja a magyar hadtörténészek bekapcsolódását a nemzetközi kutatómunkába, a nemzetközi tudományos életbe, elősegítve a fiatalabb hadtörténész nemzedék külföldi kutatási és publikációs gondjainak megoldását. Ennek érdekében támogatást kíván nyújtani

1. tudományos eredményeket közreadó kiadványok belföldi megjelentetéséhez,
2. belföldi konferenciákon való részvételhez,
3. magyarországi kutatómunkához,
4. külföldi kutatómunkához,
5. nemzetközi konferenciákon való részvételhez,
6. külföldi publikációs lehetőségek feltételeinek megteremtéséhez.

A fentiekén kívül az alapítvány évente egy-egy arra érdemes hadtörténészt munkásságáért jutalomban részesít.

Az alapítvány kezelője, döntéseinek meghozója az elnökből, a titkárból és tizenegy tagból álló kuratórium. A kuratórium elnöke Perjés Géza hadtörténész, titkára dr. Veszprémy László, a Hadtudományi Könyvtár igazgatója. A kuratórium tagjai: Fodor Lajos vezérőrnagy, dr. Hermann Róbert hadtörténész, a Hadtörténeti Intézet tudományos főmunkatársa, dr. Koszó Péter orvos, Méhes Gábor banktisztviselő, dr. Perjés Gábor orvos, dr. Romsics Ignác történész, egyetemi docens, dr. Sáringer László főkonzul, dr. Szakály Ferenc történész, az MTA Történettudományi Intézet osztályvezetője, dr. Vargyai Gyula történész, egyetemi tanár.

Az alapítvány javára a következő bankszámlára juttathatók adományok: OTP Bank, I. ker., Alagút u. 3. Forint csekkszám: 11701004-20171993. Támogatások az adományozók által meghatározott célra is adhatók.

Az alapítványról részletes felvilágosítással szolgál: dr. Veszprémy László, az alapítvány titkára. Címe: Hadtörténeti Intézet és Múzeum, H-1250 Budapest, Pf. 7. Telefon: +36 (1) 156-9522, 156-9970.

Ára: 170,- Ft

Szerzőink figyelmét felhívjuk az alábbiakra:

1. A szerkesztőség csak olyan kéziratokat fogad el, amelyek megfelelnek az "első közlés" kívánalmainak.
2. Végleges szövegű kéziratokat kérünk, mert a korrektúrában változtatásokra (kiegészítésekre) már nincsen lehetőség.
3. A szerkesztőség optimálisnak az 1,5-2,5 ív (60-100.000 "n") terjedelmű kéziratot tekinti - a jegyzetapparátussal együtt. 3 ívet meghaladó tanulmányt technikai okok miatt nehezen tudunk közölni.
4. Folyóiratunk az évszázadokat - az idézetek, címek kivételével - római számmal jelöli.
5. Recenziók esetében a cím mellett szükségesek a pontos bibliográfiai adatok is. A recenziók terjedelme az 5 kéziratoldalt (kb. 10.000 "n") lehetőleg ne haladja meg.

A számítógépes szövegfeldolgozás kívánalmai

1. Folyóiratunkat az ívből számítógépen állítjuk elő, ezért kérjük tisztelt szerzőinket, hogy írásaikat 3,5"-os kislemezen Word for Windows 6.0 (7.0) szövegszerkesztő programba írva juttassák el a szerkesztőségbe 1 kinyomtatott kéziratpéldány kíséretében.
2. Az oldalszámokat az egyes lapoldalakon felülre kérjük.
3. A tabulátorral beállított bekezdés nem felel meg a kívánalmaknak; csak a bekezdés-formátumban beállított 0,45 cm-es bekezdést fogadjuk el.
4. Betűtípus: Times New Roman CE 10 (a betűtípus része a programnak).
5. A lábjegyzeteket automatikus számozással kérjük; a lábjegyzet-hivatkozás formátum Times New Roman CE 10 felső indexjel. A lábjegyzet szövege: Times New Roman CE 9.
6. A jegyzetapparátusban a hivatkozott művek szerzőjének neve kurziválandó; az oldalhivatkozás jele "o." és nem "p". A hivatkozások során a Hadtörténelmi Közleményekben a kiadót nem tüntetjük fel, csak a kiadás helyét és évét, a kiadás helyének rövidítetlen formájával: pl. "Budapest" és nem "Bp".
7. Táblázatok: nagy méretű táblázatok esetén (melyek meghaladják a szedéstükör szélességét [12,6 cm]) a táblázatokot kérjük a szöveg végére illeszteni, külön szakaszban.